

**АХБОРИ
СУДИ КОНСТИТУТСИОНИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

(№ 3-4) 2019

**ВЕСТНИК
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

(№ 3-4) 2019

Душанбе – 2020

**Конститутсияи Тоҷикистон эътибори олии ҳуқуқӣ
дорад ва меъёрҳои он мустақиман амал мекунанд.
(моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон)**

**АХБОРИ
СУДИ КОНСТИТУТСИОНИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Маҷаллаи илмию иттилоотӣ

Сармуҳаррир:

Ашӯрзода А.А.
Раиси Суди конститутсионии
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳайати таҳририя:

- Каримзода К.М.** муовини Раиси Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои сиёсӣ
- Ҳошимзода Д.Д.** судьяи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқ
- Сотиволдиев Р.Ш.** раиси Шӯрои илмӣ - машваратии назди Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор
- Искандаров З.Ҳ.** узви Шӯрои илмӣ - машваратии назди Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор

МУНДАРИҶА

Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ.....	4
Ализода З. Нақши Конститутсияи соли 1994 дар таҳким ва рушди Тоҷикистони соҳибистиқлол.....	35
Ашурзода А.А. Конститутсия барои инкишофи давлатдорӣ шароит фароҳам овард.....	40
Каримзода К.М. Фаъолияти Суди конститусионӣ аз Конститутсия сарчашма мегирад.....	49
Ҳошимзода Д.Д. Конститутсия ва рушди давлатдорӣ навин.....	57
Шарифзода Ф.Ҳ. Конститутсия ва сиёсати хориҷии «дарҳои кушода».....	68
Сотиволдиев Р.Ш. Модели аврупоии санҷиши судии конститусионӣ.....	78
Гадоев Б. С. Худидораи маҳаллӣ–падидаи муосири демократия.....	86
Салоҳидинова С.М., Соибов З.М. Нақши мақомоти гумрук дар таъмини амнияти иқтисодии кишвар.....	92
Сулаймонов М.С. Нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳкими конституционализм.....	97
Қодиров Ч.Ш. Идоракунии маҳаллӣ дар қаринаи рушди конститусионӣ.....	101
Давлатзода Д. Конститутсия асоси рушди давлати демократӣ.....	106

Таъиноти Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар бораи рад намудани оғози мувофиқаи судии конститусионӣ оид ба дархости ҳизби сосиал-демократии Тоҷикистон «Дар бораи мувофиқат накардани моддаи 32¹ Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба қисми сеюми моддаи 1, қисми сеюми моддаи 5, қисмҳои дуюм ва сеюми моддаи 14, қисми якуми моддаи 17, қисмҳои якум ва панҷуми моддаи 49 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон».....

112

Навидҳои Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Навидҳои Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон118

**ПАЁМИ АСОСГУЗОРИ СУЛҲУ ВАҲДАТИ МИЛЛӢ –
ПЕШВОИ МИЛЛАТ, ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН, МУҲТАРАМ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН
БА МАҶЛИСИ ОЛӢ**

(шаҳри Душанбе, 26 декабри соли 2019)

Муҳтарам аъзои Маҷлиси миллий ва вакилони Маҷлиси намояндагон!

Ҳамватанони азиз!

Соле, ки сипарӣ шуда истодааст, дар таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол бо дастоварду пешравиҳои ноилшудаи халқамон ба сифати боз як соли бобарор сабт мегардад.

Татбиқи чорабиниҳои «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ва «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020» ҷиҳати расидан ба ҳадафи олии мо, яъне баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии мардуми шарифи кишварамон мусоидат намуд.

Соли 2019 суръати афзоиши воқеии маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ 7,5 фоизро ташкил намуд ва ин нишондиҳанда аз ҳисоби зиёд шудани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба андозаи 13,4 фоиз, маҳсулоти кишоварзӣ 7,1 фоиз, гардиши савдо 8 фоиз ва хизматрасониҳои пулакӣ 1,6 фоиз таъмин карда шуд.

Дар ҳафт соли охир рушди иқтисодиёти кишвар ҳамасола ба ҳисоби миёна дар сатҳи 7 фоиз таъмин гардида, маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ аз 45,6 миллиард сомонӣ ба 78 миллиард афзоиш ёфт.

Дар ин давра ҳаҷми умумии даромади бучет қариб ду баробар афзуда, аз 12 миллиард сомони соли 2013 ба 23 миллиард сомонӣ баробар шуд.

Тайи солҳои зикршуда даромади пулии аҳоли беш аз ду баробар ва музди меҳнати миёнаи як корманд 2,4 баробар афзоиш пайдо кард.

Бақияи пасандозҳо дар низоми бонкии кишвар соли 2019 беш аз 9,5 миллиард сомони ро ташкил карда, дар ҳафт соли охир 45 фоиз зиёд гардид.

Сатҳи камбизоатӣ ба 27,5 фоиз паст шуда, дарозумрии миёнаи шаҳрвандон то 75 сол боло рафт.

Ҳамзамон бо ин, тибқи таҳлилҳо дар замони соҳибистиклолӣ нишондиҳандаи умумии фавт қариб ду баробар, аз ҷумла фавти кӯдакони синни то панҷсола 3,2 баробар кам шудааст.

Дар ин давра аҳолии Тоҷикистон аз панҷуним миллион қариб ба 9,5 миллион нафар расида, беш аз 70 фоиз афзудааст.

Саҳми баҳши хусусӣ дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ соли 2013-ум 54 фоиз буд ва ин нишондиҳанда соли 2019 ба 70 фоиз расонида шуд.

Яъне нишондиҳандаҳои дар соли 2013 пешбиниамудаи барномаи номзад ба Президенти кишвар барои 7 сол, дар маҷмӯъ, иҷро гардиданд.

Ҳукумати кишвар вазифадор карда мешавад, ки минбаъд ба ҷанбаҳои сифатии рушди иқтисоди миллӣ, тақвияти нерӯи инсонӣ, бо истифода аз технологияҳои муосир ва ҷорӣ намудани инноватсия вусъат додани истехсоли маҳсулоти ниҳой, баланд бардоштани ҷаҳволи иқтисодии аҳоли, тақмили низоми дастгирии соҳибкориву сармоягузорӣ ва тавсеаи иқтисодиёти рақамӣ диққати аввалиндарача диҳад.

Шиддат гирифтани рақобати тижоратӣ миёни кишварҳо моро вазифадор месозад, ки дар самти пешгӯии хавфҳо ва коҳиш додани таъсири онҳо ба иқтисоди миллӣ, инчунин, баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти истехсоли ватанӣ тадбирҳои зарурӣ андешем.

Дар робита ба ин, ба Ҳукумати мамлакат супориш дода мешавад, ки соли 2020 ҷиҳати ба 87,4 миллиард сомонӣ расонидани ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ бо суръати афзоиши он дар сатҳи 7,8 фоиз ва дар ҳаҷми 26 миллиард сомонӣ таъмин кардани қисми даромади буҷет ҷораҳои зарурӣ андешад.

Ҳукуматро, ҳамчунин, зарур аст, ки дар 7 соли оянда суръати афзоиши воқеии маҷмӯи маҳсулоти дохилиро дар як сол 7-8 фоиз, афзоиши ҳаҷми онро беш аз 1,8 баробар ва ба ҳар сари аҳоли 1,7 баробар таъмин намуда, ҷиҳати ба 45 фоиз расонидани ҳиссаи табақаи миёнаи аҳоли ва то 18 фоиз паст намудани сатҳи камбизоатӣ нақшаҳои тасдиқгардидаро босифат амалӣ намояд.

Ҳоло мо дар давраи анҷомёбии марҳалаи аввали «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ва оғози марҳалаи дуюми он қарор дорем.

Вобаста ба ин, ба Ҳукумати мамлакат супориш дода мешавад, ки то охири соли 2020 барномаи миёнамуҳлати рушдро барои солҳои 2021-2025 қабул намояд.

Ҳукумати мамлакат, инчунин, вазифадор карда мешавад, ки бо мақсади ҳарчи зудтар ҷорӣ кардани технологияҳои рақамӣ дар соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ, ки дар Паёми соли гузашта таъкид гардида буд, концепсияи иқтисодиёти рақамӣ ва дар асоси он барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисодиёти рақамиро қабул ва амалӣ созад.

Мақомоти давлатӣ дар шароити иқтисоди бозаргонӣ ва рақамгардонии ҷаҳволияти идоракуниву истехсолот бояд сиёсати ягонаи иқтисодиро танҳо бо истифодаи механизм ва шаклу усулҳои муосир ба танзим дароранд.

Дар мулоқоте, ки ман бо кормандони мақомоти молия, андоз, гумрук, сармоягузорӣ ва бонкҳо доштам, ҷиҳати таҳияи Кодекси андоз дар таҳрири нав супориши қатъӣ додам.

Масъулро зарур аст, ки ҳангоми таҳияи он ҳавасмандсозии истеҳсолкунандагони ватанӣ, боз ҳам содаву оммафаҳм гардонидани маъмурикунонии андоз ва бехтар кардани фазои сармоягузорию пешбинӣ намоянд.

Мо бояд ба рушди баҳши хусусӣ тавачҷуҳи аввалиндараҷа зохир карда, заминаи ягонаи ҳукукиро барои ҳамаи иштирокчиёни фаъолияти иқтисодӣ, сарфи назар аз шакли моликияти онҳо, муҳайё созем.

Ҷиҳати ҳимояву дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ ва ҷалби сармоя аз ҷониби Ҳукумати кишвар дар се соли охир дар соҳаҳои саноати сабук, кишоварзӣ, дорусозӣ, парандапарварӣ, чорводорӣ, сайёҳӣ ва дигар бахшҳои афзалиятнок иловатан 30 намууди имтиёзу сабукиҳо ҷорӣ карда шуданд.

Танҳо солҳои 2016-2018 маблағи умумии имтиёзҳои ҷоришуда беш аз 15 миллиард сомони ро ташкил намуд, ки ин саҳми Ҳукумати мамлакат ба рушди соҳибкорӣ дар соҳаҳои иқтисодиву истеҳсолӣ мебошад.

Илова бар ин, дар заминаи ислоҳоти татбиқнамудаи Ҳукумати мамлакат дар се соли охир шумораи санҷиши фаъолияти субъектҳои хоҷагидор шаш баробар кам шудааст.

Агар соли 2016 шумораи ҷунин санҷишҳо қариб 300 ҳазорро ташкил дода бошад, соли ҷорӣ ҳамагӣ 48 ҳазорро ташкил кардааст.

Ҳадафи мо аз тақмили қонунгузорӣ, ки ба дастгирӣ ва рушди баҳши хусусӣ, махсусан, истеҳсоли маҳсулоти ниҳой равона гардидааст, ҷорӣ намудани низоми дақиқи андозбандӣ, сода гардонидани расмиёти иҷозатдиҳиву иҷозатномадиҳӣ ва кам кардани шумораи онҳо, ба талаботи замони муосир мутобик намудани тартиби пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ ва роҳандозии ҷораҳои ҳавасмандгардонӣ мебошад.

Ба Ҳукумат ва парламенти кишвар зарур аст, ки ҳангоми баррасӣ ва тақмили қонунгузорӣ, махсусан, зимни таҳияи Кодекси андоз дар таҳрири нав ба ин масъалаҳо диққати аввалиндараҷа диҳанд.

Ҳукумати Тоҷикистон ба сармоягузорию соҳаҳои иқтисодӣ ҳамчун воситаи асосии саноатикунонию босуръат тавачҷуҳи хосса зохир намуда, дар самти бехтар гардонидани фазои сармоягузорӣ ва ҷалби харчи бештари сармояи мустақим тадбирҳои мушаххасро амалӣ карда истодааст.

Дар солҳои 2013-2019 ба соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ кишвар 57,3 миллиард сомонӣ сармояи хориҷӣ ворид гардидааст, ки қариб 30 миллиард сомонии он сармояи мустақим мебошад.

Тибқи санадҳои қабулшуда ҷалби сармояи хусусӣ бояд афзоиш ёфта, соли 2020 ҳиссаи он нисбат ба маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба 10 фоиз расонида шавад.

Солҳои 2013-2019 барои амалисозии афзалиятҳои дар барномаҳо муайяншуда 80 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ татбиқ гардида, ба иқтисодии мамлакат зиёда аз 13,2 миллиард сомонӣ сармояи давлатӣ равона карда шудааст.

Ҳоло дар кишвар 66 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ амалӣ шуда истодааст, ки маблағи умумии онҳо 32,4 миллиард сомониро ташкил медиҳад.

Дар соли 2020 татбиқи боз 23 лоиҳаи нави давлатии сармоягузорӣ ба маблағи 3,8 миллиард сомонӣ оғоз меёбад.

Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ, вазорату идораҳо ва роҳбарони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо зарур аст, ки бо истифода аз захираву имкониятҳои иқтисодии кишвар фаъолияти худро ҷиҳати беҳтар намудани фазаи сармоягузориву соҳибкорӣ ва истифодаи воситаҳои дастгириву ҳавасмандгардонии соҳибкорон ҷоннок намоянд.

Инчунин, ҳамкориро бо ширкатҳои ватаниву хориҷӣ бо мақсади ҷалби сармояи мустақим барои ташкили корхонаҳои хурду миёнаи истеҳсолӣ, баҳусус, дар соҳаҳои саноати сабук ва ҳӯрокворӣ тақвият бахшанд.

Ба Ҳукумати мамлакат супориш дода мешавад, ки барои дастгирии соҳибкории хурду миёна, махсусан, дар соҳаҳои истеҳсолӣ ва содироткунандагони ватанӣ ҷиҳати иҷрои вазифаҳои Фонди дастгирии соҳибкорӣ бонк таъсис диҳад.

Ҳамзамон бо ин, зарур аст, ки барои фаъолияти самарабахши қарздиҳии ин бонк ҷудо кардани маблағ аз буҷети давлат ҳамасола зиёд карда шавад.

Сиёсати давлат дар соҳаҳои савдо ва хизматрасонӣ дар ояндаи наздик бояд ба се самти асосӣ - ҳавасмандгардонии содирот, таъмин намудани гуногуншакли истеҳсолоти ба содирот нигаронидашуда ва содагардонии расмӣ савдо равона гардад.

Дар робита ба ин, Вазорати рушди иқтисод ва савдо, Хадамоти гумрук, Агентии содирот, Палатаи савдо ва саноатро зарур аст, ки қорҳо ҷиҳати татбиқи равшанаи ягонаи амалиёти содиротиву воридотӣ ва транзитӣ суръат бахшида, дар масъалаи шомил шудан ба низоми умумии бархурдорӣ аз имтиёзҳо ва «долонҳои сабз» тадбирҳои амалиро ба роҳ монанд.

Харчанд ки дар сохтори содирот молу маҳсулоти истехсоли корхонаҳои кишвар зиёда аз 450 номгӯйро ташкил дода, ҳиссаи содирот дар гардиши савдои хориҷӣ аз 18,9 фоизи соли 2013 ба 27,4 фоиз дар соли 2019 расидааст, вале ин ҳоло ҳам қонеъкунанда нест. Яъне суръати афзоиш ханӯз паст мебошад.

Дар ин давра ҳаҷми содироти семент, риштаи пахтагӣ, маъдану концентратҳо, қолинҳо ва баъзе намудҳои дигар афзоиш ёфта, содироти алюминийи аввалия, нахи пахта, меваю сабзавот ва консерва бо сабабҳои гуногун коҳиш ёфта истодааст.

Ҳукумати мамлакат вазифадор аст, ки дар солҳои минбаъда тамоми захирахоро ба баланд бардоштани иқтисоди содироти кишвар, зиёд намудани ҳиссаи маҳсулоти ниҳоии саноатӣ дар ҳаҷми содирот ва аз байн бардоштани монеаҳои маъмурии мавҷуда равона созад.

Яке аз масъалаҳои ҳалталаб дар пешбурди содирот муаррифи нагардидани маҳсулоти истехсоли ватанӣ ва иштироки нокифоя дар намоишгоҳҳои байналмилалӣ мебошад ва аз масъулон, аз ҷумла Палатаи савдо ва саноат тақозо менамояд, ки дар ин самт корро ҷоннок намоянд.

Бо ин мақсад ва ҷиҳати дастрасӣ ба маълумот оид ба номгӯи маҳсулоти содиротӣ ва корхонаҳои истехсолкунанда зарур аст, ки порталҳои савдои Тоҷикистон такмил дода шуда, корхонаҳои саноатӣ барои муаррифии маҳсулот ва пайдо намудани шарикони хориҷӣ сомонаҳои интернетии худро таъсис диҳанд.

Вазорати саноат ва технологияҳои нав бояд бо истифода аз таҷрибаи байналмилалӣ ва бо мақсади муаррифии маҳсулоти ватанӣ маълумоти дахлдорро бо зикри номи корхона, номгӯи маҳсулоти содиротӣ ва дигар иттилооти зарурӣ мунтазам ба нашр расонад.

Имрӯз дар берун аз кишвар имконияти пайдо кардани маълумоти кофӣ доир ба корхонаҳои саноатӣ ва маҳсулоти аз лиҳози экологӣ тозаи Тоҷикистон маҳдуд аст.

Сомонаҳои интернетии корхонаҳо роҳи аз ҳама самараноки муаррифии маҳсулоти саноатӣ ба ҳисоб мераванд. Роҳи дигари пешниҳоди маҳсулот барои фуруш иштирок дар намоишгоҳҳои маҳсулоти саноатӣ дар кишварҳои хориҷӣ мебошад. Яъне аз ҳамаи воситаҳо бояд васеъ истифода карда шавад.

Дар робита ба ин, Вазорати рушди иқтисод ва савдо, Агентии содирот ва Палатаи савдо ва саноат вазифадор карда мешаванд, ки барномаи рушди содиротро барои солҳои 2021-2025 таҳия ва ба баррасии Ҳукумати кишвар пешниҳод намоянд.

Илова бар ин, бояд гуфт, ки масъалаи дастрасии сохибкорон, махсусан, молистеҳсолкунандагон ба захираҳои молиявии дарозмуҳлат ва нисбатан арзон то ҳанӯз ҳамчун масъалаи ҳалталаб боқӣ мемонад.

Низоми бонкӣ бояд ба рушди соҳаҳои воқеии иқтисодиёт, ҷаҳони бахши хусусӣ ва гардиши савдои хориҷӣ мусоидат намояд ва сарчашмаи асосии дастгирии молиявии ҳадафҳои давлат бошад.

Бинобар ин, Бонки миллӣ вазифадор карда мешавад, ки чиҳати муайян намудани сабабҳои кам чалб гардидани сармояи дохиливу хориҷӣ барои ташкили бонкҳои нав ва камшавии сармояи оинномавии бонкҳои амалкунанда чораҳои зарурӣ андешида, сиёсати пуливу қарзиро ба рушди устувори иқтисоди миллӣ ва афзоиши содирот равона намояд.

Бонки миллии Тоҷикистон якҷо бо Бонки давлатии амонатгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон - «Амонатбонк» бояд чиҳати ба таври назаррас зиёд намудани ҳаҷми қарздиҳӣ ба соҳаҳои иқтисодиёт, алалхусус, бахшҳои истеҳсоли ва паст кардани фоизи он чораҳои таъхирнопазир андешад.

Бонки миллӣ вазифадор аст, ки якҷо бо мақомоти дахлдори давлатӣ барои дар доираи нишондиҳандаҳои пешбинишуда нигоҳ доштани сатҳи таваррум тадбирҳои мушаххасро амалӣ гардонад.

Инчунин, бо мақсади таъсиси намоёндагии бонкҳои алоҳидаи кишварҳои шарик чиҳати таъмини шароити беҳтар барои фаъолияти корхонаҳои истеҳсоли бо сармояи шарикон чораҷӯӣ намояд.

Вакилони муҳтарам!

Мо саноатикунонии босуръатро ҳамчун ҳадафи чоруми стратегияи кишвар қабул кардем, зеро рушди саноат барои таъмин намудани устувории иқтисодиёт, ташкили ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани иқтидори содиротии мамлакат ва рақобатнокии он замина мегузорад.

Дар натиҷаи тадбирҳои андешидашуда дар 7 соли охир ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ қариб 3 баробар (аз 10 миллиард сомонӣ ба 27,5 миллиард сомонӣ) ва ҳиссаи соҳа дар маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишвар 5,1 банди фоизӣ (аз 12,6 ба 17,7 фоиз) зиёд гардидааст.

Вале нишондиҳандаҳои соҳа чиҳати иҷрои босифати барномаҳои қабулгардида ҳанӯз нокифоя буда, корҳо дар самти баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти истеҳсоли ватанӣ, татбиқи сиёсати мусоидат ба содирот ва воридотивазкунӣ қонеъкунанда нестанд.

Аз ин лиҳоз, роҳбарони вазоратҳои саноат ва технологияҳои нав, рушди иқтисод ва савдо, кишоварзӣ, корҳои хориҷӣ, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ, Кумитаи рушди маҳал ва Агентии содирот бояд якҷо бо роҳбарони вилоятҳо ва шахру ноҳияҳо

доир ба интихоби минтақаҳо тибқи занчираи «ашёи хом - истехсоли маҳсулоти ниҳоӣ - дарёфти бозори фурӯш» тадбирҳои зарурӣ андешанд.

Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ, Агентии содирот якҷо бо роҳбарони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо чихати баланд бардоштани малакаи соҳибкорон дар самти омода намудани нақшаҳои пешбурди фаъолият мунтазам чораҷӯӣ намоянд.

Бо мақсади таҳияи лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар асоси ашёи хоми ватанӣ ва пешниҳоди онҳо ба сармоягузoron бояд дар назди Корхонаи воҳиди давлатии «Точинвест» - и Кумитаи сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ бо ҷалби мутахассисони дохиливу хориҷӣ воҳиди алоҳидаи қарордоӣ таъсис дода шавад.

Бо талошҳои Ҳукумати мамлакат дар панҷ соли охир бо ширкатҳои сармоягузории хориҷӣ ва ватанӣ 14 созишномаи сармоягузорӣ чихати ҷалби сармояи мустақим ба маблағи беш аз 14 миллиард сомонӣ ба имзо расонида шудааст, ки бо татбиқи онҳо 20 корхонаи нави истехсолӣ бунёд карда мешавад.

Ҳоло дар соҳаи энергетика 12 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ ба маблағи умумии 16,1 миллиард сомонӣ татбиқ шуда истодааст.

Дар доираи ин лоиҳаҳо мо ду агрегати нерӯгоҳи барқи обии «Роғун»-ро ба кор андохтем.

Соли 2019 таҷдиди нерӯгоҳҳои барқи обии «Норак» ва «Қайроққум» ба маблағи 5,5 миллиард сомонӣ оғоз гардида, татбиқи чунин лоиҳа дар нерӯгоҳи барқи обии «Сарбанд» ба маблағи 1,3 миллиард сомонӣ идома дорад.

Таҷдиди нерӯгоҳи барқи обии «Сарбанд» аввали соли 2021 ба анҷом расида, дар натиҷа иқтидори он қариб 45 мегаватт зиёд карда мешавад.

Имрӯз корҳо барои оғози бунёди нерӯгоҳи барқи обии «Себзор» дар ноҳияи Роштқалъаи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон бо-суръат идома доранд.

Бо ин мақсад, Ҳукумат беш аз 470 миллион сомонӣ сармояи давлатиро равона менамояд ва мо ният дорем, ки ин иншооти муҳимро соли 2022 ба истифода супорем.

Амалишавии лоиҳаҳо дар соҳаи энергетика имкон дод, ки ҳаҷми истехсоли нерӯи барқ дар 7 соли охир, яъне солҳои 2013-2019 - ум 1,3 баробар (аз 16 миллиард ба зиёда аз 20 миллиард килловатт - соат) афзоиш ёбад.

Дар робита ба ин масъала, Ҳукумати мамлакатро вазифадор месозам, ки ба истифодаи самаранок ва сарфакоронаи нерӯи барқ тавассути баҳрабардорӣ аз технологияҳои каммасраф, бунёди иқтидорҳо ва шаба-

каҳои нави барқ, таҷдиду барқарорсозии шабакаҳои мавҷуда, чорӣ намудани низоми муосири назорату баҳисобгирӣ ва коҳиш додани талафоти нерӯи барқ тадбирҳои зарурӣ андешад.

Бунёди инфрасохтори нақлиёт барои ба кишвари транзитӣ табдил додани Тоҷикистон ва осон намудани содироти маҳсулоти ватанӣ ниҳоят муҳим мебошад.

Имрӯзо дар соҳаи нақлиёт 11 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ ба маблағи умумии беш аз 8,5 миллиард сомонӣ татбиқ шуда истодааст.

Соли 2020 лоиҳаҳои таҷдид ва бунёди қитъаи Обигарм-Нурободи шохроҳи Ваҳдат-Қарамиқ (яъне Лахш) ба маблағи 3,5 миллиард сомонӣ, Қалъаихумб - Ванҷ бо арзиши лоиҳавии 2,2 миллиард сомонӣ, Хулбук - Темурмалик ба маблағи 200 миллион сомонӣ ва сохтмони пули ҳафтуми дарёи Панҷ миёни Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон дар мавзеи Кокул бо 18 километр роҳи мошингард ба маблағи 70 миллион сомонӣ ва дигар лоиҳаҳо оғоз меёбанд.

Ҳоло таҷдиду сохтмони роҳҳои мошингарди Душанбе - Бохтар, Хучанд - Исфара, Кӯлоб - Шамсиддин Шохин, Шкев - Қалъаихумб, Кӯлоб - Муъминобод ба маблағи беш аз 4 миллиард сомонӣ идома дошта, роҳҳои зикршуда то ҷашни 30 - солагии истиқлолияти давлатӣ ба истифода дода мешаванд.

Вазорати нақлиёт вазифадор карда мешавад, ки якҷо бо Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ чихати дарёфти маблағҳои сармоягузорӣ барои бунёди долонҳои зидди тарма дар қитъаҳои осебпазири роҳи мошингарди Душанбе - Чанок ва бехтарсозии имкониятҳои нақби «Истиқлол» тадбирҳои зарурӣ андешад.

Ҳамчунин, Вазорати нақлиёт корхоро дар самти таҳияи лоиҳаҳои таҷдиду азнавсозии роҳи мошингарди Хучанд - Конибодом, Бохтар - Данғара - Кӯлоб, Бохтар - Носири Хусрав ва роҳҳои дигар ҷоннок намояд.

Бояд гуфт, ки танҳо дар се соли охир тибқи нақшаи корҳои ободониву бунёдкорӣ ба истиқболи 30 - солагии истиқлолияти давлатӣ дар шаҳру деҳоти кишвар аз ҳисоби соҳибкорону шахсони саховатпеша ва аҳоли 1450 километр роҳҳои ҷумҳуриявӣ маҳаллӣ ва 108 пул бунёду таҷдид карда шуданд.

Чунин корҳо, ки гувоҳи фаъолнокии баланди мардуми кишвар ба хоҳири ояндаи неки Ватани маҳбубамон ба ҳисоб мераванд, ҳоло бомаҷором идома доранд.

Масалан, Бобочонов Муҳиб - сокини 80-солаи ноҳияи Рашт якҷо бо фарзандонаш соли гузашта 42 километр ва имсол 16 километр роҳро азнавсозӣ карда, толори варзиш, пул, чоҳҳои обкашӣ ва чор хонаи ис-

тикоматӣ барои маъҷубон ва оилаҳои камбизоат сохта, ҳоло ба масофаи 10 километр хатти оби нӯшоқӣ кашида истодааст ва мақсад дорад, ки дар шаҳри Душанбе як корхонаи бузурги насосҷӣ бунёд намояд.

Аз ҷониби соҳибкори ватанӣ Абдухалил Ғуломов дар ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе сохтмони мактаб барои 2400 ҷойи нишаст дар як баст ба маблағи беш аз 35 миллион сомонӣ оғоз шудааст.

Аз ҷониби ҳамин соҳибкор як сол қабл дар деҳаи Шаҳристони ноҳияи Рӯдакӣ бинои замонавии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ барои 1280 хонанда бо харҷи 21 миллион сомонӣ сохта, ба истифода дода шуд.

Ҳамчунин, аз ҷониби ин соҳибкор дар шаҳри Кӯлоб бинои муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба маблағи 35 миллион сомонӣ барои 2500 ҷойи нишаст бунёд шуда истодааст, ки соли 2021, яъне дар арафаи таҷлили 30 - солагии истиқлолияти давлатӣ ба истифода дода мешавад.

Дар ду-се сол барои 6200 толибилм ҷойи таҳсилу шароити сатҳи баланд муҳайё кардани як соҳибкор лоиқи таҳсину офарин аст.

Дар ин самт роҳбарони ширкатҳои истеҳсоли низ фаъол мебошанд.

Аз ҷониби Ширкати «Чунгтсай Моҳир семент» дар ноҳияи Синои шаҳри Душанбе сохтмони мактаб барои 2400 ҷойи нишаст ба маблағи 45 миллион сомонӣ оғоз карда шуда, дар арафаи таҷлили 30-солагии истиқлолияти давлатӣ мавриди баҳрабардорӣ қарор дода мешавад.

Ширкати «Чунгтсай Моҳир семент» соли 2016 дар деҳоти Даҳанаи ноҳияи Ёвон мактаби таҳсилоти умумиро барои 640 хонанда ба маблағи 13 миллион сомонӣ сохта, ба истифода додааст. Ин ширкат, дар маҷмӯъ, қариб 1000 ҷойи кори доимӣ муҳайё кардааст.

Ин гуна иқдому ташаббусҳо, ки имрӯзҳо аз ҷониби садҳо нафар соҳибкорону шахсони Ҳимматбаланд амалӣ шуда истодаанд, ҳамеша қобили таҳсину дастгирӣ мебошанд. Воқеан, вазифаи муқаддаси ҳар яки мост, ки ба хотири пешрафти минбаъдаи Тоҷикистони азизамон ва фароҳам овардани шароити зиндагии арзанда барои сокинони кишвар саъю талош намоем.

Вобаста ба нақшаи корҳои ободониву бунёдкорӣ дар шаҳру ноҳияҳо рушди соҳаи сохтмон бараъло ба назар мерасад.

Сохтмон яке аз соҳаҳои муҳими иҷтимоиву иқтисодӣ, инъикоскунандаи рушди кишвар ва сатҳи сифати зиндагии мардум мебошад.

Бо мақсади беҳтар намудани пешбурди фаъолият дар соҳаи меъмориву шаҳрсозӣ ва сохтмон санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳа тақмил дода шудаанд.

Танҳо дар давоми ҳафт соли охир ба маблағи беш аз 37 миллиард сомони фондҳои асосӣ ба қор андохта, қариб 8 миллион метри мураббаъ манзилҳои истиқоматӣ ва иншооти дигар ба истифода дода шудаанд.

Дар замони соҳибистиклолӣ бо дарназардошти афзоиши шумораи аҳолии мамлакат ва бо мақсади ҳалли мушкилоти иҷтимоии мардуми кишвар 135 ҳазор гектар замин барои бунёди манзили истиқоматӣ тақсим карда, дода шуд.

Доир ба ин масъала таъкид менамоем, ки ҳангоми бунёди манзилҳои истиқоматӣ ва иншооти гуногун бояд санъати меъмории риоя гардида, барои боз ҳам беҳтару зебо гардидани симои шаҳру деҳот кӯшиш ба харҷ дода шавад.

Дар робита ба ин, Кумитаи меъмории ва сохтмон, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва дигар мақомоти марбутаро зарур аст, ки дар вақти таҳияи нақшаҳои шаҳраку деҳот, банақшагирии бунёди иншооти иҷтимоиву сайёҳӣ ва иншооти дигар риояи ҳатмии қоидаву меъёрҳои шахрсозӣ ва сохтмон, истифодаи васеи суннату унсурҳои меъмории миллӣ ва сифати масолеҳи сохтмонро таъмин наоянд.

Ҳамчунин, масъулонро зарур аст, ки барои таъмини рушди соҳаи сохтмон ҷиҳати ба стандартҳои муосир мутобиқ гардонидани сифати иншооти сохташаванда ва омода намудани кадрҳои сатҳи баланди соҳаи меъмории дар дохил ва хориҷи кишвар тадбирҳои иловагӣ андешианд.

Бо истифода аз фурсат, ба тамоми мардуми шарифи Тоҷикистон, аз ҷумла соҳибкорон ва шахсони ҷимматбаланд барои қорҳои ободонии то имрӯз амаликардашон бори дигар изҳори сипосу миннатдорӣ менамоем.

Ба ҳамаи сокинони мамлакат мурочиат мекунам, ки то ҷашни муқаддасу бузурги 30 - солагии истиқлолияти давлатии Тоҷикистони маҳбубамон ҳар як оила ба масъалаи таҷдиду азнавсозӣ, тозаву озода ва ободу зебо гардонидани манзили зист, кӯчаву хиёбон ва ҳамаи маҳалҳои аҳолинишин кӯшиш наояд.

Мо бояд ин ҷашни мубораки миллиамонро дар шароити аз имрӯза беҳтар ва бо дастовезҳои арзандаи миллати некномамон истиқбол намоем.

Ҳамватанони азиз!

Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид бо дастгирии таҷаббуси ҷаҳоруми мамлақати мо дар кишварҳои, ки норасоии об дар онҳо зиёд аст, як силсила барномаҳоро амалӣ карда истодааст.

Дар ин росто, мо низ ҳамчун пешоҳанги ин амал дар Тоҷикистон дар доираи «Барномаи ислоҳоти соҳаи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2025» доир ба таъмин кардани аҳолии кишвар бо оби босифати ошомиданӣ як силсила корхоро анҷом додем.

Дар самти таъминоти аҳоли бо оби босифати ошомиданӣ ва обёрии заминҳои кишоварзӣ дар ҳамкорӣ бо шарикони рушд 52 лоиҳаи сармоягузори давлатӣ дар ҳаҷми 7,8 миллиард сомонӣ татбиқ шуда истодааст.

То имрӯз дар 23 шаҳру ноҳияи кишвар, аз ҷумла дар аксари шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғд татбиқи лоиҳаҳои сармоягузори давлатӣ доир ба обтаъминкунӣ дар ҳаҷми 1,5 миллиард сомонӣ ба анҷом расида, 9 лоиҳаи дигар ба маблағи боз 1,5 миллиард сомонӣ идома дорад.

Дар натиҷа дар шаҳрҳои Душанбе, Хучанд, Ваҳдат, Ҳисор ва ноҳияҳои Панҷу Мир Сайид Али Ҳамадонӣ мушкilotи таъмини аҳоли бо оби босифати нӯшокӣ асосан ҳал гардидааст.

Аммо сифати иҷрои корҳо дар доираи лоиҳаҳои сармоягузори давлатӣ ва таъминоти сокинони чандин шаҳру ноҳияи кишвар бо оби ошомиданӣ ҳанӯз моро қонеъ карда наметавонад.

Бо вучуди он ки Тоҷикистон кишвари сероб мебошад, дар шароити имрӯза ва бо дарназардошти манфиатҳои наслҳои оянда мо бояд роҳҳои истифодаи самараноку сарфакорона ва муносибати эҳтиёткорона бо захираҳои обро васеъ чорӣ намоем.

Дар шароите, ки пайомадҳои тағйирёбии иқлим аксари мамолики дунёро ба ташвиш овардаанд, олимони моро зарур аст, ки ба ин масъалаи глобалӣ бештар аҳамият диҳанд.

Ба Академияи илмҳо зарур аст, ки дар ҳамкорӣ бо олимони кишварҳои дигар дар самти пайомадҳои тағйирёбии иқлим таҳқиқоту омӯзиш гузаронида, дастовардҳои кишварро дар ин самт ҳамаҷониба муаррифӣ намояд.

Ба ҷаҳониён шарҳ додани аҳамияти ташаббусҳои Тоҷикистон дар соҳаи об, пеш аз ҳама, вазифаи олимони кишвар мебошад.

Дар Тоҷикистон истеҳсоли 98 фоизи нерӯи барқ ба соҳаи гидроэнергетика рост меояд.

Бинобар ин, кишвари мо аз ҳисоби нишондиҳандаи партови газҳои гулхонаӣ дар ҷаҳон ҷойи 135 - умро ишғол менамояд, ки ин мақоми хеле баланд ва саҳми арзишманди Тоҷикистон дар ҳалли мушкilotи глобалӣ мебошад.

Ин чунин маънӣ дорад, ки ҳаҷми партови газҳои гулхонаӣ дар Тоҷикистон ба ҳар як нафари аҳоли дар миқёси минтақа камтарин буда,

сахми муносиби мо дар беҳдошти вазъи экологии минтақа ва сайёра мебошад.

Дар нигоҳ доштани сатҳи пастигарини партовҳои зараровар ба мо истифодаи васеи манбаҳои барқароршавандаи энергия, асосан гидроэнергетика мусоидати ҷиддӣ менамояд.

Хотирнишон месозам, ки истифодаи васеи манбаҳои барқароршавандаи энергия, бахусус, захираҳои об яке аз сарчашмаҳои асосии тавлиди «энергияи сабз» ва рушди «иктисоди сабз» ба ҳисоб меравад.

Бо пурра ба қор даромадани нерӯгоҳи барқи обии «Роғун» Тоҷикистон дар миқёси олам ба қатори се кишвари аввали тавлидкунандаи «энергияи сабз» шомил мегардад.

Дар ҳудуди Тоҷикистон 13 ҳазор пирахҳои хурду бузург, аз ҷумла дарозтарин ва бузургтарин пираҳи дар хушкӣ чойгиршудаи дунё бо номи Федченко, ки дарозии он 76 километрро ташкил медиҳад, мавҷуд буда, масоҳати умумии онҳо 6 фоизи ҳудуди кишварро дар бар мегирад.

Дар ҷил соли охир аз таъсири гармшавии иқлим беш аз ҳазор пирах об шуда, пурра аз байн рафтааст.

Ҳолати кунунии пирахҳо тақозо менамояд, ки якҷо бо сохторҳои байналмилаливу минтақавӣ, аз ҷумла дар самти ташкил намудани экспедитсияҳои омӯзиши вазъи онҳо тадбирҳо андешида шаванд.

Дар солҳои минбаъда пайомадҳои манфии тағйирёбии иқлим ба соҳаи кишоварзӣ низ меафзояд.

Сол ба сол афзоиш ёфтани масоҳати заминҳои бекор, биёбоншавӣ ва камобиву хушксолӣ боиси торафт паст шудани ҳосилнокии зироатҳои кишоварзӣ мегардад.

Моро зарур аст, ки маданияти баланди заминдориро риоя намуда, ҷиҳати истифодаи самаранокӯ сарфакоронаи об барои обёрии заминҳо, ҷорӣ намудани технологияҳои каммасраф дар соҳаи кишоварзӣ ва ҳифзи захираҳои об тадбирҳои доимӣ андешем.

То имрӯз дар самти азхудкунии заминҳои нави обёришаванда, барқарорсозии заминҳои аз гардиши кишоварзӣ берунмонда ва рушди соҳаи кишоварзӣ дар минтақаҳои гуногуни кишвар 12 лоиҳаи сармоягузори давлатӣ дар ҳаҷми қариб 2 миллиард сомонӣ татбиқ гардидааст ва ҳоло чунин лоиҳаҳо ба маблағи 665 миллион сомонӣ идома доранд.

Бо вучуди ин, ҳар сол майдони беш аз 40 ҳазор гектар замин дар ҳолати ғайриқаноатбахши мелиоративӣ қарор мегирад.

Вазорати кишоварзӣ, Агентии беҳдошти замин ва обёрӣ якҷо бо мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вазифадоранд, ки дар самти пешгирӣ қардани аз гардиши кишоварзӣ баромадан ва шӯршавии заминҳо тадбирҳои доимӣ андешанд.

Рохбарони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо вазифадоранд, ки якҷо бо Вазорати кишоварзӣ чиҳати зиёд кардани майдони кишти зироатҳо, ташкили гармхонаву сардхонаҳо ва беҳтар намудани таъминоти бозори истеъмолӣ бо маҳсулоти хушсифати ватании аз лиҳози экологӣ тоза, коркарди маҳсулоти соҳа ва афзоиш додани ҳаҷми содирот чораҳои катъӣ андешанд.

Аз як қитъаи замин гирифтани на як-ду, балки се-чор ҳосил, баланд бардоштани ҳосилнокии зироатҳо ва рушди соҳаи тухмипарварӣ низ аз ҷумлаи масъалаҳои муҳимми фаъолияти олимон ва кишоварзон дар ин самт ба ҳисоб меравад.

Ҳамватанони арҷманд!

Рушди соҳаи сайёҳӣ самти афзалиятноки сиёсати давлати мо ба ҳисоб рафта, чиҳати боз ҳам тараққӣ додани он аз ҷониби Ҳукумати мамлакат вобаста ба пардохти андоз ва бочҳои гумрукӣ як қатор имтиёзҳо пешбинӣ гардидаанд.

Аллақай, дар зарфи соли якуми эълон гардидани «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва хунарҳои мардумӣ» дар деҳоти мамлакат як қатор пешравиҳо ба назар расида, рушди сайёҳӣ ва омӯзиши хунарҳои мардумӣ идома ёфта истодааст.

Бо вучуди ин, мо бояд суръати ободонӣ ва бунёдкориро боз ҳам вусъат бахшем, мушкилоти чойдоштаро баргараф созем ва барои рушди деҳот, сайёҳӣ ва тақвияти омӯзиши хунарҳои мардумӣ тадбирҳои иловагиро роҳандозӣ намоем.

То имрӯз дар кишвар зиёда аз 200 ширкати сайёҳӣ фаъолият дошта, 15 лоиҳаи инфрасохтори сайёҳӣ аз имтиёзҳои пешбинишуда бархурдор гардидааст.

Дар нуҳ моҳи соли ҷорӣ беш аз як миллион нафар сайёҳон аз мавзёҳои нодири кишвари мо дидан кардаанд, ки нисбат ба соли гузашта 20 фоиз зиёд мебошад.

Зарур аст, ки дар соли 2020 ва солҳои минбаъда шароити инфрасохтори сайёҳӣ дар ҳамаи мавзёҳои сайёҳӣ беҳтар карда, сатҳу сифати хизматрасонӣ боз ҳам баланд бардошта шавад.

Бо мақсади рақобатпазир гардонидани соҳа дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ моро зарур аст, ки мутахассисони забондон, донандаи фарҳангу таърих ва технологияҳои муосирро омода кунем, кормандони ширкатҳои сайёҳӣ, роҳбаладҳо, тарҷумонҳо ва дигар мутахассисони соҳаро мутобиқ ба талаботи бозори сайёҳӣ ба воя расонем.

Рушди сайёҳӣ ва тарбияи кадрҳои баландхатисос дар ин самт ба пешрафти иқтисоди миллии кишвар такони ҷиддӣ бахшида, шумораи

сайёхонро ба мамлакат зиёд менамояд ва барои таъсиси чойҳои корӣ имкони бештар фароҳам меорад.

Ба хотири муҳайё кардани шароити муосири таълимӣ барои тарбияи кадрҳои пешниҳод менамоям, ки дар заминаи Донишкадаи соҳибкорӣ ва хизмат Донишкадаи сайёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат таъсис дода шавад.

Бовар дорам, ки ба хотири рушди ин соҳаи муҳим тамоми сохторҳои давлатӣ, соҳибкорон, ҷомеаи шахрвандӣ ва ташкилоту созмонҳои ғайриҳукуматӣ якҷо фаъолият намуда, ҷиҳати муаррифии арзандаи Тоҷикистони азиз талоши бештар мекунад.

Бо мақсади боз ҳам бештар намудани фазои сармоягузорӣ ва ҳавасмандгардонии соҳибкорони хориҷие, ки ба иқтисодиёти Тоҷикистон зиёда аз як миллион доллари амрикоӣ сармоягузорӣ менамоянд, пешниҳод мешавад, ки ба онҳо аз ҷониби Вазорати корҳои хориҷӣ ва намояндагиҳои дипломатии Тоҷикистон дар хориҷи кишвар раводиди бисёрқаратаи панҷсола дода шавад.

Дар доираи "Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ", ҳамчунин, бо мақсади ҷалби ҳарчи бештари сайёҳон, пешниҳод мегардад, ки ба шахрвандони давлатҳои хориҷие, ки ҳуқуқи бо тартиби содда гирифтани раводиди Ҷумҳурии Тоҷикистонро доранд, раводиди навъи сайёҳии бисёрқарата дода, муҳлати он то 60 рӯз дароз карда шавад.

Илова бар ин, бо мақсади соддагардонии рафтуомади ҳамватанони бурунмарзие, ки зодагони Тоҷикистон мебошанд, раводиди бисёрқаратаи сесола дода шавад.

Вазорати корҳои хориҷӣ ҷиҳати татбиқи пешниҳодҳои зикргардида лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқии дахлдорро ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод созад.

Ҳамчунин, Кумитаи рушди сайёҳиро зарур аст, ки бо мақсади тарғиби бештари омилҳои таърихиву фарҳангӣ, кӯҳнавардӣ, истироҳативу табобатӣ ва экологии Тоҷикистон барои ҷалби сайёҳони хориҷӣ бо истифода аз таҷрибаи кишварҳои дар ин соҳа пешрафта пешниҳодҳои мушаххас манзур намояд.

Дӯстони азиз!

Мо то имрӯз барои пешрафти соҳаҳои илму маориф, тандурустӣ, ҳифзи иҷтимоии аҳоли, фарҳанг, татбиқи сиёсати ҷавонон, занон ва оила ва рушди варзиш корҳои зиёдеро ба анҷом расонидем.

Дар марҳалаи кунунии пешрафти Тоҷикистон ба соҳаҳои илму маориф афзалияти аввалиндараҷа дода мешавад, зеро онҳо дар таҳкими пояҳои давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёду дунявӣ нақши калидӣ мебозанд.

Соли чорӣ ба маблағи 500 миллион сомонӣ 130 муассисаи таҳсилоти умумӣ бо зиёда аз 32 ҳазор ҷойи нишаст ба истифода супорида шуд.

Аз ин шумора 32 муассиса бо қариб 10 ҳазор ҷойи нишаст аз ҳисоби соҳибкоруни шаҳрвандони саховатпешаи кишвар ба маблағи беш аз 122 миллион сомонӣ бунёд шуда, ҳиссаи онҳо дар сохтмон ва таъмиру азнавсозии муассисаҳои соҳаи маориф ва дигар бахшҳо рӯз ба рӯз афзуда истодааст.

Соли 2020 сохтмони 181 муассисаи таҳсилоти умумӣ дар ҳаҷми 900 миллион сомонӣ бо муҳайё намудани 54 ҳазор ҷойи нишаст пешбинӣ шудааст.

То чашни 30 - солагии истиқлолияти давлатӣ 128 муассисаи томактабӣ ва 338 муассисаи таҳсилоти умумӣ бунёд гардида, дар маҷмӯъ, 1332 муассисаи таълимӣ ва томактабӣ тармиму таҷдид карда мешавад.

Илова бар ин, ҳоло бо саъю кӯшиши соҳибкорон зиёда аз 400 муассисаи фарҳангӣ, 105 беморхонаву дармонгоҳ, 257 маркази саломатӣ ва 467 бунгоҳи тиббӣ бунёд ва таъмиру азнавсозӣ шуда истодааст.

Ман аз номи худ ва Ҳукумати Тоҷикистон ба кулли мардуми кишвар, аз ҷумла ба ҳамаи соҳибкорони ватаниву бурунмарзиамон ва дигар шахсони ҳимматбаланд, ки дар амалӣ шудани Амри Роҳбари давлат дар бунёду таҷдиди роҳу пулҳо ва иншооти иҷтимоӣ, аз ҷумла муассисаҳои маориф ва фарҳангу тандурустӣ, коргоҳу корхонаҳои истеҳсолӣ, хатҳои обрасонӣ ва дигар корҳои хайр саҳми ватандӯстона гузошта истодаанд, миннатдории самимӣ изҳор менамоем.

Роҳбарону кормандони соҳаи маорифро зарур аст, ки дар баробари ҷунин дастгириҳои давлат ва афроди ватандӯст сатҳу сифати таълимро дар ҳар як муассисаи таълимӣ, сарфи назар аз шакли моликияти онҳо ва дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот баланд бардоранд.

Инчунин, назорати азхудкунии донишҳои замонавиро пурзӯр гардонидани, наврасону ҷавононро ба мутолиаи китобҳои бадеиву илмӣ таъшиқ намоянд, қобилияти эҷодии онҳоро тақвият бахшанд ва ба таълими фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир намоянд.

Вобаста ба ин, пешниҳод менамоем, ки ба хоҳири боз ҳам бештар ба роҳ мондани омӯзиши илмҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ, инчунин, барои тавсеаи тафаккури техникаии насли наврас солҳои 2020 -2040 «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» эълон карда шаванд.

Вазорати маориф ва илм, Академияи илмҳо ва дигар вазорату идоракорое, ки дар сохторашон муассисаҳои таълимӣ доранд, вазифадор

карда мешаванд, ки нақшаи чорабиниҳоро доир ба ин масъала дар муҳлати се моҳ ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод намоянд.

Инчунин, пешниҳод менамоям, ки ҳамасола олимпиадаҳои чумхуриявӣ, вилоятӣ, шаҳрӣ ва ноҳиявиро оид ба илмҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот баргузор намуда, ғолибони озмунҳо аз ҷониби вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо аз лиҳози моддиву маънавӣ кадрдонӣ ва ҳавасманд гардонида шаванд.

Мардуми мамлакат барои иҷрои ниёзҳои динии худ дар як муддати кӯтоҳи соҳибистиклолӣ зиёда аз 5 ҳазор масҷид бунёд карданд.

Акнун вақти он расидааст, ки маъракаи бунёди мактабҳо ва боғчаву кӯдакитонҳоро вусъат бахшида, дар ин кори хайр ҳама якҷо саъю талош кунем ва саҳми худро барои ояндаи давлату миллат гузорем, яъне ғамаи фарзандонамонро хӯрем.

Ислоҳи ин мушкилоти ҷомеа, ки давлат ба он афзалият медиҳад, вазифаи ҳар як сокини бонангу номус ва боиродаву ватандӯст ба ҳисоб меравад ва бовар дорам, ки ин кори хайру савоб аз ҷониби аҳли ҷомеа дастгирӣ меёбад.

Мо бояд забони шево ва шоиронаи тоҷикиро мисли модар ва Ватани худ дӯст дорем ва онро ҳамчун гавҳари бебаҳои ҳастиамон хифз кунем.

Забон ойинаест, ки дар он симои пурчилои миллат равшан инъикос мешавад ва мо бояд ба қадри ин нишонаи ҳастии миллатамон расем ва дар баробари ин, ба омӯзиши забонҳои русиву англисӣ ҳамчун забонҳои муоширати байналмилалӣ эътибори аввалиндарача диҳем.

Мо омӯзиш ва аз худ кардани забонҳоро на барои худнамоӣ, балки бо мақсади маърифатнок гардонидани ҷомеа густариш медиҳем.

Аз ин рӯ, ҳар як фарди бедордил бояд барои ғани гардидани забони модарӣ ва омӯхтани забонҳои хоричӣ кӯшиш кунад, ба мутолиаи китоб диққати аввалиндарача диҳад ва чихати баланд бардоштани маърифатнокии худ саъю талош намояд.

Чунки тибқи таҳлилҳо вақтҳои охир дур шудан аз китобхонӣ яке аз масъалаҳои нигаронкунанда дар байни хонандагону донишҷӯён ва омӯзгорони онҳо мебошад.

Доир ба ин масъала ман дар Рӯзи дониш Вазорати маориф ва илм ва роҳбарони муассисаҳои таълимиро вазифадор намудам, ки муносибати хонандагонро ба хондани китоб ва аз ёд кардани порчаҳои назму наср чиддӣ назорат кунанд ва барои боло бурдани сатҳи маърифатнокӣ, тавсеаи ҷаҳонбинӣ ва сухандону сухангӯ шудани насли ояндаи кишвар тадбирҳои чиддӣ ва судмандро ба роҳ монанд.

Рохбарону масъулони соҳаро зарур аст, ки сатҳу сифати таълимро баланд бардошта, чиҳати боло рафтани савияи донишу маърифатнокии хонандагону донишҷӯён тадбирҳои иловагиро роҳандозӣ намоянд ва ҳамзамон бо ин, ба тарбияи насли наврас диққати бештар дода, барои амалӣ гардидани Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чораҳои зарурӣ андешанд.

Вобаста ба ин, ҳар сол озмуни «Фурӯғи субҳи доноӣ» – ро баргузор намуда, ба он доираи ҳарчи васеътари ҷомеа ҷалб ва чиҳати ҳавасмандсозии ғолибон аз мактаб сар карда, то мақомоти маҳалливу марказии ҳокимияти давлатӣ чораҷӯӣ карда шавад.

Яъне Вазорати маориф ва илм, вазорату идораҳои, ки дар сохторашон муассисаҳои таълимӣ доранд, роҳбарони мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатии вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо вазифадор карда мешаванд, ки минбаъд ҳар сол озмуни «Фурӯғи субҳи доноӣ...» – ро аз рӯи се самт: яқум- миёни тарбиягирандагон ва хонандагони муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ва миёнаи умумӣ; дуюм - таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ ва сеюм - дар байни калонсолон васеъ ба роҳ монанд.

Китобхонаҳо бояд ба маркази муҳимми илму фарҳанг табдил дода шаванд, зеро китоб маҳсули ақлу заковати мардуми соҳибтамаддун, омили асосии ҳифзи фарҳанги миллии ва яке аз муҳимтарин воситаҳои маърифатнок кардани аҳли ҷомеа буда, қобилияти суҳандониву суҳанрониро сайқал медиҳад, доираи андешаву тафаккур ва ҷаҳонбинии инсонро васеъ ва ўро ба роҳи дурусти зиндагӣ раҳнамоӣ мекунад.

Вобаста ба ин, ба вазоратҳои маориф ва илм, фарҳанг, сохторҳои илмӣ, роҳбарони вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо ва муассисаҳои таълимии ҳамаи зинаҳои таҳсилот супориш дода мешавад, ки ба хоҳири баланд бардоштани сатҳи маънавиёти аҳоли ҷопи китобҳои бадеиро зиёд намуда, дар як сол хондани на камтар аз панҷ китоби бадеӣ ва ҳифзи асарҳои манзуму мансури адибони гузаштаву муосирро барои калонсолону хонандагон ба роҳ монанд ва иҷрои онро зери назорати қатъӣ қарор диҳанд.

Дар солҳои 2014-2019 аз ҳисоби Вазорати маориф ва илм қариб 6 миллион нусха ва аз ҳисоби Вазорати фарҳанг беш аз 2 миллион нусха китобҳои бадеӣ ба нашр расидаанд. Вале як қисми онҳо ба гардиш ворид нагардида, то ҳол дар анборҳо нигоҳдорӣ мешаванд.

Дар баробари ин, бо дастури мо аз соли 2007 то соли 2019 - ум 38 ҷилди китоби «Ахтарони адаб» 190 ҳазор нусха ҷоп шудааст, аммо қисми зиёди он ба фурӯш нарафта, дар анборҳои нашриёт боқӣ мондааст.

Умунан, дар анборҳои нашриётҳо беш аз 2 миллион нусха китобҳо ба фурӯш нарафта, бе гардиш мондаанд.

Аз ин рӯ, роҳбарони мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо вазифадор карда мешаванд, ки бо мақсади зиёд кардани фонди китоб барои китобхонаҳои соҳавӣ ва муассисаҳои таҳсилоти умумӣ маблағҳои зарурӣ чудо намоянд.

Олимону донишмандони моро зарур аст, ки ба шинохти дурусти таърих, тарғиби мероси маънавӣ ва суннату ойинҳои мардумӣ низ, ки тайи асрҳо дар хотираи таърихӣ миллати тоҷик нақш бастаанд, таваччуи чиддӣ зоҳир намоянд.

Таърихи пурифтихори халқи тоҷик мактаби бузурги худшиносӣ мебошад ва мо вазифадорем, ки ба он арҷ гузорем, саҳифаҳои дурахшонии кахрамониву диловарии гузаштагонии худро омӯзем ва онро ҳамчун асоси ғояи ватандӯстиву садоқат ба Ватан ташвиқ намоем.

Бахусус, дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ, ки воридшавии унсурҳои бегонаро ба фарҳанги миллӣ осон гардондааст, рӯ овардан ба таърих ва огоҳ будан аз аслу насаби хеш барои ҳар як фарди миллат, хусусан, насли наврасу ҷавон зарур ва ҳатмӣ мебошад.

Мо кӣ будани аҷдоду гузаштагонии худро бояд донем, ба онҳо арҷ гузорем ва бо насли ориёӣ, яъне ориёитабор будани худ ифтихор кунем.

Дар робита ба ин, ба Ҳукумати мамлакат супориш дода мешавад, ки бо мақсади омӯзиши амиқи таърихи пурифтихори халқи тоҷик шоҳасари Бобочон Ғафуров китоби «Тоҷикон» – ро аз ҳисоби Фонди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп карда, то ҷашни 30 – солагии истиқлолияти давлатӣ аз номи Роҳбари давлат ба ҳар як оилаи кишвар тухфа намояд.

Вазоратҳои маориф ва илм, фарҳанг ва Академияи илмҳо вазифадор карда мешаванд, ки китоби мазкурро ба забонҳои байналмилалӣ тарҷума ва ҷоп карда, нусхаи электронии онро тавассути шабакаҳои иттилоотӣ паҳн созанд.

Арзиши илмӣ ин асари бунёдӣ бениҳоят бузург аст ва Бобочон Ғафуров бо заҳмати чандинсолаи худ мо ва мардуми ҷаҳонро бо саҳифаҳои таърихи рангини миллатамон ошно кард.

Фикр мекунам, ки дар шароити кунунӣ, яъне замоне, ки ҳар як фарди ҷомеа ба худшиносӣ ва ҳифзи хотираи таърихӣ худ беш аз пеш ниёз дорад, ҷопи ин шоҳасар ва дастрасии тамоми мардуми кишвар гардонидани он ба густариши эҳсоси ватандӯстиву ифтихори миллӣ ва болоравии сатҳи маърифатнокии ҷомеаи мо ҳамачониба мусоидат хоҳад кард.

Мо миллати фарҳангӣ, тамаддунсоз ва аз насли ориёӣ буда, бояд ба таърихи гузаштамон ҳарчи бештар рӯ оварем ва дар қалби фарзандонамон меҳри китобхонӣ ва ҷустуҷӯи илму донишро ҷой кунем.

Ҳифз ва рушди фарҳанги миллӣ бо дарназардошти завқи наслҳои имрӯза аз муҳимтарин вазифаҳои мо дар замони муосир ба ҳисоб меравад.

Бо пешниҳоди мо чанд рӯз пеш Конфронси генералии ЮНЕСКО доир ба баргузори чашнҳои 5500-солагии Саразми бостонӣ ва 700 - солагии шоири барҷастаи тоҷик Камоли Хучандӣ қарор қабул кард.

Ба оламиён муаррифӣ қардани осори илмиву адабӣ ва намунаҳои фарҳанги тоҷикон ҳамчун миллати соҳибмаърифату тамаддунсоз, шаҳрсозу шаҳрдор ва соҳиби девону дафтар аз ҷумлаи вазифаҳои муҳимтарини мо ба ҳисоб меравад.

Яъне мо бояд фарҳангӣ будани миллати худро ба ҷаҳониён бештар муаррифӣ намоем.

Ҷиҳати таъмин намудани рушди устувори муассисаҳои фарҳанг мо бояд ба таҷдиди инфрасохтор, таҳкими пояҳои моддиву техникӣ ва тарбияи кадрҳои соҳа, мусоидат ба раванди ташаккули эҷодӣи халқ, истифодаи самарабахши нерӯи фарҳангӣ ва маънавии миллат тавачҷуҳӣ бештар зоҳир кунем.

Дар робита ба ин, пешниҳод менамоем, ки таҳти сарпарастии Президенти мамлакат озмуни ҷумҳуриявӣ «Тоҷикистон - Ватани азизи ман» ҳар сол баргузор карда шавад.

Ҳамчунин, сиёсатмадорону сиёсатшиносон, фарҳангӣён ва зиёӣёни моро зарур аст, ки дар самти фаҳмондадиҳии моҳияти равандҳои муосир, мубориза бо хурофоту ирғиҷоъпарастӣ ва тақлид ба расму ойинҳои бегона миёни ҷомеа қорҳои тарғиботиро тақвият бахшида, рисолати сиёсиву иҷтимоӣ ва фарҳангии худро дар назди халқу Ватан содиқона иҷро намоянд.

Ҳозирини гиромӣ!

Мо ба соҳаи тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли низ диққати махсус дода, тайи як сол садҳо иншооти тандурустӣ, аз ҷумла беморхонаҳои замонавӣ, марказҳои саломативу бунгоҳҳои тиббиро бунёд ва мавриди истифода қарор додем.

Бо ин роҳ инфрасохтори ин соҳаи муҳими иҷтимоӣ, махсусан, дар деҳоти кишвар ва сифати хизматрасониҳо ба кулӣ тағйир ёфта истодааст. Соли 2019 дар мамлакат 154 муассисаи тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли ба истифода дода шуд.

Танҳо дар ду соли охир 320 номгӯй таҷҳизоти тиббӣ, фармасевтӣ ва технологияҳои навтарин барои истеҳсоли доруворӣ дар ҳаҷми 950

миллион сомони ворид гардида, барои муассисаҳои тандурустии шаҳру ноҳияҳо 150 воситаи нақлиёти санитариву махсусгардонидашуда харидорӣ карда шудааст.

Бучети соҳаи тандурустӣ дар ҳафт соли охир аз 716 миллион сомонӣ ба 1 миллиарду 740 миллион сомонӣ расидааст, ки ин нисбат ба соли 2013-ум 2,4 баробар зиёд мебошад.

Дар соли 2020 маблағгузориҳои давлатии соҳа қариб 2 миллиард сомонӣ ё худ бо афзоиши қариб 6 фоиз назар ба соли 2019 пешбинӣ шудааст.

Ҳарчанд ки дар натиҷаи таъмин кардани муассисаҳои тиббии шаҳру ноҳияҳо бо таҷҳизоти муосир як қисми мушкilotи соҳа рафъ гардидааст, аммо сатҳу сифати хизматрасонӣ ба аҳоли ва савияи касбии кормандони миёна ҳоло ҳам ба беҳбудӣ ниёз дорад.

Вобаста ба ин, Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолиро зарур аст, ки фаъолияти муассисаҳои тиббиро зери назорати қатъӣ қарор дода, сатҳу сифати хизматрасониро ба аҳоли беҳтар ба роҳ монанд ва давра ба давра курсҳои бозомӯзиро дар миёни ҳамаи зинаҳои кадрӣ соҳа ташкил намояд.

Барои ҳар як давлат солимии аҳли ҷомеа зарур мебошад. Аз ин рӯ, мо бояд ҳалқамонро солим нигоҳ дорем ва барои тандурустии он тамоми шароитро фароҳам оварем.

Соли 2020 дар кишварамон барӯйхатгирии аҳоли ва фонди манзил гузаронида мешавад. Ин чорабинӣ дар марҳалаи нави рушди иқтисодиву иҷтимоии Тоҷикистон барои муайян намудани нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва сифатии равандҳои демографӣ равона карда шудааст, ки дар ҷараёни банақшагириӣ ва амалӣ гардонидани сиёсати давлат дар ин самт муҳим мебошад.

Тибқи ояндабинии ниҳоди марбути Созмони Милали Муттаҳид аҳолии қураи замин соли 2050 то 9,7 миллиард нафар афзоиш меёбад. Мувофиқи ҳамин дурнамо аҳолии кишвари мо соли 2050 ба 17 миллион нафар мерасад.

Агентии омор, роҳбарони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо вазифадоранд, ки яқчо бо Вазорати қорҳои дохилӣ, Қумитаи давлатии идораи замин ва геодезӣ, Қорхонаи воҳиди давлатии «Ҳоҷагии манзилию коммуналӣ» ва дигар сохторҳои марбута бо истифода аз технологияҳои муосир ҷиҳати омодагӣ ва дар сатҳи баланд баргузор намудани чорабиниҳои зикршуда тадбирҳои зарурӣ андешанд ва маблағҳои ба ин мақсад ҷудошударо самаранок истифода намоянд.

Ҳамватанони азиз!

Мо ба масъалаи таъсиси ҳарчи бештари ҷойҳои корӣ, рушди соҳибкории хурду миёна, хунароҳои мардумӣ ва шуғли хонагӣ диққати зарурӣ медиҳем.

Ҳоло дар кишвар дар зинаи таҳсилоти ибтидоии касбӣ аз рӯйи 97 ихтисос, дар марказҳои таълими калонсолон аз рӯйи 57 ихтисос ва дар зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ аз рӯйи 166 ихтисос, дар маҷмӯъ, аз рӯйи 454 ихтисос кадрҳои коргарӣ омода карда мешаванд.

Вобаста ба ин, Ҳукумати мамлакат, вазоратҳои маориф ва илм, меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли ва дигар вазорату идораҳои, ки дар сохторашон муассисаҳои таълимӣ доранд, инчунин, раисони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо вазифадор карда мешаванд, ки дар муддати панҷ соли оянда шаҳрвандони аз 18-сола болоро, ки касбу ҳунаро надоранд, ба касбу ҳунаромӯзӣ ҷалб намуда, ҷиҳати саросар соҳибкасб кардани аҳоли тадбирҳои ҷиддиро роҳандозӣ намоянд.

Дар баробари ин, барномаи касбомӯзии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои солҳои 2020-2025 таҳия намуда, ҷиҳати иҷрои он тадбирҳои мушаххас андешанд.

Ҳамчунин, Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолиро зарур аст, ки сифати таҳсилот ва касбомӯзиро дар муассисаҳои таълимӣ беҳтар созад ва ихтисосу ҳунароҳоро, ки барои кишвар заруранд, таъсис дода, ҷиҳати ба шуғл таъмин шудани сокинони мамлакат, бахусус, занону духтарон тадбирҳои иловагиро роҳандозӣ намояд.

Мувофиқи маълумоти омӯри соли ҷорӣ шумораи шаҳрвандони мо, ки берун аз кишвар фаъолияти меҳнатӣ доранд, қариб 60 фоиз кам шудааст, ки ин натиҷаи рушди иқтисодиёт ва ташкили ҷойҳои корӣ дар дохили кишвар мебошад.

Шумораи аз ҳама зиёди муҳоҷирони меҳнатӣ 1 миллиону 100 ҳазор нафар ба соли 2010 рост меояд. Соли ҷорӣ ин рақам 486 ҳазор нафарро ташкил медиҳад.

Вале ин нишондиҳанда ҳоло ҳам қонеъкунанда нест.

Роҳбарони ҳамаи сохтору мақомоти марказиву маҳаллӣ, корхонаву муассисаҳо, ҷомеаи шаҳрвандӣ, ташкилоту муассисаҳои давлативу ғайриҳукумати, соҳибкорону тоҷирон ва умуман, ҳар як фарди ватандӯсту бонангу номусро зарур аст, ки барои ташкил кардани ҷойҳои корӣ дар кишвар талош намоянд.

Бо ин мақсад, мо бояд то ҷашни 30 - солагии истиқлолияти давлатӣ фаъолияти худро боз ҳам беҳтар карда, бо истифода аз тамоми захираву имкониятҳо барои сокинони кишвар ҳар сол на кам аз 100 ҳазор ҷойҳои нави корӣ таъсис диҳем ва бо ҳамин роҳ шиддати муҳоҷирати меҳнатиро паст намоем.

Бо мақсади рушди низоми суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақа, бехтар намудани сатҳи хизматрасонии иҷтимоӣ ба нафақахӯрон ва таъмини устувории низоми молиявии суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақа як силсила корҳо ба анҷом расонида шудаанд.

Бучети суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақа, ки соли 2013-ум 1 миллиарду 683 миллион сомониро ташкил карда буд, соли 2020 дар ҳаҷми 3,2 миллиард сомонӣ пешбинӣ шудааст, ки дар муқоиса бо соли 2013 қариб ду баробар зиёд мебошад.

Ҳоло дар мамлакат 700 ҳазор нафар нафақахӯрон, аз ҷумла 148 ҳазор маъюбон, 5277 нафар ҷтимони кулл ва 74 ҳазор ҷтимон зери сарпарастии давлат қарор доранд.

Соли чорӣ аз ҳисоби бучети давлат муассисаҳои пиронсолон ва маъюбон беш аз 36 миллион сомонӣ маблағгузорӣ шудаанд, ки ба ҳар як нафар 22 ҳазору 600 сомонӣ рост меояд.

Ҳаҷми маблағгузорӣ ба ҷунин муассисаҳо дар давоми 10 соли охир 3,2 баробар афзоиш ёфтааст. Илова бар ин, танҳо соли 2019 ҳаҷми кумакпулиҳо аз ҳисоби бучети давлат барои шаҳрвандони имконияташон маҳдуд беш аз 102 миллион сомониرو ташкил намуд.

Имрӯз дар кишвар расонидани кумак ба оилаҳои камбизоат, ҷиҳати бебарасторон ва шахсони эҳтиёҷманд ба ҳукми анъана даромадааст.

Халқи сарбаланди тоҷик дар ҳама давру замон ба табақаҳои ниёзманд дастӣ ёрӣ дароз карда, саховату ҳимматбаландии ибратомӯз нишон додааст.

Ҳукумати кишвар минбаъд низ ба ин гурӯҳи иҷтимоӣ, аз ҷумла ҷиҳати маъюбон, шахсони бемору барҷомонда ва оилаҳои камбизоат кумак мерасонад ва бовар дорам, ки соҳибкорону тоҷирон ва дигар шахсони саховатпеша баробари сохторҳои давлатӣ дар амалҳои хайру савоб боз ҳам фаъолона сарм ҳоҳанд гузошт.

Бо мақсади танзими раванди таъини нафақаи маъюбӣ ва пешгирии қардани пардохти нафақаҳои маъюбии беасос ҳоло дар ҳаҷми бо шарикони рушд лоиҳаи «Таҳқими низоми ҳифзи иҷтимоӣ» амалӣ шуда истодааст, ки тибқи он маҳзани ягонаи иттилоотӣ ва тартиби муосири баҳисобгирии шахсони маъюб таҳия гардида, то 6 моҳи минбаъда маълумоти дахлдор ба шабакаи ягонаи электронӣ гузаронида мешавад.

Ин тадбир имкон фарҳам меорад, ки маблағҳои аз ҳисоби бучети давлатӣ ҷудошаванда самаранокӯ суроғавӣ истифода гардида, шахсони воқеан маъюб аз онҳо бархурдор бошанд.

Ҳукумати Тоҷикистон вазъи иҷтимоии табақаҳои осебпазири ҷомеаро ҳамеша дар маркази диққати худ қарор дода, вобаста ба рушди

ичтимоиву иқтисодии кишвар барои беҳтар намудани шароити онҳо пайваста чорачӯӣ менамояд.

Дар сиёсати иҷтимоии Ҳукумати кишвар дастгирии молиявии муассисаҳои ҳифзи иҷтимоӣ ва оилаҳои камбизоат афзалият дорад ва ин бартарият дар солҳои минбаъда низ боқӣ мемонад.

Дар ҳамин асос ва бо мақсади дастгирии иҷтимоии табақаҳои осебпазири ҷомеа нафақаи шаҳрвандони маъюби то 18 - сола, инчунин, дигар гурӯҳҳои маъюбон, ки қор намекунанд ва ба нигоҳубин эҳтиёҷ дошта, ба онҳо дар асоси Қонун «Дар бораи таъмини нафақаи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» нафақаи иҷтимоӣ таъин шудааст, пешниҳод менамоям, ки аз 1 сентябри соли 2020 нафақаи онҳо 50 фоиз зиёд карда шуда, андозаи он ба нафақаи нафақагироне, ки тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» муқаррар гардидааст, баробар карда шавад.

Тадбири мазкур имкон медиҳад, ки вазъи иҷтимоии қариб 30 ҳазор нафар нафақагир беҳтар гардад.

Инчунин, чиҳати боз ҳам беҳтар намудани шароити иҷтимоии нафақагирони кишвар пешниҳод менамоям, ки аз 1 сентябри соли 2020 ҳадди ақал ва ҳадди ниҳоии нафақа аз рӯи синну сол ва нафақаи заминавӣ, инчунин, нафақаҳои меҳнати шаҳрвандон 15 фоиз зиёд карда шаванд.

Дар баробари ин, музди меҳнати кормандони мақомоти ҳокимият ва идоракунии давлатӣ, муассисаҳои маориф, илм, фарҳанг, варзиш, тандурустӣ, муассисаҳои соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ ва дигар ташкилоту муассисаҳои бучетӣ, инчунин, стипендияи донишҷӯён ва дигар намудҳои стипендия 15 фоиз ва музди меҳнати кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва хизматчиёни ҳарбӣ 10 фоиз зиёд карда шавад.

Ҳозирини арҷманд!

Занону духтарон дар ҷомеаи имрӯзаи мо нақши ғаёб дошта, дар аксари соҳаҳо, бахусус, дар бахшҳои иҷтимоӣ бештар қору ғаёбият менамоянд.

Ҳоло шумораи занон дар соҳаҳои маориф беш аз 70 фоиз, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ 67 фоиз, фарҳанг 51 фоиз ва дар сафи хизматчиёни давлатӣ 23,3 фоизро ташкил медиҳанд.

Дар соҳаи кишоварзӣ низ саҳми занону духтарон бисёр арзишманд мебошад.

Мо минбаъд низ чиҳати амалӣ намудани Фармони Президент доир ба баланд бардоштани мақоми иҷтимоии занон дар ҷомеа чораҳои зарурӣ андешида, занону бонувони лаёқатмандро ба вазифаҳои давлативу роҳбарӣ ҷалб мекунем.

Бовар дорам, ки дар интихоботи дарпешистодаи Маҷлиси намо-яндагон ва маҷлисиҳои маҳаллӣ шумораи бонувон бештар мешавад ва онҳо дар қорҳои ҷамъиятӣ низ ҷаёлона ширкат хоҳанд кард.

Бо қаноатмандӣ изҳор медорам, ки занону бонувони мамлакат дар татбиқи сиёсати давлат баробари мардон қору ҷаёлият намуда, дар рушди ҷомеаи демократӣ ва ҳуқуқбунёду дунявӣ саҳми арзанда гузошта истодаанд.

Мо минбаъд низ дастгирии занону духтаронро густариш бахшида, ташаббусҳои созандаи онҳоро дастгирӣ менамоем.

Ҷавонони мо давомдиҳандагони қору ҷаёлияти насли калонсол, нерӯи тавоно ва иқтидори воқеии пешрафти ҷомеа, ҳулоса, ояндаи давлат буда, фароҳам овардани шароити мусоид барои ҷаёлияти онҳо минбаъд низ ҳамчун яке аз масъалаҳои муҳимтарини сиёсати Ҳукумат боқӣ мемонад.

Насли ҷавони кишвари мо бо дарки масъулияти баланд, иродаи мустақкам, садоқату муҳаббати ватандорӣ, эътиқод ба арзишу муқадда-сотии миллӣ ва ақлу заковати худ исбот намуд, ки роҳи интихобкардаи мо дар масири ватансозиву ватандорӣ дуруст мебошад.

Мо иштироқи ҷаёлонаи ҷавонони мамлакатро дар сохтмони нерӯгоҳу қорхонаҳои азими кишвар, аз ҷумла нерӯгоҳи барқи обии «Роғун» ва қорҳои бунёдкориву созандагӣ баръало мушоҳида менамо-ем.

Сафи ҷавонон дар соҳаҳои дигар, аз ҷумла саноату сохтмон, маорифу тандурустӣ ва кишоварзӣ низ торафт афзоиш ёфта истодааст.

Саҳми ҷавонон, дар ҳифзи Модар - Ватан шоистаи таҳсин буда, онҳо дар тамоми ҷузъу томҳои Қувваҳои Мусаллаҳ ва дигар сохторҳои ҳарбӣ содиқона хизмат мекунанд ва дар ҳимояи сарҳади давлатӣ низ нақши бузург мебозанд.

Имрӯзҳо беш аз 257 ҳазор нафар ҷавонон, ки 30 фоизи онҳоро дух-тарон ташкил медиҳанд, дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии дохил ва хориҷи кишвар ба таҳсил фаро гирифта шудаанд.

Барои таҳкими заминаҳои меъёрии ҳуқуқии соҳа ва ҳифзи мин-баъдаи манфиатҳои ҷавонон сохтору мақомоти марбутаро вазифадор месозам, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷавонон ва сиё-сати давлатии ҷавонон», «Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон то соли 2030»- ро дар таҳрири нав таҳия ва ба Ҳукумати мамлакат манзур намо-янд.

Дар рӯҳияи ҳисси баланди миллӣ, садоқат ба давлату миллат, таҳаммулгарой, ватандӯстиву ҳештаншиносӣ ва пос доштани арзишҳои

миллӣ тарбия намудани ҷавонон вазифаи муҳимтарини ҳамаи сохтору мақомот ва аҳли ҷомеа мебошад.

Варзиш ба фаъолияти ҷавонон алоқамандии мустақим дорад.

Имрӯз дар кишвар 10 ҳазор иншооти варзиш фаъолият дошта, тайи солҳои 2011-2018 қариб 2200 иншооти соҳаи варзиш бунёд ва 1059 иншоот таъмиру таҷдид гардидааст.

Дар соли 2019-ум 358 иншооти варзиш, аз ҷумла зиёда аз 200 иншоот дар пойтахти кишвар сохта шудааст.

Мо бояд дар оянда низ ба оммавигардонии варзиш ва таблиғи тарзи ҳаёти солим диққати аввалиндараҷа диҳем ва барои тандурустии аҳли ҷомеа шароити боз ҳам беҳтар фароҳам оварем.

Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзишро зарур аст, ки якҷо бо Кумитаи миллии олимпӣ ва федератсияҳои варзиш навъҳои мухталифи варзишро васеъ ҷорӣ карда, ҷиҳати баргузор намудани мусобиқаҳо мунтазам ҷорачӯӣ кунад.

Ҳамзамон бо ин, Ҳукумати мамлакат, роҳбарони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо вазифадор карда мешаванд, ки дар давоми даҳ соли оянда дар ҳар як деҳа ва маҳалҳои аҳолиношон аз 100 хоҷагӣ зиёд як муассисаи томақтабӣ, як толор ва як майдони варзиш бунёд карда, ба оммавӣ шудани варзиш ва солимгардонии аҳоли мусоидат намоянд.

Ҳамватанони азиз!

Мувофиқи меъёрҳои Конститутсияи халқ баёнгарии соҳибхитӣ ва сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ мебошад ва онро бевосита ё ба воситаи вакилони худ амалӣ менамояд.

Интихобот ифодаи олии бевоситаи ҳокимияти халқ тавассути изҳори озода ва ихтиёрии иродаи интихобкунандагон буда, ба таври демократӣ ва озоду шаффоф баргузор намудани он яке аз вазифаҳои муҳими давлат мебошад.

Мо хуб медонем, ки нооромиву бесарусомониҳо, ба гурӯҳҳои муқобил ҷудо шудани шаҳрвандони кишвар ва ихтилофоти шадид дар ҷомеа аз интихоботи президентии соли 1991 оғоз шуд ва оқибат боиси сар задани ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ гардид.

Интихобот ҳамчун маъракаи муҳими сиёсӣ аз ҳар як шаҳрванди кишвар ба хоҳири рушду ободии фардои мамлакат ва осоиши наслҳои оянда фарҳанги баланди сиёсӣ, ҳисси ватандӯстӣ ва масъулиятшиносиро тақозо мекунад.

Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 декабри соли 2019 интихоботи навбатии вакилони Маҷлиси намояндагон ва маҷлисиҳои маҳаллӣ рӯзи 1 марти соли 2020 таъин шуд.

Интихоби вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ, вакилони маҷлисиҳои маҳаллӣ ва ҷамоатҳо ҳуқуқи истисноии интихобкунандагон мебошад.

Ҳеҷ як ҳизбу созмон ё шахси мансабдор ҳақ надорад, ки ин ҳуқуқи конституционии шаҳрвандонро вайрон карда, иродаи худро ба интихобкунандагон зӯран ё бо роҳҳои дигар таҳмил намояд.

Комиссияи марказии интихобот ва раёйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон корро бояд тавре ташкил намояд, ки шаҳрвандон дар ин маъракаи сиёсӣ бо масъулияти баланд иштирок кунанд.

Барои дар сатҳи баланд баргузор намудани интихоботи дарпешистода мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вазифадоранд, ки дар доираи талаботи қонун ба комиссияҳои интихоботӣ шароити мусоиди корӣ муҳайё созанд.

Таъкид менамоем, ки даҳолат ба фаъолияти комиссияҳои интихоботӣ манъ аст ва сохтору мақомоти марбута дар ин ҷараён бояд танҳо вазифаҳои тибқи қонун ба зиммашон гузошташударо иҷро кунанд.

Мувофиқи талаботи қонунҳои амалкунанда ҳизбҳои сиёсӣ, ки масъул ва субъекти асосии пешбарӣ намудани номзадҳо ба вакилӣ мебошанд, инчунин, шаҳрвандони алоҳидаи худпешбарӣшуда, ки барои соҳиб шудан ба мандати вакилӣ талош мекунанд, вазифадоранд, ки фаъолияти худро танҳо дар қорҷӯбаи Конститутсия ва қонунҳои амалӣ намоянд.

Ҳамаи ҳизбҳои сиёсӣ ва шаҳрвандонро даъват менамоем, ки дар доираи қонунҳои амалкунанда талош кунанд, то ки ин қорабинӣ ба таҳкими боз ҳам бештари ваҳдати миллӣ, сулҳу субот ва густариши демократия дар кишвари соҳибистиклоламон мусоидат намояд.

Комиссияи марказии интихобот ва раёйпурсӣ ва комиссияҳои интихоботӣ дар маҳалҳо уҳдадоранд, ки шахсияти номзадҳои пешбарӣшударо ҳаматарафа санҷида, мутобиқати онҳоро ба талаботи қонунгузорӣ ба таври ҷиддӣ баррасӣ кунанд.

Ба мақомоти намояндагӣ, аз ҷумла ба парламенти кишвар бояд шахсони донишманду соҳибмаърифат, ботаҷрибаву обрӯманд ва ватандӯсту поквичдон пешниҳод ва интихоб шаванд.

Ба шумо - шаҳрвандони азизи мамлакат муроҷиат мекунам, ки хангоми баргузори интихоботи навбатӣ, аз вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ сар карда, то вакилони ҷамоатҳо бо дарки баланди масъулият намояндагони арзандаи худро барои ояндаи давлату миллат интихоб намоед.

Вакилони муҳтарам!

Амалҳои дахшатноки террористӣ, ки солҳои охир дар ғӯшаҳои гуногуни олам содир гардида, боиси марги ҳазорон одамони бегуноҳ шуда истодаанд, возеҳ нишон медиҳанд, ки терроризм имрӯзҳо ба таҳдиди воқеиву ҷиддӣ ба амнияти суботи ҷаҳон ва пешрафти инсоният табдил ёфтааст.

Инсоният дар симои терроризми байналмилалӣ бо душмани бераҳму шафқат ва макқоре рӯ ба рӯ омадааст, ки тамоми меъёрҳои ахлоқӣ ва арзишҳои умуминсониро поймол карда, барои расидан ба ҳадафҳои худ аз ягон ваҳшоният рӯй намегардонад.

Созмонҳои террористӣ бо истифода аз технологияҳои муосири иттилоотӣ ва бо роҳи тафсири ғаразноки сарчашмаҳои динӣ дар мафкураи ҷавонони камтаҷрибаву ноогоҳ ғояҳои тундгароиро ҷой карда, онҳоро ба қатлу қуштор, барҳам задани амният ва суботи оромӣ дар мамлакатҳои гуногун ташвиқ менамоянд.

Ҷунонки шумо хабар доред, чанде аз аъзои яке аз гурӯҳҳои созмони террористии ба ном давлати исломӣ ба дидбонгоҳи Қӯшунҳои сарҳадӣ ҳучум карда, даст ба қатли сарҳадбонон заданд.

Аз ин лиҳоз, сохтору мақомоти марбутаро зарур аст, ки дар роҳи ташвиқи тарғиби тундгароии динӣ садди устувор гузошта, ҷавонро ба хушёриву зиракӣ ҳидоят кунанд ва онҳоро дар рӯҳияи садоқат ба халқу Ватан ва эҳтиром ба арзишҳои умуминсонӣ тарбия намоянд.

Шарти муҳими ба даст овардани муваффақият дар мубориза бо терроризм ва экстремизм фаъолияти ҳамоҳангшудаву босамари мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва тақвияти заминаҳои ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолияти онҳо дар ин самт мебошад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм», ки соли 1999, яъне 20 сол пеш қабул шуда буд, вобаста ба талаботи замон ба такмил ниёз дорад.

Ба вазоратҳои адлия ва корҳои дохилӣ, Кумитаи давлатии амнияти миллӣ ва Прокуратураи генералӣ супориш дода мешавад, ки лоиҳаи қонуни зикршударо дар таҳрири нав таҳия ва ба Ҳукумати мамлакат манзур намоянд.

Мусаллам аст, ки муомилоти ғайриқонунии маводи муҳаддир яке аз сарчашмаҳои асосии маблағгузориҳои фаъолияти созмонҳои экстремистиву террористӣ мебошад.

Ҳарчанд ки дар натиҷаи чораҳои андешидашуда солҳои охир қоқоқи маводи муҳаддир ба кишвар то андозае коҳиш ёфтааст, афзоиши воридоти дигар намудҳои маводи нашъаовар, ки ба саломатии инсон зарари бештар дорад, ба назар мерасад.

Аз ин рӯ, Прокуратураи генералӣ, Агенти нazorати маводи нашъаовар, вазоратҳои корҳои дохилӣ, адлия, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли, Кумитаи давлатии амнияти миллӣ ва Хадамоти гумрук вазифадор карда мешаванд, ки доир ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунгузории ҷиноятӣ чорачӯӣ намуда, қорро ҷиҳати пешгирии воридоти маводи нашъаовари сунъӣ боз ҳам тақвият бахшанд.

Коррупсия яке аз монеаҳои ҷиддии рушди босуботи кишвар буда, метавонад боиси коҳиш ёфтани эътибору обрӯи давлат дар арсаи байналмилалӣ ва норизоии шаҳрвандон аз фаъолияти сохтору мақомоти давлатӣ гардад.

Дар кишвари мо ҷиҳати пешгирӣ ва аз байн бурдани омилҳои коррупсионӣ ва тавсеаи ҳамкориҳои давлат бо ҷомеаи шаҳрвандӣ заминаҳои дахлдори ҳуқуқиву сохторӣ фароҳам оварда шудаанд.

Бо вучуди ин, таҳлили мурочиатҳои шаҳрвандон нишон медиҳад, ки фаъолияти баъзе мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдори онҳо дар ин самт ҳанӯз ҳам ба талабот ҷавобгӯӣ нест.

Бинобар ин, роҳбарони вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии шаҳраку деҳотро зарур аст, ки ба масъалаи интиҳобу ҷобачогузории дурусти кадрҳо, тарбияи онҳо дар рӯҳияи поквичдонӣ ва муносибати бозхтиром ба шаҳрвандон эътибори аввалиндараҷа диҳанд.

Вазъи сиёсии тағйирёбандаи сайёра ва минтақа омодабошии ҳарбӣ ва тайёрии доимии ҷангии Қувваҳои Мусаллаҳо такозо менамояд.

Хизматчиёни ҳарбиро зарур аст, ки хушёриву зиракии сиёсиро ҳаргиз аз даст надиханд ва донишу малакаи касбии худро пайваста баланд бардошта, барои рафъи ҳолатҳои ғавқулодаву ғайриҷашмдошт ҳамеша омода бошанд.

Ҳамчунин, роҳбарони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои низомӣ вазифадор карда мешаванд, ки риояи интизоми ҳарбӣ, низоми тарбия ва ҷобачогузории кадрҳо, идоракунии ҷузъу томҳои ҳарбӣ, огоҳсозӣ ва робитаи байниҳамдигариро доир ба вазъи ғаврӣ пайваста тақмил дода, ба масъалаи ҳифзи амнияти инфрасохтори низомӣ бисёр ҷиддӣ муносибат намоянд.

Ҳозирини арҷманд!

Имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ ҳамчун кишвари пешбарандаи сиёсати хориҷии сулҳҷӯёнаву созанда эътироф гардида, эътибор пайдо кардааст.

Ба шарофати сиёсати «дарҳои кушода», ки ҷавҳари равобити байналмилалӣ Тоҷикистонро ташкил медиҳад, мо тавонистем бо аксари

давлатҳои дунё муносибатҳои нек ва ҳамкориҳои судманди гуногунҷанбаро дар соҳаҳои мухталиф ба роҳ монда, тақвият бахшем.

Мо минбаъд низ ин сиёсатро, бо дарназардошти воқеиятҳои нави байналмилалӣ, идома дода, кӯшиш ба харҷ медиҳем, ки ҳамкориҳоямонро бо шарикони стратегӣ ва минтақавию байналмилалӣ ба сатҳи сифатан нав барорем.

Рушду тавсеаи ҳамкориҳои минтақавӣ ва таъмину таҳкими амнияти субот дар минтақаи Осиёи Марказӣ яке аз рукнҳои бунёдии сиёсати хориҷии давлати моро ташкил медиҳад.

Мусаллам аст, ки амнияти суботи минтақаи мо, қабл аз ҳама, бо вазъи Афғонистон вобастагӣ дорад ва идомаи минбаъдаи муноқишаву низоъ дар Афғонистон метавонад ҳам барои ин кишвар ва ҳам барои минтақа оқибатҳои манфии дарозмуддатро ба бор орад.

Авзои ноороми ин кишвари дӯсту ҳамсоя тайи чил соли охир исбот месозад, ки қазияи Афғонистон роҳи ҳалли низомӣ надорад ва фақат воситаи фишангҳои сиёсӣ дипломатӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ метавонанд калиди ҳалли масоили печидаи он бошанд.

Тоҷикистон кӯшишҳои Ҳукумати Афғонистонро чӣ қадар дарёфти роҳҳои сулҳомезӣ ба эътидол овардани вазъи сиёсӣ низомӣ ва таъмини рушди устувори иҷтимоӣ ва иқтисодии он ҳамчониба пуштибонӣ мекунад.

Мо чунин мешуморем, ки тақдирҳои Афғонистон ва роҳи ояндаи онро бояд ҳуди мардуми ин кишвар ҳаллу фасл ва муайян созанд.

Ба ин манзур, мо аз ҳама гуна иқдоми созандаи роҳандозӣ намулдани раванди музокироти сулҳ дар Афғонистон истиқбол менамоем ва умед дорем, ки талошҳои ҷонибҳои алоқаманд дар ин ҷода натиҷаҳои мусбат ба бор хоҳанд овард.

Зимнан, мо боз ҳам ба ҷомеаи ҷаҳонӣ муроҷиат намуда, даъват ба амал меорем, ки доир ба масъалаи истиқрори сулҳу оромӣ дар сарзамини азиятдидаи Афғонистон бо масъулияти том мавқеъгирӣ намоёнд.

Ҷониби Тоҷикистон минбаъд низ саҳми амалии худро дар ин самт хоҳад гузошт.

Мо робитаҳои муассиру самарабахш ва созандаи худро бо созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ, шарикони рушд ва ниҳодҳои бонуфузи молиявӣ, ки бо онҳо тӯли солҳои соҳибистиклолӣ ҳамкориҳои судманд дорем, идома хоҳем дод.

Бояд тазаққур дод, ки имрӯз шаҳри Душанбе ба маркази баррасии масъалаҳои глобалӣ ва минтақавӣ табдил ёфтааст.

Дар ин росто, танҳо соли ҷорӣ дар пойтахти кишвар як қатор ҷорабинҳои муҳимми байналмилалӣ, аз ҷумла Саммити Машварати

хамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осӣё ва Конфронси байналмилалии сатҳи баланд оид ба мубориза бар зидди терроризм ва маблағгузорию он доир гардиданд.

Тоҷикистон соли 2019 раёсати як қатор созмонҳои минтақавӣ ва ниҳодҳои онҳо, аз ҷумла Машварати ҳамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осӣё, Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва Форуми ҳамкории амниятии Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупоро ба уҳда дошт.

Соли оянда раёсати Тоҷикистон дар Ҳазинаи байналмилалии начоти баҳри Арал, Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони Аҳдномаи амнӣ дастаҷамъӣ ва Раванди Истамбул оид ба Афғонистон оғоз мешавад.

Гузашта аз ин, боиси қаноатмандист, ки чорабиниҳои байналмилалии ҷониби мо доир ба захираҳои об миёни ҷомеаи ҷаҳонӣ таҳти унвони «Раванди Душанбе дар соҳаи об» эътибор пайдо кардааст.

Дар ин радиф, мо тасмим гирифтаем, ки соли оянда ҷиҳати идомаи раванди мазкур ва татбиқи ташаббуси ҷоруми глобалии Тоҷикистон - Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор», барои солҳои 2018-2028 дар пойтахти кишварамон Конфронси байналмилалии сатҳи баландро баргузор намоем.

Дар ин росто, Вазорати қорҳои хориҷӣ бояд якҷо бо дигар вазорату идораҳои кишвар татбиқи амалии Консепсияи сиёсати хориҷии Тоҷикистонро пайгириона идома дода, ҷиҳати расидан ба натиҷаҳои матлуб тадбирҳои пайваста ва зарурӣ андешад.

Мо минбаъд низ ба мақсади тавсеаи бештари робитаҳои ҳамкорииҳо бо тамоми кишварҳои шарик доир ба ҳалли масъалаҳои мубрам ва расидан ба ҳадафҳои мутақобилан судманд, инчунин, таъмини манфиатҳои Тоҷикистон ва мардуми он дар арсаи байналмилалӣ талош хоҳем кард.

Ҳамватанони азиз!

Муҳтарам вакилони халқ!

Ҳадаф аз стратегияву барномаҳои қабулшуда, ки ҷараёни татбиқи онҳо дар паёми имрӯза таҳлилу баррасӣ гардид, инчунин, мақсади ниҳии қонунҳои қабулкардаи парламент, фармону амрҳои Президент ва қарорҳои Ҳукумати мамлакат аз он иборат аст, ки пешрафти давлат, ободии Ватан ва муҳимтар аз ҳама, баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии мардуми шарифи Тоҷикистон таъмин карда шавад.

Ман андешаҳои худро доир ба тақвият бахшидани қорҳои дар ин самт баён доштам ва ҳамаи шумо, ҳозирини гиромӣ, яъне вакилони парламент, роҳбарони вазорату идораҳо, сохтору мақомоти давлатӣ, хизматчиёни давлатӣ ва тамоми шахрвандони мамлакатро даъват ме-

намоям, ки дар роҳи пешрафти Ватани азизамон боз ҳам сарчамъу муттаҳид бошем, то ин ки мо ҳама якҷо кишвари азизу муқаддасамонро ба як сарзамини обод ва ҳамқадами ҷаҳони муосир табдил диҳем.

Мардуми мо дар тӯли таърихи начандон тӯлонии даврони соҳибистиклолӣ аз уҳдаи иҷрои бисёр корҳои ҷиддиву сарнавиштсоз бо сарбаландӣ бароманд ва эътимод дорам, ки ба хоҳири таҳкими пояҳои давлати миллии худ минбаъд низ содиқона ва софдилона заҳмат мекашанд.

Бовар дорам, ки то ҷашни муқаддасу бузурги миллиамон 30 - солагии истиқлолияти давлатӣ мо боз корҳои зиёди бунёдгаронаро амалӣ мекунем, тамоми захираву имкониятҳоро барои бунёди корхонаҳои хурду бузург сафарбар менамоем, барои ҳамватанонамон ҷойҳои нави корӣ муҳайё месозем ва сатҳи некӯахлоқии халқамонро боз ҳам беҳтар мегардонем.

Ман ба қудрати созандаву офарандаи мардуми сарбаланди тоҷик эътимод дорам ва як нуктаро дилпуруна изҳор менамоям: мо ҳамаи иқтисоду имкониятҳоро дорем, ки раванди ободкориву созандагиро беш аз пеш густариш бахшем, барои расидан ба ҳадафҳои миллиамон кӯшишу ғайрати бештар намоем, бо сарчамъиву муттаҳидӣ камбудҳои мавҷударо бартараф кунем, рушди устувору босуботи кишвари азизамонро таъмин созем ва рӯзгори ҳар як хонадони Тоҷикистонро аз имрӯза беҳтар гардонем.

Дар ин раванд қарзи имонӣ ва вазифаи вичдониву инсонии ҳар яки мост, ки истиқлолу озодии давлати тоҷиконро чун неъматӣ муқаддасӣ ҳаётамон ва мисли гавҳари бебаҳои зиндагиамон гиромӣ дорем ва барои ҳимояи он ҳамеша омода бошем.

Эътимоди комил дорам, ки мардуми бонангу номуси мо ин нуктаро хуб дарк мекунанд.

Мо бояд ба хоҳири пешрафти давлати соҳибихтиёрамон ва Ватани аҷдодиамон – Тоҷикистони озоду маҳбуб минбаъд низ сарчамъона заҳмат кашем ва барои наслҳои ояндаи халқи худ мулки ободе мерос гузорем, то ки онҳо бо натиҷаҳои заҳмати ватандӯстонаи мову шумо ифтихор намоянд.

Дар ин роҳи пуршараф ба тамоми сокинони кишвар ва ба ҳамаи шумо - вакилони халқ ва ҳозирини гиромӣ барору комёбӣ орзу менамоям.

Ҳамеша сарбаланду комёб бошед, ҳамватанони азиз!

Ализода З.

Ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ, намояндаи комилҳуқуқи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Маҷлиси Олӣ, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

НАҚШИ КОНСТИТУТСИЯИ СОЛИ 1994 ДАР ТАҲКИМ ВА РУШДИ ТОҶИКИСТОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛ

«Қабули Конститутсия яке аз дастовардҳои муҳим ва бузурги миллати соҳибтамаддуни мо мебошад. Маҳз тавассути ин санади тақдирсоз ва роҳнамо халқи мо тавонист ба шоҳроҳи пешрафту тарақиёти соҳаҳои гуногуни ҳаёти худ барояд»¹.

ЭМОМАЛӢ РАҲМОН

Вожаи латинии «constitutio», ки маънои тоҷикии он «муқаррар» ё «муайян менамоям» мебошад, садсолаи сеюм аст, ки ба сифати истиллоҳи сиёсӣ ва ҳуқуқӣ дар муоширати сиёсӣ, назария ва амалияи давлатдорӣ истифода мешавад.

Давлатдорӣ имрӯзро бе Конститутсия тасаввур кардан номумкин аст, зеро масъалаҳои асосӣ, бунёди ва калидии ҷомеа дар ин санад муқаррар карда мешавад. Аз ин ҷо Конститутсияро ҳамчун қонуни асосӣ низ ном мебаранд.

Аз дигар тараф, муқаррар намудани масоили асосии ҷомеа ва давлат дар Конститутсия имкон медиҳад, ки тибқи меъёрҳои ин санад масъалаҳои дигар дар қонунҳо ва санадҳои зерқонунӣ муайян ва танзим карда шаванд.

Ҳамчунон муқаррар намудани масъалаҳои бунёдии ҷомеа дар Конститутсия тақозо менамояд, ки ин санад ба сифати қонуни асосӣ эътироф гардида, ба он қувваи олии ҳуқуқӣ дода шавад ва дигар са-

¹ Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. – Душанбе: «Ирфон». – Ҷилди 8. - С. 170-171.

надҳо (қонунҳо ва санадҳои зерқонунӣ) дар асос ва барои амалишавии меъёрҳои он таҳия ва қабул карда шаванд.

Дар Тоҷикистон то эълони Истиқлолияти давлатӣ панҷ маротиба Конститутсия қабул шудааст: солҳои 1929, 1931, 1935, 1937 ва 1978. Ин Конститутсияҳо дар давраи Шӯравӣ қабул шудаанд ва моҳияту мақсади мароми ин сохти ҷамъиятиро инъикос карда, Тоҷикистонро ҳамчун узви федератсияи Шӯравӣ ба сифати ҷумҳурии иттифоқӣ муайян карда буданд.

Баъд аз эълони Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон, 9 сентябри соли 1991 зарур буд, ки Конститутсияи давлати нави мустақили бавучудода, таҳия ва қабул карда шавад. Ин зарурат ба чунин омилҳо вобаста аст.

Якум, мутобиқат накардани меъёрҳои Конститутсияи дар ҳамон давра амалкунанда, яъне Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1978 ба воқеияти бавучудода, гарчанде ба ин санад ҳангоми эълони Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироти дахлдор ворид гардида буданд, пурра мутобиқат надошт. Новобаста ба тағйироти воридгардида, моҳият, руҳ, қолаб, сохтор ва тарзи ифодаи (навишти) меъёрҳои ин Конститутсия шӯравӣ буданд.

Ҳамон тавре Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид кардаанд: «баъд аз пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ давлати наву мустақили Тоҷикистон дар доираи меъёрҳои ҳуқуқии замони гузашта ба фаъолият шурӯъ кард. Ва дере нагузашта маълум гашт, ки қолаби кӯҳна ба ҷисми нав мувофиқ нест»¹.

Дуюм зарур буд, ки Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон, ки масъалаи бунёди ҷомеа мебошад ва дигар масъалаҳои калидии ҷомеа (моҳияти давлат: соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёдӣ, дунявӣ ва ягонагии давлат ва дигар унсурҳои асосии сохтори конститусионӣ – соҳибхитирии халқ, арзиши олий будани инсон ва ҳуқуқу озодиҳои ӯ ва ба мисли онҳо дар Конститутсия ифода (сабт) карда шаванд.

Сеюм, лозим буд, ки роҳи рушди минбаъдаи кишвар муайян карда шуда, мақсаду вазифаҳо, арзишҳои асосӣ ва тарзу воситаҳои барпо кардани ин ҷомеа дар қонуни асосӣ муайяну мушаххас карда шаванд. Бояд ёдовар шуд, ки баъд аз пошхурии Иттиҳоди Шӯравӣ ва эълони соҳибистиқлолии Тоҷикистон тарафкашиҳои қувваҳои сиёсӣ ба вуқӯъ омаданд. Баъзеи онҳо тарафдори нигоҳ доштани сохти Шӯравӣ буданд. Қисме аз онҳо ҷонибдори барпо кардани давлати

¹ Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. – Душанбе: «Ирфон». – Ҷилди 2. - С. 230.

исломӣ ва чорӣ намудани меъёрҳои шариат буданд. Гурӯҳи дигар хоҳони созмон додани ҷомеае ба мисли ҷомеаҳои пешрафтаи ғарб буданд. Қисми боқимонда (аксарияти мардум) донистаю надониста аз дунболи ин қувваҳо мерафтанд.

Дар чунин вазъият зарур буд, ки роҳи рушди минбаъдаи ҷомеа, мақсаду маром ва арзишу меъёрҳои он муайян ва интиҳоб карда шавад. Ин масъала танҳо дар Иҷлосияи 16-уми таърихии Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ба сари қудрат омадани қувваи нави сиёсӣ бо сарвари Эмомалӣ Раҳмон ҳалли худро пайдо кард. Раиси Шӯрои онвақтаи кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ин иҷлосия ба таври қатъӣ иброз намуданд, ки «мақсади мо бунёди давлати демократии дунявӣ ва ҳуқуқбунёд аст. Ин мақсаду мароми аксарияти аҳолии ҷумҳурӣ мебошад. Ин роҳи мост ва мо ҳеҷ вақт аз ин роҳ намегардем»¹.

Дар натиҷа, дар моддаи якуми Конститутсияи соли 1994 шохроҳи рушди минбаъдаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки барпо кардани давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона² мебошад, сабт гардид.

Барои барпо кардани чунин давлат дар Конститутсия дигар принсипу арзишҳои, ки барои ин раванд заруранд, пешбинӣ гардиданд. Аз ҷумла, баёнги соҳибхитӣ ва сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ будани халқи Тоҷикистон; арзиши олии будани инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ; гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ; бисёрхизбӣ; таҷзияи ҳокимияти давлатӣ ба ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ; волоияти Конститутсия ва қонунҳо; гуногуншаклии моликият ва ҳифзи баробари онҳо; фаъолияти озоди иқтисодӣ ва соҳибкорӣ³ ба онҳо мансуб мебошанд.

Албатта, барпо кардани чунин ҷомеа ва давлат як давраи муайянеро тақозо менамояд, зеро:

якум, асосҳои илмӣ ва назариявии ин давлат вобаста ба воқеияти Тоҷикистон мавриди баррасию коркард қарор нагирифта буданд. Ҳаёт низ нишон дод, ки созмон додани чунин ҷомеа ва давлат вақти тӯлонӣ ва меҳнату заҳмати зиёдро талаб мекунад. Ҳамзамон, бояд зикр намуд, ки асосҳои илмӣ ва назариявии ин давлат дар ҷомеаҳои пешрафта, хусусан давлатҳои аврупоӣ ҳанӯз дар аввали садаи 18-ум мавриди таҳқиқ қарор гирифта буд. Аз ин ҷо, зарур буд, ки асосҳои илмӣ ва назариявии ин давлатро вобаста ба хусусиятҳои (иқтисодӣ,

¹ Эмомалӣ Раҳмон. Истиклолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди 10. - С. 538.

² Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: «Нашриёти ганҷ», 2016. - С. 4.

³ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: «Нашриёти ганҷ», 2016. -С.4-9.

ичтимоӣ, фарҳангӣ, равонӣ, таърихӣ, сиёсӣ) хоси Тоҷикистон мутобиқ сохт.

Дуюм, зарур буд, ки мафкура, муносибати одамон, кирдор ва рафтори онҳоро вобаста ба ин арзишу меъёрҳо, (аз чумла, волоият ва эътирофу эҳтироми қонун, иҷрои бечунучарои талаботи меъёрҳои он, тибқи меъёрҳои қонун фаъолият намудани мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдори онҳо) дигар кард. Қобил ба зикр аст, ки ин масъала хеле мушқил, мураккаб ва тӯлонӣ буда, мумкин аст ивазшавии як насл ба насли дигарро тақозо намояд.

Сеюм, мутобиқгардонии (мукамалгардонии) низоми ҳуқуқи мавҷудаи мамлакат (меъёрҳои ҳуқуқӣ ва сохтору мақомоти ҳифзу татбиқи ҳуқуқ) ба талаботи принципу меъёрҳои давлати ҳуқуқбунёд. Солҳои сипаришуда собит сохтанд, ки на ҳамаи меъёру талаботи давлати ҳуқуқбунёд яку яқбора амалӣ мешаванд. Дар ин раванд гуногунфаҳмиҳо, мушқилоту ихтилофоти зиёде ба вучуд меоянд. Масалан, амалияи солҳои аввали баъди истиқлолият (солҳои 1991 – 2000) нишон дод, ки на ҳамаи меъёрҳои қонунҳои қабулшудаи ин замон амалӣ шуданд. Зарурат пеш омад, ки ба онҳо тағйиру иловаҳои дахлдор ворид карда шаванд.

Гуфтаҳои боло ҳамчунон талаб карданд, ки ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироти дахлдор ворид карда шаванд. Масъалаи мазкур мавриди тавачҷуҳи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон низ қарор гирифт. Пешвои миллат аз чумла, таъкид карданд, ки «... бо рушду такомули ҷомеа Конститутсия ва санадҳои меъёрии ҳуқуқи давлат ба такмил эҳтиёҷ пайдо мекунад. Ин хусусан ба Конститутсия ва санадҳои меъёрии ҳуқуқи давлат ва ҷомеае иртибот мегирад, ки дар марҳилаи гузариш аз як сохт ба сохти дигар ва рушду такомул қарор дорад. Чунин зарурати такмили Конститутсия ва дигар санадҳои қонунгузори дар Тоҷикистон низ пеш омад, ки мо онро сари вақт анҷом додем»¹.

Ҳамин тариқ, ба Конститутсияи соли 1994 се маротиба (солҳои 1999, 2003 ва 2016) тағйироти дахлдор ворид карда шуданд ва онҳо, аз як тараф, Конститутсияро такмил доданд ва аз тарафи дигар, барои пешрафти ҷомеа, рушди устувори иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, сиёсӣ ва муносибатҳои берунии мамлакат заминаҳои мустаҳкамҳои ҳуқуқиро муҳайё намуданд.

¹ Таҳаввулоти конститутсионии Тоҷикистони соҳибистиклол. Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: КВДН «Қонуният», 2019. - С. 270 - 271.

Дар ин бора Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин қайд кардаанд: «... тақмили Конститутсия ба мо имконият дод, ки дар таҳкими минбаъдаи дастовардҳои истиқлолият, ваҳдату суботи ҷомеа, бунёди воқеан ҷомеаи шаҳрвандӣ, рушди иқтисодиву иҷтимоӣ ва сиёсату фарҳангӣ, болоравии обрӯву нуфузи Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ қадамҳои боз ҳам устувор гузорем»¹.

Дар ҳақиқат, нақши Конститутсияи соли 1994 дар тарақиёти Тоҷикистони соҳибистиклол, тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ва ҳаёти ҳар як шахси алоҳида муҳим мебошад. Итминон дорем, ки Конститутсияи Тоҷикистони соҳибистиклол ҳамчун ҷузъи ҷудонопазири ҷомеа яқчо бо он тақмил меёбад ва муддати тӯлонӣ ба халқу Ватан хизмат мекунад.

¹ Ҳамон ҷо. - С. 271.

Ашурзода А.А.
Раиси Суди конституцсионии
Ҷумҳурии Тоҷикистон

КОНСТИТУТСИЯ БАРОИ ИНКИШОФИ ДАВЛАТДОРӢ ШАРОИТ ФАРОҶАМ ОВАРД

25 сол муқаддам мардуми шарафманди ватани азизамон бо ни­ятҳои нек ба ояндаи ватану миллати худ, нахустин Конституцсияи давлати соҳибистиклоли худро қабул карда, барои дар заминаи ар­зишҳои умумиэтирофшудаи ҷомеаи башарӣ ва арзишҳои таърихӣ фарҳангии халқамон бунёд намудани давлат, пешбурди давлатдорӣ ва давлатсозӣ роҳи васеъро кушод.

Чунонеки Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон таъкид доштанд, «Халқи Тоҷикистон бо вучуди вазъи душвори сиёсӣ иқтисодӣ ва nobасомониву мушкилоти солҳои аввали истиклолият, бо камали масъулияти шахрвандӣ, дарки қарзи ватандорӣ ва тақя ба арзишу муқаддасоти таърихиву фарҳангии худ... нахустин Конституцсияи давлати соҳибистиклоли худро қабул карда,... орзуо ормонҳои чандинасраи ниёғони хешро амалӣ намуд».¹

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон моҳияти сиёсӣ иҷтимоӣ ва таърихӣ Конституц­сияро чун ҳуҷҷати тақдирсози миллат ба хубӣ дарк карда, онро сарчашма ва бақои давлату миллат арзёбӣ кард.

Зикр қардан ба маврид аст, ки дар ҳамон шароит ташкил ва бар­гузор қардани чунин ҷорабинии муҳими сиёсӣ, ки тақдирӣ минбаъдаи давлат ва ҷомеаи Тоҷикистон аз он алоқамандии бевосита дошт, аз қобилияти баланди ташкилотчиғии муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон шаҳодат ме­дод. Боварӣ ба неруи бузург, ақлу заковат, шучоат ва ватан­парвариву ватандорӣ халқ, ба ӯ ҳамчун роҳбари давлат дар қори пешгирифтааш қувват ва тавоноӣ мебахшид.

Аз ҷониби дигар, баргузор намудани чунин ҷорабинии муҳими давлатӣ, имтиҳон ва санҷиши ҷиддӣ фаъолияти ӯ ҳамчун роҳбари давлат ва Ҳукумати мамлакат гардид, ки ӯ аз ин имтиҳони бузург бо сари баланд баромада, дар дилу дидаи халқи худ абадан маъво

¹ Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмон дар Конференсия байналмилалӣ илмию амалии «Мақомоти назорати конституцсионӣ дар шароити ҳамгирони системаҳои ҳуқуқӣ: таҷрибаи байналмилалӣ ва амалияи Тоҷикистон» Душанбе 3-4 ноябри соли 2010. Ахбори Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон № 4 2010. С.7.

гирифт. Халқи шарафманди мамлакат ба тақдири минбаъдаи ху­ду фарзандон ва давлату миллат итминони комил ҳосил намуд.

Шаҳрвандони мамлакат ба Конститутсия овоз дода, амалан пу­штибонии худро аз Сарвари давлат ва сиёсати пешгирифтаи ӯ дар роҳи бунёди давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона изҳор намуданд.

Мавриди зикр аст, ки дар таърихи конституционализи Тоҷи­кистон, Конститутсияи соли 1994 нахустин санадест, ки тавассути раъй­пурсии умумихалқӣ қабул карда шудааст. Ба ин хусусияти Кон­ститутсия дахл карда, баъдан Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон зикр карданд, ки «Хусусияти асосӣ ва муҳими Конститутсияи мазкур дар он аст, ки он на санади аз тарафи гурӯҳи одамон қабулшуда, балки аз тарафи аксарияти халқ қабул карда шудааст. Аксарияти аҳоли ба Конститутсия овоз доданд. Ин дастоварди бузурги мо ба ҳисоб мера­вад»¹.

Қабули Конститутсия бори дигар соҳиби ақлу хиради азали ва мардуми тамаддунофар будани халқи тоҷикро нишон дод, ки он дар давраи басо ҳассоси таърихӣ атрофи роҳбари давлат муттаҳид гар­дида, бо қабули бахтномаи тақдир ва сарнавишт, бақои давлат ва миллати худро таъмин намуданд.

Конститутсияи мамлакат вази­фаи ниҳонии халқи тоҷикро бунёди ҷомеаи адолатпарвар ва давлати иҷтимоӣ, ки он барои ҳар як инсон шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодонаро фароҳам меорад, арзёбӣ намуда, сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба таври кулл, роҳро ва тартиби расидан ба ин ҳадафи олии ва ниҳонии давлатро пешбинӣ намуд.

Конститутсия ҳамчун мафкураи навишташудаи давлатӣ, ки дар он самтҳо ва ҷабҳаҳои асосӣ ва стратегии рушди давлатдорӣ мил­лӣ, дарёфт ё шинохти худ ҳамчун миллат, масъулияти муштараки халқ ва ҳокимият дар бунёди ҷомеаи иҷтимоӣ ва шаҳрвандӣ, муттаҳид на­мудани манфиатҳои тамоми қувваҳои сиёсӣ, табақаву гурӯҳҳои иҷти­моии ҷомеа ва расидан ба ормонҳои мил­лӣ инъикоси худро ёфтаанд, бузургтарин манбаи сиёсӣ ва иҷтимоӣ гардид.

Конститутсияи соли 1994 Ҷумҳурии Тоҷикистон имконият фа­роҳам овард, ки давлат тамоми шароит ва захираҳои мавҷудаи худро барои раҳой ёфта­ан аз ҷанги шаҳрвандӣ, таъмини тамомияти арзӣ ва яқпорчагии давлат, баргардонидани ҳамватанони бурунмарзӣ, ҳифзи ҳуқуқу озодии инсон ва шаҳрванд, таъмини тартиботи ҳуқуқӣ ва

¹ Ниг. Раҳмонов Э. Тоҷикистон дар роҳи демократия ва ҷомеаи мутамаддин. - Душанбе, 1996. - С 146.

чамъиятӣ, гузаштан ба фаъолияти созандагиву бунёдкорӣ сафарбар намояд.

Аҳамияти таърихию сиёсии Конститутсияи соли 1994 Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаллу фасли масъалаҳои зерин мебинам:

Аввал, дар Конститутсияи нави давлати соҳибистиклоли Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоми муқаррароти санадҳои инъикоскунандаи раванди Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла Эълонияи Истиклолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 августи соли 1990, Изҳорот дар бораи Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 сентябри соли 1991, қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 сентябри соли 1991 «Дар бораи эълон шудани Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 сентябри соли 1991 «Дар хусуси дохил кардани тағйироту иловаҳо ба Эълонияи Истиклолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ пурра дарҷ гардиданд, ки ин санад инъикоси конститутсионии садоқат ба меъёр ва арзишҳои умумибашарӣ, назарияи конститутсионизми ҷаҳонӣ, таъриху фарҳанг, забон, рамзҳои давлатӣ ва Истиклолияти комили давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати демократию ҳуқуқбунёд ва иҷтимоӣ гардид.

Дутом, Конститутсияи мамлакат аз ҷиҳати мазмун ва муҳтаво ва сохтори дохилии худ дар қатори беҳтарин конститутсионҳои ҷаҳон қарор гирифта, тавассути ин ҳуҷҷат ҷомеаи ҷаҳонӣ ба хусусияти давлати мо ҳамчун давлати демократию ҳуқуқбунёд ва иҷтимоӣ, таъриху фарҳанг ва забони миллӣ, сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ, муносибат ба инсон ва шаҳрванд, ҳифз ва кафолати ҳуқуқу озодиҳои он, мавқеи халқ дар давлатдорӣ, низоми ҳокимияти давлатӣ, муносибати давлат ба моликият, ба тартиби таъсиси мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳаллӣ, аз ҷумла ҳокимияти судӣ шиносӣ пайдо намуд.

Ба ибораи дигар, Конститутсия барҳақ шиносномаи давлат ва халқи Тоҷикистон гардид. Узви Созмони Милали Муттаҳид ва муҳимтарин созмонҳои байналмилалӣ дунё будани Тоҷикистон, аз ҷониби зиёда аз 160 давлати дунё чун кишвари соҳибистиклол эътироф карда шудани он ва бо зиёда аз 130 мамлақати ҷаҳон равобити дипломатӣ барқарор намуданаш, шаҳодати гуфтаҳои боло мебошад.

Дар ин раванд, Тоҷикистон бо таъя бо Конститутсия, яъне қисми ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳон будани халқи тоҷик, масъулияти таърихӣ дар назди наслҳои гузаштаву имрӯза ва оянда, эътирофи баробарҳуқуқӣ ва дӯстии тамоми миллату халқиятҳо бо ташаббусҳои таърихӣ худ оид ба об, ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи об, ҳифзи пиряхҳо, гузаштан ба энергияи сабз, нақш ва саҳми бевоситаи ҳудро

дар ҳифзи сайёра аз оқибатҳои ногувору ноодилонаи истифодаи табиат гузошт.

Айни замон, Қатъномаи Маҷмаи умумии СММ аз 21 декабри соли 2016 «Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, 2018-2028», ки бо дастгирии ҳамаи 193 кишвари узви СММ қабул карда шудааст, бомаром идома дорад, ки татбиқи он барои амалӣ намудани рушди устувор дар тамоми ҷаҳон ҷиддан мусоидат хоҳад намуд.

Сюм, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, чун дигар тамоми конститутсияҳо эътибори олиӣ ҳуқуқӣ дорад ва меъёрҳои он мустақиман амал мекунад. Қонунҳо ва дигар санадҳои ҳуқуқӣ, ки хилофи Конститутсияанд, эътибори ҳуқуқӣ надоранд. Ҳамчунин, дар Конститутсия сарчашмаҳои ҳуқуқӣ муайян карда мешаванд. Дар он номгӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки ин ё он самти фаъолияти давлатиро танзим менамоянд, эътибори ҳуқуқии онҳо, тартиби қабул, бекор кардан ва нашр кардан муқаррар карда мешавад.

Дар асос ва заминаи Конститутсия низоми ҳуқуқии мамлакат рушду таҳкими минбаъдаи худро ёфт, ки он ҷавобгӯи манфиатҳои инсон ва шаҳрванд, ҷомеа ва давлат буда, ин се манфиат дар онҳо бо ҳам тавъаманд.

Бо ин назардошт, дар асоси Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон айни ҳол 17 қонуни конститутсионӣ, 22 кодекс, 357 қонунҳои соҳавӣ, аз ҷумла 16 қонуни авф, 1 қонуни авфи амвол, 1 қонуни авфи маблағҳои ғайриқонунӣ, 27 қонуни бучет мавриди танзими муносибатҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ қарор доранд. Зиёда аз 17 ҳазор қарорҳои Ҳукумат барои татбиқи қонунгузорӣ ва дигар масъалаҳои муҳими давлатию ҷамъиятӣ ва истехсолию хоҷагӣ қабул гардиданд. Дар ин муддат се кодекс ва зиёда аз 110 қонунҳо вазифаҳои даврии худро иҷро карда, аз эътибор соқит дониста шудаанд. 813 санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ аз тарафи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тасдиқ расидааст.

Бо қабули Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 (Фармони Президенти ҶТ аз 6 феввали соли 2018, №1005) рушди тамоми соҳаҳои ҳуқуқи мамлакат (конститутсионӣ, граждонӣ, андоз, молия, ҷиноятӣ, муҳофизатӣ, соҳибдорӣ ва ғ.) мавриди таҳлил қарор гирифта, рушди бомароми онҳо дар танзими минбаъдаи муносибатҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ муайян карда шуданд.

Чорум, Конститутсия барои таъмини кафолати ҳуқуқи шаҳрвандон дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи давлатӣ бевосита ва ё ба воситаи вакилонаш шароити арзанда фароҳам овард. Ҳуқуқҳои шаҳрвандонро

барои ташкил намудани ҳизбҳои сиёсӣ, иштироки фаёлона дар интиҳобот, интиҳоб қардан ва интиҳоб шудан; дар доираи қонунҳои амалкунанда шаффоф, демократӣ, ба таври умумӣ, баробар, мустаким ва бо овоздиҳии пинҳонӣ сурат гирифтани интиҳобот кафолат дод.

Интиҳоботи мақомоти олии давлатӣ, аз ҷумла интиҳоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1999, 6 ноябри соли 2006 ва 6 ноябри соли 2013; интиҳоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 1995, 2000, 2005, 2010 ва 2015 пурра дар доираи Конститутсия ба таври алтернативӣ ва бо иштироки ҳизбҳои сиёсии кишвар баргузор гардиданд.

Дар интиҳоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки рӯзи 1 март соли 2015 баргузор гардид, шаш ҳизби сиёсии Тоҷикистон, аз ҷумла Ҳизби халқии демократии Тоҷикистон, Ҳизби коммунисти Тоҷикистон, Ҳизби ислоҳоти иқтисодии Тоҷикистон, Ҳизби аграрии Тоҷикистон, Ҳизби демократии Тоҷикистон, Ҳизби сотсиалистии Тоҷикистон соҳиби курсҳои Маҷлиси намояндагон шуданд.

8- нафар ба гурӯҳи вакилони ғайриҳизбӣ шомил мебошанд.

Ҳамин тариқ, Конститутсия барои суботи бардавоми сиёсӣ ва оромии авзои сиёсӣ иҷтимоии мамлакат шароити мусоид фароҳам овардааст.

Панҷум, Конститутсия ба таъсиси як қатор ниҳодҳои нави давлатдорӣ ва ҷомеаи демократӣ, аз ҷумла ҳокимияти судӣ шароити мусоиди сиёсӣ ҳуқуқӣ фароҳам овард.

То Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қабули санадҳои зикршудаи сиёсӣ ҳуқуқӣ, аз ҷумла Конститутсияи мамлакат, мафҳуми ҳокимияти судӣ, дар қонунгузорӣ ва адабиёти илмӣ вонемехурд ва фаёлияти ҳуқуқии суд ҳеҷ гоҳ ба сифати ҳокимият арзёбӣ намегардид.

Суд гуфта – ба амал баровардани алолати судӣ, яъне тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории мурофиавӣ дидани қорҳои граждони ва ҷиноятӣ фаҳмида мешуд.

Таъиноти асосии суд чун дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ: арбитраж, нотариат, прокуратура, мақомоти қорҳои дохилӣ, амният в.ғ. ба ҳифзи тартиботи ҳуқуқӣ нигаронида шуда буд ва ҷуноне ки В.В. Ершов қайд менамояд: «то соли 1990 дар қонунгузорӣ ва адабиёти илмӣ ба сифати яке аз мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҳисоб намудани суд ҷои тааҷҷуб нест»³.

³ Ершов В.В. Суд в системе органов государственной власти // Государство и право. - 1992. - № 8. - С. 33.

И.П. Петрухин ташаккули ҳокимияти судиро ба иродаи сиёсии давлат вобаста медонад. Ба андешаи ӯ «ташаккули ҳокимияти судӣ-чун қоида натиҷаи худмаҳдудкунии давлат аст, ки ба мақоми мустақил ва қудратманд – суд – барои аз болои худ назорат бурданро иҷозат медиҳад.»⁴

Конститутсия ҳокимияти судиро мустақил эълон намуд, ки он аз номи давлат ва аз тарафи судҳо амалӣ мегардад, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, манфиати давлат, ташкилоту муассисаҳо, қонуниятро адолатро ҳифз менамояд.

Барои ба сатҳи ҳокимият ва стандартҳои эътирофшудаи байналмилалӣ расидани ҳокимияти судӣ, дар мамлакат чор барномаҳои ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ қабул гардиданд.

Тибқи ин барномаҳо, соли 2014 қонунҳои конститутсионӣ дар бораи судҳо ва Суди конститутсионӣ, ки соли 1995 қабул гардида буданд, аз эътибор соқит ва ба ҷойи онҳо қонунҳои нави конститутсионӣ қабул карда шуданд.

Ҳокимияти судӣ дар ҳифзи манфиатҳои давлат, ҷомеа ва шаҳрванд нақши арзандаи ҳудро гузошт.

Шашум, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бори нахустин дар низоми мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ ва судӣ ба таъсиси Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон асос гузошт.

Тибқи Қонуни конститутсионӣ дар бораи Суди конститутсионӣ, Суди конститутсионӣ ҳамчун мақоми мустақили ҳокимияти судӣ бо мақсади ҳифз, таъмини волоият ва амали бевоситаи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд таъсис гардидааст.

Чунин муқаррароти Конститутсия тақозо менамояд, ки санадҳои меъёрии қабулкардаи мақомоти қонунгузор, дигар мақомоти ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ ва салоҳияти қабулу тасдиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дошта, ба Конститутсия мутобик бошанд.

Ҳамин тариқ, ҳифзи Конститутсия тақозо намуд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми махсуси босалоҳият, мустақил ва беғарази назорати конститутсионӣ таъсис дода шуда, вазифаи муҳим ва муқаддас ба зимааш вогузор карда шавад.

Дар даврони Истиқлолияти давлатӣ бо қабули барномаҳои давлатӣ оид ба ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ ва таҳкими қонунгузорӣ дар бораи Суди конститутсионӣ, салоҳияти Суди конститутсионӣ ва доираи

⁴ Петрухин И.П. Проблема судебной власти в современной России // Государство и право. - 2000. - № 7. - С. 15.

субъектоне, ки ҳуқуқи ба Суди конститусионӣ муроҷиат карданро доранд, ҷиддан васеъ гардид.

Шаҳрвандон ҳуқуқ пайдо намуданд, ки мутобиқати ҳама гуна санадҳои меъёрии ҳуқуқиро ба Конститутсия (пеш ҳуқуқи танҳо муайян намудани мутобиқати қонунҳоро ба Конститутсия доштанд), ки нисбатан татбиқ намудаанд, аз Суди конститусионӣ талаб намоянд.

Ҳамчунин, дар баробари судҳои ҷумҳурӣ, судҳо ва Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон ба сифати субъекти муроҷиат ба Суди конститусионӣ пазируфта шуд.

Фаъолияти 24 - солаи он нишон дод, ки масъалаҳои баррасӣ намудаи он дар таъмини волоияти Конститутсия, таҳкими қонуниятҳои конститусионӣ ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ва бо ҳамин таъмини Истиқлолияти давлатӣ нақши муҳим бозиданд.

Суди конститусионӣ дар давраи фаъолияти 23 солаи худ (марти соли 1996 - 1 июли соли 2019) 139 дархосту пешниҳодҳои субъектҳои ҳуқуқи муроҷиат ба Суди конститусионӣ доштаре баррасӣ намуда, тибқи Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» нисбати онҳо 39 қарор ва 100 таъинот (санадҳои судӣ) қабул кардааст.

Мазмуни калимаи лотинии «конститутсия» барпо намудан, бунёд гузоштан ва таъсис додан аст ва Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар зарфи 25 соли мавҷудияти худ ба ин хусусиятҳои сиёсӣ ҳуқуқӣ пурра ҷавобгӯ будани худро нишон дода, муқаррарот ва принсипҳои дар он ифодаёфта, инъикоси ин санади сарнавиштсоз мебошанд.

Конститутсия барои рушди инкишофи низоми самараноки иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангӣ шароит фароҳам оварда, барои ҳифзи тамоми намудҳои моликият, алаҳусус моликияти хусусӣ ва фаъолияти соҳибкорӣ кафолат дода, нақши назарраси худро дар рушди иқтисодию иҷтимоии мамлакат ва некӯахлоқии халқ намоиш дод.

Ҳамин аст, ки Тоҷикистон аз соли 2000 ба марҳилаи рушди устувор ворид гардида, афзоиши ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар даҳ соли охир ба ҳисоби миёна беш аз 7 фоиз таъмин мегардад, ки тибқи меъёрҳои байналмилалӣ нишондиҳандаи баланди сатҳи рушди иқтисодӣ ба ҳисоб меравад.

Дар 19 соли охир даромади буҷети давлатӣ аз 300 миллион сомонӣ то 24 миллиард сомонӣ дар соли 2019 расидааст, ки нисбат ба соли 2010 чор баробар (6,5 миллиард сомонӣ) зиёд мебошад.

Сатҳи камбизоатӣ аз 81 фоиз то 27,5 фоиз коҳиш ёфтааст.

Натиҷаи ҳамин аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи баҳои Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ (ЭКОСОС), «аз давлати камдаромад ба қатори давлатҳои бо даромади миёна арзёбишаванда» ворид карда шудааст, ки ин дастовардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро бе сиёсати баркашидашудаи ҳуқуқӣ, ки он аз Конститутсия ибтидо мегирад, тасаввур кардан мумкин нест.

Чунин муносибат ба ҳокимият ва мақомоти давлатӣ, дар зарфи 25 соли мавҷудияти Конститутсия ва марҳилаи ибтидоии Истиқлолияти давлатӣ, бо таъя бо арзишҳои умумиэътирофшуда дурустии худро дар амалияи давлатдорӣ мо собит сохтанд.

Чунин сохтори давлатдорӣ барои фаъолияти созанда ва бунёдкорона ва ҷиддан тағйир ёфтани симои давлати мо ва боло рафтани эътибори байналмилалӣ Тоҷикистон шароит фароҳам овард.

Дар тағйиру иловаҳои минбаъд ба Конститутсия ворид кардашуда, сохтори дохилӣ, мазмуну муҳтавои Конститутсия, аз ҷумла дар масъалаи хусусияти давлат, кафолати ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, алоқамандии устувори давлат бо шаҳрванд ва фаъолияти мақомоти давлатӣ таҳкими худро ёфтанд.

Конститутсия барои боз ҳам пурқувват ва бою ганӣ гардондани моҳияти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии давлат ҳанӯз ҳам имкониятҳои калонро доро мебошад. Зеро ҳар сол, ҳар вақт муқаррароти он бо мазмуну мундариҷаи нав рӯи кор меоянд.

Ҳақ бар ҷониби Д. Левин аст, ки дар таҳқиқоти худ бахшида ба 200-солагии Конститутсияи ИМА муҳимияти махсуси ин санадро нишон дода, қайд менамояд, ки «Конститутсия – ин на матн, ин низоми арзишнок аст, арзишҳое, ки зинда буда, такрор мешаванд ва ҳаёти ҷомеаро пеш мебаранд»¹.

Конститутсия арзиши бунёдии ҳуқуқӣ мебошад ва он дар натиҷаи ислоҳоти конститутсионии доиргардида, ки натиҷаи он демократикунони минбаъдаи ҳаёти сиёсӣ иҷтимоии ҷомеаи Тоҷикистон гардид, мавқеи сиёсӣ ҳуқуқии худро мустаҳкам намуд ва навкунии сифатии давлат ва ҷомеаи мо, институтҳои демократӣ, низоми сиёсӣ ва идоракунӣ дар зарфи 25 сол дар заминаи қатъӣ конститутсионӣ ба амал бароварда шуданд.

Бинобар ин, ҷиддан баланд бардоштани аҳаммият ва нақши Конститутсияи мамлакат дар низоми давлатдорӣ, аз ҷумла низоми сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ва боз ҳам боло рафтани ҳаёти ҷамъиятӣ–сиёсӣ ва давлатӣ, ташаккули шуури оммавии

¹ Ниг: Арутюнян Г.Г. Слагаемые конституционализма: верховенства права стабильное развитие // Вестник Конференции органов конституционного контроля стран новой демократии. - 2012. - № 1 (55).

конститутсионӣ, ҷамъиятӣ ва фардӣ, фарҳанги конститутсионӣ-ҳуқуқӣ, ки дар маҷмӯъ талаботи объективӣ ва аввалиндараҷаи ҷомеаи Тоҷикистон, инчунин тамоюл ва шартҳои пешравии иҷтимоӣ ва ҳуқуқи замони муосир мебошад, вобастагии амиқ дорад.

Конститутсия дорои арзишҳои конститутсионӣ мебошад, ки онҳо дар мазмуну муҳтавои ин санад инъикоси худро ёфтанд.

Арзиши иҷтимоӣ-ҳуқуқии Конститутсия дар давлат на дар мавҷудияти конститутсия, балки дар ҳузури Конститутсияи ҳуқуқӣ мебошад, ки дар худ принсипҳои ҳуқуқӣ, ғояҳо ва арзишҳои олии умумибашарӣ, идеалҳои ҳуқуқии ба ҷомеаи демократии озод ва давлати ҳуқуқбунёд комилан мувофиқро дар бар гирифта бошад. Аз ин рӯ, арзиши иҷтимоӣ-ҳуқуқии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар он ифода меёбад, ки он натиҷаи ризоияти тамоми қувваҳои сиёсӣ ва кишрҳои ҷомеа ва ба инобат гирифтани манфиатҳои онҳо мебошад.

Конститутсияи мамлакати мо асоси суботи бардавоми сиёсии ҷомеа, ҳамдигарфаҳмию ҳамоҳангӣ ва ҳамкорӣ дар он ва рушди ҷамъиятӣ ва давлатӣ мебошад.

Расидан ба ҳадафҳои зикршуда аз ҳар фарди ҷомеаи Тоҷикистон новобаста аз мавқеи иҷтимоӣ, масъулияти баланди шаҳрвандӣ, риоя, эҳтироми Конститутсия, қонунҳо ва аз ҳокимият фаъолияти бо низоми конститутсионӣ, таъмини кафолати ҳамачонибаи ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, оштинопазириро нисбат ба қонуншиканиҳо ва ҳуқуқвайронкуниҳо аз ҷониби ҳама гуна мақомот ва кормандони онҳоро тақозо дорад.

Мо бояд мавҷудияти ин санади олии тақдирсози миллатро дар ҳаёти ҷомеа аз ҳар вақта дида ҳассостар эҳсос намоем. Дар доира ва меҳвари ин санад зистанро омӯзем, меъёрҳо ва муқаррароти онро қоидаи рафтори худ қарор диҳем ва арзишҳои онро чун гавҳараки ҷашм ҳифз намоем.

Каримзода К.М.
Муовини Раиси Суди
конститутсионии
Ҷумҳурии Тоҷикистон,
номзади илмҳои сиёсӣ

ФАЪОЛИЯТИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНӢ АЗ КОНСТИТУТСИЯ САРЧАШМА МЕГИРАД

Дар ҳаёт ва саҳифаҳои таърихи сиёсии халқу миллатҳо ҳодиса ва рӯйдодҳои муҳиме мавҷуданд, ки бинобар аҳамияти калидӣ дошта-нашон барои онҳо тақдирсоз арзёбӣ мегарданд.

Чунин рӯйдодҳо фаҳмиш, андеша ва тафаккури ҷомеаро нисба-ти сарнавишт ва тақдир гузашта, имрӯза ва ояндаи худ дигар намуда, ба низоми мавҷудаи давлатдорӣ ва ҷомеадорӣ ислоҳи ҷиддӣ ворид менамоянд. Дар натиҷа ғоя ва арзишҳои миллӣ бо мазмуну мундариҷаи сифатан нав мавриди истифода ва баҳрабардории ҷомеа қарор мегиранд.

Қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки имрӯзҳо мо дар арафаи 25-умин солгарди қабули он қарор дорем, аз зумраи чунин рӯйдодҳои муҳим ва тақдирсози миллати тоҷик ба шумор ме-равад, ки бо нақши худ дар раванди минбаъдаи давлату давлатсозии мо мавқеи хосаро ишғол менамояд.

Боиси қайд аст, ки таҳия ва қабули ин санади сиёсиву ҳуқуқӣ ба давраи басо душвори таърихи навини давлатдории мо рост омад. Новобаста аз идомаи ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ, ки ба солҳои аввали ба даст овардани Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон рост омад, гузаронидани ислоҳоти конституционӣ дар мамлакат дар мадди назари роҳбарияти давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон, алал-хусус роҳбари навинтихобшудаи он-Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор дошт.

Роҳбари давлат ба хубӣ дарк мекард, ки яке аз вазифаҳои асосии марҳилаи аввали Истиқлолияти давлатӣ - ин ба маҷрои конститу-сионӣ ворид намудани давлат, фаъолияти мақомоти марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва шаҳрвандони мамлакат ба шумор ме-равад. Ў, ки дар маҷрои равандҳои сиёсӣ ва иҷтимоии давлат ва ходисаҳои ғочибори солҳои аввали соҳибистиклолии он қарор дошт, эҳсос мекард, ки Конститутсияи соли 1978 давраи шӯравии Тоҷикистон ба таҳаввулот ва дигаргуниҳои сиёсиву иҷтимоӣ ва ҳуқуқиеро, ки дар Тоҷикистон ба амал омада буданд, созгор нест.

Ба хусус он тағйироту иловаҳои беасоси дар ҳар ҷаласаи Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар зери фишори майдонҳо ва гурӯҳҳои алоҳида ба Конститутсия воридшуда ба манфиати давлат ва ҷомеа набуда, вазъи ҷорӣ ва воқеияти Тоҷикистонро ифода карда наметавонистанд.

Чуноне ки баъдтар дар суҳанронии худ ба муносибати 15-умин солгарди қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон зикр карда буданд, «танҳо дар соли 1992 ба Конститутсияи Тоҷикистон аз ҷониби Шӯрои Олӣ даҳ маротиба тағйиру иловаҳо ворид карда шуда, 2 Президент ва 5 Ҳукумат иваз гардиданд, ки дар маҷмӯъ вазъи ҷомеаро на ором, балки бениҳоят мураккаб ва ноором сохт»¹.

Роҳбарияти давлат ва Ҳукумат, инчунин дарк менамуданд, ки принципҳои асосии давлат ва давлатсозии тоҷикон, ки дар аввалин санадҳои сиёсӣ ҳуқуқӣ, аз қабили Эълумияи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон (24 августи соли 1990), Изҳорот дар бораи Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи эълон шудани Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (9 сентябри соли 1991) эълон гашта буданд, бояд ҳукми конститусионӣ гирифта, дар Конститутсия инъикоси худро ёбанд.

Зеро дар санадҳои зикршуда бори нахуст чунин арзишҳои муҳими давлатдорӣ, аз ҷумла масъулияти таърихӣ барои тақдири халқи Тоҷикистон ва давлати миллии он, ҳуқуқи ҳар халқ дар таъмини сарнавишти худ, эҳтироми тамоми халқу миллатҳо, таъмини зиндагии шоиста барои ҳар як инсон, инчунин як қатор арзишҳои умуми-этирофшудаи давлатдорӣ демократӣ, аз қабили: бунёди давлати демократӣ, соҳибхитӣ ва ҳуқуқбунёд, арзиши олӣ будани инсон, ҳуқуқу озодии он, ягонагӣ ва ҳукмравоии ҳокимияти давлатӣ дар тамоми қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон, сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ будани халқ, бисёрхизбӣ, инкишоф ёфтани ҳаёти ҷамъиятӣ дар асоси равияҳои гуногуни сиёсӣ ва мафкуравӣ, мустақилияти давлат дар муносибатҳои байналмилалӣ ва этирофи шаклҳои гуногуни моликият эълон гардида буданд.

Дар миёни арзишҳои умумиэтирофшудаи зикргардида, принципи таҷзияи ҳокимияти давлатӣ дар низоми давлатдорӣ демократӣ ва ҳуқуқбунёд маъқеи хоса дошта бошад ҳам, аммо он бори аввал дар банди 3 Эълумияи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ гардид, ки тибқи он «ҳокимияти давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

¹ Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати 15-умин солгарди қабули Конститутсияи Тоҷикистон аз 5 ноябри соли 2009 // Ахбори Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2010. - № 2. - С. 13.

тавассути ҳокимияти қонунгузорӣ, иҷроия ва судӣ ба амал бароварда мешавад»¹.

Ин назария дар тамоми тӯли таърихи давлатдорӣ тоҷикон, алалхусус дар давраи дар ҳайати Иттиҳоди Шӯравӣ будани он низ барои давлатдорӣ мо бегона буд.

Ба принципи таҷзияи ҳокимияти давлатӣ, ки дар ташкили ҳокимияти давлатӣ дар Тоҷикистон ва тақсими он ба ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ нақши калидӣ дорад, дахл карда, зикр кардан ба маврид аст, ки ханӯз таърихшиноси Юнони қадим Полибий (200-120 то солшуморӣ мо) аз низоми мавҷудаи тақсимои ҳокимият миёни мақомоти гуногуни давлатӣ дар Республикаи Рим изҳори қаноатмандӣ карда, навишта буд, ки ҳокимият дар ин давлат чунон тақсим шудааст, ки ягон қисми таркибиаш аз дигараш боло нест. Бо ҳамин, гӯё давлат ба монанди кишти ба муқобили бод шинодошта дар ҳолати баробарларзишӣ ва баробарвазнӣ қарор дорад.²

Ш. Монтескье дар китоби худ «Оид ба руҳи қонунҳо» (1748) назарияи таҷзияро ба дараҷаи мантиқии худ расонида, принципи боздориву мувозинатро қор карда, таъкид мекард, ки «озодӣ дар ҳама гуна шакли идоракунӣ мумкин аст, ба шарте, ки дар давлат ҳуқуқи тавассути таҷзияи ҳокимияти давлатӣ ба қонунгузорӣ, иҷроия ва судӣ ва боздориву мувозинат қафолат додашуда ҳукмфармо бошад»³.

Д. Медисон, яке аз муаллифони Конститутсия ИМА, ки ўро падари Конститутсияи ИМА меноманд, мегуфт, ки «як идора аз болои дигараш бояд назорат кунад». А. Ҳамилтон таъкид мекард, ки «Ассамблеяи демократӣ бояд аз тарафи Сенати демократӣ ва ҳар дуи онҳо аз тарафи рӯки судӣ бояд зери назорат бошанд»⁴.

Р.А. Папаян чунин мешуморад, ки решаҳои низоми таҷзияи ҳокимиятро бояд дар ҳуди Библия дарёфт ва он ба ҳулоса омадааст, ки «... дар сегонаи Худо-Падар, Худо-Писар ва Худо-Рӯҳи Муқаддас се шоҳаи ҳокимияти осмонӣ, ки эквиваленти осмонии ҳокимияти

¹ Эъломияи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Таҳаввулоти конститутсионии Тоҷикистони соҳибистиклол. - Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, ҚВДН «Қонуният»-и Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2019. - С. 160.

² Общая теория государства и права. Академический курс в двух томах. Учебник для вузов. Том 1. Ответ. ред. проф. М.Н Марченко. - Москва: Зерцало, 1998. - С. 378.

³ Ведяхина К.В. Разделение властей как принцип российского права. Дайджест официальных материалов и публикаций в периодической печати. Конституционное правосудие в странах СНГ и Балтии. - 2002. - № 16.

⁴ Ҳукумати Амрико. Очерки мухтасар. Агентии иттилоотии Иёлоти Муттаҳидаи Амрико. - С. 39.

қонунгузорӣ, судӣ ва иҷроия ба ҳисоб мераванд, ифодаи худро ёфтаанд»¹.

Бо қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бори нахустин дар даврони соҳибистиклолӣ рӯзи 6 – уми ноябри соли 1994 тариқи раёйпурсии умумихалқӣ сураат гирифт, арзишҳои зикршуда дар боби асосҳои сохтори конститусионӣ ва дигар бобҳои Конститутсия ҷойи намоёни худро ёфтанд.

Дар ҳамон вазъияти нугувор ба тариқи раёйпурсӣ қабул гаштани Конститутсия, дар дили шаҳрвандони мамлакат шуълаи умед ва боварию ба ояндаи давлат ва тақдири минбаъдаи онҳо бедор намуд.

Қабули Конститутсия ба давраи шикасти низоми авторитарӣ-тоталитарии идоракунии шӯравӣ, саъю кӯшиш ва талоши роҳбарияти давлати тозабунёд ҷиҳати дарёфти роҳи инкишофи миллӣ ва давраи ҷанги шаҳрвандӣ, ки якпорчагӣ ва Истиклолияти давлатии Тоҷикистонро зерӣ суол қарор дода буд, рост омад.

Конститутсия давлатро зерӣ ҳукмронии ҳуқуқ тобеъ намуда, ҷаъолияти тамоми шоҳаҳои ҳокимият, дастгоҳи давлатӣ ва роҳбарияти сиёсии кишварро ба маҷрои конститусионӣ равона намуд. Давлат тамоми имконият ва захираҳои мавҷудаи худро барои раҳӣ ёфтани аз ҷанги шаҳрвандӣ, таъмини тамомияти арзӣ ва якпорчагии давлат, баргардонидани ҳамватанони бурунмарзӣ, ҳифз ва қафолати ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд сафарбар намуд.

Натиҷаҳои ҷаъолияти конститусионии зикршударо дар баробари расидани ба ваҳдати саросарии миллӣ, инчунин инкишофи асосҳои давлату давлатдорӣ, обрӯ ва эътибори байналмилалӣ ва ҷаъолияти назарраси созандагӣю бунёдкории давлати соҳибистиклол ташкил медиҳад.

Давлат ва Ҳукумат баъд аз қабули Конститутсия, ки он амалан муносибати ҷомеа ба давлат буд, ба дурустии сиёсати пешгирифтаи худ ва дастгирии он аз тарафи аксари шаҳрвандони мамлакат итминони комил ҳосил намуда, ҷасурона ба ҷаъолияти созандагӣю бунёдкорона даст зад, ки минбаъд музаффарият ва пешравӣю онро ҳамроҳ буд.

Ҳамин буд, ки конститутсияи қабулшуда баъдан аз ҷониби коршиносони байналмилалӣ баҳои сазовор гирифт.

Конститутсияи ба таъсиси як қатор ниҳодҳои нави давлатдорӣ ва ҷомеаи демократӣ, аз ҷумла Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон шароити мусоиди сиёсӣю ҳуқуқӣ фароҳам овард.

¹ Папаян Р.А. Христианские корни современного права. - Москва: Норма, 2002. - С. 218.

Падидаи назорати конститутсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ханӯз аз соли 1990 бо таъсис гаштани Кумитаи назорати конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯйи кор омад. Таъсиси он аз талаботи ҷомеа ва давлат ба мавҷудияти чунин як падида ва ниҳоди нав дар низоми мақомоти ҳокимияти давлатӣ шаҳодат меод.

Кумитаи мазкур назорат, риоя ва татбиқи меъёрҳои Конститутсияро амалӣ менамуд ва баъдан дар таъсиси Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муҳим бозид.

То Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қабули санадҳои зикршудаи сиёсӣ ҳуқуқӣ, аз ҷумла Конститутсияи мамлакат, мафҳуми ҳокимияти судӣ, аз ҷумла мақомоти назорати конститутсионӣ дар қонунгузорӣ ва адабиёти илмӣ во намехурд ва фаъолияти ҳуқуқии суд ҳеҷ гоҳ ба сифати ҳокимият арзёбӣ намегардид.

Ҳамин тариқ, давлат ва роҳбарияти сиёсии Тоҷикистон садоқати худро ба арзишҳои эътирофшудаи умумибашарӣ, ки натиҷаи инкишофи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқии инсоният мебошанд, ибраз дошта, онҳоро дар баробари арзишҳои миллии худ мавриди истифода ва арзёбӣ қарор доданд. Барои рушди тамоми шохаҳои ҳокимияти давлатӣ, аз ҷумла ҳокимияти судӣ дар мамлакат имконияти васеъ фароҳам оварда шуд.

Тибқи Конститутсия ҳокимияти судӣ мустақил мебошад ва он аз номи давлат ва аз тарафи судҳо амалӣ мегардад. Он ҳуқуқу озодии инсон ва шаҳрванд, манфиати давлат, ташкилоту муассисаҳо, қонунияту адолатро ҳифз менамояд.

Дар моддаи 89 Конститутсия салоҳияти Суди конститутсионӣ пешбинӣ гардид, ки он аз муайян намудани мувофиқати қонунҳо, санадҳои ҳуқуқии яқояи Маҷлиси миллий ва Маҷлиси намояндагон, Маҷлиси миллий, Маҷлиси намояндагон, Президент, Ҳукумат, Суди Олӣ, Суди Олии иқтисодӣ ва дигар мақомоти давлатию ҷамъиятӣ, қарордодҳои ба қувваи қонун надаромадаи Тоҷикистон ба Конститутсия, ҳалли баҳсҳои байни мақомоти давлатӣ доир ба салоҳияти онҳо ва иҷрои ваколатҳои дигаре, ки Конститутсия муайян кардааст, иборат аст.

Конститутсия санадҳои Суди конститутсиониро қатъӣ эълон намуд.

Чунин муқаррароти Конститутсия тақозо менамояд, ки санадҳои меъёрии қабулкардаи мақомоти қонунгузор, дигар мақомоти ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ ва салоҳияти қабулу тасдиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дошта ба Конститутсия мутобиқ бошанд.

Тибқи Қонуни конститутсионӣ дар бораи Суди конститутсионӣ, Суди конститутсионӣ ҳамчун мақоми мустақили ҳокимияти судӣ бо

мақсади ҳифз, таъмини волоият ва амали бевоситаи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд таъсис гардидааст.

Чунин муқаррарот аз талаботи моддаи 10 Конститутсия сарчашма мегирад, ки тибқи муқаррароти он «Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон эътибори олии ҳуқуқӣ дорад ва меъёрҳои он мустақиман амал менамоянд, қонунҳо ва дигар санадҳои ҳуқуқие, ки хилофи Конститутсияанд, эътибори ҳуқуқӣ надоранд»¹.

«Фаъолияти беш аз 15 солаи Суди конститусионӣ зарурат ва аҳамияти онро дар давлатдорӣ навини Тоҷикистон собит сохта, инчунин нишон дод, ки вобаста ба инкишофи пешрафти ҷомеа нақш ва мақоми Суди конститусионӣ бояд таҳким ёбад», омадааст дар Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ барои солҳои 2007-2010.

Дар даврони истиқлолияти давлатӣ бо қабули барномаҳои давлатӣ оид ба ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ (аз 23 июни соли 2007, аз 3 январи соли 2011, аз 5 январи соли 2015 ва аз 19 апрели соли 2019) ва таҳкими қонунгузорӣ дар бораи Суди конститусионӣ, салоҳияти Суди конститусионӣ ва доираи субъектоне, ки ҳуқуқи ба Суди конститусионӣ муроҷиат карданро доранд, ҷиддан васеъ гардид.

Тағйироту иловаҳои ба Қонуни конститусионӣ ворид кардашуда, аз мавқеи муассири Суди конститусионӣ дар низоми ҳокимияти давлатӣ ва судӣ, садоқати давлати Тоҷикистон ба арзишҳои эътирофшудаи умумибашарӣ, инчунин рушду нумӯи институтҳои демократӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳодат медиҳанд ва чуноне ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид доштанд: «дар низоми судии кишвар Суди конститусионӣ мақоми махсус дорад ва яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи он таъмини волоияти Конститутсия дар низоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад.»

Вобаста ба ин, Суди конститусионӣ дар баробари зиёда аз 160 мақомоти назорати конститусионии давлатҳои ҷаҳон тариқи мурӯфиаи судии конститусионӣ пайи ҳифзи Конститутсия, ки он инъикосгари Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аст, фаъолият дорад ва мавҷудияти он дар низоми ҳокимияти давлатӣ ва судӣ яке аз нишонаҳои давлати демократию ҳуқуқбунёд арзёбӣ мегардад.

Дар даҳ соли охир дар доираи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муроҷиатҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ» аз тарафи судяҳо ва кормандони дастгоҳи Суди конститусионӣ зиёда аз 3414 адад муроҷиатҳои хаттӣ ва шифоии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ баррасӣ гардиданд.

¹ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе: Нашриёти «Ганҷ», 2016. - С. 7.

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар мурочиатҳои хаттӣ ва шифоии худ оид ба безътиноӣ ба ҳуқуқҳои конституционии онҳо аз тарафи қор-мандони мақомоти гуногуни давлатӣ, масъалаҳои вобаста ба замин ва хоҷагиҳои деҳқонӣ, масъалаҳои оилавӣ (муносибатҳои алиментӣ, тақсими молу мулк, манзили истиқоматӣ, норозигӣ аз маскун ва ғ.), нафақаи паст, масъалаҳои соҳибкорӣ, масъалаҳои бонкӣ, андоз, норозигӣ аз санадҳои судӣ, шарҳу тавзеҳи қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ғ. мурочиат намуда, ислоҳи камбудихоро талаб менамоянд.

Дархосту пешниҳодҳои субъектҳои ҳуқуқи мурочиат ба Суди конституционӣ, мурочиатҳои хаттӣ ва шифоии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, ҳамасола ҳамчун пешниҳодҳо дар Номаи Суди конституционӣ оид ба қонуниятҳои конституционӣ дар соли ҳисоботӣ ба унвони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол гардида, мавриди иҷро ва чораҷӯӣ қарор дода мешаванд.

Дар даҳ соли охир ба унвони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 120 пешниҳодҳо дар хусуси таҳкими қонуниятҳои конституционӣ, тартиботи ҳуқуқӣ, қабули санадҳои қонунгузорӣ, барномаҳои давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқҳои конституционии инсон ва шаҳрванд, тағйири таҷрибаи мавҷуда бо назардошти амалияи ҷаҳонӣ ва ғ. ирсол карда шуданд, ки аксари онҳо аз ҷониби субъектҳои ҳуқуқэҷодкунӣ дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ мавриди татбиқ қарор дода шуданд.

Суди конституционӣ дорои сомонаи худ мебошад, ки он соли 2009 ташкил карда шуда, пайваста фаъол мебошад. Мақсад аз ташкили сомона нишон додани фаъолияти Суд ва ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, олимони соҳаҳои гуногун, махсусан ба ҳуқуқшиносон дастрас будани санадҳои судӣ ва дигар маводи таҳлилию иттилоотӣ мебошад.

Аз соли 2009 то 16 октябри соли 2019 954 208 нафар бо иттилоот ва мавод бо забони тоҷикӣ ва 341443 нафар бо иттилоот ва мавод бо забони русӣ шиносӣ пайдо кардаанд.

Дар ин давра ба сомонаи Суди конституционӣ зиёда аз 400 адад маводҳо бо забони тоҷикӣ, 331 адад бо забони русӣ ва 209 адад бо забони англисӣ ворид карда шудааст.

Фаъолияти Суди конституционӣ ба он равона гардидааст, ки дар ҷомеа фазои ягонаи ба ҳам алоқаманд ва беихтилофи ҳуқуқӣ арзи вучуд дошта бошад, ки он дар навбати худ барои пешрафти бо-

суръати ҳаёти сиёсӣю иқтисодӣ, иҷтимоӣю фарҳангии мамлакат ва таъмини ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд шароити заруриро муҳайё месозад.

Зеро аз хотир набояд баровард, ки халқи Тоҷикистон бори аввал дар таърихи давлатдорӣаш Конститутсия– Қонуни асосии давлат, сарнавишти таърихии худро тариқи раъйпурсии умумихалқӣ қабул кардааст ва аз ин рӯ, эҳтироми иродаи халқ вазифаи ҳар як фарди ҷомеа мебошад ва он бояд ҳама вақт таҳти ҳифзи боэътимоди на танҳо Суди конститусионӣ, балки дигар мақомоти давлатию ҷамъиятӣ ва ҷомеа қарор дошта бошад.

Ҳошимзода Д.Д.
Судья Суди конституционии
Ҷумҳурии Тоҷикистон,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ

КОНСТИТУТСИЯ ВА РУШДИ ДАВЛАТДОРИИ НАВИН

Соли 2019 аз қабули Конститутсияи кишвар бисту панҷ сол сипарӣ гардид. Воқеияту рӯйдодҳои бузургу созанда ва дастовардҳои дар соҳаҳои мухталиф бадастомада шаҳодат медиҳанд, ки дар зарфи амали чорякрасаи ин ҳуччати бунёди дар ҳаёти ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва иқтисодии мамлакат дигаргуниҳои кулӣ рӯи қор омаданд. Таъмини волоияту қонуну адолати иҷтимоӣ, инчунин эҳтирому риояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд меҳвари асосии фаъолияти тамоми ниҳодҳои давлатӣ қарор гирифтанд.

Қоиз ба таъкид аст, ки Конститутсия волотарин дастовард, асоси суботу рушди муътадили давлат ва маҳаки асосии ифодакунандаи ормонҳои ҳуқуқии ҷомеаи муосир буда, самти равиши дурусту ояндадори низоми ҳуқуқии кишварро бо дарназардошти риояи ҳуқуқи байналмилалӣ ва арзишҳои эътирофнамудаи ҷомеаи ҷаҳонӣ муайян мекунад.

Бо ин мазмун, Конститутсия сарчашмаи ҳуқуқии инъикос ва бавуҷудоварандаи ормонҳо ва принципҳои миллӣ, кафили мувофиқати меъёру мазмуни он, фарҳангу оин ва таъриху замони муосир буда, асоси татбиқи пайдарҳамии тамоми низоми принципҳои ҳаёти иҷтимоию ҳуқуқии ҷомеа мебошад.

Барои таҳия ва рӯи қор омадани Конститутсияи давлати навини Тоҷикистон, Эъломияи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ислоҳоти конституционӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, тартиби қабул намудан ва мавриди амал қарор додани Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон», иҷлосияҳои XVI ва XVII Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои қабулкардаи онҳо заминаи воқеию ҳуқуқӣ гузоштанд.

Маҳз бо қарори Иҷлосияи XVII Шӯрои Олӣ аз 26 июли соли 1993 ба Қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 августи соли 1990 «Дар бораи ташкили комиссия оид ба тайёр намудани лоиҳаи Конститутсияи нави Тоҷикистон»¹ тағйиру иловаҳо ворид карда шуда, ҳаёти нави Комиссияи конституционӣ таҳти роҳбарии

¹ Ниг.: Бунёди давлатдорӣ навин. - Москва: Радуница, 2002. - С. 73-74.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тасдиқ гардид.

Бо тасдиқи ҳайати нави комиссияи конститутсионӣ, ба таҳияи лоиҳаи Конститутсия суръати тоза бахшида шуда, дар муддати кӯтоҳ Конститутсияи ҷавобгӯ ба манфиатҳои милливу давлатӣ дар фазои сиёсӣ ҳуқуқи кишвар рӯи қор омад.

Аҳамияти таърихӣ қабули Конститутсияи навини Тоҷикистон ҳамчун ҳуҷҷати сиёсӣ ва санади дорои эътибори олии ҳуқуқӣ дар он зоҳир мегардад, ки муҳимтарин арзишҳои бунёдии ҷомеаи башариро ҷиҳати ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои инсон, ҷомеа ва давлат дар худ таҷассум намуда, хусусиятҳои давлати Тоҷикистонро ҳамчун давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ ягона арзёбӣ кард¹.

Ин ҳуҷҷати бунёдӣ ва сиёсӣ ҳуқуқӣ манфиатҳои олии миллат ва давлати соҳибистиклоли Тоҷикистонро инъикос намуда, тағйирнопазир будани шакли идораи ҷумҳурӣ, тамомияти арзӣ, моҳияти демократӣ, ҳуқуқбунёдӣ, дунявӣ ва иҷтимоӣ давлатро² шартӣ асосӣ ва бақои давлату миллат арзёбӣ намуд ва дар пойдеории сулҳу ваҳдати миллӣ дар кишвар нақши муассир бозид.

Дар он принципҳои муҳимтарини ҳаёти ҷомеа ва заминаҳои пешрафти давлати муосир, ба мисли таҷзияи ҳокимият, гуногунандешӣ сиёсӣ мафкуравӣ, демократияи намояндагӣ, бисёрҳизбӣ, озодии эътиқод, суҳан, матбуот, фаъолияти озоди иқтисодӣ соҳибқорӣ ва гуногуншаклии моликият³, ки нишондиҳандаи мавҷудияти низомии демократии сиёсӣ иҷтимоӣ мебошанд, муайян гардидаанд.

Пешвои муаззами миллат, ки дар таҳия ва тавассути раёспурсии умумихалқӣ қабули Конститутсияи кишвар саҳми босазо доранд, нақши ин ҳуҷҷатӣ сиёсӣ ҳуқуқиро дар рушду таҳкими давлати демократӣ ҳуқуқбунёд муҳиму назаррас маънидод намуда, 5 ноябри соли 2000, яъне баъд аз шаш соли амали Конститутсия дар суҳанрониашон зикр намуданд, ки: «Аз баракати ин санади олии тақдирсоз ва ифодакунандаи мақсаду мароми давлати соҳибистиклоламон то имрӯз дар ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии халқи мо дигаргунҳои кулӣ ба амал пайвастанд. Конститутсия, пеш аз ҳама,

¹ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: «Нашриёти ганҷ», 2016. - С. 4.

² Ҳамон ҷо. - С 66.

³ Ҳамон ҷо. - С.4-9.

ба омили муҳимтарини кафолати устувории ҳаёти сиёсии кишварамон табдил ёфт»¹.

Бешак, қабул ва татбиқи минбаъдаи меъёрҳои Конститутсия диди мардум ва муносибати онро ба нақши Конститутсия дар ҳаёти ҳар як шахс, тамоми ҷомеа ва мувофиқан дар самти танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятӣ ва дарки аслии моҳияти конституционализм куллан дигаргун сохт.

Аз ин рӯ, таҷрибаи 25 соли амали Конститутсия нишон дод, ки он ҳамчун ҳуччати ташаккулёбанда, на Қонуни асосии давраи гузашта, балки замони муосир ва ифодакунандаи ҳадафҳои созандаи давлат ҳамчун унсури муҳими таъмини суботи сиёсии кишвар мебошад.

Дар замони муосир, Конститутсия ба сифати омили муҳими баргараф кардани хатарҳои муосир ба низоми ҳуқуқӣ баромад намуда, ба таври ғаёл ба ҳамаи ҷанбаҳои ғаёлияти ҷомеа, давлат, шаҳрвандон ва ба тартиботи ҳуқуқии байналмилалӣ таъсир мерасонад².

Арзишҳои иҷтимоии Конститутсия, одатан, бо ба меъёрдарории муносибатҳои ҷамъиятӣ, таъмини устувории волоияти қонуну тартиботи ҳуқуқӣ, мувофиқати муносиби озодӣ ва масъулият, баробарҳуқуқӣ ва адолат вобаста мебошанд.

Имконпазир будани танзими масъалаҳои муҳими давлативу ҷамъиятӣ аз тавсифи махсуси ҳуқуқии хусусиятҳои хоси ин зухуроти беназари ҳуқуқӣ, ки ба Конститутсия устуворӣ мебахшанд, бармеоянд, аз ҷумла:

– яқум, хусусияти муқарраркунандаи Конститутсия, ки бевосита дар мазмуни меъёри он ифода меёбад, ишора бар он мекунад, ки маҳз Конститутсия тамоми низоми соҳибхитиёрии давлатро муқаррар ва принципҳои демократии ғаёлияти онро мустаҳкам мекунад, инчунин механизми ҳуқуқию институтсионалии баамалбарории ҳокимияти давлатӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳои шаҳрвандонро инъикос мекунад.

Бо дарназардошти ин хусусият, Конститутсия ба ҳайси меъёри асосӣ ва воситаи сиёсӣ-ҳуқуқии муайянкунандаи тамоми низоми давлатдорӣ, омили муҳимми мустаҳкам намудани мақоми халқ ҳамчун баёнгари соҳибхитиёри ва сарчашмаи ҳокимияти давлатӣ баромад мекунад;

¹ Суҳанронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи Конститутсия - 5 ноябри соли 2000 [манбаи электронӣ]. URL:<http://president.tj/node/9643> (22.10.2019).

² Бондарь Н.С. Конституция России в условиях глобальных перемен правовой жизни: от политических иллюзий к юридическому реализму // Журнал Российского прва № 12 – 2018. – С. 31.

– дуюм, волоияти Конститутсия – ҷойгоҳи махсус ва аҳамияти Конститутсияро ҳамчун сарчашмаи асосии тамоми қонунгузори кишвар ифода намуда, самти танзими муносибатҳои ҷамъиятиро муайян мекунад ва мувофиқан ба сифати манбаи ягонаи таҷассумкунандаи арзишҳои бунёдии меъёрии ҳуқуқӣ ва маънавию ахлоқии халқ баромад менамояд.

Волоияти Конститутсия дар ягонагии табиӣи принсипи умумипазирфташудаи волоияти ҳуқуқ ифода меёбад, ки аҳамияти арзишнокӣ ва меъёрӣ-доктриналии он асоси мазмуни тамоми Конститутсияро ташкил мекунад. Дар як вақт волоияти ҳуқуқ бо назардошти таъмини имконияти баробарии озодӣ ва адолат, ҳамчун маҳаки асосии давлати муосири демократию ҳуқуқбунёд ҳамчун муҳимтарин арзиши конститусионӣ баромад мекунад;

– сеюм, қувваи олии ҳуқуқӣ доштани Конститутсия – нақши фаъоли низомофарии онро ифода намуда, иерархияи низоми ҳуқуқиро таъмин менамояд. Зимнан, ягон санади меъёрии ҳуқуқӣ, ки ба таркиби низоми ҳуқуқии давлат шомил мебошад, наметавонад хилофи Конститутсия бошад.

Ҳамзамон, фаҳмиши ин хусусияти Конститутсия, маҳаки асосии назорати судии конститусиониро ташкил мекунад, зеро қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ набояд ба Конститутсия мухолифат намоянд.

Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ё муқаррароти алоҳидаи онҳо, ки ғайриконститусионӣ дониста мешаванд, бидуни шарту расмиёти иловагӣ қувваи ҳудро гум мекунанд. Инчунин шартномаҳои байналмилалӣ барои Тоҷикистон эътибори қонунӣ пайдокарда ва ё эътибори қонунӣ пайдокарда, дар сурати хилофи Конститутсия буданашон, дар мазмуни матни пурра ва ё қисмати алоҳидаи он, наметавонанд дар кишвари мо эътибор дошта бошанд;

– чорум, амали бевоситаи Конститутсия – дар ниҳояти қор маъноӣи эътирофи мақоми ҳуқуқии ин санадро новобаста ба дараҷаи мушаххасотии он дар қонунгузори ҷорӣ дорад, зеро меъёрҳои конститусионӣ бевосита танзимкунандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ буда, тартиби раванди ҳуқуқатбиқкуниро, ки риоя, иҷро ва истифодаи ҳуқуқ ба он ишомил мебошанд, ифода мекунад. Муҳимияти ин хусусият боз бо он қавъитар мегардад, ки амали бевоситаи Конститутсия дар ниҳоят амали бевоситаи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрвандро таъмин мекунад.

Бояд дар назар дошт, ки маҳз амали бевоситаи Конститутсия маҳаки асосии амалишавии меъёрҳои он ҳамчун Қонуни асосӣ мебошад. Хусусияти амали бевоситаи Конститутсия, муҳимияти онро

хамчун сарчашмаи аввалиндараҷа ва универсалии ҳуқуқ ифода мекунад;

– панҷум, Конститутсия асоси низоми ҳуқуқӣ мебошад. Қонунҳо муқаррароти Конститутсияро мушаххас ва меъёрҳои онро возеҳу равшан маънидод мекунад. Баъзан ҳуди Конститутсия бевосита ба қабули қонунҳои конститусионӣ, ки барои танзими муносибатҳои мушаххас лозиманд, ишора мекунад (моддаи 48)¹;

– шашум, арзишҳои бунёдии ин ҳуҷҷати сиёсӣ ҳуқуқӣ дар чунин хусусияти ҳуқуқии Конститутсия, ба мисли тавъам будани суботи конститусионӣ ва воқеияти иҷтимоӣ ифода меёбад. Боиси шубҳа нест, ки бо рушди иқтисодиёи сиёсӣ ва тағйир ёфтани воқеияти иҷтимоӣ таносуби ҳуқуқӣ воқеии Конститутсия тағйир меёбад, вале дар маҷмӯъ ҳадафҳои олии он бетағйир мемонанд;

– ҳафтум, устуворӣ ва муътадилияти Конститутсия. Қонуни асосӣ бояд тарзе таҳия карда шавад, ки тамоми паҳлуҳои ҳаёти ҷомеа ва хусусиятҳои миллии рушду нумӯи давлатро дар худ инъикос намуна, муддати тӯлони на танҳо ба талаботи имрӯза, балки ба ояндаи давлату миллат низ ҷавобгӯ бошад;

– ҳаштум, ҳимояи махсуси ҳуқуқии Конститутсия, ки аз ҷониби мақомоти назорати судии конститусионӣ амалӣ карда мешавад. Яъне дар сурати ба Конститутсия муҳолиф будани санади меъёрии ҳуқуқӣ, он аз ҷониби Суди конститусионӣ тавассути амалӣ кардани назорати пешакӣ ва баъдина ғайриконститусионӣ доништа шуда, амалаш қатъ мегардад. Бо ин тарз, самаранокии речаи қонунияти конститусионӣ низ дар кишвар таъмин карда мешавад. Ҳамчунин, лоиҳаи тағйиру иловаҳои, ки ба Конститутсия пешниҳод карда мешаванд, пешакӣ аз ҷониби Суди конститусионӣ баррасӣ мегарданд ва танҳо бади қабули қарори Суди конститусионӣ ба раёйпурсии умумихалқӣ манзур карда мешаванд.

Аҳамияти муҳими назорати судии конститусионӣ дар он ифода меёбад, ки мақоми зикршуда тавассути ҳимояи Конститутсия, фаҳмиши ягонаи Конститутсия, волоият ва ҳимояи ғояҳои бунёдии онро дар ҳама сатҳҳои ҳокимият таъмин намуда, амалишавии бонаҳад ҳуқуқу озодиҳои конститусионии инсон ва шаҳрвандро тақвият мебахшад. Кафолати рушди устувори давлати демокративу ҳуқуқбунёд низ дар ҳамин ифода меёбад;

¹ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: «Нашриёти ганҷ», 2016. - С.25.

- нуҳум, тартиби махсуси қабул ва ворид намудани тағйирот ба Конститутсия. Ин хусусият дар моддаҳои дахлдори Конститутсия инъикос гардидааст.

Конститутсия ҳамчун санади дорои эътибори олии ҳуқуқӣ устувории худро на танҳо бинобар душвор будани тартиби ворид намудани тағйирот ба он, инчунин бинобар дар ҳуди Конститутсия пешбинӣ гардидани имкониятҳои воқеии худташаққулӣ ва маънидодкунӣ-меъёрии он дар шароити тағйирёбии фаҳмиши иҷтимоии ҷомеа, нигоҳ медорад.

Ғояи он ки дар ҷаҳони муосир конститутсияҳои идеалӣ мавҷуд нест ва танҳо конститутсияҳои таъсирноку босамар ва ё амалнакунанда мавҷуданд, қобили дастгирӣ аст. Аммо муаммои амал ва татбиқи Конститутсия ин мушкилӣ ва костагии матни он нест. Танҳо фаҳмиши дурусти мазмуну ҳадафи он зарур аст, ки зимни қабул пайгирӣ шуда буд ва татбиқи воқеии он метавонад заминаҳои конститутсионализми муосирро тақвият бахшад.

Зимнан, муқаррароти Конститутсия бояд ба шароити воқеии муносибатҳои рушдбандаи ҷамъияти мутобиқ буда, аз онҳо дур намонад. Бинобар ин, дар дилхоҳ давлат, ҳатто дар давлатҳое, ки Конститутсияи «қатъӣ» доранд, яъне шакли «мураккаби» такмили онро пешбинӣ мекунад, андешаи дахлнопазирро тағйирнопазир будани Конститутсия қобили дастгирӣ нест.

Ҳанӯз дусад сол қабл, яъне дар даврае, ки нахустин заминаҳои демократияи муосир гузошта мешуд, Томас Джефферсон қайд намуда буд, ки «қонунҳо ва падидаҳои инсонӣ бояд ҳамрадифи инкишофи ақлу хиради инсонӣ бошанд».

Рушди ҷаҳонии конститутсионализм низ шаҳодати он аст, ки новобаста аз ҷӣ гуна будани мазмуни Конститутсия, он наметавонад яқбора ва ба таври доимӣ қоидаҳои сохтори конститутсиониро муайян намояд.

Эътироф шудааст, ки ягон давлат наметавонад бе рушди бомароми конститутсионӣ ба дастовардҳои назаррас дар соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа ноил гардида, ҳадафҳои гузоштаи давлати демократиро амалӣ созад. Танҳо тавассути такмили Конститутсия таъмини рушди конститутсионӣ таъмин карда шуда, дар ҷомеа така ба арзишҳои пазируфтаи демократи дигаргуниҳои кулӣ рӯи қор меоянд ва бидуни такмил ин санади меъёрии ҳуқуқӣ моҳияти аслии худро гум мекунад.

Амалан дилхоҳ дигаргунӣ дар Конститутсия боиси тағйироти дахлдор дар қонун ва санадҳои зерқонунӣ мегардад. Аз ин рӯ, танҳо пас аз такмили ҷунин санадҳо ва татбиқи амалии онҳо дигаргуниҳои

суратгирифта метавонанд ба муносибатҳои иҷтимоӣ иқтисодии мавҷуда таъсир расонанд ва натиҷаи интизорӣ ба бор оранд.

Конститутсияи кишвари мо низ бинобар зарурати воқеӣ ва талаботи ҷомеа солҳои 1999, 2003 ва 2016 мавриди такмил қарор дода шуд, ки онҳо тавсеаю тақвияти равандҳои демократикунонӣ дар мамлакат, рушди ҷомеаи Тоҷикистон ва боло рафтани авзои иқтисодию иҷтимоии онро инъикос карда, мақсади ниҳонии он фароҳам овардани шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодона ба ҳар як инсон арзёбӣ мегарданд.

Тағйироти соли 2016 ҳамчун идомаи мантиқии меъёрҳои амалкунандаи ин ҳуҷҷати бунёдӣ, арзишҳои волои Конститутсияро таҳким баҳшида, барои рушди конститутсионии давлат ва ташаккули минбаъдаи муносибатҳои ҷамъиятӣ заминаи мусоиди ҳуқуқӣ фароҳам овард.

Дар шароити муосир, рушди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба монанди дигар давлатҳои ҷаҳон ба қонуниятҳои умумиҷаҳонӣ, ба мисли ҳифзи соҳибхитияри давлат, таъмини волоияти қонун, демократизатсия ва гуманизатсиякунонии меъёрҳои қонунгузорӣ ва таҳкими асосҳои конститутсионии самтҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ҷомеа таъя мекунад. Муҳиму эътирофшуда будани ин асосҳо дар он зоҳир мегардад, ки онҳо аз ҷониби аксари давлатҳо новобаста ба сатҳи рушди сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангӣ пазируфта шудаанд.

Тоҷикистон як марҳилаи рушди конститутсионии давлатдорӣ навинро бо натиҷаҳои назаррасу қобили таҳсин паси сар кард ва барои амалишавии ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ва таъмини принципҳои демократии рушди ҷомеа тамоми шароити мусоидро фароҳам овард.

Татбиқи бомароми хусусиятҳои ҳуқуқии Конститутсия имкон доданд, ки дар кишвар ислоҳоти ҳуқуқӣ гузаронида шуда, парламентаризми миллӣ рушд кунад ва қонуну дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии мамлакат аз нав таҳияву қабул карда шуда, ба муқаррароти Конститутсия мутобиқ гардонида шаванд. Имрӯз дар фазои ҳуқуқии кишвар 17 Қонуни конститутсионӣ, 22 кодекс ва беш 357 қонуни мукамал амал мекунанд, ки ба танзими муносибатҳои мухталифи ҷамъиятӣ ва муайян кардани тартиби ташкил ва фаъолияти мақомоти давлативу ҷамъиятӣ равона гардида, муҳим аз ҳама кафолатҳои конститутсионии ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро тақвият мебахшанд.

Волоияти қонуну тартиботи ҳуқуқӣ таъмин гардида, ба равандҳои демократикунонии ҳаёти ҷомеа сураъати тоза баҳшида шуд ва

маърифати сиёсию ҳукукии аҳоли баланд гардида, дар ин самт як зумра санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба тасвиб расиданд.

Бо мақсади таъмини волоияти қонун дар ҷомеа ва баланд бардоштани маърифати ҳукукии аҳоли, 9 апрели соли 1997 Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати ҳуқуқӣ ва таъмини тарбияи ҳукукии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул шуда, чиҳати татбиқи муқаррароти он 22 августи соли 1997 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баъзе ҷораҳои беҳтар намудани тарбияи ҳукукии шаҳрвандон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кори ҳуқуқӣ дар ҷумҳурӣ» рӯи қор омад.

Ҳамзамон, бобати таҳкими фаҳмишҳои демократӣ-ҳуқуқӣ дар шури аҳоли, 1 декабри соли 1999 Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷараёни демократикунонии ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ дар ҷумҳурӣ» қабул шуд. Инчунин, бо қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 апрели соли 2009 «Барномаи таълим ва тарбияи ҳукукии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019» ва аз 27 ноябри соли 2019 «Барномаи таълим ва тарбияи ҳукукии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030» тасдиқ гардида, ин санадҳо барои баланд бардоштани маърифати ҳукукии аҳоли замина мегузоранд.

Асосҳои конститутсионии баробарҳукукии мардону занон таъмин карда шуда, мавқеи зан дар ҷомеа баланд бардошта шуд. Ҳанӯз 3 декабри соли 1999 Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа» ва қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 августи соли 2001 «Дар бораи Барномаи давлатии «Самтҳои асосии сиёсати давлатӣ оид ба таъмини ҳуқуқи имкониятҳои баробари мардону занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2001- 2010» қабул шуданд.

Бо мақсади боз ҳам тақвият додани заминаҳои ҳукукии дастгирии давлатии занон ва таъмини баробарҳукукии занону мардон, 1 марти соли 2005 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳукукии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» ва давра ба давра қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020» (29 майи соли 2010) ва «Дар бораи Консепсияи рушди оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (30 декабри соли 2015) қабул шудаанд.

Ин санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва дигар санадҳо барои фароҳам овардани шароити мусоид барои дастгирии ташаббусҳои занон ва таъмини иштироки фаъоли онҳо дар ҳаёти сиёсию иқтисодии кишвар, аз ҷумла идоракунии давлатӣ заминаи мусоиди ҳуқуқӣ гузошанд ва

имрӯз занони кишвар бо малакаю маҳорати худ дар ҳифзи манфиатҳои давлату ҷомеа сахми босазои хешро мегузоранд.

Конститутсия ҳокимияти судиро ба ҳайси шоҳаи мустақили ҳокимияти давлатӣ эътироф намуда, адолати судиро омили муҳими таъмини адолати иҷтимоӣ ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ҳамчунин манфиатҳои давлат ва ташкилоту муассисаҳо маънидод намуд. Дар заминаи меъёрҳои Конститутсия, ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ бо маром роҳандозӣ шуда, бо мақсади таҳкими ҳокимияти судӣ, бо фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барномаҳои ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ барои солҳои 2007-2010, 2011-2013, 2015-2017, 2019-2021 қабул карда шуданд ва охирин имрӯз бомаром мавриди татбиқ қарор дорад.

Дар асоси барномаҳои ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ кодексҳои мурофиавии граждани, ҷиноятӣ, маъмурӣ, иқтисодӣ, қонунҳои конститутсионӣ «Дар бораи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» бо назардошти таҷрибаи давлатҳои пешрафта дар ин самт, дар таҳрири нав таҳия ва қабул шуданд.

Ҳамаи ин омилҳо ба рушду такомул ва тақвияти ҳокимияти судӣ дар мамлакат, баррасии одилона ва саривақтии муроҷиатҳои шаҳрвандон ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои онҳо таъсири амиқ гузоштанд.

Амалишавии кафолати конститутсионии фаъолияти озоди иқтисодию соҳибкорӣ ва эътирофи гуногуншаклии моликият имкон дод, ки дар муддати начандон тӯлонӣ заминаҳои иқтисодии мамлакат таҳким ёфта, теъдоди субъектҳои соҳибкорӣ ба маротиб зиёд шуда, нақши онҳо дар рушди иқтисоди миллӣ дучанд гардад ва фазои сармоягузории мамлакат боз ҳам тавачҷухпазир шавад.

Бо мақсади дастгирӣ ва рушди соҳибкорӣ се маротиба Қонун дар бораи мораторий қабул гардид ва теъдоди субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ ба ҳолати 1 январи соли 2010 ба беш аз 326 ҳазору 516 адад расид, ки аз инҳо 295 ҳазору 586 ҳамчун соҳибкори инфиродӣ ва беш аз 30 ҳазор 930 адади он ба ҳайси шахси ҳуқуқӣ фаъолияти хешро ба роҳ мондаанд.

Бо таъя ба принципҳои конститутсионӣ-демократӣ дар як муддати кӯтоҳ ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар кишвар рушд намуда, қонунҳо «Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ», «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ», «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул гардиданд ва имрӯз дар ҳаёти сиёсии давлат ҳафт ҳизби сиёсӣ ва беш аз 2500 иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ фаъолона иштирок мекунанд.

Озодии баён ва матбуот таъмин гардида, дар як муддати кӯтоҳ теъдоди рӯзномаю маҷаллаҳо ва агентҳои иттилоотӣ ба беш аз 510 адад расиданд¹, ки аксарашон хусусӣ мебошанд. Барои таъмини фаъолияти беамониати онҳо, қонунҳо «Дар бораи мурочиатҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ», «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма», «Дар бораи иттилоот», «Дар бораи ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот» ва ғайра қабул гардида, дар фазои ҳуқуқии кишвар ба танзими муносибатҳои мушаххас равона гардиданд.

Конститутсия ва дар заминаи он қабули қонуну дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии зиёд ҳудогоҳиву худшиносии миллиро таҳким бахшида, ҳамзамон, барои ҳифз ва ташаккули арзишҳои фарҳангии кишвар ва сунатҳои қадимаи миллий, аз ҷумла барои эҳёи дубораи забони ноби тоҷикӣ, ки шахсутун ва муттақои ҳастии миллат аст ва ба ҳайси забони давлатӣ эътироф шудани он шароити зарурӣ фароҳам оварданд.

Дар заминаи меъёрҳои сулҳҷӯёнаи Конститутсия ва татбиқи сиёсати бомароми хоричӣ, Тоҷикистон ҳамчун субъекти муносибатҳои байналмилалӣ дар арсаи сиёсати ҷаҳони мавқеи шоистаро пайдо намуд ва бо таъя ба сиёсати «дарҳои кушода» бо кишварҳои, ки ба давлати мо назари некбинона доранд, муносибатҳои ҳамҷавору мутақобилан судмандро тақвият мебахшад.

Давлати мо бо беш аз 160 давлати дунё муносибатҳои дипломатиашро ба роҳ монда, узви зиёда аз 80 созмонҳои бонуфузи минтақавию байналмилалӣ мебошад ва ҳамасола бо беш аз 100 кишвари дунё мубодилаи молро анҷом медиҳад.

Дар ҳалли масъалаҳои глобалии сайёра, аз ҷумла пешгирии ҷиноятҳои терроризму ифротгарой, муомилоти ғайриқонунии яроку аслиха ва маводи муҳаддир, Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши созгор дошта, аз минбарҳои баланди созмонҳои байналмилаливу минтақавӣ давлатҳои ҷаҳонро барои муборизаи муштарак бо ин вабои аср даъват мекунад.

Чандин ташаббусҳои созандаи роҳбари давлат дар масъалаи оби тоза ҳамовозии ҷомеаи ҷаҳонро пайдо намуда, бо қатъномаи Маҷмааи Созмони Милали Муттаҳид 21 декабри соли 2016 ташаббуси навбатии Пешвои муаззами миллат оид ба Даҳсолаи нави байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор 2018 -2028» пазируфта шуда, 22 март соли 2018 ба татбиқи ин ташаббуси начиб расман оғоз бахшида шуд.

¹ Эмомалӣ Раҳмон. Уфукҳои Истиклол. – Душанбе: «Ганҷ-нашриёт», 2018. – С. 354.

Муносибатҳои байналмилалӣ бо кишварҳои дунё, аз ҷумла давлатҳои Осиёи Марказӣ тақвият ёфта, ба сатҳи сифатан нави рушд бароварда шуданд. Чунончи, ба шарофати иродаи сиёсӣ ва хиради азалии роҳбарони давлатҳои Тоҷикистону Ёзбекистон, муносибатҳои байнидавлатии ин ду кишвари ҳамсарҳад бо таъя ба принципҳои бовариву эътимод аз нав эҳё гардида, ба сатҳи шарикии стратегӣ расонида шуданд.

Заминаи ҳуқуқии муносибатҳои байнидавлатии Тоҷикистону Ёзбекистон мустаҳкам гардида, теъдоди санадҳои ҳуқуқие, ки ҳамкорихоро дар соҳаҳои мухталиф густариш мебахшанд ва барои амалишавии ҳадафҳои созандаи ду давлат мусоидат мекунанд, ба 170 адад расонида шуданд ва рафту омади озоди шахрвандони ду кишвар таъмин карда шуд.

Умуман, Конститутсия дар зарфи 25 сол, рушди давлату давлатдорӣ навинро асос гузошта, амалишавии мақсаду ҳадафҳои олии давлату ҷомеаи Тоҷикистон, суботи сиёсӣ ва иқтисодию иҷтимоии давлат, фаъолияти бонизоми ҳокимияти давлатӣ ва волоияти қонуну тартиботи ҳуқуқиро таъмин намуд.

Дар Конститутсия фаро гирифта шудани ҳадафҳои олии давлату давлатдорӣ ифодагари он аст, ки ин ҳуҷҷати сиёсӣ ҳуқуқӣ воқеан санади муҳим ва калидии низоми ҳуқуқии Тоҷикистон буда, муаррификунандаи миллату давлат дар ҷаҳони мутамаддин ва таъминкунандаи амалишавии орзуву ниятҳои созандаву бунёдкорои ҷомеаи мо мебошад.

Шарифзода Ф.Ҳ.
Сафири Фавкуллода ва Мухтори
Ҷумҳурии Тоҷикистон
дар Ҷумҳурии Туркманистон

КОНСТИТУТСИЯ ВА СИЁСАТИ ХОРИҶИИ «ДАРҲОИ КУШОДА»

Ба афкори сиёсию ҳуқуқии ҷомеаи башарӣ ва фаъолияти давлат-дорию давлатсозӣ ворид гардидани вожаи Конститутсия ва баъдан матни зиндаи он ҳамчун муҳимтарин ҳуҷҷати сиёсӣ ва санади эътибори олии ҳуқуқӣ дошта, аз рӯйдодҳои муҳими таърихи башарият маҳсуб меёбад.

Зеро вожа на дар ҷой хушкӯ холи ва на берун аз ҳаёти моддию иҷтимоии инсоният, балки он аз ҳастӣ, ҳувият ва кӯшишу ғайрати инсон барои озодӣ, баробарӣ ва адолати иҷтимоӣ рӯи қор омада, арзӣ ҳастӣ кардааст.

Ҷунончи Каримзода К.М. қайд мекунад «бо ба вуқӯъ омадани тақсимоти бузурги меҳнат, гузаштан ба зиндагии бошууронои ҷамоавӣ, авлодӣ ва қабилавӣ дар инсон талаботи маънавӣ низ боло рафта, ӯ худро ҳамеша озод дидан меҳост ва озод зистан. Адолати иҷтимоӣ, баробарӣ ва баробарҳуқуқӣ, эътироф, кафолат ва ҳифзи ҳуқуқу озодихоӣ фитрӣ бармаҳал ба шуури ҷамъиятии инсон ворид гардид. Инсон кӯшиш менамуд, ки талаботи аввалиндараҷаи маънавӣ ва ҳифзи ҳуқуқу озодихоӣ худро тавассути урф, одат ва анъанаҳо амалӣ намуда, ба муқобили қасоне, ки ҳуқуқу озодихоӣ инсонро поймол менамуд, мубориза барад»¹.

Бинобар ин, рӯи қор омадани Конститутсияро бе давлат ва ҳуқуқ, ки пайдоиши онҳо низ инъикоси шароити моддии ҳаёти ҷомеа, натиҷаи рушду таҳким, мураккабшавии муносибатҳо ва равандҳои гуногунҷабҳаи ҷамъиятӣ, боло рафтани шуури сиёсӣ ва ҳуқуқии инсоният аст, тасаввур қардан ғайриимкон аст.

Дар баробари пайдоиши ҳуқуқ, ҳамчунин кӯшишҳои дарқ қардан ва фаҳмидани ин зухурот, моҳияти дохилӣ ва шакли зухури берунӣ он, асосҳои объективӣ, ҷой ва нақши он дар олам, қонуниятҳои пайдоиш ва инкишоф, қоида ва воситаҳои дарқ, вобастагӣ ва нақши он дар ҳаёти инсон, дар тақдири халқҳо ва инсоният низ ба миён омад.

Вобаста ба дарқ ва фаҳмидани ҳуқуқ ҳамчун шакли зарурии озодӣ, баробарӣ ва адолат, дар ҳаёти ҷамъиятии одамон фалсафаи ҳуқуқ,

¹ Каримов К.М. Конститутсия маҷмуи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқии инсоният аст // Ахбори Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2014. - №1. - С. 47.

назарияи ҳуқуқ, таърихи ҳуқуқ ва соҳаҳои ҳуқуқ арзи ҳастӣ карданд, ки дар маркази он ҳуқуқи фитрӣ ва баъдан ҳуқуқи позитивӣ қарор гирифт. Афкори сиёсӣ ва ҳуқуқӣ, ғоя ва арзишҳо пайдо шуда, рушд ва таҳким ёфтанд, ки онҳо таърихи зиёда аз сеҳазорсола доранд.

Рушди минбаъдаи ҳуқуқи фитрӣ ва позитивиро бе андешаи Эллади Протагор (481- 411 то солшумори мо) ҳуқуқшинос ва нотиқи бузург, ки ба андешаи ӯ «Инсон- ченаки ҳамаи ашё мебошад», ки баъдтар ҳамин ғоя заминаи устувори инкишофи давлати ҳуқуқбунёд, концепсияи табиӣ-ҳуқуқии ҳуқуқи инсонро ташкил дода, дар тамоми конституцияҳои давлатҳои олам, аз ҷумла Конституцияи мо низ омадааст, дарк кардан мумкин нест.

Ё Жан Боден (1530-1596) ҳуқуқшиноси маъруфи давраи Эҳё нависандаи асари «Шаш китоб оид ба давлат» давлатро дастгоҳи ҳокимият арзёбӣ намуда, се аломати он: соҳибхитӣро, ҳуқуқ, моликиятро асоснок намуда, дар инкишофи давлат нақши сарватмандони миёнаро маҳсус таъкид мекард.

Ин ва даҳҳо дигар андешаҳои сиёсӣ ва ҳуқуқӣ баъдан ҳамчун арзишҳо эътироф карда шуда, аз ҷониби мутафаккирони минбаъда низ садо меоданд. Онҳо ҷойи худро дар санадҳои ҳуқуқӣ ва бо пайдоиши Конституцияи мавқеи худро дар он ёфтанд. Онҳо баъдан назарияи конституционализмро ташкил доданд.

Ҳамин тарик, андеша ва ғояи конституционализм ва Конституция ин моли инсоният аст, ин натиҷаи рушди афкори фалсафиро сиёсӣ ва ҳуқуқии ҷомеаи башарӣ мебошад, ки дар пайдоиш, побарҷой ва расидан то ба дараҷаи назария, концепсия, амалия ва санади навишташуда нақши олимону мутафаккирони ҳамаи халқҳои олам, аз ҷумла фарзандони баруманди миллати мо низ ҳаст.¹

Вобаста ба ҷунин санади муҳими ҳуқуқӣ ва сиёсӣ буданаш, мафҳум ва моҳияти калимаи конституция дар адабиёти илмӣ бо паҳлу ва тобишҳои гуногун рушд кард, ки дар миёни онҳо:

- «санади дорои эътибори олии ҳуқуқӣ ва асоси ҳуқуқии ҳаёти ҷомеа будани Конституция»;

- «танзимкунандаи асосҳои ташкили давлат ва муносибати давлат ва инсон будани Конституция»;

«бархурдор будани Конституция аз суботу устувории маҳсус», «тибқи Конституция ба хотири таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд маҳдуд кардани ҳокимияти давлатӣ»;

- «маҷмӯи меъёрҳои ҳуқуқии давлат будани Конституция ва ба меъёрҳои он мувофиқат намудани меъёрҳои ҳуқуқии дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ»;

¹ Каримов К.М. Ҳамон ҷо. С. 51.

- «таъминкунандаи суботи сиёсӣ ва тартибу низом дар давлат ва ваҳдати сиёсии халқ будани Конститутсия» ва ғ. нақши муайянкунанда доранд.

Ҳамин тарик, Конститутсия ҳамчун ҳуҷҷати муҳими сиёсӣ ва дар миёни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ санади олии эътибори ҳуқуқӣ дошта аз талаботи аввалиндараҷаи инсон ба ҳаёт, зиндагӣ, озодӣ, адолати иҷтимоӣ, баробарӣ ва дахлнопазир будани ҳуқуқи озодиҳои ӯ ба майдони сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ворид шудааст.

Ин хусусияти Конститутсия аз ин бармеояд:

1) Дар Конститутсия меъёрҳои конститусионӣ-ҳуқуқии хусусияти умумӣ, ки барои танзими конститусионӣ-ҳуқуқӣ аҳамияти аввалиндараҷа доранд, муқаррар карда мешаванд. Ҳамаи дигар сарчашмаҳо аз меъёрҳои конститусионӣ сарчашма мегиранд ё бармеоянд, ҳузъиёти онҳо муайян ва танзим карда мешавад.

2) Хусусияти Конститутсия дар мазмуну мундариҷаи васеи меъёрҳои он ифода мегардад. Онҳо ба ҳама самтҳо ва соҳаҳои ҳаёти ҷомеа, аз ҷумла сиёсат, иқтисодиёт, соҳаи иҷтимоӣ фарҳангӣ ва маънавӣ таъсир мерасонад. Бо ин хусусияташ Конститутсия аз дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки танҳо ба танзими як самти фаъолият алоқамандӣ доранд, фарқ мекунад.

3) Конститутсия эътибори олии ҳуқуқӣ дорад ва меъёрҳои он мустакиман амал мекунад. Қонунҳо ва дигар санадҳои ҳуқуқӣ, ки ҳилофи Конститутсияанд, эътибори ҳуқуқӣ надоранд (Ниг: қисми 1 моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, моддаи 15 Конститутсияи Федератсияи Россия ва ғ.).

4) Дар Конститутсия намудҳои зиёди сарчашмаҳои ҳуқуқӣ муайян карда мешаванд. Дар он номгӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки ин ё он самти фаъолияти давлатиро танзим менамоянд, эътибори ҳуқуқии онҳо, тартиб (протседураи қабули онҳо) бекор кардан ва нашр кардан муқаррар карда мешавад.

5) Аҳамияти Конститутсия ҳамчун сарчашмаи асосии ҳуқуқ дар он зоҳир мегардад, ки меъёрҳои дар он муқарраркардашуда ҳамчун шакли ифодаи иродаи давлатии халқ хизмат менамоянд. Дар Конститутсия он ҳадафҳо, ки ҷомеа дар назди худ мегузорад, принципи ташкил ва фаъолияти ҳаёти муайян карда мешавад.

6) Конститутсия дар муқоиса бо дигар сарчашмаҳои ҳуқуқ на дар сатҳи ҳуқуқӣ санади олий ба ҳисоб меравад, балки бо моҳияти ҷамъиятии худ санади эътибори олий дошта мебошад.¹

¹ Ниг. Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России: учеб. - 4-е изд., перераб. и доп. - Москва: Проспект, 2010. - С. 12.

Чунонки дида мешавад, Конституция то ба дараҷаи соҳиб шудан ба унвони қонуни асосии давлат эволюцияи дуру дарози таърихро аз сар гузаронида, амалан синтези афкори пешқадами фалсафию сиёсӣ, ҳуқуқию фарҳангии ҷомеаи башарӣ мебошад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таъриба аз таҷриба ва арзишҳои вучуддоштаи давлату давлатдорӣ, анъанаҳои қабул кардани конституцияҳо, раванди конституционализм ва таҷрибаи 70-солаи конституционализи сотсиалистии худ (конституцияҳои солҳои 1929, 1931, 1937 ва 1978) 6 ноябри соли 1994 конституцияи давлати соҳибхитоби демократӣ, ҳуқуқбунёду иҷтимоии худро қабул ва эълон намуд.

Қабули Конституцияи соли 1994 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки мо дар арафаи қабули 25 солагии он қарор дорем, ба давраи сабӣю кӯшиш ва талоши роҳбарияти давлати тозабунёд ҷиҳати дарёфти роҳи инкишофи миллӣ ва давраи ҷанги шаҳравандӣ, ки якпорчагӣ ва Истиқлолияти давлатии Тоҷикистонро зери суол қарор дода буд, рост омад.

Чунонки Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронии худ дар Конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ 3 ноябри соли 2010 қайд намуданд: «Халқи Тоҷикистон бо вучуди вазъи душвори сиёсӣ ва иқтисодӣ ва нобасомониву мушкилоти солҳои аввали истиқлолият, бо камоли масъулияти шаҳравандӣ, дарки қарзи ватандорӣ ва таъриба арзишу мукаддасоти таърихиву фарҳангии худ... нахустин Конституцияи давлати соҳибистиқлоли худро қабул карда,... орзую ормонҳои чандинасраи ниёғони хешро амалӣ намуд»¹.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон моҳияти сиёсӣю иҷтимоӣ ва таърихӣ Конституцияро чун ҳуҷҷати тақдирсози миллат ба хубӣ дарк карда, онро сарчашма ва бақои давлату миллат арзёбӣ кард. Аз ҷумла, 23 апрели соли 2014 дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бори дигар таъкид намуданд, ки «Конституция барои аз байн бурдани хатаре, ки ба Истиқлолияти давлатӣ таҳдид мекард, шароити зарурии ҳуқуқӣ муҳайё карда, барои аз нобудӣ наҷот додани давлати тозаистиқлоли тоҷикон ва аз парокандагӣ раҳой бахшидани миллати тоҷик асос гузошт, ҷиҳати расидан ба ваҳдати миллӣ таҳкурсии устувор гардид

¹ Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ «Мақомоти назорати конститусионӣ дар шароити ҳамгироии системаҳои ҳуқуқӣ: таҷрибаи байналмилалӣ ва амалияи Тоҷикистон». Душанбе 3-4 ноябри соли 2010 // Ахбори Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2010. - №4. - С. 7.

ва дар он марҳалаи хассоси таърихӣ барои гузоштани асосҳои аркони давлатдорӣ тоҷикон нақши тақдирсозу ҳалқунанда бозид»¹.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиклол дар дебоҷаи худ халқи Тоҷикистонро қисми чудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳон эълон намуда, масъулияти таърихӣ онро дар назди наслҳои гузаштаву имрӯза ва оянда муайян намуд. Мақсади таърихӣ худро дар баробари таъмини соҳибхитӣроии давлати худ ва рушду камоли он, муқаддасдонистани озодӣ ва ҳуқуқи ҳар шахс, таъмин ва кафолати баробарӣ ва дӯстии тамоми халқу миллатҳо, инчунин аз бунёди ҷомеаи адолатпарвар арзёбӣ намуд.

Мусаллам аст, ки мақсадҳои дар назди худ гузошташударо бе дуруст ва амиқ муайян намудани асосҳои сохтори давлатӣ, ки он дар худ хусусиятҳои сиёсӣ ҳуқуқии давлат, моҳияти иҷтимоӣ, омилҳои таърихиву фарҳангӣ, рухно, унсурҳо ва рамзҳои давлатӣ, мавқеи инсон ва шахрванд дар давлат ва ҷомеа, нақши созандаи халқ ва дигар омилҳои муҳими давлатию ҷамъиятӣ ва этниқиро дар бар мегирад, тасаввур қардан мумкин нест.

Ҳамин аст ки бо таърибаи ҷаҳонии қабули конститутсияҳо ва конститутсионизми ҷаҳонӣ, таҳиягарони Конститутсия ба ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодию фарҳангӣ матнро рӯи қор оварданд, ки он ифодагари орзуву омоли халқу миллати тоҷик дар роҳи бунёди давлати соҳибистиклол, таъриху фарҳанги волои давлатдорӣ ва давлатсозӣ буда, аз бузургтарин арзишҳои умумиҷамъиятӣро фаро гирифта ва миллӣ сарчашма мегирад.

Дар Конститутсия дар баробари асосҳои сохтори конститутсионии муқаммал, инчунин фаъолияти муназзам ва ба ҳаёти давлату ҷомеа ва давлатдорӣ мувофиқ вазифа ва салоҳиятҳои мақомоти олии мамлакат, аз қабилӣ Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумат, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, ҳокимияти судӣ ва прокуратура муайян гардиданд, ки таърибаи 28 солаи давлатдорӣ дар замони соҳибистиклолӣ дурустӣ, муҳим ва ақтуалӣ будани муқаррароти конститутсиониро баръало собит сохт.

Ҳамин аст, ки дар мамлакат дар муддати кӯтоҳ дар натиҷаи ташкили дурусти фаъолияти мақомоти олии давлатӣ ва маҳаллӣ, душвориҳо, нофаҳмиҳо ва оқибатҳои онҳо паси сар гардида, давлат ба шохроҳи бузурги созандагӣ бунёдкорӣ қадамҳои устувор гузошт.

Дар соли 2019 ба 24 миллиард сомонӣ расонида шудани қисми даромади буҷети давлатӣ, ки афзоиши он нисбат ба соли 2010 қариб 4

¹ Ниг. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. ш. Душанбе, 23 апрели соли 2014. - Саҳ. 3.

баробарро (6,5 миллиард сомони) ташкил медиҳад ва дар ин замина ба 43,7 фоиз расидани ҳиссаи харочоти соҳаҳои иҷтимоӣ, дар сатҳи 7,3 фоиз ҷамъбасти гардидани рушди маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар соли 2018, то 25 фоиз дар се соли охир кам гардидани шумораи шахсоне, ки ба муҳочирати меҳнатӣ мераванд, 11 фоиз зиёд шудани даромади пулии аҳоли, 9 фоиз афзудани ҳаҷми пасандозҳо дар низоми бонкии кишвар, то ба 27,5 фоиз коҳиш ёфтани сатҳи камбизоатӣ шаҳодати рушди бемайлоии соҳаҳои хоҷагии халқи мамлакат ва татбиқи муқаррароти Конститутсия оид ба бунёди ҷомеаи адолатпарвар ва иҷтимоӣ мебошад.

Ба сиёсати хориҷии давлат дахл карда, қайд кардан зарур, ки нахустин санаде, ки дар он мазмуну муҳтавои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ гардида буд, ин Эълומияи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Санади мазкур 24 августи соли 1990 дар сессияи дуҷуми Совети Олии РСС Тоҷикистон даъвати дувоздаҳум қабул гардида буд.

Аз ҷумла дар банди 1 Эълумия, Истиқлолияти давлатии РСС Тоҷикистон дар баробари дигар омилҳо, бо соҳибхитиёрии давлат дар муносибатҳои хориҷӣ ифодаи худро ёфтааст, чунончи:

«... Истиқлолияти давлатӣ дар ягонагӣ ва ҳукмравоии ҳокимияти давлатӣ дар тамоми ҳудуди РСС Тоҷикистон ва соҳибхитиёрии он дар муносибатҳои хориҷӣ ифода меёбанд.»

Дар дигар бандҳои Эълумия масъалаҳои вобаста ба пешбурди сиёсати хориҷӣ алоқаманд низ пешбинӣ шудаанд, аз ҷумла: эътироф ва эҳтироми ҳуқуқҳои дахлнопазирии Иттифоқи Республикаҳои Советӣ Сотсиалистӣ ва Республикаҳои иттифокӣ; ба роҳ мондани муносибатҳои худ бо дигар ҷумҳуриҳо дар асоси шартномаю муоҳидаҳо; доштани намояндагони ваколатдор дар дигар ҷумҳуриҳои иттифок (банди б);

- ҳамчун субъекти мустақили ҳуқуқи байналхалқӣ бо давлатҳои хориҷӣ барқарор намудани алоқаҳои дипломатӣ, консулӣ, тиҷоратӣ ва ғ. бо онҳо анҷом додани мубодилаи намояндагони салоҳиятдор, бастании шартномаҳои байналхалқӣ (банди 15);

- тарафдори принсиҷо ва меъёрҳои аз тарафи умум эътирофшудаи ҳуқуқи байналхалқӣ будан, бо роҳи сиёсӣ ҳал кардани тамоми ихтилофот, эҳтиром кардани ҳуқуқ, озодӣ ва соҳибхитиёрии ҳамаи халқҳо ва мамлакатҳо, сабӣ намудан барои дӯстӣ, бародарӣ ва пешрафти минбаъда дар тамоми ҷаҳон (банди 16) ва ғайраҳо.¹

¹ Ниг. Тахиров Ф.Т. Хрестоматия по истории государства и права Таджикистана (1917-1994 гг.). - Душанбе: Дониш, 2014. - С. 774-777.

Муттасифона дар ин Эълomia Ҷумҳурии Тоҷикистон ханӯз шомили давлати Иттиҳодияи Шӯравӣ буда, истиқлолияти комил надошт.

Дар Изҳорот дар бораи Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 сентябри соли 1991, №390, Қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 сентябри соли 1991, №391 «Дар хусуси дохил кардани тағйироту иловаҳо ба Эълomiaи Истиқлолияти Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон», Қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 сентябри соли 1991, №392 «Дар бораи эълон шудани Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ мавқеи худро аз нигоҳи давлати соҳибхитиёри Ҷумҳурии Тоҷикистон дарёфт.¹

Бо қабули Конститутсияи мамлакат, ки он 6 ноябри соли 1994 бори нахуст дар мамлакат тариқи раъйпурсии умумихалқӣ сураат гирифт, дар баробари танзими масъалаҳои вобаста ба сиёсати дохилӣ, инчунин ба танзими конститусионӣ-ҳуқуқии сиёсати хориҷии давлат низ аҳамияти зарурӣ дода шуда, Конститутсия - сарчашмаи пешбурди сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон гардид.

Тибқи муқаррароти конститусионӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ба амал баровардани сиёсати баркашидаи хориҷӣ, ки он бо номи «Дарҳои кушода» эътироф мешавад, ба дастовардҳои назарраси сиёсӣ ноил гардид.

Сиёсати дохилии давлат, агар самти фаъолияти мақомоти иҷроияи онро дар дохили ҷомеаи аз тарафи онҳо идорашаванда муайян намояд, пас, сиёсати хориҷии давлат самти фаъолияти мақомоти иҷроияи онро дар муносибат бо дигар давлатҳоро муайян менамояд. Сиёсати хориҷӣ бо таъсири худ қодир аст, ки дигар давлатҳоро ба ҳамкорӣ моил намояд. Дар натиҷа сиёсати хориҷӣ омили ташаккули сиёсати ҷаҳонӣ ва намуди ҳоси таъсири сиёсиро ташкил намуда, ба таъмини ҳамзистии халқу миллатҳо ва давлатҳо мусоидат менамояд.

Дар адабиётҳо якҷанд мафҳуми «сиёсати хориҷӣ» дода мешавад, ки онҳо на ҳамдигарро инкор, балки бо мазмунҳои нав пурра менамоянд, чунончи:

«Зери мафҳуми «сиёсати хориҷӣ» намуди сиёсат фаҳмида мешавад, ки муносибатҳои миёни халқҳо ва давлатҳоро ба танзим мебарорад. Ҳадафҳои сиёсати хориҷӣ манфиатҳои миллиро инъикос менамоянд. Онҳоро татбиқ карда, давлат фаъолияти хориҷиро амалӣ менамояд».²

¹ Ниг.: Тахиров Ф.Т. Там же. С. 779-782.

² Ирхин Ю.В. Политология. - Москва, 2007. - С. 669.

Ё ки, «Сиёсати хоричӣ – ин фаъолияти давлат дар арсаи байналмилалӣ мебошад, ки муносибатҳои онҳоро бо мақсади татбиқи манфиатҳои миллӣ танзим менамояд».¹

Объекти сиёсати хоричии давлат, чун объекти сиёсати дохилии он, мақомоти давлатии он, асли қор ҳуди давлат чун иттиҳодияи мақомоти ҳокимиятӣ, ки барои идоракунии тамоми ҷомеа ташкил карда мешавад, ба ҳисоб меравад. Мавзӯи (предмети) сиёсати хоричии давлат, чун мавзӯи сиёсати дохилии он, манфиатҳои миллӣ ба шумор меравад, ки мазмуни ҳама гуна сиёсати давлат, мувофиқан мақсади идоракунии давлатро муайян менамоянд.²

Бояд зикр кард, ки аз дебоча ва Боби якуми Конститутсия, ки он «Асосҳои сохтори конституционӣ» номгузори шудааст, сар карда, дар тамоми матни минбаъдаи Конститутсия меъёрҳо ва муқаррароте пешбинӣ гардидаанд, ки он инъикоскунандаи сиёсати хоричии Ҷумҳурии Тоҷикистон махсуб меёбанд.

Аз ҷумла: қисми ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳон будани халқи тоҷик, дарк намудани таъмини соҳибхитиёрии давлат, муқаддас шумурдани озодӣ ва ҳуқуқи шахс, эътироф кардани баробарҳуқуқӣ ва дӯстии тамоми миллату халқиятҳо (дебоча);

- давлати соҳибхитиёр, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, ягона, ва иҷтимоӣ будани Ҷумҳурии Тоҷикистон, дорои забони давлатӣ ва рамзҳои давлатӣ будан, баёнғари соҳибхитиёри ва сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ эътироф шудани халқ, аз номи тамоми халқи Тоҷикистон ҳуқуқи сухан гуфтани Президент, Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳрҳо, ноҳияҳо, шаҳракҳо ва деҳаҳо иборат будани Тоҷикистон, аз ҷониби Тоҷикистон эътироф кардани санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, аз тарафи давлат қафолат дода шудани фаъолияти озоди иқтисодӣ, соҳибқорӣ, баробарҳуқуқӣ ва ҳифзи ҳуқуқии ҳамаи шаклҳои моликият, аз ҷумла моликияти хусусӣ масъалаҳои марказие мебошанд, ки дар рафти ба амал баровардани муносибатҳои байналмилалӣ, байнидавлатӣ, байниҳуқуматӣ, яъне сиёсати хоричӣ нақши калидӣ доранд. Ин масъалаҳо пойдевори сиёсати дохилиро ташкил дода, сиёсати хоричӣ ба хотири расидан ба ин ҳадафҳои конституционӣ ва муқаррароти конституционӣ ба амал бароварда мешавад.

Моддаи 11 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон моддаи махсусест, ки дар он масъалаҳои муҳими сиёсати хоричии давлат, аз

¹ Политология // под. ред. В.И. Буренко, В.В. Журавлёва. - Москва, 2005. - С. 142.

² Борисенков А.А. Внешняя политика - вид политического влияния // Политика и общество. - 2012. - №4 (88). - С. 27.

кабили ба амал татбиқ намудани сиёсати сулҳчӯёна аз тарафи Тоҷикистон, эҳтиром намудани соҳибхитиёрӣ ва истиклолияти дигар давлатҳои ҷаҳон, дар асоси меъёрҳои байналмилалӣ муайян намудани муносибатҳои хориҷӣ, манъ будани ташвиқоти ҷанг, вобаста ба манфиатҳои олии халқ дохил шудан ба иттиҳодияҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ, аз онҳо баромадан, робита намудан бо кишварҳои хориҷӣ, ҳамкорӣ бо ҳамватанони берунмарзӣ муқаррароте мебошанд, ки онҳо дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон нақши муҳим доранд.

Дар Конститутсияи мамлакат, инчунин як қатор масъалаҳои мебошанд, ки онҳо ба татбиқи сиёсати хориҷӣ алоқамандии бевосита доранд ва онҳо тартиби ба амал баровардани ин сиёсатро пешбинӣ менамоянд:

Аз ҷумла: додани ризоият ба истифодаи Қувваҳои Мусаллахи Ҷумҳурии Тоҷикистон берун аз ҳудуди он барои иҷрои уҳдадорӣҳои байналмилалӣи Тоҷикистон аз ҷониби Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон дар ҷаласаҳои якҷоя (моддаи 55); ризоият ба додугирифтӣ қарзи давлатӣ, тасдиқ ва бекор кардани шартномаҳои байналмилалӣ», муқаррар намудани рутбаҳои... дипломатӣ аз тарафи Маҷлиси намояндагон (моддаи 57); муайян намудани самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ, намояндагӣ кардани Тоҷикистон дар муносибатҳои байналмилалӣ, таъин ва озод намудани Сарвазир ва дигар аъзои Ҳукумат, роҳбарӣ ба татбиқи сиёсати хориҷӣ, имзои шартномаҳои байналмилалӣ ва ба тасдиқи Маҷлиси намояндагон пешниҳод намудани онҳо, таъин ва озод намудани сарони намояндагӣҳои дипломатӣ дар давлатҳои хориҷӣ, намояндаи ҷумҳурӣ дар ташкилотҳои байналмилалӣ, қабул намудани эътимодномаҳои сарони намояндагӣҳои дипломатии давлатҳои хориҷӣ аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғ.

Ҳамин тариқ, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ба амал баровардани сиёсати хориҷии давлат заминаи устувор ва мусоид фароҳам овардааст, ки натиҷаи он боз ҳам боло рафтани эътибори байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ мебошад.

Имрӯзҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон бо зиёда аз 160 кишварҳои ҷаҳон муносибатҳои дипломатӣ барқарор намуда, узви зиёда аз 80 созмони бонуфузи байналмилалӣ ва минтақавӣ мебошад. Бо зиёда аз 100 давлат муносибати тижоратӣ дорад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси принсипҳои ва меъёрҳои умумипазируфташудаи ҳуқуқи байналмилалӣ ба беш аз 350 санади байналмилалӣ, ба мисли муоҳидаҳо, паймонҳо, хартияҳо ва эълomiaҳо аъзо шуда, бо кишварҳои гуногуни олам беш аз 2100 санади дучониба ба

имзо расонидааст, ки масъалаҳои муносибату ҳамкориҳои дучонибаро танзим менамоянд.

Дастовардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳалли масъалаҳои об низ дар ҳаҷон назир надоранд. Аз ҷониби Маҷмаи Умумии СММ қабул шудани қатъномаҳои оид ба эълон шудани соли 2003 Соли байналмилалӣ «Оби тоза», «Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои ҳаёт», барои солҳои 2005-2015», соли 2013 эълон шудани «Соли байналмилалӣ ҳамкорӣ дар соҳаи об», Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, барои солҳои 2018-2028» аз нақши барҷастаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Сарвари он Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон шаҳодат медиҳад.¹

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дахл карда, зикр карданд, ки «Дар раванди ташаккул ва рушди Тоҷикистон чун давлати соҳибхитӣ мустақил сиёсати хориҷии он нақши бузург дорад. Дар чунин шароит сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд муҳтавои прагматикӣ ва воқеъбинона дошта бошад ва ба татбиқи пайгириҳои ҳадафҳои миллӣ давлатии кишвар мусоидат намояд. Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати хориҷии «дарҳои кушода»-ро пайгириҳои дар амал татбиқ намуда, эҷоди воситаҳои самарабахши ба ҳам овардани манфиатҳои миллӣ ва кӯшишҳои байналмилалӣ муттаҳид намудани саноати таллошҳои ҳамаи давлатҳоро барои омода намудани ақсуламали муносиб дар баробари таҳдид ва ҳатарҳои замони муосир имконпазир мешуморад».²

Татбиқи бомароми меъёрҳои конституционӣ оид ба самтҳои асосии сиёсати хориҷӣ бо назардошти амиқ дарк кардани манфиатҳои миллии мамлакат, шаҳодати онанд, ки Конститутсия ҳамчун ҳуҷҷати олии ва муҳими сиёсӣ ва санади эътибори олии ҳуқуқӣ дошта, ҷумҳурии моро ба сӯи музаффариятҳои беназир раҳнамун месозад. Мо дар партави меъёрҳо ва муқаррароти Конститутсия ба ҳадафҳои конституционӣ–бунёди ҷомеаи адолатпарвар ва давлати иҷтимоӣ мерасем ва ба ҳар шахрванди мамлакат шароити зиндагии арзандаро муҳайё менамоем. Бо фаъолияти созандаю бунёдкорона эътибори миллат ва давлати худро боло мебарем ва барои фарзандони худ давлати ободу зеборо ба мерос мегузорем.

¹ Ниг. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ дар даврони Истиқлолияти давлатӣ ба қомеъҳои назаррас ноил гардид. Манбаи дастрасӣ. <http://khovar.tj/2019/09/>. Санаи мурочиат 13 сентябри соли 2019

² Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ дар вохӯрӣ бо қорамандони дипломатии кишвар ба ифтихори ифтихои бинои нави Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 15.03.2013. Манбаи дастрасӣ <http://www.president.tj/node/4113> Санаи мурочиат 13 сентябр и соли 2019

Сотиволдиев Р.Ш.

Раиси Шӯрои илмӣ - машваратии
назди Суди конститутиони
Ҷумҳурии Тоҷикистон, мудири
кафедраи назария ва таърихи
давлат ва ҳуқуқи факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ,
профессор

МОДЕЛИ АВРУПОИИ САНЧИШИ СУДИИ КОНСТИТУТСИОНӢ

Санчиши конститутиони таърихи тӯлонӣ дошта, дар чараёни инкишофи он моделҳои гуногуни санчиши мутобикати санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба Конститутисия ташаккул ёфтаанд. Моделҳои зикршуда дар доираи муайяни кишварҳои ҷаҳон истифода шуда, айни замон санчиши судии конститутиони дар мамлакатҳои алоҳида хусусиятҳои худро дорад, чунки ба он шароити таърихӣ, шакли сохти давлат, режими сиёсӣ, хусусиятҳои низоми ҳуқуқӣ, низоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, татбиқи ҳуқуқ, сарчашмаҳои ҳуқуқ, мақомоти амаликунандаи санчиши конститутиони ва вазъи ҳуқуқии онҳо таъсир мерасонанд.

Ба ташаккулу инкишофи санчиши судии конститутиони дар Тоҷикистон таҷрибаи мамлакатҳои хориҷӣ, раванди ҳамгироии ҳуқуқӣ, наздикшавии низомҳои ҳуқуқии ҷаҳони муосир ва ҳамкориҳои мақомоти судии конститутиони таъсир мерасонад. Айни замон ба он шароити таърихӣ, хусусиятҳои низоми ҳуқуқӣ, таҷрибаи давлатдорӣ, таносуби шохаҳои ҳокимияти давлатӣ, фарҳанги ҳуқуқӣ, амалияи ҳуқуқии Тоҷикистон таъсир мерасонанд. Аз ин хотир, таҳқиқи таҷрибаи хориҷӣ ва ватании санчиши судии конститутиони, таносуб ва робитаи онҳо аҳамияти илмӣ ва амалӣ дорад.

Бар замми ин, санчиши судии конститутиони дар давлатҳои пасошӯравӣ дар солҳои 90-уми асри гузашта бо таъсири аз як тараф таҷрибаи хориҷӣ ва аз тарафи дигар бо дарназардошти шароити таърихӣ ва хусусиятҳои низоми давлатию ҳуқуқии ин давлатҳо ташаккул ёфтааст. Тавре маълум аст, қаблан навъҳои гуногуни санчиши судии конститутиони, ки дар мамлакатҳои Ғарб истифода мешуданд, дар давлати шӯравӣ пазируфта намешаванд. Таъмини волоияти конститутисияҳои шӯравӣ бо истифода аз фишангҳо ва воситаҳои махсуси ҳуқуқӣ, аз ҷумла бо воситаҳои идеологӣ-ҳизбӣ

таъмин мегардид. Пас аз пош хӯрдани давлати Иттифоқи Шӯравӣ истифодаи таҷрибаи хориҷии санҷиши судии конститусионӣ дар мамлакатҳои пасошӯравӣ, аз он ҷумла дар Тоҷикистон масъалаи мубрам ва ҳаётан муҳим мегардад. Дар ташаккули санҷиши судии конститусионӣ конституцияҳои пасошӯравӣ нақши ҳалқунанда мебозанд.

Дар адабиёти илмӣ моделҳои амрикоӣ, аврупоӣ ва омехтаи санҷиши конституциониро ҷудо мекунамд¹. Зикр бояд намуд, ки таснифи моделҳои зикршуда шартӣ буда, бо мақсади илмӣ, барои таҳқиқоти умумият ва хусусиятҳои санҷиши судии конститусионӣ дар давлатҳои гуногуни ҷаҳон истифода мешавад.

Тибқи иттилои Г. Арутюнян, санҷиши конститусионӣ дар 110 кишварии ҷаҳон бо истифода аз модели аврупоӣ, дар 48 мамлакат бо модели амрикоӣ амалӣ карда мешавад². Айни замон моделҳои зикршуда, алалхусус модели аврупоӣ дар шаклҳои гуногун истифода шуда, хусусиятҳои ба худ хос доранд. Модели аврупоӣ дар таносуб бо моделҳои дигар бештар паҳн шуда бошад ҳам, вале таҷрибаи санҷиши судии конститусионӣ дар мамлакатҳои гуногун хусусиятҳои хос дорад.

Моделҳои аврупоии санҷиши судии конститусионӣ дар Аврупо дар ибтидои асри XX ташаккул ёфтааст. Ба андешаи аксари муҳаққиқон ба амалияи қонунияти конститусионӣ дар Аврупо Ганс Келзен замина гузоштааст³.

Ганс Келзен олим ва ҳуқуқшиноси намоёни Австрия ва ИМА буда, назарияи мавсуф бо номи «назарияи софи ҳуқуқ» чун шакли неопозитивизм дар Аврупо ва берун аз он васеъ паҳн шудааст. Бо таъсири назарияи Г. Келзен ва фаъолияти бевоситаи ӯ дар Аврупо соли 1920-ум модели аврупоии санҷиши судии конститусионӣ ташаккул меёбад.

¹ Ниг.: Конституционное право зарубежных стран / Под ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтина. М.: НОРМА, 2000. С. 348 - 350; Овсепян Ж.И. Правовая защита конституций. Судебный конституционный контроль в зарубежных странах. Ростов-на-Дону: литер-Д, 1992. С. 22.

² Арутюнян Г. Особенности функционирования конституционных судов в условиях общественной трансформации // Конституционное правосудие. Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии. Выпуск 1 (51) 2011. Ереван: Изд-во Центра конституционного права Республики Армения, 2011. С. 43.

³ Ниг.: Пулбере Д. Соблюдение прав человека и контроль конституционности законов в общем и на примере Республик Молдова // Конституционное правосудие. Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии. Выпуск 1 (51) 2011. Ереван: Изд-во Центра конституционного права Республики Армения, 2011. С. 59.

Кишварҳои аврупоӣ аз модели амрикоӣ, ки дар ибтидои асри XIX ташаккул ёфтааст, истифода намебаранд. Модели аврупоӣ аз модели амрикоӣ тафовути ҷиддӣ дорад.

Аз лиҳози таърихӣ аввал модели амрикоӣ ва сипас, модели аврупоии санчиши судии конститусионӣ ташаккул ёфтааст. Дар адабиёти илмӣ марҳилаҳои зерини ташаккулу инкишофи адолати судии конститусионӣ ҷудо карда мешаванд: 1) пайдоиши модели амрикоии санчиши конститусионӣ дар ИМА (солҳои 1803-1920); 2) ташаккули модели аврупоии адлияи конститусионӣ (аз ибтидои солҳои 1920-ум то охири Ҷанги дуҷуми ҳахон); 3) паҳн шудани модели аврупоӣ дар ҳамаи давлатҳои Аврупои Ғарбӣ, дар бештари мамлакатҳои Осиё, Африка, Амрикои Лотинӣ, дертар дар як қатор кишварҳои сотсиалистӣ, аз ҷумла дар Югославия, Венгрия, Полша (пас аз Ҷанги дуҷуми ҳахон то охири солҳои 80-уми асри XX); 4) таъсиси санчиши судии конститусионӣ дар аксари мамлакатҳо (солҳои 80-90-уми асри XX)¹.

Ҳамин тариқ, модели аврупоии санчиши судии конститусионӣ дар ибтидои асри XX ташаккул ёфта, пас аз Ҷанги дуҷуми ҳахон дар бештари давлатҳои ҳахон паҳн мешавад. Модели аврупоӣ дар таносуб бо модели амрикоӣ васеъ паҳн мешавад. Таҷрибаи санчиши судии конститусионӣ дар кишварҳои пасошӯравӣ, аз он ҷумла дар Тоҷикистон низ бо таъсири модели аврупоӣ ташаккулу инкишоф меёбад.

Модели аврупоӣ аз амрикоӣ бо як қатор хусусиятҳои фарқ дорад. Модели аврупоӣ дар ҷараёни таъсиси мақоми махсуси судӣ бо мақсади ҳалли баҳсҳо оид ба конститусионӣ будани санадҳо ташаккул меёбад. Мақомоти махсуси санчиши судии конститусионӣ салоҳияти худро дар доираи адолати судии конститусионӣ амалӣ мекунанд. Дар натиҷа таҷрибаи аврупоии ҳалли баҳсҳо дар доираи шакли махсуси адолати судӣ пойдор мегардад. Тафовути адолати судии конститусионӣ аз адолати судии граждони, ҷиноятӣ ва дигар бештар зоҳир мешавад.

Тавре болотар зикр гардид, ба ташаккули модели аврупоии санчиши судии конститусионӣ назарияи Г. Келзен таъсири ҳалкунанда расонидааст. Ба андешаи аксари муҳаққиқон маҳз назарияи Г. Келзен заминаи назариявии модели аврупоии адолати судии конститусиониро ташкил медиҳад².

¹ Ниг.: Сравнительное конституционное право / Отв. ред. В.Е. Чиркин. М.: Международные отношения, 2002. С. 90 - 91.

² Ниг.: Медушевский А. Кельзеновская модель конституционного правосудия и изменение конституций в странах Восточной Европы // Конституционное правосудие в постсоветских странах: сборник докладов. М.: Центр конституционных исследований МОНФ, 1999. С. 18.

Тачрибаи аврупоии санчиши конститусионӣ бори аввал дар Австрия, дар чараёни фаъолияти суди империявӣ, дар давраи мавриди амал қарор додани Конститутсияи соли 1848-ум ташаккул ёфтааст. Пас аз таъсиси давлати федеративӣ соли 1920-ум Суди Конститутсионии Австрия таъсис дода мешавад. Дар Қонуни конститутсионии федералӣ ё Конститутсияи Австрия, ки соли 1920-ум қабул мешавад, меъёри зайл пешбинӣ мешавад: «агар суд оид ба эҳтимолияти қонунӣ будани қарори татбиқшаванда шубҳа пайдо намояд, пас таклифро дар хусуси бекор кардани ин қарор ба Суди конститутсионӣ бояд пешниҳод намояд» (моддаи 89)¹. Дар заминаи меъёри зикршуда ба судҳо ҳуқуқи татбиқ накардани қарори зиддиқонунӣ ва мурочиат ба Суди конститутсионии Австрия дода мешавад. Суди конститутсионии Австрия дорои салоҳияти санчиши мутобиқати санадҳо ба Конститутсия мегардад.

Бо таъсири таҷрибаи Суди конститутсионии Австрия модели аврупоии санчиши судии конститутсионӣ ташаккул меёбад. Модели мазкур пеш аз Ҷанги дуҷуми ҳаҷон дар Чехословакия (соли 1920), Юнон (соли 1927), Испания (соли 1931), Ирландия (соли 1937) истифода мешавад. Модели аврупоӣ дар ҳамин давра бори аввал берун аз Аврупо паҳн мешавад. Ҷунончи, он соли 1941 дар Миср истифода мегардад².

Пас аз Ҷанги дуҷуми ҳаҷон модели аврупоии санчиши судии конститутсионӣ дар Бирма, Япония, Италия (соли 1947), Олмон, Таиланд, Ҳиндустон (соли 1949), Сурия, Люксембург (соли 1950), Уругвай (соли 1952), Кипр (соли 1960), Туркия (соли 1961), Алҷазоир, Югославия (соли 1963), Юнон (соли 1968), Португалия (соли 1976), Испания (соли 1978), дар як қатор мамлакатҳои Осиё, Африка, Амрикои Марказӣ ва Ҷанубӣ қорӣ карда мешавад³.

Айни замон модели аврупоии санчиши судии конститутсионӣ дар мамлакатҳои алоҳида хусусиятҳои худро касб мекунад. Дар натиҷаи истифодаи модели австриягӣ шаклҳои гуногуни модели аврупоӣ паҳн мешаванд. Ба ин нигоҳ накарда, хусусиятҳои асосии модели аврупоӣ дар кишварҳои дигари ҳаҷон нигоҳ дошта мешаванд. Барои ҳамин, дар адабиёти илмӣ шартан мафҳуми «модели аврупоии санчи-

¹ Ниг.: Федеральный конституционный закон от 10 ноября 1920 г. // Конституции государств Европейского Союза. М., 1997. С. 57 - 58.

² Ниг. Витрук В.Н. Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс: учебное пособие. 3-е изд., пераб.и доп. - М.: НОРМА, 2011. С. 60.

³ Ниг. Витрук В.Н. Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс С. 60 - 61.

ши судии конститусионӣ» истифода мешавад. Аслан сухан дар бораи на як, балки шумораи зиёди моделҳои аврупоӣ меравад.

Хусусиятҳои модели аврупоӣ дар давраҳои аввали истифодаи он дар мамлакатҳои алоҳида зоҳир мешаванд. Чунончи, салоҳияти мақомоти санчиши судии конститусионӣ васеъ карда мешаванд. Аз ҷумла, Суди Конститусионии Федералии Олмон салоҳияти зерин дорад: баррасии масъалаҳо оид ба маҳрум сохтан аз ҳуқуқҳои асосӣ; ғайриқароридани зиддиконститусионии ҳизбҳо; шикоят ба қарорҳои Бундестаг оид ба қонунӣ будани интихобот ё аъзогӣ дар Бундестаг; айбдорӣ Президенти федералӣ; тафсири Қонуни асосӣ; мутобиқати ҳуқуқи федералӣ ё ҳуқуқи заминҳо (субъекти федератсия – Р.С.) ба Қонуни асосӣ; ихтилофот дар соҳаи ҳуқуқҳо ва уҳдадорӣҳои федератсия и заминҳо; шикоятҳои конститусионӣ; айбдорӣ судяҳо; баҳодихии меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ чун ҷузъи таркибии ҳуқуқи федералӣ¹.

Зикр бояд намуд, ки модели аврупоӣ таъсиси мақомоти махсуси санчиши конститусиониро пешбинӣ мекунад. Айи замон ин мақомот дар шакли ё мақомоти махсуси судӣ ё мақомоти ғайрисудӣ таъсис дода мешаванд. Чунончи, дар як қатор кишварҳо, аз ҷумла дар Франция ва Алҷазоир мақомоти ғайрисудии санчиши конститусионӣ таъсис дода шудаанд. Дар Франция Шӯрои Конститусионӣ мақоми махсуси санчиши конститусионӣ маҳсуб мешавад. Шӯрои Конститусионии Франция назорати олиро нисбат ба конститусионӣ будани қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрӣ дар давраи муҳокимаи лоиҳаи қонун дар парламент, инчунин нисбат ба санадҳои қонунгузории қабулшуда дар масъалаи муайян намудани муқаррароти онҳо ба ҳайси соҳаи салоҳияти ҳукумат амалӣ мекунад². Шӯрои Конститусионӣ мутобиқати санадҳои меъёриро на танҳо ба Конститутсия, балки ба принципҳои асосии низоми ҳуқуқӣ месанҷад. Санчиши конститусионӣ соҳаи татбиқи қонунро низ дар бар мегирад. Салоҳияти Шӯрои Конститусиониро ҳамчунин масъалаҳо оид ба конститусионӣ будани танзими ғайриқароридани палатаҳои парламент, шартномаҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ, баҳогузории раёйпурсӣ ва интихобот ташкил медиҳанд. Шӯрои Конститусионии Франция салоҳият дорад, ки санадҳои меъёрӣ зиддиконститусиониро беътибор эълон намояд.

Тавре мушоҳида мешавад, дар доираи модели аврупоии санчиши судии конститусионӣ мақомоти махсуси судӣ ё ғайрисудӣ таъсис до-

¹ Ниг.: Основной Закон Федеративной Республики Германии. Конституции государств Европы / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. Т. 1. М.: Прогресс, 2001.

² Франция. Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1989.

да шудаанд. Айни замон, ба андешаи як қатор муҳаққиқон, мақомоти махсуси ғайрисудӣ ба модели аврупой дохил намешавад¹.

Бо ин андеша розӣ шудан мумкин нест. Санчиши конституционӣ тавассути мақомоти махсуси ҳам судӣ ва ҳам ғайрисудӣ амалӣ карда мешавад. Тавре болотар зикр гардид, Шӯрои Конституционии Франция аслан салоҳияти мақомоти махсуси судии санчиши конституциониро амалӣ мекунад.

А.А. Клишас хусусияти модели аврупойи санчиши судии конституциониро дар он мебинад, ки дар доираи он мақомоти санчиши конституционии ҳам махсус ва ҳам ғайримахсус таъсис дода мешаванд. Дар ин замина муаллиф санчиши конституционии махсус ва ғайримахсусро дар доираи модели аврупой ҷудо мекунад. Чунончи, Шӯрои Конституционии Франция чун мақоми махсуси санчиши конституционӣ оид ба мутобиқати ҳамаи қонунҳо ба Конститутсия то имзои онҳо аз тарафи Президент хулоса медиҳад, инчунин масъалаҳои марбут ба интихобот, раёйпурсӣ, ихтилофоти ҳуқуқиро баррасӣ мекунад. Шӯрои Давлатии Франция бошад, санчиши баъдинаи санадҳои меъёрии ҳокимияти иҷроияро амалӣ мекунад².

Модели аврупойи санчиши судии конституционӣ дар бештари кишварҳои ҷаҳон паҳн шудааст. Ба андешаи муҳаққиқон модели мазкур бо сабабҳо ва омилҳои зерин аз фазои аврупой берун баромада, васеъ паҳн мешавад: афзоиши миқдори қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрий дар шароити вусъат ёфтани фаъолияти иқтисодӣ ва иҷтимоии давлатҳо, ки боиси ихтилофоти онҳо бо конститутсия мегардад; ихтилофоти конституционӣ-ҳуқуқӣ ва баҳсҳои ҳуқуқӣ дар натиҷаи вусъати гуногунии сиёсӣ ва низоҳҳо дар давлатҳои федеративӣ³.

Дар адабиёти илмӣ хусусиятҳои дигари модели аврупойи санчиши судии конституционӣ таҳлил карда мешаванд. Чунончи, ба хусусиятҳои зайл ишора мешавад: таъсиси суди конституционӣ чун мақоми махсуси санчиши конституционӣ, ки ба низоми судӣ дохил намешавад ё дар он вазъи мухтор дорад; санчиши судии конституционӣ ҳамчун салоҳияти ягонаи мақомоти адолати судии конституционӣ; тафовути ташкили судҳои конституционӣ аз тартиби ташкили судҳои умумӣ; мурофияи судии конституционӣ чун тартиби махсуси фаъоли-

¹ Ниг.: Чудаков М.Ф. Конституционное государственное право зарубежных стран. Минск: Харвест, 1998. С. 222 - 224.

² Ниг.: Клишас А.А. Конституционный контроль и конституционное правосудие зарубежных стран. Сравнительно-правовое исследование / Под ред. В.В. Еремяна.- М.: Международные отношения, 2007. С. 128, 137, 140.

³ Ниг.: Конституция Российской Федерации: Энциклопедический словарь / В.А. Туманов, В.Е. Чиркин, Ю.А. Юдин и др. М., 1997. С. 122 - 123.

яти судҳои конститусионӣ; ҳатмӣ будани қарорҳои судҳои конститусионӣ на танҳо барои тарафҳои муҳофизати судии конститусионӣ, балки ҳамаи субъектони ҳуқуқ¹.

Модели аврупоии санчиши судии конститусионӣ дар кишварҳои пасошӯравӣ низ ҷорӣ карда мешавад. Дар аксари давлатҳои аъзои ИДМ мақомоти махсуси санчиши конститусионӣ ва дар Қазоқистон Шӯрои конститусионӣ дар заминаи Суди конституционӣ таъсис дода мешавад. Дар бештари кишварҳои пасошӯравӣ судҳои конститусионӣ ба низоми судӣ чун мақомоти ҳокимияти судӣ дохил карда мешаванд². Айни замон Суди конституционии Молдова ба низоми судӣ дохил карда намешавад. Шӯрои конституционии Қазоқистон ҳамчун мақоми амаликунандаи адолати судии конститусионӣ тавсиф мегардад³. Як қатор муаллифон бо ин андеша розӣ нестанд⁴. Тибқи андешаи дигар, Шӯрои конституционии Қазоқистон мақоми махсуси санчиши конститусионӣ буда, қарорҳои он эътибори машваратӣ доранд⁵.

Ба ақидаи муҳаққиқон дар кишварҳои пасошӯравӣ модели аврупоии санчиши судии конститусионӣ бо дарназардошти мавқеи ҷуғрофии онҳо истифода шуда, дар мамлакатҳои тараққиқунанда, ки қаблан мустамлика буданд, таъсири низоми судии давлатҳои Аврупои Ғарбӣ ба назар мерасад. Чунончи, дар Алҷазоир модели франсавии санчиши конститусионӣ тавассути таъсиси Шӯрои конститусионӣ мушоҳида мешавад⁶.

Бар замми ин, санчиши конститусионӣ дар як қатор кишварҳои Аврупои Шарқӣ хусусиятҳои худро дорад. Аз ҷумла, салоҳияти назорати конституциониро дар Полша Трибунали конститусионӣ, дар Руминия Палатаи конституционӣ амалӣ мекунанд. Судҳои конституционии Болгария, Венгрия, Чехия, Словакия, Сербия, Черногория

¹ Ниг.: Брежнев О.В. Судебный конституционный контроль в России: проблемы методологии, теории и практики. Дис. ... д-ра юрид. наук.-М., 2006.. С. 72 - 73.

² Ниг.: Мартинович И.И. Закон о судостроительстве в статусе судей в Республике Беларусь // Государство и право. 1996. № 8. С. 92.

³ Ниг.: Конституционное правосудие в странах СНГ и Балтии. Сборник нормативных документов / Отв. ред. М.А. Митюкова. М., 1998. С. 44.

⁴ Ниг.: Ковешников Е.М., Марченко М.Н., Стешенко Л.А. Конституционное право стран Содружества Независимых Государств: Учебник для вузов. М.: Издательская группа НОРМА - ИНФРА, 1999. С. 372.

⁵ Ниг.: Витрук Н.В. Конституционное правосудие: Учебное пособие. М., 1998. С. 208.

⁶ Ниг.: Клишас А.А. Указ. соч. С. 143 - 145; Орлов А.Г. Высшие органы государственной власти стран Латинской Америки. М., 2001. С. 90 - 91; Латинская Америка и Карибы. Политические институты и процессы / Отв. Ред. З.В. Ивановский. М., 2000. С. 82 - 159, 261 - 343 и др.

дар қарорҳои худ борҳо таъкид намудаанд, ки вазъи мухтор дошта, ба низоми таъзияи ҳокимият дохил намешаванд¹.

Ҳамин тариқ, модели аврупоии санчиши судӣ ё махсуси конституционӣ дар ибтидои асри гузашта ташаккул ёфта, дар аксари давлатҳои ҷаҳон паҳн шудааст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба мисли давлатҳои пасошӯравӣ модели мазкур истифода мешавад. Сабабҳои васеъ паҳн гаштани модели аврупоии санчиши судии конституционӣ болотар зикр гардид. Ҳамзамон, мебояд таъкид кард, ки ба паҳншавии модели аврупоӣ дар кишварҳои пасошӯравӣ наздикии низомҳои ҳуқуқии ин мамлакатҳо бо низомҳои ҳуқуқии аврупоӣ, аз ҷумла истифодаи таърихӣ анъанаҳои ҳуқуқи романи-олмонӣ дар давлатҳои шӯравӣ ва пасошӯравӣ шароити мусоид фарҳам овардааст.

¹ Ниг.: Андреев И.А. Политические институты и конституционное право Польши // Иностранное конституционное право / Под ред. В.В. Маклакова. М., 1996. С. 423. Алексеев И.Г. Восточная Европа: революция в конституционном праве. Днепропетровск, 1997. С. 137 - 140.

Гадоев Б.С.

Ходими пешбари илмии шуъбаи давлат ва ҳуқуқи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ

ХУДИДОРАИ МАҲАЛЛӢ – ПАДИДАИ МУОСИРИ ДЕМОКРАТИЯ

Худидораи маҳаллӣ чун ниҳоди иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ дар фарҳанги идоракунӣ халқи тоҷик таърихи қадима дорад. Таърихи кӯҳани муносибатҳои некхоҳона ва ёрии хайриявии халқи тоҷик аз мавҷудияти унсурҳои худидораи маҳаллӣ дар кишварамон гувоҳӣ медиҳад. Пас аз расидан ба Истиқлолияти давлатӣ дар Тоҷикистон мавқеи мақомоти худидораи маҳаллӣ хеле баланд гардида, онҳо ба ҳайси яке аз сохторҳои тақиягии ҷомеаи демократӣ эътироф карда шуданд. Худидораи маҳаллӣ дар Тоҷикистон танҳо дар сатҳи аввалияи худудӣ - дар шаҳраку деҳаҳо ташкил карда шудааст. Он аз ҷамоати шаҳраку деҳа, ташкилотҳои ибтидоии худфаъолияткунанда ва баъзе ниҳодҳои анъанавии демократияи бевосита иборат ҳастанд.

Баъзе ниҳодҳои анъанавӣ тадриҷан дигаргун шуда, шаклу мазмуни муосирро мегиранд. Чунончи, вазифаи ниҳоди Шӯрои кӯҳансолонро алҳол шӯроҳои маҳаллаҳо бомуваффақият иҷро карда истодаанд. Бино ба маълумоти омор дар Тоҷикистон беш аз ҳазор шӯроҳои маҳалла амал мекунанд.

Асосҳои назариявии таълимот дар бораи худидораи маҳаллӣ дар нимаи аввали асри 19 пешниҳод шудааст. Аввалин фарде, ки ба ин масъала тавачҷуҳ зоҳир намудааст, ин олим ва ходими давлатии Фаронса А. Токвил мебошад. Дар асари машҳури худ «Демократия дар Амрико» чунин навиштааст: «Институтҳои ҷамоатчигӣ барои муқаррарномаи мустақилият ҳамон нақшро мебозанд, ки мактабҳои ибтидоӣ барои инкишофи илм доштанд, онҳо роҳи оммаи васеи халқро ба озодӣ кушода, истифодаи ин озодиро меомӯзонанд. Бе ниҳодҳои ҷамоатчигӣ миллат метавонад ҳукумати озодро созон бихад, лекин он озодии воқеиро касб карда наметавонад»¹.

¹ Токвиль «Демократия в Америке» - краткое содержание. <http://rushist.com/index.php/philosophical-articles/2714-tokvil-demokratiya-v-amerike-kratkoe-soderzhanie>

Дар хусуси худидоракунии маҳаллӣ олимони самтҳои гуногуни илмҳои ҷомеашиносӣ фикру ақидаҳои гуногун пешниҳод намудаанд, ки мазмуну моҳияти он дар муайян намудани вазъи ҳуқуқи он дар низоми ҳокимият (ҳокимияти халқӣ ва давлатӣ) ифода меёбад.

Яке аз онҳо олими рус Л.А. Велихов мебошад, ки чунин афзалиятҳои асосии худидоракунии маҳаллиро муайян намудааст:

«Якум, эҳтиёҷоти маҳаллӣ беш аз ҳама шинос ва бештар аз ҳама наздик ба ҳуди аҳолӣ мебошанд, ки онҳо бевосита манфиатдорони фаъолияти бомуваффақияти худидоракунии маҳаллӣ мебошанд.

Дуввум, худидоракунии маҳаллӣ дар шаҳрвандон худфаъолиятӣ, неру ва ташаббускориро инкишоф дода, дар маҷмӯъ неруи ҷамъиятиро тақвият мебахшад. Бо ин васила аҳолӣ одати ҳама чизро аз давлат мунтазир шуданро кам карда, ба неру ва имкониятҳои худ низ така мекунад.

Саввум, бо мавҷудияти худидоракунии маҳаллӣ ҳаёти ҷамъиятӣ дар тамоми ҳудуди давлат баробар тақсим гардида, бо роҳҳои сунъӣ муттамарказонидани ҳокимият ва беқудрат кардани маҳалро пешгирӣ менамояд.

Чорум, худидоракунии маҳаллӣ маъмуриятро бо халқ алоқаманд мекунад. Баробари манфиатҳои хусусӣ дар шахс манфиатҳои ҷамъиятӣ низ пайдо мешаванд.

Панҷум, худидоракунии маҳаллӣ шиносоии аввалинро бо қорҳои ҷамъиятӣ оғоз мекунад.

Ва ниҳоят, шашум, худидоракунии маҳаллӣ ин мактаби тайёри барои қорҳои давлатии дараҷаи олии мебошад»¹.

Ба андешаи олими олмонӣ Г. Еллинек: «худидоракунии – ин идоракунии давлатист, ки бевосита аз ҷониби ҳуди шахсони манфиатдор, ки шахсони мансабдори касбии давлатӣ маҳсуб намеёбанд, ба амал бароварда мешавад»².

В.П. Безобразов - олими рус бо чунин мазмун ишора мекунад, ки «худидоракунии дар маҷмӯъ як ҷузъи таркибии ҷисми ягонаи идоракунии давлатӣ мебошад»³.

¹ Иқтибос аз конститутсияҳои Тоҷикистон: пайдоиш ва инкишоф (Зери назари д.и.ф., профессор А.А. Шамолов. Мухарири масъул н.и.х., ҳуқуқшиноси шоистаи Тоҷикистон, дотсент А. Имомов). - Душанбе, 2014. - С. 519-520: *Велихов Л.А.* Основы городского хозяйства. - Обнинск, 1995. - С. 115.

² Иқтибос аз конститутсияҳои Тоҷикистон: пайдоиш ва инкишоф (Зери назари д.и.ф., профессор А.А. Шамолов. Мухарири масъул н.и.х., ҳуқуқшиноси шоистаи Тоҷикистон, дотсент А. Имомов). - Душанбе, 2014. - С.520. Еллинек Г. Общее учение о государстве, право современного государства. - СПб., 1908.

³ Иқтибос аз конститутсияҳои Тоҷикистон: пайдоиш ва инкишоф (Зери назари д.и.ф., профессор А.А. Шамолов. Мухарири масъул н.и.х., ҳуқуқшиноси шоистаи

Дигар олими рус В.А. Щепачев қайд мекунад, ки «худидоракунии маҳаллӣ дар доираи ваколатҳои худ мустақил буда, дар муносибат бо ҳокимияти давлатӣ худмухтор мебошад. Бешубҳа худидоракунии маҳаллӣ ҳамчун асоси ҳокимияти халқӣ яке аз падидаҳо ва ҳамзамон яке аз механизмҳои ташкили ҷомеаи шаҳрвандӣ маҳсуб меёбад»¹.

Ҳуқуқи шаҳрвандон ба худидора аз давлат барнамеояд, балки қисми таркибии ҳокимияти халқ мебошад. Ҳуқуқ ба худидора - ин имконияти шахс барои иштирок дар ҳалли масъалаҳои мухталифи иҷтимоӣ сиёсӣ, ки ба сатҳи қонунӣ бароварда шудааст. Ҳуқуқ ба худидора ба ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва маънавии ҷомеа дахл дошта, ба психологияи одамон таъсири калон мерасонад, хусусан ҳангоми гузариш ба озодфикрӣ (либерализм), ки яке аз аломатҳои масъулияти ҳар кас барои интиҳоб, тасмим ва амалҳои худ мебошад.

Ҳуқуқ ба худидора дар ҷомеаи шаҳрвандии ба моликияти хусусӣ, оила, соҳаи ҳаёти шахсӣ асосёфта татбиқ гардида, ба ҳуқуқи фитрии инсон, ки аз замони таваллуд ба ӯ тааллуқ доранд, таъна мекунад.

Ҳуқуқ ба худидора шароитро барои худмуайянкунӣ, худтатбиқкунии инсон, таъмини мухторияту истиқлоли ӯ аз ҳама гуна даҳлат, яъне барои татбиқи манфиатҳои хусусӣ фароҳам меоварад.

Бояд қайд кард, ки таҳти шаклҳои иштироки бевоситаи аҳоли дар татбиқи худидораи маҳаллӣ тарзу воситаҳои амалинамоии масъалаҳои дорой аҳамияти маҳаллӣ аз ҷониби сокинони воҳиди минтақавӣ бидуни истифода, миёнаравӣ ва бе гирифтани ваколати ҳокимӣ аз мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ ё шахсони мансабдор фаҳмида мешавад. Ин шаклҳо барои иштироки шахсӣ, мустақим, бевоситаи шаҳрвандони ҚТ дар татбиқи худидораи маҳаллӣ таъин гардидаанд.

Лозим ба ёдоварист, ки раванди татбиқи ҳуқуқи озодиҳои асосии инсон ва шаҳрванд дар асоси принсипи фаъолияти иҷтимоӣ бунёд ёфта, таҷассуми амалии худро дар худидораи маҳаллӣ меёбад, ки дар ин ҳолат воситаи зарурии ҷалби аҳоли ба арзишҳои демократии давлати ҳуқуқбунёд ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мешавад. Худидораи маҳаллӣ дар ин росто василаи табдили соҳибхитиёрии халқ ба фаъолияти худидоравии шаҳрвандон барои манфиатҳои худ онҳо мебошад. Ба ин маъно худидора шакли гуногуни фаъолияти аҳоли оид ба ҳалли масъалаҳои маҳаллист. Нақши мақомоти худидораи

Тоҷикистон, дотсент А. Имомов). - Душанбе, 2014. - С.520. Безобразов В.П. Управление, самоуправление и судебная власть. - СПб., 1882. - С. 7.

Иқтибос аз конститутсияҳои Тоҷикистон: пайдоиш ва инкишоф (Зери назари д.и.ф., профессор А.А. Шамолов. Мухарири масъул н.и.х., ҳуқуқшиноси шоистаи Тоҷикистон, дотсент А. Имомов). - Душанбе, 2014. - С. 519-521.

маҳаллӣ бояд бо така ба ташаббуси аҳоли, ки бевосита намояндагони мақомоти худидораи маҳаллиро интихоб ва шаклҳои демократияи бевоситаро дар ин самт татбиқ менамояд, баланд карда шавад. Дар фаъолияти мақомоти худидораи маҳаллӣ ба таҳкими равобит бо аҳоли ва тақвияти сахми онҳо дар назорати чараёни ҳаёти ҷамъиятӣ бояд таваҷҷуҳи зиёд зоҳир карда шавад.

Дар ин ҷо бояд зикр кард, ки сабаби мушкилоти ҷойдошта дар таъмини татбиқи босамари шаклҳои демократияи бевосита дар низоми худидораи маҳаллӣ, номукаммалии қонунгузорӣ оид ба худидораи маҳаллӣ ва ҳам набудани таҷрибаи иштироки аҳоли дар фаъолияти худидора мебошад, ки мебоист барои аз ҷониби мақомоти ҳокимияти оммавӣ ба назар гирифтани манфиату хостаҳои аҳоли ҳангоми қабулкунии қарорҳо мусоидат намоянд.

Раёйпурсии маҳаллӣ дар низоми худидораи маҳаллӣ, зимни таҳлили инкишофи таърихии ниҳоди раёйпурсии маҳаллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аввалин бор дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1990 санади меъёрии ҳуқуқии танзимгари ниҳоди раёйпурсии маҳаллӣ қабул карда шуд (дар иҷлосияи IV шӯрои вакилони халқи шаҳри Ленинобод аз 26 - 27 сентябри соли 1990 Низомномаи тартиби гузаронидани раёйпурсӣ дар хусуси ба шаҳри Ленинобод баргардонидани номи таърихии Хучанд тасдиқ карда шуд). Дар асоси ин Низомнома раёйпурсии маҳаллӣ дар хусуси ба шаҳри Ленинобод додани номи Хучанд гузаронида шуд.

Ба назари мо истифодабарии раёйпурсии маҳаллӣ дар кишвар танҳо дар сурате муфид хоҳад буд, ки он моҳиятан ҳамчун ниҳоди хеле самараноки демократӣ аз ҷониби қишрҳои васеи аҳолии худидораи маҳаллӣ дуруст дарк карда шавад; ҳангоми ҳалли масъалаҳои дорой аҳамияти маҳаллӣ мақсади баръало башардӯстона дошта бошад ва ниҳоят, агар ҳама шароити ташкилию техникӣ ва шароити дигар баҳри тайёри баргузоркунии раёйпурсии маҳаллӣ фароҳам оварда шаванд.

Умуман, раёйпурсии маҳаллӣ чун яке аз шаклҳои олии демократияи бевосита, ба фикри мо чунин бартарихо дорад:

- ба шаҳрванд имкон медиҳад, ки дар хусуси мавзӯи демократияи бевосита ибрази назар кунад;
- барои тарбияи сиёсӣ-ҳуқуқии аҳолии худидораи маҳаллӣ хизмат мекунад;
- ба шаҳрвандон имконият медиҳад, ки андешаҳои навро ба мақомоти худидораи маҳаллӣ пешниҳод намоянд;
- барои рушди худидораи маҳаллӣ мусоидат мекунад.

Дар низоми худидораи маҳаллӣ интиҳоботи вакилони мақомоти худидораи маҳаллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеи назаррас дорад, ки яке аз принципҳои бунёдгузори демократия ҳуқуқ ба худидораи маҳаллӣ мебошад. Аломатҳои фарқкунандаи худидораи маҳаллӣ, ки онро аз сохторҳои маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҷудо менамоянд, интиҳобӣ будани мақомоти худидораи маҳаллӣ, маҷмӯи ваколатҳо ва мустақилияти муайян мебошанд. Яъне, интиҳоботи худидораи маҳаллӣ чун ниҳоди демократияи бевосита маҷмӯи меъёрҳои ҳуқуқиест, ки муносибатҳои ҷамъиятиро, ки дар раванди интиҳоби вакилони мақомоти худидораи маҳаллӣ ба миён меоянд, мустақкам ва танзим мекунад.

Заминаи ҳуқуқии интиҳоботи мақомоти намояндагии худидораи маҳаллиро Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти худидораи маҳаллии шаҳрак ва деҳот» ташкил медиҳанд. Интиҳобот амалиёти худидора аст. Ба воситаи интиҳобот шаҳрвандон касонеро муайян мекунад, ки бештар аз ҳама барои иҷрои вазифаҳои худидора ба ҳайси намояндагони ин шаҳрвандон дар мақомоти маҳаллии ҳокимият омодаанд. Худидора ба ғайриаҳолии аҳоли, дарки масъулияти аҳоли барои идоракунии қорҳои маҳаллӣ асос ёфтааст.

Самти инкишофи худидораи маҳаллӣ дар ҚТ дар он сурат муваффақ хоҳад шуд, агар ҳар навбат дар интиҳоботи мақомоти худидораи маҳаллӣ ҳайати мувофиқи вакилон интиҳоб карда шавад. Самаранокии қори мақомоти худидораи маҳаллӣ маҳз ба ҳамин, ба иҷрои вазифаҳои худидораи маҳаллӣ, таҳкими нуфузу эътибори вакилон дар байни аҳоли вобастагӣ дорад. Дар айни замон муваффақияти ин самт бештар ба сифати ҳайати роҳбарикунандаи худидораи маҳаллӣ низ вобаста аст, чунки ин ҳайатро ҳам аҳоли дар интиҳобот муайян мекунад.

Қонунгузори ҚТ ва раванди интиҳоботи мақомоти худидораи маҳаллии шаҳраку деҳаро таҳлил намуда, чунин гуфтан мумкин аст, ки гузаронидани интиҳобот дар ин сатҳ аз иродаи сиёсии давлати ҷаҳати таъмини ҳокимияти халқ дар ҳама сатҳҳои ҳокимияти давлатии кишвар дарак медиҳад. Иштироки аҳоли дар раванди интиҳобот барои онҳо як навъ мактаби худидора мебошад; шаҳрвандон дар раванди маъракаи интиҳоботӣ бо барномаҳои номзадҳо ошно гардида, имконият доранд дар воҳӯрӣ бо онҳо тавсияҳои худро пешниҳод намоянд, диққаташонро ба масъалаҳои ҷалб кунанд, ки мақомоти худидораи маҳаллӣ бояд ҳаллу фасл намояд. Бинобар ин, иштироки аҳоли дар интиҳобот набояд танҳо бо амали овоздиҳӣ ба ҷонибдори ин ё он номзад маҳдуд шавад. Интиҳобот бояд на танҳо интиҳоби

намояндагони беҳтарини аҳоли дар мақомоти худидораи маҳаллӣ, балки имконияти баҳодиҳии фаъолияти мақомоти худидораи маҳаллӣ, муайян намудани роҳу усулҳои беҳсозии кори онҳоро таъмин намояд. Ин масъалаҳо комилан ҳалшавандаанд, зеро интиҳобот дар маҳалҳои аҳолининшини нисбатан хурд гузаронида мешаванд, ки онҳо, чун қоида, шаҳрвандоне номзад мебошанд, ки онҳоро аҳолии шаҳрак ё деҳот хуб мешиносад. Масъалаҳое, ки онҳо дар воҳӯрӣ бо интиҳобкунандагон баррасӣ менамоянд, барояшон наздику фаҳмо буда, ба манфиати ҳар сокини ин маҳалли аҳолининшин дахл доранд.

Салоҳидинова С.М.

Докторанти Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, номзади илмҳои
ҳуқуқ, дотсент

Соибов З.М.

Ассистенти кафедраи ҳуқуқи
конститусионии факултети
ҳуқуқшиносии ДМТ,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ

НАҚШИ МАҚМОТИ ГУМРУК ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДИИ КИШВАР

Дар тамоми давлатҳои ҷаҳони муосир таъмини амният, хусусан амнияти миллии вазифаи марказӣ ва муҳимтарини онҳо ба шумор меравад. Пайдоиши муносибатҳои гуногунранг ва зухуротҳои нави муносибу манфӣ, аз қабилӣ рушди босуръати илму техника ва воситаҳои иттилоотӣ, тараққиёти сифатан нави иқтисодӣ, мушкилотҳои экологӣ ва демографӣ, вусъатёбии содири ҷинойтҳо чун терроризм, экстремизм, хариду фурӯши инсон, қочоқи маводи муҳаддир ва силоҳ, ки хусусияти трансмиллиро касб намудаанд, вазифаҳои нисбатан ҷадидро барои давлатҳо ва ҷомеаи мутамаддин ба миён меоранд, ки дар маҷмӯъ баҳри таъмини амнияти миллии равона мегардад. Мушкилоти болозикр дар бисёр маврид ба ҳадде мерасанд, ки ҳалли онҳо дар доираи давлати мушаххас имконнопазир мегардад. Ин раванд ҳамкориҳои муштараки давлатҳоро тақозо намуда, коркарди тадбирҳои дастаҷамъиро талаб менамояд.

Таъмини амнияти миллии асос ва ҷавҳари рушду устувориҳои инсон, ҷомеа ва давлат мебошад. Амнияти миллии мазмунан, хусусияти комплексӣ дошта, ифодагари ҳолати муҳофизатии манфиатҳои ҳаётан муҳими кишвар аз таҳдидҳои воқеӣ ва эҳтимолии дохиливу берунӣ аст.¹ Яъне, амнияти миллии дар робита ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти давлатию ҷамъиятӣ буда, мазмунан ба ҳифзи манфиатҳои миллии мусоидат менамояд. Манфиатҳои миллии гуфта, маҷмӯи эҳтиёҷоти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва эҳтиёҷоти дигари Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз амалишавии онҳо қобилияти давлат дар таъмини ҳифзи ҳуқуқ-

¹ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» аз 28 июни соли 2011 №721 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2011, №6, мод. 434.

ҳои конституционии инсон ва шаҳрванд, арзишҳои ҷамъият ва ниҳодҳои асосии давлатдорӣ вобаста мебошад.¹

Дар шароити рушди бонизоми соҳаи иқтисодиёт, гузариш ба иқтисоди бозаргонӣ, тақвияти фаъолияти иқтисоди хориҷӣ, дастгирӣ ҳамаҷонибаи давлатии соҳаи мазкур ва умуман, дар иртибот бо соҳаи иқтисодӣ муайян намудани ҳадафҳои стратегии кишвар² таъмини амнияти иқтисодӣ чун намуди муҳим ва асосии амнияти миллӣ аҳамиятноқ мегардад. Дар воқеъ, фаъолияти озоди иқтисодӣ мутобиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби давлат кафолат дода мешавад, яъне давлат барои амалисозии фаъолияти озоди иқтисодӣ шароитҳои зарурӣ ва мусоидро фароҳам меоварад ва онро аз ҳар гуна поймолшавиҳо ва амалҳои зиддиҳуқуқӣ ҳифз менамояд. Дар робита бо ин, давлат амнияти иқтисодии кишварро низ тавассути воситаҳо ва чораҳои дахлдор таъмин менамояд.

Бо назардошти он ки амнияти иқтисодӣ ва таъмини он аз ҷумлаи масъалаҳои ҳассос ва вазифаҳои муҳимми давлат ба шумор меравад, қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон мазмун ва махсусияти онро мустаҳкам намуда, ба он сифати меъёрӣ бахшидааст. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» санади меъёрии ҳуқуқиест, ки амнияти иқтисодиро ҳамчун намуди амнияти миллӣ ва тадбирҳои таъмини онро муқаррар намудааст. Тибқи он, «амнияти иқтисодӣ - ин вазъи муҳофизатии иқтисодиёти миллӣ аз шароит, раванд ва омилҳои дохиливу берунӣ мебошад, ки рушди устувор ва истиклолияти иқтисодиро зерӣ хатар мегузоранд».³ Қонуни мазкур таҳдидҳо ба амният, аз қабилӣ ба амнияти иқтисодӣ ва дигар масъалаҳои марбут ба онро пешбинӣ намудааст. Дар он муқаррар гардидааст, ки тавассути қочоқ, қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузори терроризм, инчунин номуътадил гардонидани вазъи молиявии кишвар ба амнияти иқтисодии давлат зарар расонида мешавад.

Бо ҳамин мазмун дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор мақомоти таъминкунандаи амнияти иқтисодӣ амал мекунанд, ки дар ин самт

¹ Нигаред ба Қонуни мазкур.

² Ҷунонки маълум аст, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон расман чор ҳадафи стратегӣ пеша шудааст. Яъне, таъмини амнияти озукаворӣ, бадастовари истиклолияти энергетикӣ, баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ ва саноатикунонии кишвар, ки ин ҳадафҳои стратегии Тоҷикистон моҳиятан хусусияти иқтисодӣ дошта, дар маҷмӯъ ба рушди иқтисодиёти кишвар мусоидат менамоянд. Махсусан, ҳадафи стратегии охири - саноатикунии кишвар, ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2018 пешниҳод гардида буд, сирф ҷанбаи иқтисодӣ дорад.

³ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» аз 28 июни соли 2011 №721 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2011, №6, мод. 434.

нақши мақомоти гумрук асосӣ ва калидӣ аст. Яке аз мақсадҳои асосии ташкили мақомоти гумрук дар тамоми давлатҳои муосир маҳз таъмини амнияти иқтисодии давлат мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи қонунгузорӣ таъиноти мақомоти гумрук бевосита дар иртибот бо таъмини амнияти иқтисодии кишвар алоқаманд карда шудааст. Ин муқаррарот аз Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон бар меояд, ки тибқи он мақомоти гумрук мақомоти давлатии ҳифзи ҳуқуқ буда, ҳимояи истиқлолият, амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, риояи ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқи роҳгоми интиқол додани мол ва воситаҳои нақлиёт аз сарҳади гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамоянд.¹ Дар ин меъёр ҳимояи истиқлолият ва амнияти иқтисодӣ мазмунан чун вазифаи мақомоти гумрук нишон дода шудааст. Дар воқеъ мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор вазифаҳоро, ба мисли вазифаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, экологӣ, ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд ва таъмини қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ² доро аст ва таъмини амнияти иқтисодӣ аз ҷумлаи вазифаҳои иқтисодии мақомоти мазкур ба ҳисоб меравад. Бо вучуди вазифаи иқтисодӣ будан, таъмини амнияти иқтисодӣ дар ҳамоҳангӣ бо дигар вазифаҳо ба таври пурра созгор мегардад. Чунончи, дар якҷоягӣ бо вазифаҳои сиёсӣ, ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд ва таъмини қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ амнияти иқтисодӣ аз ҷониби мақомоти гумрук таъмин карда мешавад.

Вақте сухан дар бораи таъмини амнияти иқтисодӣ аз ҷониби мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон меравад, бояд самти фаъолият ва вақолатҳои онро дар иртибот бо таъмини амнияти зикршуда муайян намуд ва кадом таҳдидҳо ва таъсиррасониҳоро ошкор, пешгирӣ ва бартараф менамояд. Чунонки маълум аст, мақомоти гумрук дар доираи сарҳад ва қаламрави гумруки амал мекунад ва интиқоли мол ва воситаҳои нақлиётро тавассути онҳо назорат менамояд. Бо гузариш ба низомии иқтисоди бозорӣ фаъолияти иқтисоди хориҷӣ, тижорати беруна ва робитаҳои берунаи иқтисодӣ афзоиш гардида, дар ин раванд доираи иштирокчиёни фаъолияти иқтисоди хориҷӣ бо таври босуръат зиёд гардид, ки асосан ба интиқоли мол аз давлатҳои хориҷӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ба давлатҳои хориҷӣ машғуланд. Бо ҳамин тартиб, дар робита бо афзун

¹ Ниг.: Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004 №62 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2004, №12, қ.2, м. 704.

² Ниг. Соибов З.М. Административно-правовые основы организации и деятельности таможенных органов Республики Таджикистан. Дисс. канд. юрид. наук. Душанбе-2017. С. 136

гардидани интиқоли молу воситаҳои нақлиёт аз ҷониби иштирокчиёни ҷабби қисмати хориҷӣ тадбирҳои муайяни гумрукию тарифӣ муқаррар гардидааст. Муайян намудани ҷораҳои гумрукию тарифӣ, ки аз ҷониби мақомоти гумрук амалӣ карда мешавад, мазмунан бо мақсади рушди бозори дохилӣ, устувории ҷабби қисмати хориҷӣ ва дар маҷмӯъ ба таъмини амнияти иқтисодии кишвар рағбат меорад.

Мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон бобати таъмини амнияти иқтисодии кишвар бо як қатор зӯҳуротҳо, қонуншиканиҳо, аз қабили ҷиноятҳо ва ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ мубориза мебарояд, ки онҳо асосан ба амнияти кишвар зарари ҷиддӣ мерасонанд. Ба ин зӯҳуротҳо ҷунунчи дохил мешавад: қочоқ,¹ сохтакориҳо дар робита бо истифодаи тамғаи молӣ (ба мазмуни томаш ҳимояи ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ), қонунгардонии маблағҳое, ки бо роҳи ҷиноят ба даст оварда шудаанд ва ғ. Мақомоти гумрук дар доираи вақолатҳои муқаррарнамудаи қонунгузорӣ нисбати ин гуна зӯҳуротҳо ва дигар қонуншиканиҳои марбут ба интиқоли мол ва воситаҳои нақлиёт таваҷҷути сарҳади гумруки мубориза мебарояд ва ҷораҳою тадбирҳои дахлдорро нисбати шахсони содирнамудаи ин гуна амалҳо татбиқ менамояд.

Ҷунунчи дар боло зикр гардид, таъмини амнияти иқтисодӣ моҳиятан аз ҷумлаи вазифаҳои иқтисодии мақомоти гумрук ба шумор меравад ва амалисозии он дар ҳамбастагӣ ва ҳамоҳангӣ бо дигар намуди вазифаҳо пурра имконпазир меорад. Бо ҳамин тартиб, таъмини амнияти иқтисодӣ бо роҳи пешгирӣ ва баргарафнамоии қонуншиканиҳо (хусусан қочоқ), ки асосан вазифаи таъмини қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ аст (барои таъмини қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ мақомоти гумрук функцияи ҳуқуқмуҳофизавиро амалӣ менамояд, ки яке аз функцияҳои муҳимтарини он ба шумор меравад), сурат мегирад. Вобаста ба вазифаи ҳимояи ҳуқуқи озодагии инсон ва

¹ Қочоқ аз ҷумлаи падидаҳои номатлум ва ниҳоят зараррасони амнияти иқтисодии кишвар ба шумор меравад, ки таъсиррасонии ҷандинтарафаи манфиро ба бор меорад. Дар робита бо таъсири ҷиддӣ доштани қочоқ ҳамчун зӯҳурот ва ҷиноят ба амнияти иқтисодӣ ва дигар соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ошкор, пешгирӣ ва баргараф намудани он аз ҷониби мақомоти гумрук, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо дар суҳанрониҳои худ ба масъалаи мазкур дахл намуда буданд. Аз он ҷумла, дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 апрели соли 2005 қайд намуда буданд, ки «дар ҷабби қисмати мақомоти гумрук гирифтани пеши роҳи қочоқ, баланд бардоштани самаранокии идоракунии гумруки ҳамчун манбаи ҷиддии афзун гардонидани қисми даромади бучети давлатӣ боқӣ мемонад», ки гувоҳи таъсири ниҳоят манфӣ доштани қочоқ ба амнияти иқтисодии кишвар аст.

шаҳрванд бошад, мақомоти гумрук бо роҳи ҳимояи ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ (чунончи, пешгирии сохтакориҳои тамғаҳои молӣ), пешгирии молҳои бесифат, ки метавонанд ба саломати шаҳрвандон зарар расонанд (ба мисли маҳсулотҳои хурокворӣ, доруворӣ ва ғ.) амнияти иқтисодии кишварро таъмин менамояд. Бинобар ҳамин, бояд қайд намуд, ки таъмини амнияти иқтисодӣ аз ҷониби мақомоти гумрук хусусияти комплексӣ дошта, дар ҳамбастагӣ бо вазифаҳо ва самтҳои гуногуни фаъолияти мақомоти гумрук ба амал бароварда мешавад.

Дар маҷмӯъ, бояд зикр намуд, ки сатҳу сифати иқтисодиёт, рушди босуръати он ва расидан ба ҳадафҳои стратегии кишвар, ки асосан ба соҳаи иқтисодиёти кишвар вобастаанд, бевосита аз дараҷаи таъмини амнияти иқтисодӣ вобастагӣ дорад. Мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун мақомоти таъминкунандаи амнияти иқтисодии кишвар тибқи салоҳияти муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳри таъмини амнияти иқтисодӣ тадбирҳо ва чораҳои дахлдорро амалӣ менамояд. Таҷрибаи фаъолияти 25 солаи мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон додааст, ки ин муддат дар самти таъмини амнияти иқтисодии кишвар фаъолияти созгори худро нишон дода, дар сатҳи зарурӣ он вазифа ва мақсадҳои дар назди худ гузошташударо амалӣ намуда истодааст.

Бо вучуди муваффақиятҳо, фаъолияти мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти таъмини амнияти иқтисодӣ ниёз ба такмил дорад. Пеш аз ҳама мубориза бо қочоқ пурзӯр карда шавад, ки молҳои бо роҳи қочоқ воридгардида ба бозори дохилӣ таъсири ниҳоят манфӣ расонида, оқибатҳои дигари нигаронкунандаро ба бор меоранд. Ба мисли қатъ намудани фаъолияти соҳибкорӣ аз ҷониби соҳибкорон, ки расман фаъолият менамоянд, таъсир расонидан ба нархи молҳо дар бозор ва ғ.

Дигар самти такмили фаъолияти мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон - ин пурзӯр намудани назорати интиқоли молҳои пастсифат тавассути сарҳади гумрукӣ мебошад. Воридгардидани молҳои пастсифат ҳам ба бозори дохилӣ таъсир мерасонад ва ҳам ба саломати аҳоли. Чунонки маълум аст, ҳар гуна бемориҳо дар натиҷаи истеъмоли маҳсулоти пастсифати хӯрока в ғ. мумкин аст ба миён оянд. Аллақай баъзе намудҳои бемориҳо дар асоси истеъмоли молҳои бесифату ғайристандартӣ ба вучуд омадаанд, ки ҷомеаро нигарон намудааст. Бо ҳамин мазмун, мақомоти гумрукро лозим меояд, ки дар ин самт нисбати фаъолияти худ ҷиддӣ муносибат намуда, дар маҷмӯъ дар таъмини амнияти иқтисодии кишвар саҳми босазои худро гузорад.

Сулаймонов М.С.

Муаллими калони кафедраи
хукуки конституционии
факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, номзади илмҳои
хуқуқшиносӣ

НАҚШИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ТАҲКИМИ КОНСТИТУТСИОНАЛИЗМ

Дар инкишофи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиклол, соҳибихтиёр ва ҳуқуқбунёд нақши институти президенти ватанӣ бениҳоят бузург мебошад. Махсусан вобаста бо пайдоиши ин ниҳоди бузург дар давлати мо ҳокимияти устувори сиёсӣ барқарор гардид, ки дар як муддати кӯтоҳ боиси муътадилии чараёнҳои ҷумҳурии сиёсии мамлакат гардид. Ҳамчунин, заминаи муҳими асосҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ баҳри барқарорсозӣ ва инкишофи давлати нав гузошта шудаанд. Давраи нави давлатдорӣ муносири Тоҷикистон бо номи Президенти кунунии кишвар Роҳбари давлат саҳт вобаста мебошад. Яке аз мавзӯҳои мубрам ва асосии илми ҳуқуқӣ¹ - ин конституционализм мебошад. Гарчанде ки истилоҳҳои "конституционализм" ва "конституция" аз як реша омадаанд, бо вучуди ин дар илмҳои муносири ҳуқуқӣ, онҳо дорои як маъно нестанд ва маъноҳои зиёди тафсириро доранд². Конституционализм тарзи амалишавии ҳокимияти давлатиро дар асоси меъёрҳои ҳуқуқӣ – конституционӣ чунин муқаррар менамояд, ки волоияти Конституцияро дар давлат таъмин карда мешавад³. Конституционализм муайянкунандаи режими сиёсии давлат мебошад, ки он бо усулҳои идоракунии конституционӣ асос меёбад⁴. Конституция боиси дар ҳаёт татбиқ намудани бисёр зухуроти ҳуқуқӣ, ки дар онҳо робита ва мутақобилаи низоми ягонаи ҳуқуқӣ ва ҷамъият ба вучуд меоянд ва дар илм ба таври умумӣ мафҳуми конституционализмро дар якҷоягӣ ташкил медиҳанд. Конституционализм ҳамчун ҳадаф, равандест, ки натиҷаи дурусти он боиси рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сиёсӣ-давлатӣ

¹ Кутафин О.Е. Российский конституционализм. М.:2008.С.5

² Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. М., 1994. С. 370.

³https://bstudy.net/621766/pravo/prezidentskiy_konstitutsionalizm_osnovy_konstitutsionnogo_stry

⁴ <https://studfiles.net/preview/4410814/>

гардида, метавонад дар шакли либералӣ чой дошта бошад. Президент дар замони муосири Тоҷикистон дар низоми мақомоти ҳокимияти давлатӣ мавқеи асосиро ишғол намуда, омили инкишофдиҳандаи конституционализм дар мамлакат маҳсуб мешавад.

Ин омил пеш аз ҳама ба муқаррароти моддаи 64 Конститутсия вобаста мебошад, ки функцияи асосии Президент ҳамчун кафили Конститутсия ва қонунҳо муайян карда шудааст.

Суоле ба миён меояд, ки дар кадом шакли идоракунӣ амалисозии конституционализм бештар аст? Дар таснифбандии муосири шакли идоракунӣ демократӣ истилоҳи президенсиализм истифода мешавад. Дар таснифи муосири конституционии шаклҳои идоракунӣ, унсури таъминкунанда дар шароити давлати демократӣ «шакли президенсиализм» ҳамчун омили сиёсӣ - роҳбарие, ки дар худ хислатҳои демократӣ - легитимии ҳокимияти давлатӣ (ҳокимияти ба боварии халқ асосёфта) ва хислатҳои инфиродии барои мақсадҳои дастгирии сиёсӣ, ваҳдати миллат чи дар гуногунмиллатӣ ва чи дар як миллатии томи давлат истифода мешавад.¹ Бояд қайд намуд, ки президенсиализм чӣ дар шакли идоракунӣ президентӣ, нимпрезидентӣ (омехта) ва парлумонӣ ҳамчун унсури пешбарандаи конституционализм мавҷуд мебошад. Президенсиализм ҳамчун шакли ҳуқуқӣ – сиёсӣ дар муносибати мутақобилаи роҳбари давлат бо дигар мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ба инкишофи таъсири Президент дар шакл ва усулҳои қафолат ва амалисозии Конститутсияи кишвар боис мегарданд. Президент ҳамчун кафили Конститутсия ҳуқуқ дорад ташкили ҳуқуқӣ – давлатӣ ва сиёсати ҳуқуқиро амалӣ созад.

Дар замони муосир функцияи кафили Конститутсия Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, он ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ӯ саҳт алоқаманд мебошад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон омили асосии амалисозандаи сиёсати ҳуқуқӣ буда, механизми контролии худро вобаста ба фаъолияти ташаббуси қонунгузори ҳокимияти иҷроия иҷро менамояд.

Ваколати Сарвари давлат дар амалисозии контроли конституционӣ ва назоратӣ ҳамчун шакли муҳими ҳимояи ҳуқуқии Конститутсия ва таъмини конституционализм баромад менамояд, ки дар шаклҳои зерин амалӣ карда мешаванд:

1. Дар асоси талаботи моддаи 62 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қонунҳое, ки бо талаботи Конститутсия мувофиқ нестанд, вето мегузорад;

¹ <https://vuzlit.ru/1283826konstitutsionalizm>

2. Тамоми санадҳои қабулнамудаи мақомоти ҳокимияти иҷроия, ки ба Конститутсияи мамлакат мутобиқт намекунад, боз медорад ва бекор мекунад;

3. Дар асоси талаботи моддаи 40 Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон» яке аз субъектҳои мустақили ба Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон муроҷиаткунанда оид ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат доштани тағйири иловаҳои ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда, лоиҳаи қонунҳо ва дигар масъалаҳо, ки ба раёйпурсии умумихалқӣ пешниҳодшаванда, инчунин қонунҳо, санадҳои меъёрии ҳуқуқии яқояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии ҳуқуқии Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, шартномаҳои байналмилалӣ эътибори қонунӣ пайдокардаи Тоҷикистон, тавзеҳоти дастурии пленумҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад;

4. Президент ҳангоми ироа намудани Паёми ҳарсолаи худ дар иҷлосияи яқояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон самтҳои асосии амал ва татбиқи муқаррароти конституционӣ ва таъмини тамоми маҷмӯи қонунгузорию амалкунандаро бо Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ муайян менамояд¹.

Ҳамин тариқ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кафили амалисозии меъёрҳои конституционӣ баромад намуда, дорои ваколати зиёд мебошад, ки барои амалисозии конституционализм дар мамлакат мусоидат менамояд.

Дар замони муосир функцияи кафили Конститутсия будани Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фаъолияти ҳуқуққочодкунии ӯ саҳт алоқаманд мебошад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон омили асосии амалисозандаи сиёсати ҳуқуқӣ буда, механизми контролии худро вобаста ба фаъолияти ташаббуси қонунгузорию ҳокимияти иҷроия амалӣ менамояд. Дар маҷмӯъ метавон хулоса намуд, ки дар Тоҷикистон конституционализм зина ба зина рушд ёфта, барои

¹ Сулаймонов М.С. Конституционно-правовой статус Президента Республики Таджикистан. - Душанбе, 2019. - С. 69.

татбиқи бемайлони муқаррароти конститутсионӣ заминаҳои наву мусоиди сиёсӣ, иҷтимоиву ҳуқуқӣ фароҳам оварда истодааст¹.

Ҳамин тавр, амалисозии конститутсионизм аз ҷониби Президенти мамлакат бори дигар собит месозад, ки дар ин самт ӯ ҳамчун муҳаррики мувофиқгардонии ҳаёти сиёсии мамлакат бо меъёрҳои Конститутсия мебошад. Конститутсионизми президентӣ дар рушду ҳифзи арзишҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва дигар институтҳои давлатӣ, таъминкунандаи таҷзияи ҳокимияти давлатӣ ва пеш аз ҳама адолати судии конститутсионӣ мебошад.

¹ Мухторов К.Т. Конститутсионизми Тоҷикистон: масоили ҳуқуқии татбиқ ва рушди он // Паёми ДДБСХ. - 2014. - С. 29.

Қодиров Ч.Ш.

Муаллими калони кафедраи
хукуқи конституционии
факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

ИДОРАКУНИИ МАҲАЛЛӢ ДАР ҚАРИНАИ РУШДИ КОНСТИТУТСИОНӢ

Дар шароити имрӯзаи давлатдории миллий, яке аз самтҳои муҳими таъмини рушди кишварро ислоҳот дар идоракунии давлатӣ, хусусан такмили идоракунии маҳаллӣ ташкил медиҳад. Новобаста аз қабули санадҳои меъёри ҳуқуқӣ, барномаҳои миёнамуҳлат ва дарозмуҳлати рушди низоми идоракунии давлатӣ, стратегияҳои рушд ва концепсияҳои дахлдор дар фаъолияти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот (ҷамоатҳо) камбудӣҳое ҷой доранд, ки барои рушду инкишофи низоми идоракунии, хусусан идоракунии маҳаллӣ монеа эҷод менамоянд.

Таҷрибаи фаъолияти мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ нишон медиҳад, ки ин мақомот амалан дар ҷараёни таҳияи сиёсати рушди миллий, хусусан сиёсати давлатӣ дар самти идоракунии маҳаллӣ иштирок намеkunанд ва дар маҷмӯъ нақши иҷроқунандагии қарорҳои мақомоти болоиро ба ҷо меоранд. Дар қанор мондани мақомоти иҷроияи маҳаллӣ аз раванди таҳияи сиёсати давлатӣ ба сифати қарорҳои қабулгардида, иҷрои саривақтии онҳо таъсири манфӣ расонида, ба баланд бардоштани масъулият ва устувории натиҷаҳои қарорҳои қабулгардида мусоидат наменамояд.

Яке аз масоили мубрамро дар шароити рушди давлатдории миллий, ташкил ва фаъолияти мақомоти идоракунии маҳаллӣ ва дақиқ муайян намудани вазифа ва салоҳияти ин мақомот ташкил медиҳад, зеро таҷриба нишон медиҳад, ки вазифаҳо ва салоҳият байни сатҳҳои марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва сатҳи худидоракунии маҳаллӣ қомилан дақиқ муайян қарда нашудаанд. Сохтори маҳаллии мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия, ҳамзамон таҳти тобеияти дугона – мақомоти марказӣ ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ қарор доранд. Ҳамзамон вақолат ва ҷавобгарии ин мақомот низ ба таври зарурӣ дар қонун муқаррар қарда нашудааст. Тақрори вазифаю вақолатҳо ва бархӯрди салоҳият сабаби паст шудани дараҷаи масъулият барои ноил шудан ба натиҷаҳои ниҳой ва оқибатҳои қарорҳои қабулшуда буда, инчунин ба баланд бардоштани

неруи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ чихати иҷрои вазифаҳои дахлдор ва фароҳам овардани хизматрасонии самарабахш ва хушсифат мусоидат намекунанд¹.

Мавҷуд набудани тақсими дақиқи вазифаҳои хизматрасонӣ ба аҳоли дар маҳал боиси ғайримақсаднок, ғайрисамарабахш истифода бурдани маблағҳои бучети маҳаллӣ ва ё маблағгузории нокифояи соҳаҳои иҷтимоию иқтисодии маҳал мегардад².

Яке аз самтҳои муҳими сиёсати давлатиро тақмил ва рушди худидоракунии маҳаллӣ ташкил медиҳад, зеро дар шароити имрӯза худидоракунии маҳаллӣ наметавонад ба аҳоли дастрас будани хизматрасонии хушсифату самарабахшро таъмин намояд.

Рушди худидоракунии маҳаллӣ бо мақсади таъмини дастрасии аҳоли ба хизматрасонии хушсифату самарабахш пеш аз ҳама тақозо менамояд, ки доираи ҳуқуқии фаъолияти худидоракунии маҳаллӣ дар ҷамоатҳо ва рушди неруи ҷамоатҳо барои афзун намудани уҳдадорӣҳои вазифавиашон равона карда шавад.

Омӯзиш ва таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки яке аз самтҳои асосии сиёсати давлатро дар шароити имрӯза ташаккули самтҳои асосӣ ва заминаи сиёсӣ ташкилӣ ва ҳуқуқии идоракунии маҳал, андешидани тадбирҳо чихати иҷрои вазифаҳо барои тақмили идоракунии рушди маҳал, инчунин муайян кардани механизмҳо ва марҳилаҳои асосии рушди идоракунии маҳал дар бар мегирад³.

Бо қабул гардидани Консепсияи идоракунии рушди маҳал дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, чихати иҷро намудани вазифаҳои зикргардида чунин самтҳои асосии тақмили рушди идоракунии маҳал муқаррар карда шудаанд, ки ба андешаи мо дар амал татбиқ намудани онҳо барои рушди идоракунии маҳаллӣ метавонад заминаҳои мусоидро фароҳам орад.

1. Мушаххассозӣ ва мутаносибгардонии функсия ва ваколатҳо байни сатҳҳои идоракунии марказӣ ва маҳаллии давлатӣ, инчунин фароҳам овардани шароити мусоид барои азнавтақсимкунии захираҳои моддӣ ва молиявӣ.

¹ Қодиров Ҷ.Ш. Ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). - №3/5(118), 2013. - С. 145-150.

² Консепсияи идоракунии рушди маҳал дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11 июли соли 2015, № 522 тасдиқ шудааст.

³ Қодиров Дж.Ш. Правовые механизмы обеспечения взаимодействия местных органов государственной власти в Республики Таджикистан. // Вестник Таджикского национального Университета (научный журнал). - №3\5 (142), 2014. - С. 87-92.

2. Андешидани тадбирҳои дахлдор ҷиҳати дар сатҳи ҳудудӣ ва маҳаллии идоракунии ташаккул додани низоми мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, ки ба принципҳои бунёдии идоракунии самараноки давлатӣ мувофиқ буда, барои рушди устувори иҷтимоию иқтисодии кишвар шароити зарурӣ фароҳам меорад.

3. Фароҳам овардани шароити мусоид ҷиҳати ноил гардидан ба тақсими нисбатан дақиқи функсияҳо, вазифаҳо ва ваколатҳо оид ба пешкаш намудани хизматрасонӣ ба аҳоли, беҳтар намудани сифат ва дастрасии он.

4. Дар сатҳи идоракунии маҳаллӣ ҷорӣ намудани механизмҳои самараноки назорат ва ҳисоботдиҳии мақомоти идоракунии маҳаллӣ ва роҳбарони онҳо ва ғайра¹.

Таъсиси низоми самарабахши идоракунии давлатӣ дар маҳал имконият медиҳад, ки сатҳи нисбатан баланди касбӣ ва салоҳиятноки дар хизмати давлатӣ ба даст оварда шуда, бунёди сохтори давлатии муоассир тавассути мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ таҳким бахшида шуда, сатҳи боварии ҷомеа нисбат ба мақомоти идоракунии давлат баланд бардошта шавад ва дар ин замина мақсад ва вазифаҳои барномавӣ дар сатҳи миллӣ, соҳавӣ ва ҳудудӣ ба низом дароварда шаванд.

Инчунин, дар ин замина баҳри таҳким бахшидани идоракунии маҳаллӣ бояд иштироки ҷомеаи шаҳрвандӣ ва соҳибкорон дар муайян намудани афзалиятҳои рушди миллӣ ва маҳаллӣ таъмин карда шуда, ҳамзамон самарабахшии истифодаи маблағҳои бучети маҳаллӣ ба роҳ монда шуда, барои рушд ва фаъолияти самарабахши бахши хусусӣ дар маҳал шароити мусоид фароҳам оварда шавад.

Ташкил ва таъмин намудани самарабахшии худидоракунии маҳаллӣ дар ҳалли саривақтӣ ва дурусти масъалаҳои дорои аҳамияти маҳаллӣ ва дар ин замина таъмини дастрас будани хизматрасониҳои гуногун дар сатҳи маҳал ба аҳоли ва баланд бардоштани сифати онҳо яке аз вазифаҳои асосии идоракунии маҳаллиро ташкил медиҳад.

Бо мақсади дар амал татбиқ намудани самтҳои асосии рушди идоракунии маҳаллӣ, инчунин ҷиҳати ислоҳоти системаи идоракунии давлатӣ дар маҳал, таъсиси сохтори самарабахш ва фаъоли идоракунии, бо инъикоси дақиқи нақш ва фаъолияти сатҳҳои мухталифи ҳокимияти иҷроияи маҳаллӣ ва худидоракунии маҳаллӣ, ба талаботи имрӯзаи давлатдорӣ миллӣ мувофиқ намудани Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти маҳаллии

¹ Концепсияи идоракунии рушди маҳал дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11 июли соли 2015, № 522 тасдиқ шудааст.

ҳокимияти давлатӣ», инчунин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот» зарурати дохил намудани тағйиру иловаҳо ба қонунҳои мазкур ба миён омадааст.

Ба андешаи мо ҳангоми дохил намудани тағйиру иловаҳо ба қонунҳои зикргардида вазифаҳои зерин ҳатман бояд ба инобат гирифта шаванд:

1. Ташкил ва таъмин намудани гузаронидани таҳлили вазифа ва функсияҳои мақомоти маҳаллии идоракунии давлатӣ ва аз онҳо ҷудо намудани вазифа ва функсияҳои, ки дар марҳилаи минбаъдаи ислоҳоти идоракунии маҳаллӣ метавонанд ба мақомоти худидоракунии маҳаллӣ воғузур карда шаванд.

2. Ташкил ва гузаронидани таҳлили ҳуқуқии тамоми санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи низоми идоракунии маҳаллӣ ва худидоракунии маҳаллӣ, инчунин масъалаҳои банақшагири ва татбиқи барномаҳо ва нақшаҳо ҷиҳати муайян сохтани муҳолифат байни онҳо ва таҳияи пешниҳодот барои ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои мазкур.

3. Гузаронидани таҳлили мунтазами низоми мавҷудаи андоз ва сиёсати бучетӣ бо мақсади муайян намудани манбаъҳои дастгирии молиявии иҷроии вазифа ва функсияҳои идоракунии давлатӣ дар сатҳи маҳал ва худидоракунии маҳаллӣ. Инчунин, мувофиқсозии чараёни банақшагирии нақшаю барномаҳои рушди инфрасохтори маҳаллӣ бо раванди иҷроии бучет дар сатҳи шаҳру ноҳияҳо ва ҷамоатҳо.

4. Ташкил ва гузаронидани таҳлили низоми мавҷудаи назорати хизматии мақомоти маҳаллии идоракунии давлатӣ ва мақомоти худидоракунии маҳаллӣ аз ҷониби мақомоти марказии давлатӣ ва таҳияи пешниҳодот оид ба тақмили он.

5. Таҳияи барномаи давлатии омодаасозии кадрҳои (менечерҳои) идоракунанда дар сатҳи маҳаллӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо ин мақсад истифодаи имконоти васеи барномаҳои байналмилалӣ дар соҳаи маориф ва рушди ҳамкорӣ бо муассисаҳои таҳсилоти олии касбии дигар кишварҳо. Дар ин замина баланд бардоштан сифати тарбияи касбии хизматчиёни давлатӣ дар ҳамаи сатҳҳои идоракунии маҳаллӣ ва тақмили низоми пардохти музди меҳнат ва дигар дастгириҳои иҷтимоии хизматчиёни давлатӣ дар маҳал.

6. Таъмини рушди мустақилияти молиявии мақомоти худидоракунии маҳаллӣ вобаста ба вазифаҳои, ки онҳо анҷом медиҳанд ва дар ин замина тақвияти неруи худидоракунии маҳаллӣ дар ҳалли масъалаҳои дорой аҳамияти маҳаллӣ, инчунин таҳия ва қабули барномаи

рушди идоракуни ва тақвияти нақши ҷомеаи шаҳрвандӣ дар масъалаҳои худидоракунии маҳаллӣ.

7. Андешидани тадбирҳо ва фароҳам овардани шароити мусоид дар фаъолияти мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ чихати ҷамоҳангсозӣ, таҳияи нақшаю барномаҳои миёнамуҳлат ва дарозмуҳлати рушди инфрасохторҳои маҳаллӣ, аз ҷумла сохтмони манзил, роҳҳо ва дигар инфрасохтори нақлиётӣ, шабакаҳои алоқа, таъмин намудани эҳтиёҷоти аҳоли бо замин, дастрасии аҳоли ба оби нӯшокӣ ва дигар хизматрасониҳои коммуналӣ.

Андешидани чораҳои самарабахш дар барномаҳои давлатии кӯтоҳмуҳлат ва миёнамуҳлати ислоҳоти низоми идоракунии давлатӣ, ҳам дар сатҳҳои марказӣ ва маҳаллӣ имконият медиҳанд, ки татбиқи чорабиниҳои барои дурнамои дарозмуҳлат нигаронидашуда оғоз гарданд ва дар ин замина вазифаҳои нави худидоракунии маҳаллӣ, ҳамзамон, бо оғози ислоҳот дар ин бахш муайян карда шаванд. Бартараф кардани камбудии ҷойдошта дар сатҳи қонунгузорӣ ва дар оянда ба инобат гирифтани масоилҳои зикршуда ҳангоми таҳияи барномаҳо ва консепсияҳои давлатӣ барои рушди идоракунии давлатӣ дар маҳал инчунин иҷрои барномаҳои рушди иқтисодию иҷтимоии маҳал замина гузошта, дар ҷараёни демократикунонии ҷомеа нақши назаррас дошта метавонанд.

Давлатзода Д.

Унвонҷӯи шуъбаи сиёсатшиносии Институди фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

КОНСТИТУТСИЯ АСОСИ РУШДИ ДАВЛАТИ ДЕМОКРАТӢ

«Аввалин Конститутсияи Тоҷикистони соҳибистиқлол – ҳамчун ҳуччати сарнавиштсоз ва бахтномаи миллат – дар роҳи эъмори давлатдорӣ навини тоҷикон, пайвастанӣ он ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ҳифзи манфиатҳои милливу давлатӣ, таъмини сулҳу субот, ваҳдати миллӣ ва ҳуқуқи озодиҳои инсон нақши барҷастаи таърихӣ дорад».

ЭМОМАЛӢ РАҲМОН

Конститутсия – шиносномаи давлату миллат ҳисобида мешавад, зеро дар он моҳияти давлат, сохти иҷтимоӣ ва сохтори давлат ифода гардида, дар асоси он низоми ҳуқуқии давлат муайян мегардад. Он ҳамчун қонуни асосии давлат сарчашмаи ҳамаи қонунҳо мебошад.

Баъди ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳуччати сарнавиштсоз – Конститутсияи нав ниёз дошт ва ин санади таърихӣ ва тақдирсози кишвар 6 ноябри соли 1994 аз тариқи раёйпурсии умумихалқӣ қабул гардид. Ҷойи зикр аст, ки дар таҳия, омодагӣ, қабул ва тақмили ин бахтномаи халқи тоҷик Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нақши калидӣ дорад.

Конститутсия ва озодӣ ду боли истиқлоли давлат – роҳнамои ҳар як кишвару миллат аст ва маҳз ин санади олии тавонист кишварӣ моро озод ва раванди зиндагонии орому осоиштаро таҳкиму тақвият бахшад.

Мавриди қайд аст, ки Тоҷикистон дар таърихи навини худ панҷ маротиба Конститутсияро қабул намудааст, ки чор маротибаи он ба даврони Шӯравӣ, солҳои 1929, 1931, 1937, 1978 ва панҷуми он дар даврони соҳибистиқлолӣ бо роҳи раёйпурсии умумихалқӣ 6 ноябри соли 1994 қабул гардидааст.

Конститутсияҳои дар даврони Шӯравӣ қабулгардида, гуногун буда, Конститутсияи нави амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз онҳо куллан фарқ дорад ва меъёрҳои он мустақиман амал намуда, ба стандартҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ҷавобгӯ мебошанд.

Конститутсияи навини Тоҷикистон аз 10 боб ва 100 модда иборат буда, бо дарназардошти зарурати такмили таҳкими ҷомеа ба он се маротиба – 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 бо роҳи раёипурсии умумихалқӣ тағйиру иловаҳо ворид карда шудаанд.

Маҳз тавассути роҳбарии хирадмандона ва созандаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мактаби давлатдорӣ миллии тоҷикон дар замони нав ташаккул ёфта, ҷанбаҳои шаклӣ, сохторӣ, мазмунӣ ва арзишии он дар сатҳи муосир ба вучуд оварда шуданд.

Дар доираи ин мактаб андешаи нави давлатдорӣ муосири тоҷикон, яъне эъмори давлати демократӣ, дунявӣ ва ҳуқуқбунёд таъсис ёфт. Ин ғоя аввалин маротиба аз ҷониби Сарвари тозаинтиҳоби кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Иҷлосияи таърихӣ 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун роҳи ояндаи Тоҷикистон расман садо дод ва ин нуқтаи муҳим дар моддаи якуми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври абадӣ сабт гашт.

Вобаста ба ин мавзӯи ҳаётан муҳим, Сарвари давлат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар оғози ҷаласаи сиёсӣ хеш дар Иҷлосияи таърихӣ 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон иброз доштанд: «...ҳадафи сиёсӣ мо барпо кардани давлати демократию ҳуқуқбунёд ва дунявӣ аст». Дар ин ҷода, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун санади олии миллат ва шохсутуни устувори сулҳу ваҳдат, роҳнамои ҳамешагии мо хоҳад буд.

Волотарин дастовард – соҳиб шудан ба Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад ва ин санаи деринтизор рӯзи 9 сентябри соли 1991 эълон гардид. Маҳз бо шарофати Истиқлолияти давлатӣ, Тоҷикистон, ҳамчун қисми ҷудонопазири ҷомеаи ҷаҳонӣ пазируфта шуда, зиёда аз 150 кишварҳои ҷаҳон моро ҳамчун давлати ҳуқуқбунёд ва демократӣ ба расмият шинохтанд.

Дастовардҳои дигари бузурги замони соҳибистиқлолии Тоҷикистон – ин рӯзи 6 ноябри соли 1994 бо роҳи раёипурсии умумихалқӣ қабул шудани Конститутсия ва баргузории интиҳоби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ин рӯйдоди таърихӣ барои тамоми мардуми тоҷик ҳамчун санаи тақдирсоз, дурнамо ва дурахшони давлату миллат ба шумор рафта, соли ҷорӣ мо 25 солагии онро бо сарбаландӣ ҷашн мегирем. Ин санаи таърихӣ барои мардуми тоҷик

чароғи роҳнамои имрӯзу фардои миллату давлатамон буда, поягузори ин санади тақдирсоз бевосита Эмомалӣ Раҳмон мебошанд.

Аз замони қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон то имрӯз дар ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии кишварамон дигаргуниҳои кулӣ ба амал омаданд. Маҳз тағӣ ҳамин солҳо бо сабаю талошҳои ҳастанопазирӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо дарназардошти вазъияти ба сари мардуми тоҷик таҳмилгардидаи ҷанги шаҳравандӣ, музокироти миёни тоҷикон, ки мақсад аз он таъмини сулҳу субот ва оромии Тоҷикистон буд, шурӯъ гардид.

27 июни соли 1997 Сарвари давлат «Созишномаи умумии истикрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон» -ро ба имзо расонид. Созишнома дар баробари ҳаллу фасли як қатор масъалаҳои мубрам, ворид намудани тағйиру иловаҳо низ ба Конститутсияи пешбинӣ намуд. Барои амалӣ намудани ин ҳадаф аввалин тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи 26 сентябри соли 1999 бо тариқи раёйпурсии умумихалқӣ ворид карда шуданд. Аз ҷумла, ба боби 3 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру иловаҳо ворид карда шуд, ки тибқи он дар мамлакат парламенти доимоамалкунандаи касбӣ – Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз ду маҷлис – Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон иборат аст, таъсис ёфт.

Ҳамзамон, пешрафти ҳаёти ҷомеа талаб мекард, ки муқаррароту меъёрҳои конститутсионӣ тақмил дода шуда, онҳо ба талаботи замон мувофиқ гардонидани шаванд. Тавре Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паём ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 апрели соли 2003 иброз намуда буданд: «...меъёрҳои Конститутсия бояд ба инкишофи равандҳои демократӣ дар ҷомеа ва танзими муносибатҳои нави иқтисодӣ мусоидат намояд».

Ҳамин буд, ки як гурӯҳ аъзои Маҷлиси миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташаббус баромад намуданд. Ин пешниҳоди намояндагони халқ, иборат аз ҳифзи арзишҳо ва дастовардҳои буданд, ки дар давоми солҳои 1992 – 2003 ба даст омада буданд. Тағйиру иловаҳо, аз ҷумла масъалаҳои зеринро дар бар гирифтанд: арзиши олий эътироф намудани ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳраванд, муқаррар намудани муҳлати ваколати Президент ба муҳлати 7 сол ва на бештар аз ду муҳлат пай дар пай интихоб шудани як шахс, иҷтимоӣ муайян намудани муҳлати ваколати судяҳо то 10 сол дароз карда шуд.

Бори дуҷум, 22 июни соли 2003 ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру иловаҳо ворид гардиданд, ки ин пеш аз ҳама самараи заҳматҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аст. Халқи Тоҷикистон амалан ихтиёри давлатдориро ба даст гирифта, асосҳои ҳуқуқии барпо намудани давлати соҳибистиклоли демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягонро гузошта, ислоҳоти конституциониро дар мамлакат амалӣ гардонид ва заминаҳои эҳёи миллиро фароҳам сохта, дар кишвар раванди бунёдкориро оғоз бахшид.

Тағйиру иловаҳои ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 22 майи соли 2016 воридшуда тақозои рушди устувору босуботи ҷомеа, баҳусус ҷомеаи муосири Тоҷикистон буда, меъёрҳои он пайваста такмил дода шуданд. Инкишофи меъёрҳои Конститутсия дар навбати худ талаб менамояд, ки қонунгузори амалкунанда низ такмил ёфта, бо дарназардошти рушди забони давлатӣ, ба инобат гирифтани қоидаҳои нави имлои забони тоҷикӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 октябри соли 2011, №458 тасдиқ шудааст, дар матни Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, истилоҳҳо ва ибораву калимаҳо мукамал гардонидани шаванд.

Зарурати дигари ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба ҳам мутобиқ намудани меъёрҳои Қонуни асосӣ ба истилоҳу меъёрҳои санадҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣ ба шумор меравад. Тағйироти мазкури Конститутсия барои рушди бемайлони соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеаи адолатпеша мусоидат намуданд.

Тавре Конститутсияи кишвар муайян кардааст, дар Тоҷикистон ҳаёти сиёсӣ дар асоси гуногунандешӣ чараён гирифта, шаҳрвандон метавонанд дар заминаи мавқеи сиёсии худ ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ таъсис диҳанд. Имрӯз дар ин раванд дар Тоҷикистон пояҳои устувори яке аз муҳимтарин институтҳои ҷомеаи демократӣ, яъне низоми бисёрҳизбӣ гузошта шудааст, ки ҳоло дар қорҷӯбаи он ҳафт ҳизби сиёсӣ фаъолияти худро идома медиҳанд. Табиист, ки ҳар ҳизби сиёсӣ, мавқеи сиёсӣ, ақидавӣ ё барномавии худро дорад ва моҳияти низоми бисёрҳизбӣ низ дар ҳамин аст. Вале, ҳамзамон бо ин, ҳизбҳои сиёсӣ бояд манфиатҳои милли, арзишҳои бунёдии давлатдорӣ, суботу амнияти милли, ваҳдату ризоияти ҷомеа ва дар маҷмӯъ манфиатҳои миллиро фаромӯш насозанд.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон санади олии меъерию ҳуқуқӣ буда, арзиши олии ҷомеа ба ҳисоб меравад ва мувофиқи он ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандонро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд. Ҳуқуқу озодиҳо ва вазифаҳои инсонро шаҳрванд аз

ҷониби давлат эътироф ва қафолат дода мешавад. Тибқи талаботи Конститутсия ҳеҷ як мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдори давлатӣ ҳуқуқ надоранд, ба ягон вачҳ қадрӯ қиммати инсонро паст зананд, дахлнопазирии шахс, манзил ва монанди инҳоро ҳалалдор намоянд.

Ҳамчунин, дар ин давра Ҳукумат зери роҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тавонист дар масъалаҳои баланд бардоштани ҳуқуқи занон ва таъмини баробарҳуқуқии зану мард дастовардҳои муҳим ба даст оранд. Имрӯз дар тамоми соҳаҳои ҳаёти Тоҷикистон занон нақши сазовори худро дошта, дар оянда низ сиёсати давлатӣ дар ин раванд ба таври мукамал идома меёбад.

Бо шарофати қабули Конститутсия, Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун субъекти комилҳуқуқи муносибатҳои байналмилалӣ, халқи Тоҷикистон чун мардуми бунёдкор, сулҳпарвар ва фарҳангӣ шинохта шудааст. Ин санади муқаддас ва тақдирсоз чун чароғи фурузон роҳи рушди давлати соҳибистиқлоли мо ва халқи тоҷикро барои сад-солаҳо мунаввар мекунад.

Конститутсияи қабулнамудаи халқи Тоҷикистон тавонист ифодагари манфиатҳои доимии халқ бошад, омили меҳнаткашонро инъикос намояд, Тоҷикистонро дар арсаи олам муаррифӣ кунад ва барои сулҳу субот ва ваҳдати комил расидани мо нақши муҳим бозад. Маҳз бо дарназардошти чунин меъёрҳои фароғири ҳуқуқи инсон, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби коршиносони сатҳи байналмилалӣ дар шумори панҷ Конститутсияи беҳтарин давлатҳои узви Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо номбар гардид.

Соли 2019 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 25 сола гардид ва мардум бо қамоли ифтихор 6 ноябрро ҳамчун рӯзи қабули Конститутсияи чашн гирифта, ифтихорманди он ҳастанд, ки ин санади таърихӣ ва тақдирсоз амалкунандаи орзую омол, равшангари зиндагӣ ва чароғи роҳнамои халқи Тоҷикистон аст.

Аз ин рӯ, вазифаи инсонӣ ва қарзи фарзандии мо, ки онро ҳамчун дурнамои рушду созандагии давлату Ватан – Тоҷикистони азиз, эҳтиром ва риоя намоем.

**ТАЪИНОТИ
СУДИ КОНСТИТУТСИОНИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ТАЪИНОТИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

дар бораи рад намудани оғози мурофияи судии конститусионӣ оид ба дархости ҳизби социал-демократии Тоҷикистон «Дар бораи мувофиқат накардани моддаи 32¹ Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба қисми сеюми моддаи 1, қисми сеюми моддаи 5, қисмҳои дуюм ва сеюми моддаи 14, қисми якуми моддаи 17, қисмҳои якум ва панҷуми моддаи 49 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон»

ш. Душанбе

10 январи соли 2020

Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳайати раисикунанда Раиси Суди конститусионӣ Ашурзода А.А., муовини Раис Каримзода К.М., судя-котиб Ҳошимзода Д.Д., судяҳо: Абдуллозода Л.И. ва Ҷамшедзода Ҷ.Н.,

бо иштироки котиби маҷлиси судӣ – Исломозода П.,

дар маҷлиси судии Суди конститусионӣ гузориши судяҳои Суди конститусионӣ Абдуллозода Л.И. ва Ҷамшедзода Ҷ.Н.-ро аз рӯи дархости ҳизби социал-демократии Тоҷикистон «Дар бораи мувофиқат накардани моддаи 32¹ Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба қисми сеюми моддаи 1, қисми сеюми моддаи 5, қисмҳои дуюм ва сеюми моддаи 14, қисми якуми моддаи 17, қисмҳои якум ва панҷуми моддаи 49 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» шунида,

м у а й я н к а р д:

Ҳизби социал-демократии Тоҷикистон дар намоёндагии раисаш Зойиров Р.Ҳ. бо дархост ба Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон муроҷиат намуда, дар он қайд менамояд, ки моддаи 32¹ Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ғайриконститусионӣ мебошад ва аз ин рӯ, аз рӯзи қабулаш эътибор надорад.

Дар иртибот ба андешаи худ муроҷиаткунанда ба қисми сеюми моддаи 1, қисми сеюми моддаи 5, қисмҳои якум ва дуюми моддаи 10,

қисмҳои дуюм ва сеюми моддаи 14, қисми якуми моддаи 17 ва қисми якуми моддаи 49 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ишора намуда, аз ҷумла ибраз мекӯнад, ки Конституцияи шаш намунаи сензҳои интихоботӣ, яъне аз рӯи синну сол, шахрвандӣ, таҳсил, ҷойи истиқомат, хизматӣ ва забониро муайян намуда, дар он ягон сензи молиявӣ ё гавари интихоботӣ пешбинӣ нашудааст. Ҳамчунин, ӯ таҷрибаи дигар давлатҳоро мисол оварда, дар онҳо мавҷудияти сензҳои интихоботӣ, аз қабилӣ синну сол, шахрвандӣ, моликият (молиявӣ), таҳсил, иқомат, чинс, наҷод, дин, хизмат ва забониро қайд мекунад.

Ба андешаи муроҷиаткунанда меъёрҳои сензи молиявӣ, наҷодӣ, чинсӣ ва мазҳабӣ ҳамеша таъйиз буда, ба принципҳои демократии интихобот мувофиқ нестанд. Ҳангоми қабули Қонуни конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» гавар ё сензи молиявии интихобот мавҷуд набуд. Баъдан, ба ин қонун моддаи 32¹ ворид карда шуд ва аз ҳамин давра, дар тӯли беш аз даҳ сол ҳизби сосиал-демократии Тоҷикистон масъалаи мазкурро зери суол мекӯнад, аммо Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон муроҷиатҳояшро ба эътибор намегирад.

Бо назардошти ҳолатҳои зикршуда, муроҷиаткунанда моддаи 32¹ Қонуни конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро хилофи қисми сеюми моддаи 1, қисми сеюми моддаи 5, қисмҳои дуюм ва сеюми моддаи 14, қисми якуми моддаи 17 ва қисмҳои якум ва панҷуми моддаи 49 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисобида, бо тақия ба муқаррароти моддаи 10 Конституцияи қайд мекунад, ки моддаи 32¹ Қонуни конституцияи зикршуда аз рӯзи қабулаш эътибор надорад.

Бинобар ин, ҳизби сосиал-демократии Тоҷикистон аз Суди конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон талаб намудааст, ки гавари интихоботие, ки дар моддаи 32¹ Қонуни конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» муқаррар шудааст, бекор карда шавад ва аз рӯзи қабулаш беэътибор дониста шавад.

Суди конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дархост ва дигар маводи ба он заминамӯдаро ҳаматарафа дида баромада, дар масъалаи мутобикати моддаи 32¹ Қонуни конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба қисми сеюми моддаи 1, қисми сеюми моддаи 5, қисмҳои дуюм ва сеюми моддаи 14, қисми якуми моддаи 17 ва қисмҳои якум ва панҷуми моддаи 49 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон номуайя-

ние ошкор накард, ки он барои баррасии парванда дар Суди конститусионӣ асос гардад.

Чунончи, тибқи талаботи қисми 2 моддаи 44 Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои баррасии парванда дар Суди конститусионӣ ошкор гаштани номуайяни дар масъалаи ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат доштани қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ асос мегардад.

Мавҷуд набудани номуайяни дар масъалаи бахсӣ дар он ифода меёбад, ки муқаррароти қисми сеюми моддаи 1, қисми сеюми моддаи 5, қисмҳои дуюм ва сеюми моддаи 14, қисми якуми моддаи 17 Конститутсия, ки муроҷиаткунанда дар доираи дархост ба онҳо ишора намудааст, ба моддаи 32¹ Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» алоқамандии бевоситаи мавзӯӣ ва мазмунӣ надоранд ва ин ҳолат мантиқан наметавонад боиси таҳлили муқоисавии конститусионӣ-ҳуқуқии меъёри моддаи бахсии Қонуни конститусионӣ ва меъёрҳои зикршудаи Конститутсия гардад.

Моддаҳои зикршудаи Конститутсия дорои мазмун ва мавзӯи танзими ҳуқуқии худ буда, онҳоро ба таври умум ва фарз нисбати тамоми масъалаҳои ҷузъии пешбиниамудаи қонунгузорӣ бевосита татбиқ кардан мантиқ надорад.

Бинобар ин, мавқеи муроҷиаткунанда ба эҳтимолияти тахминии ӯ дар хусуси ғайриконститусионӣ будани муқаррароти санади меъёрии ҳуқуқӣ асос ёфта, бо факту далелҳои мушаххаси мавзӯӣ асоснок карда нашудааст. Мавқеъ бояд мавзӯи баррасишавандаро фаро гирифта, асосноккунии ҳуқуқии ҷанбаҳои мавзӯи бахсиरो бевосита ифода карда тавонад.

Набудани номуайяни дар масъалаи мутобиқати моддаи 32¹ Қонуни конститусионӣ ба қисмҳои якум ва панҷуми моддаи 49 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, дар он ифода меёбад, ки дар қисмҳои зикршудаи моддаи 49 Конститутсия ба таври мушаххас пешбинӣ нашудани масъалаи бахсӣ (гарави интихоботӣ) ва зери танзими Қонуни конститусионӣ қарор гирифтани он, таҷрибаи маъмули конститусионӣ арзёбӣ мегардад.

Инчунин, дар қисми ҳаштуми моддаи 49 Конститутсия ба Қонуни конститусионӣ ҳавола гардидани масъалаҳои марбут ба интихобот, мазмуни аз танзими конститусионӣ берун мондани масъала ва ғайриконститусионӣ будани онро надорад. Ин ҳолат, аз хусусияти муқарраркунанда ва муайянкунанда доштани Конститутсия чун санади эътибори олии ҳуқуқидошта бармеояд ва идомаи

мантикий татбиқи меъёрҳои Конститутсия дар қонунгузорӣ ба шумор меравад.

Илова бар ин, муқаррароти моддаи 32¹ Қонуни конститутсионии зикршуда мазмунан меъёри маҳдудкунанда ё манъкунандаи ҳуқуқи интиҳоботӣ набуда, нисбат ба тамоми ҳизбҳои сиёсӣ ва дигар номзадҳо ба вакилии Маҷлиси намояндагон яхела татбиқ мегардад.

Дар ҳамин замина Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интиҳоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» масъалаҳои марбут ба интиҳоботро ба мақоми олии намояндагӣ ва қонунгузории кишвар дар доираи талаботи Конститутсия мавриди танзим ва ҳаллу фасл қарор додааст.

Ғайр аз ин, ҳизби социал-демократии Тоҷикистон ҳуқуқи муроҷиати худро ба Суди конститутсионӣ бо банди а) қисми дуюми моддаи 14, банди 7) моддаи 37, қисмҳои яқум, дуум, сеюм ва панҷуми моддаи 40, қисми чоруми моддаи 41 Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 ноябри соли 1995, №85 «Дар бораи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» асоснок намудааст, ки Қонуни конститутсионии мазкур бинобар дар таҳрири нав қабул гардидани Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июли соли 2014, №1083 «Дар бораи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз эътибор соқит доништа шудааст. Ҳуқуқ ва тартиби муроҷиат ба Суди конститутсионӣ дар дигар моддаҳои дахлдори Қонуни конститутсионии амалкунанда аз 26 июли соли 2014 мавриди танзими ҳуқуқӣ қарор дода шудааст.

Бо чунин тарзи масъалагузорӣ, дархости муроҷиаткунанда аз ҷиҳати шаклу мазмун низ ба талаботи моддаи 41 Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мутобиқат намекунад.

Аз ин рӯ, Суди конститутсионӣ оғоз намудани мувофиқаи судии конститутсиониро оид ба дархости ҳизби социал-демократии Тоҷикистон «Дар бораи мувофиқат накардани моддаи 32¹ Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интиҳоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба қисми сеюми моддаи 1, қисми сеюми моддаи 5, қисмҳои дуум ва сеюми моддаи 14, қисми якуми моддаи 17, қисмҳои яқум ва панҷуми моддаи 49 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» бинобар набудани асос барои баррасии парванда дар Суди конститутсионӣ ва ба талаботи моддаи 41 Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мувофиқ набудани дархост рад менамояд.

Бо назардошти ҳолатҳои зикршуда, тибқи талаботи моддаи 89 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва моддаҳои 34, 40, 41, 44, 45,

55, 56 ва 60 Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон,

таъин кард:

1. Оғоз намудани муруфияи судии конституцсионӣ аз рӯи дархости ҳизби социал-демократии Тоҷикистон «Дар бораи мувофиқат накардани моддаи 32¹ Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба қисми сеюми моддаи 1, қисми сеюми моддаи 5, қисмҳои дуюм ва сеюми моддаи 14, қисми якуми моддаи 17, қисмҳои якум ва панҷуми моддаи 49 Конституцсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» бинобар набудани асос барои баррасии парванда дар Суди конституцсионӣ ва ба талаботи моддаи 41 Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мувофиқ набудани дархост рад карда шавад.

2. Таъинот қатъӣ буда, нисбат ба он шикоят овардан мумкин нест.

3. Таъинот дар Ахбори Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр карда шавад.

Раиси

Суди конституцсионии
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ашурзода А.А.

Судя-котиби

Суди конституцсионии
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳошимзода Д.Д.

**НАВИДҶОИ
СУДИ КОНСТИТУТСИОНИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

НАВИДҶОИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Аз 5 то 9 июни соли 2019 бо мақсади иштирок дар Конфронси байналмилалӣ дар мавзӯи: «Таҷзияи ҳокимият ва Суди конститусионӣ» сафари хизмати судьяи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳошимзода Д. ба шаҳри Улан-Батори Муғулистон доир гардид.

Дар кори ин чорабинии сатҳи байналмилалӣ, ки бо ташаббуси Суди конститусионии Муғулистон ва Комиссияи Венетсиани Шӯрои Аврупо доир гардид, намояндагони мақомоти назорати конститусионии кишварҳои мухталифи ҷаҳон ва созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ, аз қабилӣ Булғористон, Иттиҳодияи Мянма, Қирғизистон, Латвия, Ўзбекистон, Шоҳигарии Таиланд, Хорватия, Федератсияи Россия, Комиссияи Венетсиани Шӯрои Аврупо, намояндагони ҳокимияти судии Муғулистон, олимони соҳаи ҳуқуқ ва дигарон иштирок намуданд.

Зимни конфронс мавзӯҳои мухталифи марбут ба конституционализм, нақши Суди конститусионӣ дар таъмини волоияти Конститутсия, ҳимояи ҳуқуқҳои конститусионии инсон ва шаҳрванд, нақши адолати судии конститусионӣ дар амалишавии арзишҳои конститусионӣ, принсипи таҷзияи ҳокимияти давлатӣ, таҳкими демократия, таҷрибаи назорати судии конститусионӣ дар давлатҳои мухталиф ва дигар мавзӯҳои мубрами соҳаи ҳуқуқ мавриди муҳокимаҳои донадор қарор дода шуданд.

Судьяи Суди конститусионӣ Ҳошимзода Д.Д. зимни кори конфронс бо маъруза дар мавзӯи «Назорати судии конститусионӣ ва принсипи таҷзияи ҳокимият дар Тоҷикистон» баромад намуда, дар доираи он оид ба саҳми созандаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар рушду таҳкими ҳокимияти судӣ дар мамлакат ва татбиқи Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2021, ки дар радифи дигар масъалаҳо такмили Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро низ пешбинӣ намудааст, ибрози андеша кард.

Ҳамчунин, ҳангоми баромад ба ҳозирин оид ба нақши Суди конститусионӣ дар таъмини волоияти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, амалисозии принсипи таҷзияи ҳокимият, ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таҳкими падидаҳои демократӣ, аҳамияти иҷроӣ қарорҳои мақомоти назорати конститусионӣ дар рушди

конститутсионализм ва татбиқи муқаррароти Конститутсияи кишвар маълумот пешниҳод карда шуд.

4 октябри соли 2019 дар Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида ба Рӯзи забони давлатӣ, ки ҳамасола 5 октябр бо як шукӯху шаҳомати хосса чашн гирифта мешавад, маҷлиси тантанавӣ баргузор гардид.

Маҷлисро бо сухани муқаддимавай Ашурзода А.А.- Раиси Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ифтитоҳ бахшида, ҳозиринро ба ин иди муқаддас табрику таҳният гуфта, нақши забонро дар давлатдорӣ тоҷикон муҳим арзёбӣ намуд.

Сипас Каримзода К.М. –муовини Раиси Суди конститутсионӣ ва ёрдамчии судя Темиров В.Т. бо маърузаҳо баромад намуда, дар бораи таърихи забон ва махсусан рушду нумӯи он дар замони соҳибистиклолӣ ҳарф заданд.

Зикр карда шуд, ки забони тоҷикӣ бузургтарин рамзи давлатдорӣ халқи тоҷик маҳсуб меёбад, ки бо қудрату тавоноии он мардуми тоҷик ба Истиклолияти давлатӣ мушарраф гардидааст.

Гузаштагони мо ҳатто дар давраи басо номусоид ва вазнини таърихи худ забони худро аз даст навода, онро чун гавҳараки чашм хифз намуда, то ба замони соҳибистиклолии давлати мо нигоҳ дошта, саҳми худро дар рушду такомули он гузоштанд.

Адабиёти оламшумули мо шаҳодати тавоноӣ ва зебоии забони тоҷикӣ мебошад.

Таъкид гардид, ки рушду нумӯи забон бо мавқеъ ва нақши созандаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вобастагии амиқ дорад. Бо дастуру ҳидоятҳои Пешвои миллат нақши забони давлатӣ дар умури сиёсӣ, иқтисодию иҷтимоӣ, соҳаҳои коргузори ва эҷоди қонунҳо мавқеи назаррас пайдо намуд.

Қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 октябри соли 2009 «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки бо ташаббуси бевоситаи ӯ қабул гардида, аз 7 боб ва 28 модда иборат аст, ба рушди минбаъдаи забони давлатӣ таъсири ҳамаҷонибаи худро расонид.

Ҳамин тариқ, даврони соҳибистиклолӣ замони рушду такомули арзишҳои асили маънавий ва анъанаву суннатҳои неки халқи тоҷик, аз ҷумла забони модарӣ маҳсуб меёбад, қайд намуданд – маърузачиён.

Сипас хизматчиёни давлатии дастгоҳи Суди конститутсионӣ Ҳусензода Х., Раҷаббекова М., Сангова Г. ва Саидова Н. аз ашъори шоирони маъруфи тоҷик оид ба забони давлатӣ шеърҳо қироат намуданд.

Дар хотимаи маҷлис Ашурзода А.А. ҳозиринро бори дигар ба Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон табрик намуда, зикр кард, ки эҳтироми забон– ин омӯзишу аз бар кардани он мебошад ва ҳозиринро ба омӯзиши чуқури забони давлатӣ ва аз бар кардани он даъват намуд.

Аз 17 то 23 октябри соли 2019 сафари кории Раиси Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ашурзода А.А. ва судьяи Суди конституцсионӣ Ҷамшедзода Ҷ.Н. ба шаҳри Қоҳираи Ҷумҳурии Арабии Миср чиҳати иштирок дар ҷашни тиллоии Додгоҳи олии конституцсионии Ҷумҳурии Арабии Миср доир гардид.

Дар кори ин чорабиниҳои сатҳи байналмилалӣ раисон ва намоёндагони мақомоти назорати конституцсионии зиёда аз чил кишвари ҷаҳон, аз ҷумла Федератсияи Россия, Қазоқистон, Беларус, Қирғизистон, Албания, Ангола, Баҳрайн, Ҷумҳурии Мардумии Чин, Бурундӣ, Эквадор, Ҳиндустон, Индонезия, Ироқ, Иордания, Ҷумҳурии Корея, Кувейт, Лубнон, Мадагаскар, Марокко, Муғулистон, Нигерия, Фаластин, Руминия, Испания, Судон, Аморати Муттаҳидаи Араб, Украина, Ветнам, Яман, намоёндагони мақомоти ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Арабии Миср, олимони соҳа ва дигарон иштирок намуданд.

Конференсияи байналмилалӣ ба се бахш ҷудо гардида, бахши аввал ба мавзӯи «Ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои конституцсионӣ дар марҳилаи муосир» бахшида шуда буд.

Дар ин бахш мавзӯҳои марбут ба нақши мақомоти назорати конституцсионӣ дар таҳияи стандартҳои байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқи инсон мавриди баррасии иштирокчиён қарор гирифт. Масъалаи ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти мазкур бо дигар шохаҳои ҳокимияти давлатӣ муҳокима гардида, Раиси Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо маъруза дар мавзӯи «Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон кафили ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои конституцсионӣ» баромад намуд.

Бахши дуюми конференсия ба мавзӯи «Ҳамкориҳои судҳои конституцсионӣ ва судҳои олий, таъмини шаффофияти фаъолияти судҳо дар мубориза бар зидди коррупсия» бахшида шуда, дар он масъалаҳои вобаста ба муносибат ва ҳамкориҳои тамоми сохторҳои низомии судии давлатҳо баррасӣ гардида, нақши судҳои конституцсионӣ ва судҳои олий дар таъмини назорати судӣ муҳим арзёбӣ гардид.

Бахши сеюми конференсия ба масъалаҳои «Баланд бардоштани касбият ва салоҳиятнокии судҳо ва истифодаи технологияи муосири иттилоотӣ зимни қабули қарорҳои судӣ» бахшида шуда, дар он дасто-

вардҳо ва таҷрибаи судҳои конститусионии баъзе давлатҳо, аз ҷумла Федератсияи Россия, Ҷумҳурии Мардумии Чин, Испания ва дигар кишварҳо мавриди муҳокима қарор гирифтанд.

Зимни сафари корӣ, ҳамчунин вохӯрии Раиси Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Раиси Додгоҳи олии конститусионии Ҷумҳурии Арабии Миср доир гардида, мавзӯҳои вобаста ба таҳкими минбаъдаи ҳамкориҳои мутақобилан судманди дучониба матраҳ гардиданд.

Ҳамчунин, дар ин сафар Раиси Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳбарони мақомоти назорати конститусионии ҷумҳуриҳои Беларус, Қирғизистон ва Қазоқистон вохӯрӣ доир намуда, чихати густариши ҳамкориҳои минбаъда суҳбатҳои муфид анҷом дода шуданд.

ФАЪОЛИЯТИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНӢ ДАР СОЛИ 2019

Соли 2019 барои мардуми сарбаланди кишвар боз як соли шукуфӣ ва пешрафти соҳаҳои ҳоҷагии халқ, таҳкими ғояҳои ватандӯстӣ, худшиносию ҳудогоҳӣ дар ҷомеа, баргузориҳои рӯйдодҳои бузурги сиёсӣ иқтисодӣ ва боло рафтани эътибори байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ мегардад.

Дар фазои бошукӯҳ ва идона таҷлил гардидани солгарди идҳои миллӣ, аз ҷумла Иди байналмилалӣ Наврӯз, Рӯзи Ваҳдати миллӣ, Истиклолияти давлатӣ, Забони давлатӣ, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Рӯзи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Рӯзи Парчами давлатӣ шаҳодати дар роҳи рушди устувору бомаром қарор доштани давлати навини тоҷикон мебошад.

Рушду таҳкими вазъи иқтисодӣ иҷтимоӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2019 дар рушди минбаъдаи иқтисодиёти Тоҷикистон бетаъсир намоиш дод.

Ҳамин аст ки моҳи январ аз рӯи радбаандии маҷаллаи байналмилалӣ молиявии англисзабон «Global Finance» ба рӯйхати кишварҳои амттарини сайёра шомил шудани Тоҷикистон ва моҳи ноябр аз тарафи Маркази таҳлилии амрикоӣ «Gallup» дар пайи як назарпурсии шаҳрвандони 142 давлати дунё дар зинаи дуҷумлаи маҷаллаи амттарини кишварҳои олам ҷой додани Тоҷикистон натиҷаи фаъолияти бонизомии роҳбарияти давлат, мақомоти давлатӣ, суботи бардавому сиёсӣ ва иҷтимоӣ ҳуқуқии ҷомеаи Тоҷикистон ба шумор меравад.

Бо иштироки беш аз 500 ҳайат аз 50 давлати дунё, 28 созмони байналмилалӣ ва минтақавӣ баргузор гардидани Конфронси сатҳи баланд «Ҳамкории байналмилалӣ ва минтақавӣ дар мубориза бо терроризм ва манбаъҳои маблағгузори он, аз ҷумла гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва ҷинойткориҳои муташаккил», инчунин бо иштироки сарони давлатҳо ва ҳукуматҳо, вазирони қорҳои хориҷӣ аз 27 давлати аъзо, 8 давлат ва 5 созмони байналмилалӣ нозир доир шудани Ҳамоиши панҷуми Машварати ҳамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осие дар шаҳри Душанбе ва дигар чорабиниҳои муҳими сиёсӣ бо иштироки роҳбарияти олии сиёсии кишвар шаҳодати гуфтаҳои боло мебошанд.

9 сентябр дар Рӯзи Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қор шурӯъ кардани чархи дуҷуми Неругоҳи барқии обии «Роғун», ба зинаи нави рушди иқтисодию иҷтимоӣ ворид гардидани давлати мо мебошад.

Бо ифтиҳои чархи дуҷуми ин иншооти аср, орзуву ормонҳои деринаи миллати тоҷик амалӣ гардида, эътимоду боварии мардум ба ояндаи дурахшони мамлакат қавитар гардид.

Дар сатҳи баланди ифтиҳор аз давлату давлатдорӣ ва таҳкими арзишҳои демократӣ таҷлил гардидани 25-солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз нақши муҳими ин ҳуҷҷати сиёсӣ ҳуқуқӣ дар таҳкими давлати миллӣ ва давлатсозиву давлатдорӣ навин шаҳодат медиҳад.

Соли равон дар заминаи ҳуқуқи ташаббуси қонунгузори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат ба муносибати 25-умин солгарди Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шудани Қонун «Дар бораи авф», нишонаи муҳими дар меҳвари сиёсати давлатӣ қарор доштани татбиқи принсипи инсондӯстӣ ва таъмини принсипи конститутсионии арзиши олий будани инсон ва ҳуқуқи озодии ӯ мебошад.

Ин қонун нисбат ба зиёда аз бист ҳазор маҳбус, шахсони парвандаи онҳо дар тафтишоти пешакӣ ва баррасии судӣ буда татбиқ гардида, барои ба роҳи дуруст ҳидоят намудани шахсони бо сабабҳои мухталиф даст ба ҷинойтзада шароити мусоид фароҳам оварда, аз ҷониби ҷомае ҳамчун омили муҳими ифтиҳормандӣ аз амалҳои инсондӯстонаи Сарвари давлат арзёбӣ гардид.

Доир гардидани воҳӯрии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба намояндагони мақомоти судии кишвар, аз нақши муассир доштани ҳокимияти судӣ дар бунёди давлати соҳибистиклол,

демократӣ, ҳуқуқбунёд ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд шаҳодат медиҳад.

Умуман, равандҳои бомаром ва муназзами сиёсии мамлакат, фаъолияти бузурги созандагиву бунёдкорӣ ва меҳнати сазовор бахшида ба чашнгирии 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз Суди конститусионӣ, судяҳо ва кормандони дастгоҳи он тақозо дорад, ки ҳамқадами замон буда, барои дар сатҳи баланди касбӣ ба амал баровардани салоҳияти Суди конститусионӣ нақши муассири худро бозанд.

Соли 2019 ба Суди конститусионӣ 1183 адад санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ворид гардида, ҷиҳати муайян намудани мутобиқати онҳо ба Конститутсия мавриди омӯзиш қарор гирифтанд.

Ҳамчунин, 317 адад мактубҳо аз мақомоти гуногуни давлатию ҷамъиятӣ ва 59 адад мактубҳо аз мақомоти назорати конститусионии давлатҳои хориҷӣ дохил шуда, сари вақт иҷро гардиданд.

Суди конститусионӣ дар навбати худ ба мақомоти қонунгузор, иҷроия, судӣ ва шахсони воқеию ҳуқуқӣ оид ба масъалаҳои гуногун 612 адад мактуб ирсол намудааст.

Дар ин давра ба Суди конститусионӣ 42 адад мурочиатҳои хатгӣ ва 192 адад мурочиатҳои шифоҳӣ ворид гардидааст, ки онҳо дар доираи қонунгузорӣ сари вақт ҳаллу фасли худро ёфтанд. Мурочиатҳо оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои конститусионӣ, мувофиқати қонунҳо ба конститутсия, норозигӣ аз санадҳои судӣ, норозигӣ аз кирдорҳои кормандони мақомоти давлатӣ, барқарор кардан ба ҷои қор ва манзили зист, пардохт намудани музди меҳнат ва дигарҳо мебошанд.

Сомонаи Суди конститусионӣ фаъол буда, то ба 1 январи соли 2020 зиёда аз 1064756 нафар шахсон ба сомона ворид гардида, аз маводҳои гирдовардаи он истифода бурданд. Ба ҳолати 1 январи соли 2020 теъдоди умумии китобҳо ва маводҳои китобхонаи Суди конститусионӣ 2990 ададро ташкил медиҳанд.

Ташвиқу тарғиби Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 26 декабри соли 2018 ба Маҷлиси Олӣ дар маркази диққати судяҳо ва хизматчиёни давлатии Суди конститусионӣ қарор дорад. Гурӯҳи таблиғотӣ зимни сафари қорӣ худ дар шаҳри Истаравшан бо кормандони мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳр ва сохторҳои он, аҳли ҷамоатчиғӣ, ходимони дин, занони фаъол, ҷавонон, омӯзгорон, табибон ва дигар сокинони шаҳр вохӯриҳо анҷом доданд.

Зимни вохӯриҳо мазмуну муҳтавои созанда ва бунёдкоронаи Паём фаҳмонида шуда, даъват ба амал оварда шуд, ки аҳоли ҷиҳати дар сатҳи муносиб таҷлил намудани ҷашни 30-солагии Истиқлолияти

давлатӣ ва ободу зебо гардонидани макони зист, деҳа, маҳалла, шаҳру ноҳия фаъолона иштирок намоянд.

Воҳӯриҳо бо мардум собит сохт, ки халқ ба Пешвои муаззами миллат эътимод ва эътиқоди самимӣ дошта, ба ояндаи пурсаодати давлати худ бо назари нек менигаранд.

Дар ин давра ҷиҳати тарғибу ташвиқи нуқтаҳои асосии Паём, аз ҷониби судяҳо ва кормандони суд дар рӯзнома, дигар воситаҳои ахбори омма ва Ахбори Суди конститусионӣ мақолаву хабарҳо ба нашр расонида шудааст.

Масъалаи омӯзиши қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии мақомоти марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҷиҳати муайян намудани мутобиқати онҳо ба Конститутсия ва дигар қонунҳои амалкунанда фаъолияти доимии Суди конститусионӣ ба ҳисоб меравад.

Суди конститусионӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии мақомоти марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатиро омӯхта, нисбат ба онҳо сӣ гузориш дар бораи мутобиқати онҳо ба қонунгузории ҷорӣ таҳия кардааст.

Рӯйдодҳои бузурги таърихӣ дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодию иҷтимоӣ ва байналмилалӣ мамлакат ба вуқӯъомада нишонаи пойдорӣ ваҳдати миллӣ, ҳамдигарфаҳмӣ, суботи сиёсӣ иқтисодӣ, қонуниятии конститусионӣ ва таҳкими равандҳои демократӣ дар давлат ба шумор мераванд.

Умуман, фаъолияти бомарому густурдаи Суди конститусионӣ, ки аз падидаҳои муҳими давлати демокративу ҳуқуқбунёд ба шумор меравад, шаҳодати он аст, ки ин мақом дар рушду таҳкими давлати ҳуқуқбунёд аҳамияти хоса дошта, дар амалӣ намудани мақсаду вазифаҳои давлат ва ҷомеаи Тоҷикистон, таъмини волоияту амали бевоқифаи Конститутсия ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд нақши муассир дорад.

Конституция Таджикистана обладает высшей юридической силой, ее нормы имеют прямое действие.

(Статья 10 Конституции Республики Таджикистан)

**ВЕСТНИК
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

Научно-информационный журнал

Главный редактор:

Ашурзода А.А.

Председатель Конституционного суда
Республики Таджикистан

Редакционная коллегия:

- Каримзода К.М.** Заместитель Председателя Конституционного суда Республики Таджикистан, кандидат политических наук
- Хошимзода Д.Д.** Судья Конституционного суда Республики Таджикистан, кандидат юридических наук
- Сотиволдиев Р.Ш.** Председатель Научно-консультативного совета при Конституционном суде Республики Таджикистан, доктор юридических наук, профессор
- Искандаров З.Х.** Член Научно-консультативного совета при Конституционном суде Республики Таджикистан, доктор юридических наук, профессор

СОДЕРЖАНИЕ

Послание Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли.....127

Бондарь Н.С. Конституция России в условиях глобальных перемен правовой жизни: от политических иллюзий к юридическому реализму.....158

Диноршоев А.М. Конституционная безопасность как фактор укрепления государственности.....176

Рахмон Д.С. Правовые позиции Конституционного суда: вопросы теории и практики.....185

Шоисматуллоева Ф.Ш. Роль Конституции Республики Таджикистан в становлении и развитии таджикской государственности.....189

Кибизова Л.Ю. Некоторые аспекты развития законодательной власти в Республике Таджикистан: вопросы разделения властей в контексте действующей Конституции.....193

Тохирова Н.А. Конституционные ценности в условиях глобализации...198

Определение Конституционного суда Республики Таджикистан

Об отказе в возбуждении конституционного судопроизводства по ходатайству социал-демократической партии Таджикистана «О несоответствии статьи 32¹ конституционного Закона Республики Таджикистан «О выборах Маджлиси Оли Республики Таджикистан» части третьей статьи 1, части третьей статьи 5, частям второй и третьей статьи 14, части первой статьи 17, частям первой и пятой статьи 49 Конституции Республики Таджикистан».....210

Новости Конституционного суда Республики Таджикистан

Новости Конституционного суда Республики Таджикистан.....216

**ПОСЛАНИЕ ОСНОВАТЕЛЯ МИРА И НАЦИОНАЛЬНОГО
ЕДИНСТВА – ЛИДЕРА НАЦИИ, ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН, УВАЖАЕМОГО ЭМОМАЛИ РАХМОНА
МАДЖЛИСИ ОЛИ**

(город Душанбе, 26 декабря 2019 года)

Уважаемые члены Маджлиси милли и депутаты Маджлиси намо-
яндагон!

Дорогие соотечественники!

Уходящий год в истории независимого Таджикистана благодаря до-
стижениям народа запечатлелся в качестве еще одного плодотворного и
успешного года.

Реализация мер, намеченных в рамках «Национальной стратегии раз-
вития Республики Таджикистан на период до 2030 года» и «Среднесрочной
программы развития Республики Таджикистан на 2016-2020 годы», созда-
ли условия для того, чтобы мы проделали устойчивые шаги в направлении
достижения высшей цели, то есть повышения уровня и улучшения каче-
ства жизни славного народа Таджикистана.

В 2019 году темпы роста реального валового внутреннего продукта
составили 7,5 процента. Этот показатель был обеспечен за счет роста ре-
ального объема производства промышленной продукции на 13,4 процента,
сельскохозяйственной продукции на 7,1 процента, торгового оборота на 8
процентов и платных услуг на 1,6 процента.

За последние 7 лет рост экономики страны ежегодно обеспечивался в
среднем на уровне 7 процентов, а объем валового внутреннего продукта
возрос с 45,6 миллиарда сомони 2013 года до 78 миллиардов в 2019 году.

Общий объем доходной части бюджета в этот период с 12 миллиар-
дов сомони 2013 года достиг 23 миллиардов сомони в 2019 году.

За прошедшие годы денежные доходы населения увеличились более
чем в 2 раза, а средняя заработная плата одного работника на 2,4 раза.

Остаток сбережений в банковской системе страны в 2019 году соста-
вил 9,5 миллиарда сомони, и за последние 7 лет увеличился на 45 процен-
тов.

Уровень бедности снизился до 27,5 процента, а средняя продолжи-
тельность жизни повысилась до 75 лет.

Вместе с тем, согласно данным, в период независимости общий пока-
затель смертности снизился почти в 2 раза, в том числе смертность детей
до пяти лет в 3,2 раза.

В этот период население Таджикистана возросло с 5,5 миллионов по-
чти до 9 с половиной миллионов человек, то есть на 70 процентов.

Доля частного сектора в валовом внутреннем продукте в 2013 году составляла 54 процента, а в 2019 году этот показатель достиг 70 процентов.

Правительству страны поручается в дальнейшем придавать первостепенное значение качественным аспектам роста национальной экономики, укреплению человеческого потенциала, организации производства конечной продукции путем широкого использования современной технологии и внедрения инноваций, повышению экономической активности населения, совершенствованию системы поддержки предпринимательства и инвестирования и расширению цифровой экономики.

В условиях усиления торговой конкуренции между странами мы обязаны принять необходимые меры в направлении прогнозирования угроз и уменьшения их влияния на национальную экономику, а также повышения конкурентоспособности отечественного производства.

В этой связи Правительству страны поручается принять необходимые меры для доведения объема валового внутреннего продукта в 2020 году до 87,4 миллиарда сомони, а темпы его роста обеспечить на уровне 7,8 процента и обеспечения доходной части бюджета в объеме 26 миллиардов сомони.

Правительству также необходимо в течение 7 грядущих лет обеспечить темпы реального роста валового внутреннего продукта в год на 7-8 процентов, увеличив его объем на более чем 1,8 раза и на душу населения на 1,7 раза, и осуществить утвержденные планы по доведению до 45 процентов доли среднего класса населения и снижению уровня бедности до 18 процентов.

Сейчас мы находимся на стадии завершения первого этапа «Национальной стратегии Республики Таджикистан на период до 2030 года» и начала её второго этапа.

В связи с этим Правительству страны поручается до конца 2020 года разработать и принять среднесрочную программу развития на 2021-2025 годы.

Правительству страны также поручается с целью скорейшего внедрения цифровых технологий в социально-экономических сферах, как я подчеркивал в прошлогоднем Послании, разработать и осуществить концепцию цифровой экономики и на её основе среднесрочную программу ее развития.

В условиях рыночной экономики и цифровизации управленческой и производственной деятельности, государственные органы должны реализовывать единую экономическую политику только с использованием современных механизмов, методов и способов регулирования.

На встрече, которую я проводил с работниками финансовых, налоговых, таможенных, инвестиционных и банковских органов, было дано поручение разработать Налоговый кодекс в новой редакции.

Ответственным лицам необходимо при его разработке принять во внимание необходимость стимулирования отечественных производителей, упрощения налогового администрирования и улучшения инвестиционного климата.

Мы должны уделять серьезное внимание развитию частного сектора и создать единую правовую основу для всех участников экономической деятельности, независимо от форм их собственности.

Для защиты и поддержки предпринимательской деятельности и привлечения капитала за последние 3 года Правительством страны дополнительно были введены 30 видов льгот и преференций для отраслей легкой промышленности, сельского хозяйства, фармацевтики, птицеводства, животноводства, туризма и других приоритетных секторов.

Объем введенных льгот только в 2016-2018 годах составил в общем более 15 миллиардов сомони, что является вкладом Правительства страны в развитие предпринимательства в производственной и экономической сферах.

Вдобавок к этому на основе осуществленных реформ Правительства страны за последние 3 года количество проверок деятельности хозяйственных субъектов уменьшилось в 6 раз.

Если в 2016 году количество таких проверок составило 300 тысяч, то в этом году это количество составило 48 тысяч.

Наша цель от совершенствования законодательства, которая направлена на поддержку и развитие частного сектора, в особенности производства конечной продукции, является внедрение совершенной системы налогообложения, упрощение выдачи лицензий и сокращение их количества, модернизация порядка предоставления государственных услуг и налаживание мер стимулирования.

Правительству и парламенту страны необходимо при обсуждении и совершенствовании законодательства, в особенности Налогового кодекса в новой редакции, придавать этим вопросам первостепенное значение.

Правительство Таджикистана уделяет особое внимание вопросу инвестирования сфер экономики как основного средства ускоренной индустриализации, и осуществляет конкретные меры в направлении улучшения инвестиционного климата и большего привлечения прямых зарубежных инвестиций.

В 2013-2019 годах в различные сферы нашей экономики поступило 57,3 миллиарда сомони зарубежных инвестиций, почти 30 миллиарда из которых составляют прямые инвестиции.

В соответствии с принятыми документами объем привлечения частного капитала должен увеличиваться и в 2020 году его доля в валовом внутреннем продукте должна быть доведена до 10 процентов.

Для реализации приоритетов, определенных в программах, в течение в 2013-2019 годов были реализованы более 80 государственных инвестиционных проектов, и в экономику страны было направлено государственных инвестиций на более чем 13,2 миллиарда сомони.

В настоящее время в стране реализуются 66 государственных инвестиционных проектов, и общая их сумма составляет 32,4 миллиарда сомони.

В 2020 году начнется реализация еще 23-х новых государственных инвестиционных проектов на сумму 3,8 миллиарда сомони.

Государственному комитету по инвестициям и управлению государственным имуществом, министерствам и ведомствам, руководству областей, городов и районов необходимо с использованием экономических ресурсов и возможностей страны активизировать свою деятельность для улучшения инвестиционного и предпринимательского климата и использования различных методов стимулирования.

Также им необходимо укрепить сотрудничество с отечественными и зарубежными компаниями для привлечения прямого зарубежного капитала с целью создания малых и средних производственных предприятий, в особенности в сферах легкой и пищевой промышленности.

Правительству страны поручается с целью поддержки малого и среднего предпринимательства, особенно в производственных сферах, и отечественных экспортеров, а также выполнения задач Фонда поддержки предпринимательства образовать банк.

Вместе с тем необходимо ежегодно увеличивать выделение средств из государственного бюджета для плодотворной кредитной деятельности этого банка.

В ближайшем будущем государственная политика в сферах торговли и услуг должна проводиться по трем направлениям – стимулированию экспорта, обеспечению диверсификации экспортоориентированного производства и упрощению торговых процедур.

В связи с этим Министерству экономического развития и торговли, Таможенной службе, Агентству по экспорту, Торгово-промышленной палате страны необходимо ускорить работы по реализации единого окна экспортно-импортных и транзитных операций, и осуществить практические

меры по вопросу вхождения в общую систему преференций и использования «зелёных коридоров».

Хотя в структуре экспорта товары и продукции, производимые предприятиями страны, составляют 450 наименований, и доля экспорта во внешнеторговом обороте увеличилась с 18,9 процента в 2013 году до 27,4 в 2019 году, это еще не может нас удовлетворить. То есть темпы роста всё еще остаются низкими.

В этот период увеличился объем экспорта цемента, хлопковых нитей, руд и концентратов, ковров, гипсового картона и других, но по различным причинам уменьшился объем экспорта первичного алюминия, хлопкового волокна, консервов, фруктов и овощей, коконов и табачной продукции.

Правительство страны обязано в последующие годы направлять все ресурсы на повышение экспортного потенциала страны, увеличение доли конечной промышленной продукции в общем объеме экспорта и устранение существующих административных барьеров.

Одним из требующих решения вопросов для развития экспорта является недостаточное продвижение продукции отечественного производства и участие в международных выставках, что требует от ответственных лиц, в том числе Торгово-промышленной палаты, активизации деятельности в этом направлении.

С этой целью и для доступа к информации относительно перечня экспортной продукции и названий производственных предприятий необходимо совершенствовать торговый портал Таджикистана, а промышленные предприятия должны создавать свои интернет-сайты для рекламирования продукции и нахождения зарубежных партнеров.

Министерству промышленности и новых технологий необходимо с использованием международного опыта и с целью представления отечественной продукции регулярно публиковать необходимые данные с названиями предприятий, перечня экспортной продукции и другую необходимую информацию.

Сегодня за рубежом возможность получения достаточной информации о промышленных предприятиях и экологически чистой продукции Таджикистана ограничена.

Самым эффективным путем представления и продвижения промышленной продукции являются интернет-сайты предприятий. Другим путем продвижения продукции является участие в международных выставках промышленной продукции в зарубежных странах. Другими словами, нужно воспользоваться всеми возможными средствами.

В связи с этим Министерству экономического развития и торговли, Агентству по экспорту и Торгово-промышленной палате поручается разра-

ботать и представить на рассмотрение Правительству страны программу развития экспорта на 2021-2025 годы.

Вместе с тем следует отметить, что вопрос доступа предпринимателей, в особенности товаропроизводителей, к долгосрочным и сравнительно дешевым финансовым ресурсам все еще остается нерешенным.

Банковская система должна способствовать развитию реальных сфер экономики, активизации частного сектора и внешнеторгового оборота, и тем самым быть основным источником финансовой поддержки реализации государственных задач.

Поэтому Национальному банку поручается принять необходимые меры с целью определения причин низкого уровня привлечения внутреннего и зарубежного капитала для организации новых банков и уменьшения стоимости уставного капитала действующих банков, и направить денежно-кредитную политику на устойчивое развитие экономики и увеличение экспорта.

Национальному банку Таджикистана вместе с Государственным сберегательным банком Республики Таджикистан «Амонатбанк» необходимо принять неотложные меры для ощутимого увеличения объема кредитов и снижения его процентной ставки для производственных сфер.

Национальный банк обязан вместе с соответствующими государственными органами принять конкретные меры для сохранения уровня инфляции в предусмотренных рамках.

Также необходимо принять меры с целью учреждения представительств отдельных банков стран-партнеров для обеспечения лучших условий для деятельности производственных предприятий с капиталом партнеров.

Уважаемые депутаты!

Ускоренную индустриализацию мы приняли четвертой стратегической целью страны, ибо развитие промышленности создает основу для обеспечения устойчивости экономики, созданию новых рабочих мест, увеличению экспортного потенциала страны и ее конкурентоспособности.

В результате принятых мер в течение 7 последних лет объем производства промышленной продукции увеличился почти в 3 раза (с 10 миллиардов сомони в 2013 году до 27,5 миллиарда в 2019 году), а доля сферы в валовом внутреннем продукте страны увеличилась на 5,1 процентных пункта (соответственно с 12,6 процента до 17,7 процента).

Но показатели сферы еще недостаточны для качественной реализации принятых программ, а работы в направлении повышения конкурентоспособности производимой отечественной продукции, реализации полити-

ки поддержки экспорта и импортозамещения остаются неудовлетворительными.

В связи с этим руководству министерств промышленности и новых технологий, экономического развития и торговли, сельского хозяйства, иностранных дел, Государственного комитета по инвестициям и управлению государственным имуществом, Комитета по местному развитию и Агентства по экспорту необходимо вместе с руководителями областей, городов и районов принять необходимые меры для выбора регионов в соответствии с цепочкой «сырьё - производство конечной продукции - нахождение рынка продажи».

Государственному комитету по инвестициям и управлению государственным имуществом, Агентству по экспорту вместе с руководителями областей, городов и районов необходимо принимать регулярные меры для повышения навыков предпринимателей в направлении подготовки бизнес планов.

С целью разработки инвестиционных проектов на базе отечественного сырья и их представления инвесторам необходимо при Государственном унитарном предприятии «Таджинвест» Государственного комитета по инвестициям и управлению государственным имуществом на договорной основе создать отдельную единицу с привлечением отечественных и зарубежных специалистов.

Усилиями Правительства страны за 5 последних лет с зарубежными и отечественными инвестиционными компаниями было подписано 14 инвестиционных соглашений для привлечения прямых инвестиций на сумму более 14 миллиардов сомони, при реализации которых будет создано 20 новых производственных предприятий.

В настоящее время в сфере энергетики реализуются 12 государственных инвестиционных проектов на общую сумму 16,1 миллиардов сомони.

В рамках этих проектов мы сдали в эксплуатацию 2 агрегата Рогунской гидроэлектростанции.

В 2019 году началась реконструкция Нурекской и Кайраккумской гидроэлектростанций на сумму 5,5 миллиардов сомони, а реализация такого проекта продолжается на гидроэлектростанции «Сарбанд» на сумму 1,3 миллиарда сомони.

Реконструкция гидроэлектростанции «Сарбанд» завершится в начале 2021 года, в результате чего её мощность возрастёт почти на 45 мегаватт.

В настоящее время ускоренными темпами продолжаются работы для начала строительства гидроэлектростанции «Себзор» в Рошткалинском районе Горно-Бадахшанской автономной области.

С этой целью Правительство направит более 470 миллионов сомони государственных инвестиций, и мы намерены сдать в эксплуатацию этот важный объект в 2022 году.

Осуществление проектов в сфере энергетики позволило в течение 7 последних лет, то есть 2013-2019 годов, увеличить объем производства электроэнергии в 1,3 раза (от 16 миллиардов до более 20 миллиардов киловатт часов).

В связи с этим вопросом, Правительству страны необходимо принять неотложные меры для эффективного и экономного использования электроэнергии посредством использования энергосберегающих технологий, создания новых электрических мощностей и сетей, реконструкции и восстановления действующих сетей, внедрения современной системы контроля и учета, уменьшения потери электроэнергии.

Создание транспортной инфраструктуры очень важно для превращения Таджикистана в транзитную страну и упрощения экспорта отечественной продукции.

В настоящее время в сфере транспорта реализуются 11 государственных инвестиционных проектов на общую сумму более чем 8,5 миллиардов сомони.

В 2020 году начнется реализация проектов по реконструкции и строительству участка Обигарм – Нурабад автомагистрали Вахдат – Карамык (то есть Ляхша) на сумму 3,5 миллиарда сомони, автомобильной дороги Калаихумб – Вандж с проектной стоимостью 2,2 миллиарда сомони, Хулбук – Темурмалик на сумму 200 миллионов сомони и строительство седьмого моста на реке Пяндж между Таджикистаном и Исламской Республикой Афганистан в местности Кокул и автомобильной дороги, протяженностью 18 километров на сумму 70 миллионов сомони.

В настоящее время продолжается реконструкция и строительство автомобильных дорог Душанбе – Бохтар, Худжанд – Исфара, Куляб – Шамсиддин Шохин, Шкев – Калаихумб, Куляб – Муминабад с проектной стоимостью более чем 4 миллиарда сомони, которые будут сданы в эксплуатацию до празднования 30-летия Государственной независимости страны.

Министерству транспорта поручается вместе с Государственным комитетом по инвестициям и управлению государственным имуществом принять необходимые меры для нахождения инвестиционных средств по созданию противоланнских галерей на уязвимых участках автомобильной дороги Душанбе – Чанок и улучшению возможностей туннеля «Истиклол».

Также Министерству транспорта поручается активизировать работы в направлении разработки проектов по реконструкции и обновлению авто-

мобильных дорог Худжанд – Канибадам, Бохтар – Дангара – Куляб, Бохтар – Носири Хусрав и других дорог и путей.

Следует отметить, что только за 3 последних года в соответствии с планом работ по благоустройству для достойного празднования 30-летия Государственной независимости, в городах и районах страны за счет предпринимателей, меценатов и населения построены и отремонтированы 1450 километров дорог республиканского и местного значения и 108 мостов.

В настоящее время созидательные работы, свидетельствующие о высокой активности населения во имя благоустройства нашей любимой Родины, устойчиво продолжаются.

Например, Бабаджанов Мухиб – 80-летний житель Раштского района в прошлом году со своими сыновьями отремонтировал 42 километра дорог, а в этом году – 16 километров, а также построил спортивный зал, мост, скважины и 4 дома для инвалидов и малообеспеченных семей, а сейчас проводит водопроводную линию протяженностью 10 километров.

Отечественный предприниматель Абдухалил Гуломов в районе Фирдавси города Душанбе начал строительство школы на сумму более чем 35 миллионов сомони на 2400 посадочных мест в одну смену.

Годом раньше этим же предпринимателем в селении Шахристон района Рудаки было построено и сдано в эксплуатацию современное здание общеобразовательного учреждения на 1280 посадочных мест на сумму 21 миллион сомони.

При поддержке этого же предпринимателя в городе Кулябе строится общеобразовательное учреждение на 2500 посадочных мест на сумму 35 миллионов сомони, которое будет сдано в 2021 году, то есть накануне празднования 30-летия Государственной независимости.

Создание в течение 2-3-х лет одним предпринимателем мест для учебы и хороших условий для 6200 учащихся заслуживает похвалы и признания.

В этом направлении активность проявляют также руководители производственных компаний.

Компанией «Чунгтсай Мохир цемент» в районе Сино города Душанбе начато строительство школы на 2400 посадочных мест на сумму 45 миллионов сомони, которая будет сдана в эксплуатацию накануне празднования 30-летия Государственной независимости.

Компания «Чунгтсай Мохир цемент» в 2016 году построила и сдала в эксплуатацию в джамоате Дахана Яванского района общеобразовательную школу для 640 учеников на сумму 13 миллионов сомони.

В целом эта компания создала почти тысячу постоянных рабочих мест.

Подобные начинания и инициативы, которые осуществляются сотнями предпринимателями и благодетелями, достойны похвалы, поддержки и подражания. Воистину, священная задача каждого из нас заключается в том, чтобы прилагать усилия во имя дальнейшего развития нашего дорогого Таджикистана и создания достойных условий жизни для каждого жителя страны.

В соответствии с планами по благоустройству и созиданию в городах и районах весьма заметно развитие сферы строительства.

Строительство является одной из важных социально-экономических сфер, отражением развития страны, уровня и качества жизни народа.

С целью развития деятельности в сфере архитектуры, градостроительства и строительства усовершенствованы нормативно-правовые акты отрасли.

Только за последние 7 лет введены основные фонды на сумму более чем 37 миллиардов сомони, построены почти 8 миллионов квадратных метров жилья и сданы в эксплуатацию другие объекты.

В период независимости с учетом роста населения страны и с целью решения социальных проблем народа было распределено 135 тысяч гектаров земли для создания жилых домов.

Относительно этого вопроса подчеркиваю, что при строительстве жилых и других объектов необходимо соблюдать искусство проектирования и строительства (зодчество) и стремиться делать лучше и краше наши города и селения.

В связи с этим Комитету по архитектуре и строительству, местным исполнительным органам государственной власти и другим соответствующим органам при разработке планов поселков городского типа и сёл, планировании социальных, туристических и других объектов необходимо решительно соблюдать правила и нормы градостроительства и строительства, обеспечивать широкое применение традиций и элементов национальной архитектуры.

Также ответственным лицам необходимо принимать дополнительные меры для обеспечения развития сферы строительства с целью приведения в соответствие с современными стандартами качества строящихся объектов и подготовки высококвалифицированных кадров в сфере архитектуры в стране и за ее пределами.

Пользуясь случаем, выражаю свою благодарность всему славному народу Таджикистана, в том числе предпринимателям, меценатам, людям

щедрой души за проделанные до сегодняшнего дня работы по благоустройству.

Обращаясь к жителям страны, призываю до празднования 30-летия Государственной независимости нашего дорогого Таджикистана каждой семье придавать серьезное значение вопросу реконструкции и обновлению, чистоты и благоустройства мест проживания, улиц и проспектов всех населенных пунктов.

Мы должны отметить этот наш благословенный праздник в более лучших, чем сегодня, условиях и с высокими достижениями.

Дорогие соотечественники!

Генеральная Ассамблея Организации Объединенных Наций, одоблив и поддержав четвертую инициативу Таджикистана, осуществляет ряд программ в странах, в которых ощущается большая нехватка воды.

На этом фоне и мы, как авангард этого большого дела, завершили в Таджикистане ряд работ в рамках «Программы реформы водного сектора в Республике Таджикистан на 2016-2025 годы» с целью обеспечения населения качественной питьевой водой.

В направлениях обеспечения населения качественной питьевой водой и орошения сельхозугодий в сотрудничестве с партнерами по развитию в настоящее время реализуются 52 инвестиционных проекта на сумму 7,8 миллиарда сомони.

До сегодняшнего дня в 23-х городах и районах страны, в том числе во многих городах и районах Согдийской области, завершена реализация государственных инвестиционных проектов по водоснабжению на сумму 1,5 миллиарда сомони и продолжается осуществления 9 других проектов также на сумму 1,5 миллиарда сомони.

В результате этого сегодня в городах Душанбе, Худжанд, Вахдат, Гиссар, районах Пяндж и Мир Сайид Али Хамадони проблема обеспечения населения качественной питьевой водой в основном решена.

Но качество выполнения работ в рамках государственных инвестиционных проектов и уровень обеспечения жителей ряда городов и районов страны питьевой водой еще не может нас удовлетворить.

Несмотря на то, что Таджикистан богат водными ресурсами, в сегодняшних условиях и с учетом интересов будущих поколений мы должны широко внедрять методы эффективного и экономного использования воды и бережного отношения к водным ресурсам.

В нынешних условиях, когда большинство стран мира озабочены последствиями изменения климата, нашим ученым необходимо уделять больше внимания этому глобальному вопросу.

Академии наук необходимо в сотрудничестве с учеными других стран проводить исследования в направлении последствий изменения климата и презентовать достижения страны в этом направлении.

Разъяснение за пределами страны значимости инициатив Таджикистана в сфере воды является, прежде всего, задачей ученых страны.

В Таджикистане производство 98 процентов электроэнергии приходится на гидроэнергетику.

Поэтому наша страна за счет выброса парниковых газов занимает в мире 135 место, что является ценным вкладом Таджикистана в решении глобальных проблем.

Это означает, что в масштабе региона объем выбросов парниковых газов в Таджикистане на каждого человека самый малый, и это является нашим вкладом в улучшение экологической ситуации региона и планеты. Широкое использование возобновляемых источников энергии, больше всего гидроэнергетики, способствует нам достигать таких результатов.

Напомню, что широкое использование возобновляемых источников энергии, в особенности водных ресурсов, считается одним из основных источников выработки «зеленой энергии» и развития «зеленой экономики».

С полной сдачей Рогунской гидроэлектростанции появится возможность для того, чтобы Таджикистан в мировом масштабе вошел в первую тройку стран, вырабатывающих «зеленую энергию».

На территории Таджикистана существуют 13 тысяч больших и малых ледников, в том числе самый протяженный и крупнейший, находящийся на суше ледник имени Федченко, длина которого составляет 76 километров, а площадь ледников в целом составляет 6 процентов от общей территории страны.

За последние 40 лет под влиянием потепления климата более тысячи ледников растаяли и полностью исчезли.

Нынешняя ситуация ледников требует принятия совместно с международными и региональными структурами мер, в том числе в направлении организации экспедиций по исследованию ледников.

В последующие годы увеличится отрицательное влияние изменения климата на сельскохозяйственную отрасль.

Ежегодное увеличение площадей неиспользуемых земель, опустынивание, маловодье и засухи становятся причинами все большего снижения урожайности сельскохозяйственных культур.

Нам необходимо регулярно принимать меры по соблюдению высокой культуры земледелия, экономному расходу воды для орошения земель, использованию берегающих технологий в сфере сельского хозяйства и защите водных ресурсов.

До сегодняшнего дня для освоения новых орошаемых земель, восстановления вышедших из сельхозоборота земель и развития сферы сельского хозяйства в различных регионах страны осуществлены 12 государственных инвестиционных проектов в объеме почти 2 миллиардов сомони и в настоящее время продолжается реализация таких проектов на общую сумму 665 миллионов сомони.

Несмотря на это ежегодно более 40 тысяч гектаров земель остаются в неудовлетворительном мелиоративном состоянии.

Министерству сельского хозяйства, Агентству мелиорации и ирригации и местным исполнительным органам государственной власти необходимо обеспечивать эффективное использование возможностей и ресурсов для ввода в сельхозоборот бросовых земель, освоения новых и предотвращения их засоления.

Руководители областей, городов и районов обязаны вместе с Министерством сельского хозяйства принимать меры для увеличения площадей сева сельскохозяйственных культур, строительства теплиц и холодильных помещений, обеспечения продовольственного рынка качественной и экологически чистой отечественной продукцией и увеличения объема экспорта продукции сферы.

Получение с одного участка земли не 1-2, а 3-4 урожаев, повышение урожайности культур и развитие семеноводства также являются важными задачами ученых и земледельцев в этом направлении.

Дорогие соотечественники!

Сфера туризма является приоритетным направлением в политике нашего государства, и с целью её развития Правительством страны предусмотрены ряд налоговых и таможенных льгот.

Уже в течение первого года, объявления «Годов развития села, туризма и народных ремесел» в сельской местности страны наблюдается ряд подвижений и обеспечивается развитие туризма и народных ремесел.

Несмотря на это мы должны еще больше усилить процесс благоустройства и созидания, устранять имеющиеся трудности и принимать дополнительные меры для развития села, туризма и расширения освоения народных ремесел.

До сегодняшнего дня в стране функционируют более 200 туристических компаний, а 15 проектов туристической инфраструктуры осуществляются с предусмотренными льготами.

За 9 месяцев текущего года более 1 миллиона туристов посетили заповедные места нашей страны, что на 20 процентов больше по сравнению с прошлым годом.

Необходимо в 2020 году и в дальнейшем улучшать условия туристической инфраструктуры во всех туристических зонах, повышать уровень и качество обслуживания.

С целью обеспечения конкурентоспособности сферы на мировом рынке туристских услуг нам необходимо готовить специалистов, знающих языки, культуру, историю и современную технологию, готовить работников туристических компаний, гидов, переводчиков и других специалистов, отвечающих требованиям туристского рынка.

Развитие туризма и подготовка высококвалифицированных кадров в этом направлении придадут серьезный импульс росту национальной экономики, увеличению числа туристов в нашу страну и формированию условий для образования дополнительных рабочих мест.

С целью формирования современных образовательных условий предлагаю на базе Института предпринимательства и сервиса создать Институт туризма, предпринимательства и сервиса.

Уверен, что все государственные структуры, предприниматели, гражданское общество, неправительственные организации и объединения еще больше будут прилагать усилия для развития этой важной сферы, и будут стремиться к достойному представлению нашего дорогого Таджикистана мировому сообществу.

С целью большего улучшения инвестиционного климата и стимулирования зарубежных предпринимателей, которые инвестируют в экономику Таджикистана более одного миллиона американских долларов, предлагаю, чтобы Министерством иностранных дел и дипломатическими представительствами Таджикистана за пределами страны выдавались многократные визы сроком на 5 лет.

В рамках «Годов развития села, туризма и народных ремесел», а также с целью большего привлечения туристов предлагается выдавать многократные туристические визы и продлить их срок до 60 дней гражданам зарубежных стран, имеющим право в упрощенном порядке получать визу Республики Таджикистан.

Вдобавок к этому, с целью упрощения передвижения зарубежных соотечественников, лицам, родившимся в Таджикистане, предлагается выдавать многократные 3-х годовичные визы.

Министерству иностранных дел необходимо для реализации упомянутых предложений представить Правительству страны проект соответствующего нормативно-правового акта.

Также Комитету по развитию туризма необходимо с целью большей популяризации исторических, культурных, альпинистских, развлекательных, лечебных и экологических зон Таджикистана для привлечения зару-

бежных туристов, с использованием опыта развитых в этом плане стран, представить конкретные предложения.

Дорогие друзья!

До сегодняшнего дня мы проделали большую работу для развития сфер науки, образования, здравоохранения, социальной защиты населения, культуры, осуществления политики касательно молодежи, женщин, семьи и развития спорта.

На нынешнем этапе развития Таджикистана сферам науки и образования придается первостепенное значение, потому что они играют ключевую роль в деле укрепления основ демократического, правового и светского государства.

В текущем году за счет всех источников финансирования было построено и сдано в эксплуатацию 130 общеобразовательных учреждений с более чем 32 тысячами посадочных мест на общую сумму 500 миллионов сомони.

Из этого количества 32 учреждения с почти 10 тысячью посадочными местами на сумму более 122 миллионов сомони были построены за счет щедрых предпринимателей и граждан, и их вклад в строительство, ремонт и реконструкцию учреждений сферы образования и других секторов с каждым днем возрастает.

В 2020 году запланировано строительство 181 общеобразовательного учреждения на 54 тысячи посадочных мест в объеме 900 миллионов сомони.

До празднования 30-летия Государственной независимости будут созданы 128 дошкольных и 338 общеобразовательных учреждений, и в целом 1332 учебных и дошкольных учреждений будут отремонтированы и реконструированы.

Вдобавок к этому в настоящее время усилиями предпринимателей строятся и ремонтируются более 400 учреждений культуры, 105 больниц и лечебниц, 257 центров здоровья и 467 медицинских пунктов.

От себя лично и от имени Правительства Республики Таджикистан выражаю искреннюю благодарность всем жителям страны, в том числе отечественным и зарубежным предпринимателям и другим меценатам, которые по призыву Главы государства вносят патриотический вклад в строительство и реконструкцию дорог, мостов, социальных объектов, в том числе учреждений образования, культуры и здравоохранения, производственных предприятий и цехов, водопроводов и в другие благие дела.

Руководителям и работникам сферы образования необходимо в ответ на заботу и поддержку государства и усилия патриотически настроенных

лиц поднимать уровень и улучшать качество обучения на всех ступенях образования, независимо от форм собственности.

Также усилить контроль за освоением учениками современных знаний, побуждать подростков и молодежь к чтению художественных и научных книг, укреплять их творческие способности и уделять больше внимания обучению естественных, точных и математических предметов.

В связи с этим предлагаю с целью большего улучшения процесса изучения естественных, точных и математических наук, а также развития технического мышления подрастающего поколения 2020-2040 годы объявить «Двадцатилетием изучения и развития естественных, точных и математических наук».

Министерству образования и науки, Академии наук и другим министерствам и ведомствам, в структурах которых имеются образовательные учреждения, поручается в течение 3-х месяцев представить Правительству страны план мероприятий по этому вопросу.

Также предлагаю ежегодно проводить республиканские, областные, городские и районные олимпиады по естественным, точным и математическим наукам на всех ступенях обучения, а министерствам и ведомствам, местным исполнительным органам государственной власти областей, городов и районов материально и морально поощрять победителей конкурсов.

С целью удовлетворения своих религиозных потребностей народ страны в течении короткого периода независимости построил более 5 тысяч мечетей.

Теперь наступила пора распространить практику строительства школ и дошкольных учреждений, всем нам вместе нужно усердно работать и внести вклад ради светлого будущего страны и нации, то есть мы должны заботиться о своих детях.

Решение этой проблемы общества, которая является приоритетом государства, является обязанностью каждого честного, благосклонного и патриотичного жителя, и уверен, что такие благие и добрые деяния получат поддержку среди народа.

Мы должны как подобно своей матери и Родину, любить наш сладкозвучный и поэтический таджикский язык и беречь его, как бесценный жемчуг, как основу нашего бытия.

Язык это зеркало, в котором ярко отражается лицо нации, мы должны ценить это, и наряду с этим придавать первостепенное значение изучению русского и английского языков как языков международного общения.

Мы расширяем изучение и освоение языков не ради амбиций, а с целью повышения образованности общества.

Поэтому каждый осознавший себя человек должен стремиться к обогащению родного языка и изучению иностранных языков, придавать первостепенное значение чтению книг и прилагать усилия для повышения своего образования.

Потому что ряд наблюдений показывает, что в последнее время мало наблюдается читающих книги среди школьников, студентов и даже преподавателей.

В связи с этим я в День знаний поручил Министерству образования и науки, руководителям образовательных учреждений предпринять серьезные шаги и осуществлять действенные меры для приучения и прививания любви к чтению школьникам, для выучивания ими поэтических и прозаических текстов, повышения уровня их образованности, расширения мировоззрения, развития ораторских способностей.

Руководителям и ответственным работникам сферы необходимо на всех ступенях образования и в каждом образовательном учреждении поднимать уровень и улучшать качество обучения, и предпринять дополнительные меры для расширения и повышения образованности школьников и студентов и наряду с этим, придавая большое внимание воспитанию подрастающего поколения, предпринять серьезные шаги для осуществления Национальной концепции воспитания в Республике Таджикистан.

С этой целью ежегодно необходимо проводить конкурс «Мудрости зари сиянье», привлекать для участия в нем как можно больше людей и для стимулирования победителей принимать меры, начиная со школ и до местных исполнительных органов государственной власти.

То есть Министерство образования и науки, министерства и ведомства, которые имеют в своей структуре учебные заведения, руководители местных исполнительных органов государственной власти областей, городов и районов обязуются в дальнейшем ежегодно проводить конкурс «Мудрости зари сиянье» по трем направлениям: первое – среди учеников и воспитанников дошкольных и средних общеобразовательных учреждений; второе – начальных, средних и высших учебных заведений; третье – среди взрослого населения.

Библиотеки должны стать важными центрами науки и культуры, ибо книга есть плод умственного труда просвещенного народа и важный фактор защиты национальной культуры, она обогащает читателя знанием, расширяет мировоззрение и мышление человека, направляет его на правильный жизненный путь.

В связи с этим министерствам образования и науки, культуры, научным учреждениям, руководителям областей, городов и районов и учебных заведений всех ступеней образования поручается для повышения уровня

образованности и просвещенности увеличить издание художественных книг, среди взрослых и учащихся распространить практику чтения не менее 5 художественных книг в году и защиты, поэтических и прозаических трудов авторов прошлых веков и нынешних писателей, и взять это дело под серьезный контроль.

В течение 2014-2019 годов за счет Министерства образования и науки было издано 6 миллионов экземпляров книг, а за счет Министерства культуры – более 2 миллионов. Но часть из них не поступила в оборот книжной торговли и до сих пор хранится на складах.

Вместе с тем, по нашему указанию, с 2007 по 2019 год изданы 38 томов из серии «Ахтарони адаб» («Звезды поэзии») общим тиражом 190 тысяч экземпляров, но большая часть его также находится на складах издательств.

В общей сложности на складах государственных и неправительственных издательств содержатся 2 миллиона экземпляров книг, которые не поступили в продажу.

Поэтому руководителям местных исполнительных органов государственной власти поручается выделять необходимые средства с целью увеличения книжного фонда отраслевых библиотек и библиотек общеобразовательных учреждений.

Нашим ученым, всем другим представителям интеллигенции необходимо придавать серьезное значение изучению истории, популяризации и разъяснению духовного наследия, народных традиций и обычаев, которые в течение веков запечатлелись в исторической памяти нашего народа.

Славная история таджикского народа является великой школой самосознания и мы обязаны почитать её, изучать яркие страницы героизма и подвигов своих предков, утверждать их как основу идеи патриотизма и верности Родине.

В условиях глобализации и развития информационных технологий, что приводит к засорению национальной культуры чуждыми элементами, обращение к истории, познание себя очень важны и даже обязательны для каждого человека, в особенности подростков и молодежи.

Мы должны знать своих предков, почитать их и гордиться своим арийским происхождением.

В связи с этим Правительству страны поручается с целью глубокого изучения славной истории нашего народа переиздать фундаментальный труд академика Бабаджана Гафурова «Таджики» за счет Фонда Президента Республики Таджикистан и до празднования 30-летия Государственной независимости бесплатно раздать в качестве подарка от Главы государства каждой семье в стране.

Министерствам образования и науки, культуры и Академии наук поручается перевести эту книгу на иностранные языки, и издать её, а электронный вариант распространять посредством интернет-сайтов.

Научная ценность этого фундаментального исследования весьма велика, и Бабаджан Гафуров этим своим подвижническим многолетним трудом познакомил нас и мир с яркими страницами истории нашей нации.

Думаю, что в нынешних условиях, в период, когда каждый житель общества как никогда нуждается в самоосознании и защите своей исторической памяти, издание этого выдающегося произведения и его распространение среди народа страны будет способствовать расширению и укреплению чувства патриотизма, национальной гордости и повышению уровня просвещенности нашего общества.

Мы являемся культурной, цивилизаторской нацией арийского происхождения и должны как можно чаще обращаться к нашей истории и возвращать в сердца наших детей семена любви к чтению книг и знаниям.

Защита и развитие национальной культуры с учетом интересов сегодняшнего поколения являются одной из наших важнейших задач.

По нашему предложению несколько дней назад Генеральная конференция ЮНЕСКО приняла решение о праздновании 5500-летия древнего Саразма и 700-летия выдающегося таджикского поэта Камола Худжанди.

Представление миру научных трудов, литературных произведений и образцов культуры таджиков как просветительской, цивилизаторской, градостроительной нации является одним из наших важнейших задач.

Мы должны показать миру, что мы действительно являемся культурообразующей нацией.

Для обеспечения устойчивого развития учреждений культуры нужно придавать большее значение реконструкции инфраструктуры, укреплению материально-технических основ и воспитанию кадров сферы, содействию формированию народного творчества, эффективному использованию культурного и духовного потенциала нации.

В связи с этим предлагаю под попечительством Президента страны ежегодно проводить республиканский конкурс «Таджикистан – моя любимая Родина».

Также нашим политикам, политологам, деятелям культуры, всей интеллигенции необходимо расширять и укреплять разъяснительные работы в обществе в направлении раскрытия сути современных процессов, усиления борьбы с предрассудками и невежеством, подражанием чуждым обычаям и традициям, и тем самым достойно выполнять свою политическую, социальную и культурную миссию перед народом и Родиной.

Уважаемые присутствующие!

Мы также придаем особое значение сфере здравоохранения и социальной защиты населения, и в течение одного года построили и сдали в эксплуатацию десятки учреждений здравоохранения, в том числе современные больницы, центры здоровья и медицинские пункты.

Таким путем коренным образом изменяется инфраструктура этой важной социальной сферы, в особенности в сельской местности, улучшается качество обслуживания. В 2019 году в стране были сданы в эксплуатацию 154 медицинских учреждений и учреждений социальной защиты населения.

Только за последние два года импортировано 320 наименований медицинского, фармацевтического оборудования и новых технологий для производства лекарств на общую сумму 950 миллионов сомони, закуплены 150 санитарных и специализированных транспортных средств для учреждений здравоохранения городов и районов страны.

За последние 7 лет бюджет сферы здравоохранения с 716 миллионов сомони увеличился до 1 миллиарда 740 миллионов сомони, что по сравнению с 2013 годом больше в 2,4 раза.

В 2020 году государственное финансирование сферы запланировано почти на 2 миллиарда сомони, или с ростом почти на 6 процентов по сравнению с 2019 годом.

Хотя в результате обеспечения медицинских учреждений городов и районов современными оборудованием часть проблем сферы устранилась, уровень и качество обслуживания населения и профессиональный уровень средних медицинских работников желает оставлять лучшего.

Министерству здравоохранения и социальной защиты населения необходимо взять под решительный контроль деятельность медицинских учреждений, лучше наладить дело с повышением уровня и улучшением качества обслуживания населения, поэтапно организовывать курсы всеобщей переквалификации среди кадров сферы.

Для любого государства очень важно здоровье населения, поэтому мы должны охранять здоровье нации и для этого создавать все условия.

В 2020 году в стране пройдет перепись населения и жилищного фонда.

На новом этапе социально-экономического развития Таджикистана это мероприятие будет направлено на определение количественных и качественных показателей демографических процессов, которые важны в ходе планирования и осуществления государственной политики.

Согласно прогнозам соответствующих структур Организации Объединенных Наций к 2050 году население земли увеличится до 9,7 миллиар-

дов. По этим же прогнозам население нашей страны к 2050 году достигнет 17 миллионов человек.

Агентство по статистике и местные исполнительные органы государственной власти должны вместе с Министерством внутренних дел, Государственным комитетом по земельному управлению и геодезии, Государственным унитарным предприятием «Жилищно-коммунальное хозяйство» и другими соответствующими структурами принять необходимые меры для подготовки и проведения этого мероприятия на высоком уровне с использованием современных технологий.

Дорогие соотечественники!

Мы уделяем необходимое внимание вопросу создания как можно больше рабочих мест, развития среднего и малого предпринимательства, народных ремесел и работ на дому.

В настоящее время в стране на начальной ступени профессионального образования готовятся рабочие кадры по 97 профессиям, в учебных центрах для взрослых по – 57 специальностям и средней ступени профессионального образования по – 166 специальностям, в целом по 454 специальностям.

В связи с этим Правительству страны, министерствам образования и науки, труда, миграции и занятости населения и другим министерствам и ведомствам, в структурах которых имеются образовательные учреждения, а также председателям областей, городов и районов поручается в течение 5 будущих лет привлекать граждан старше 18 лет, не имеющих специальностей и профессий, к изучению и освоению профессий и ремесел, осуществлять серьезные меры для обучения специальностям всего населения.

Наряду с этим необходимо разработать программу освоения профессий гражданами Республики Таджикистан на 2020-2025 годы и принять конкретные меры для её выполнения.

Также Министерству труда, миграции и занятости населения поручается улучшить качество образования и освоения профессий в образовательных учреждениях, наладить обучение таким профессиям и ремеслам, которые нужны стране, и принять дополнительные меры для трудоустройства населения, в особенности женщин и девушек.

Согласно статистическим данным, число наших граждан, осуществляющих трудовую деятельность за пределами страны, снизилось почти на 60 процентов, что является результатом развития экономики и создания рабочих мест внутри страны.

Наибольшее количество внешних трудовых мигрантов из страны было в 2010 году – 1 миллион 100 тысяч человек. В этом году этот показатель составил 486 тысяч человек.

Но этот показатель все еще является неудовлетворительным.

Руководителям всех центральных, местных органов и структур, предприятий и учреждений, гражданскому обществу, государственным и неправительственным организациям и учреждениям, предпринимателям, бизнесменам, в общем, каждому патриотически настроенному человеку необходимо прилагать усилия для организации рабочих мест в стране.

С этой целью мы до празднования 30-летия Государственной независимости должны улучшить свою деятельность и с использованием всех возможностей и ресурсов ежегодно создавать для жителей страны не менее 100 тысяч новых рабочих мест, и таким образом снизить напряжение трудовой миграции.

Для развития системы социального страхования и пенсий, улучшения качества социального обслуживания пенсионеров и обеспечения устойчивости финансовой системы социального страхования и пенсий проделано ряд работ.

Бюджет социального страхования и пенсий, который в 2013 году составлял 1 миллиард 683 миллионов сомони, в 2020 году запланирован в объеме 3,2 миллиарда сомони, что по сравнению с 2013 годом в 2 раза больше.

В настоящее время в стране под опекой государства пребывают 700 тысяч пенсионеров, в том числе 148 тысяч инвалидов, 5277 круглых сирот и 74 тысячи сирот.

В текущем году за счет государственного бюджета дома престарелых и инвалидов были профинансированы более чем на 36 миллионов сомони, что на каждого приходится по 22 тысячи 600 сомони.

Объем финансирования таких учреждений за 10 последних лет возрос в 3,2 раза. Вдобавок к этому только в 2019 году объем денежных пособий за счет государственного бюджета для граждан с ограниченными возможностями составил более чем 102 миллиона сомони.

Оказание помощи малообеспеченным семьям, сиротам и беспризорным, нуждающимся лицам сегодня в стране стало доброй традицией.

Во все времена славный таджикский народ протягивал и протягивает руку помощи нуждающемуся населению и показывает пример щедрости и благородства.

Правительство страны и в дальнейшем будет оказывать поддержку этой социальной группе, в том числе сиротам, инвалидам, больным и одиноким людям, малообеспеченным семьям, и я уверен, что предприниматели, бизнесмены и другие люди щедрой души наряду с государственными структурами будут принимать еще большее участие в этих благих и богоугодных делах.

С целью совершенствования практики установления инвалидных пенсий и предотвращения безосновательной выплаты инвалидных пенсий в сотрудничестве с партнерами по развитию осуществляется проект «Укрепление системы социальной защиты», в соответствии с которым разрабатывается единая информационная база и современный порядок учета инвалидов, и в течение 6 следующих месяцев соответствующая информация будет введена в единую электронную сеть.

Эта мера даст возможность эффективно использовать выделяемые за счет государственного бюджета средства, и чтобы реальные инвалиды пользовались ими.

Правительство Таджикистана всегда держит под контролем социальное состояние уязвимых слоев общества и регулярно принимает меры для социально-экономического развития страны во имя улучшения их условий.

В социальной политике Правительства страны приоритет имеет финансовая поддержка учреждений социальной защиты и малообеспеченных семей, и так будет и в последующие годы.

Принимая это во внимание и с целью социальной поддержки уязвимых слоев общества, предлагаю с 1 сентября 2020 года увеличить на 50 процентов пенсии инвалидов до 18-летнего возраста, а также неработающих и нуждающихся в уходе групп инвалидов, которым назначена социальная пенсия на основе Закона «Об обеспечении пенсиями граждан Республики Таджикистан», с тем чтобы объем этих пенсий был равен размеру пенсий пенсионеров, которые определены в соответствии с Законом Республики Таджикистан «О страховых и государственных пенсиях».

Такая мера позволяет улучшать социальное положение почти 30 тысяч пенсионеров.

Также для улучшения социальных условий пенсионеров страны предлагаю с 1 сентября 2020 года увеличить на 15 процентов минимальный и максимальный размер пенсии по возрасту, а также базовую пенсию и трудовые пенсии граждан.

Наряду с этим, поручаю повысить заработную плату работников органов государственной власти и государственного управления, учреждений образования, науки, культуры, спорта, здравоохранения, учреждений социальной защиты и других бюджетных учреждений, а также увеличить стипендии студентов и другие стипендии на 15 процентов, а заработную плату работников правоохранительных органов и военнослужащих на – 10 процентов.

Уважаемые присутствующие!

Женщины в нашем сегодняшнем обществе играют активную роль и осуществляют плодотворную деятельность в большинстве сфер, в особенности в социальных секторах.

В настоящее время число женщин в сфере образования составляет более 70 процентов, здравоохранения и социальной защиты населения – 67 процентов, культуры 51 – процент, среди государственных служащих – 23,3 процента.

Женщины и девушки имеют очень весомый вклад и в сфере сельского хозяйства.

Мы и в дальнейшем, осуществляя Указ Президента о повышении социального статуса женщин в обществе, будем привлекать их на государственные и руководящие должности.

Уверен, что на предстоящих выборах в Маджлиси намояндагон и местные маджлисы число женщин возрастет и они будут принимать еще более активное участие в общественных делах.

С удовлетворением хочу отметить, что женщины и девушки наряду с мужчинами принимают активное участие в реализации государственной политики и вносят достойный вклад в развитие светского и демократического общества.

Мы и в дальнейшем будем расширять деятельность женщин и девушек и поддерживать их созидательные инициативы.

Молодежь является продолжателем начатого старшим поколением дела, созидательной силой и реальной мощью общества, одним словом, является будущим нации и государства, и поэтому создание благоприятных условий для её деятельности и впредь будет оставаться одним из важнейших вопросов политики государства и Правительства страны.

Молодое поколение нашей страны с его осознанием высокой ответственности, твердой волей, патриотизмом, верой к национальным ценностям, проникновенным умом доказала правильность выбранного нами пути по благоустройству Родины.

Мы с удовлетворением созерцаем активное участие молодежи страны в строительстве крупных гидроэлектростанций и предприятий, в том числе Рогунской ГЭС, а также в других созидательных работах.

Число молодежи увеличивается и в других сферах, в том числе промышленности, строительства, образования, здравоохранения и сельского хозяйства.

Вклад молодежи в дело защиты Родины - Матери достоин похвалы, молодое поколение также играет великую роль в деятельности всех подразделений Вооруженных Сил и других военных структур, самоотверженно служит и защищает государственную границу.

На сегодняшний день более 257 тысяч молодых людей, 30 процентов из которых составляют девушки, охвачены учебой внутри страны и за рубежом.

Для укрепления нормативно-правовой основы сферы и дальнейшей защиты прав и интересов молодежи я поручаю соответствующим органам разработать и в новой редакции представить Правительству страны Закон Республики Таджикистан «О молодежи и государственной молодежной политике» и «Стратегию государственной молодежной политики до 2030 года».

Воспитание молодежи в духе национального самосознания, верности государству и народу, толерантности, патриотизма и почитания национальных ценностей является важнейшей задачей всех структур, органов и общества в целом.

Спорт тесно связан с деятельностью молодежи.

Сегодня в стране функционируют 10 тысяч спортивных объектов, а в течение 2011-2018 годов были созданы 2 тысячи 200 спортивных объектов, отремонтированы и отреконструированы 1 тысяча 59 других.

В 2019 году построены 358 спортивных объектов, в том числе более 200 в столице страны.

В дальнейшем мы должны придавать первоначальное значение и внимание массовости спорта, здоровому образу жизни и физическому воспитанию, создать еще более лучшие условия для укрепления здоровья членов общества.

Комитету по делам молодежи и спорту необходимо вместе с Национальным олимпийским комитетом и спортивными федерациями широко внедрять различные виды спорта и регулярно принимать меры для проведения соревнований.

Наряду с этим Правительству страны, руководителям областей, городов и районов поручается в каждом селении и населенном пункте, в которых численность семейств превышает более 100, построить спортивные залы и площадки и способствовать массовому распространению спорта и оздоровлению населения.

Дорогие соотечественники!

В соответствии с нормами Конституции народ является выразителем суверенитета и единственным источником государственной власти, осуществляет её непосредственно или посредством своих депутатов.

Выборы являются высшим непосредственным выражением народной власти посредством свободного и добровольного волеизъявления избирателей, и проведение их демократическим, свободным и прозрачным способом является одной из важнейших задач государства.

Мы хорошо знаем, что напряженность и беспорядки в обществе, разделение на противоборствующие группы граждан страны и острое противостояние начались с президентских выборов 1991 года, и в конце концов привели к навязанной гражданской войне.

Выборы во имя развития, благоустройства, благополучного будущего страны и спокойствия грядущих поколений требуют от каждого гражданина страны высокой политической культуры, чувства патриотизма и ответственности.

Указом Президента Республики Таджикистан от 4 декабря 2019 года очередные выборы депутатов Маджлиси намояндагон и местных маджлисов назначены на 1 марта 2020 года.

Выборы депутатов Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли, депутатов местных маджлисов и джамоатов являются исключительным правом избирателей.

Ни одна партия, организация или должностное лицо не имеет право нарушать это конституционное право граждан и навязывать силой или другими путями свою волю избирателям.

Центральная комиссия по выборам и референдумам Республики Таджикистан должна так организовать работу, чтобы граждане с высоким чувством ответственности приняли участие в этой политической кампании.

Для проведения на высоком уровне предстоящих выборов местные исполнительные органы государственной власти обязаны в рамках требования закона создать благоприятные рабочие условия для избирательных комиссий.

Подчеркиваю, что вмешательство в деятельность избирательных комиссий запрещено, а соответствующие структуры и органы в этом процессе должны выполнять только задачи, возложенные на них законом.

В соответствии с требованиями действующих законов политические партии, являющиеся ответственными и основным субъектом выдвижения кандидатов в депутаты, а также отдельные граждане-самовыдвиженцы, борющиеся за депутатский мандат, обязаны осуществлять свою деятельность только в рамках Конституции и законов.

Призываю все политические партии, всех граждан участвовать в выборах в рамках действующих законов, с тем, чтобы это мероприятие способствовало большему укреплению национального единства, мира и стабильности, расширению демократии в нашей независимой стране.

Центральная комиссия по выборам и референдумам и избирательные комиссии на местах обязаны всесторонне изучать личности выдвинутых кандидатов и серьезно рассматривать их соответствие с требованиями законодательства.

В выборные органы, прежде всего, в парламент страны должны быть избраны образованные, опытные, авторитетные, честные и любящие Родину люди.

Я обращаюсь к вам, дорогие граждане страны, и призываю к тому, чтобы во время проведения очередных выборов, начиная с депутатов Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли и кончая депутатами джамоатов, с чувством высокой ответственности избирать своих достойных представителей с целью благополучия государства и нации.

Уважаемые депутаты!

Ужасающие террористические акты, которые в последние годы происходят в разных уголках мира и становятся причиной гибели тысяч невинных людей, показывают, что терроризм сегодня превратился в серьезную угрозу миру и стабильности стран планеты и развитию человечества.

В лице международного терроризма человечество сегодня столкнулось с безжалостным и коварным врагом, который попирает все нормы морали и общечеловеческие ценности, и для достижения своих целей не гнушается ничем.

Террористические организации с использованием современных информационных технологий и путем корыстной интерпретации религиозных источников насаждают в сознание малоопытной и несведущей молодежи идеи радикализма и агитируют их на убийства, нарушение безопасности, стабильности и спокойствия в разных странах.

Как вы знаете, не так давно несколько членов одной из террористических групп так называемого исламского государства напали на пост Пограничных войск и убили военнослужащих.

Поэтому соответствующим структурам и органам необходимо поставить прочный заслон на пути пропаганды религиозного радикализма, напутствовать молодежь на бдительность и воспитывать её в духе верности народу и Родине, уважения к общечеловеческим ценностям.

Важным условием достижения успеха в борьбе с терроризмом и экстремизмом является скоординированная и эффективная деятельность органов правопорядка и укрепление правовых основ регулирования их деятельности в этом направлении.

Закон Республики Таджикистан «О борьбе с терроризмом», принятый в 1999 году, то есть 20 лет назад, в связи с требованиями времени нуждается в совершенствовании.

Министерствам юстиции и внутренних дел, Государственному комитету национальной безопасности и Генеральной прокуратуре поручается разработать и представить Правительству страны проект упомянутого закона в новой редакции.

Безусловно, незаконный оборот наркотических средств является одним из основных источников финансирования деятельности большинства экстремистских и террористических организаций.

Хотя в результате принятых мер в последние годы контрабанда наркотических средств в страну в какой-то мере сократилась, но наблюдается рост импорта их других видов, имеющих большой вред здоровью человека.

Поэтому Генеральной прокуратуре, Агентству по контролю за наркотиками, министерствам внутренних дел, юстиции, здравоохранения и социальной защиты населения, Государственному комитету национальной безопасности и Таможенной службе поручается принять меры для внесения изменений и дополнений в уголовное законодательство, а также усилить работы по предотвращению импорта искусственных наркотических средств.

Коррупция является одной из серьезных преград на пути устойчивого развития страны и может подорвать авторитет государства на международной арене, стать причиной недовольства граждан деятельностью государственных органов и структур.

В нашей стране для предотвращения и устранения коррупционных факторов и расширения сотрудничества с гражданским обществом созданы необходимые правовые и структурные основы.

Несмотря на это, анализ обращений граждан показывает, что деятельность некоторых государственных органов и их должностных лиц в этом направлении все еще не отвечает требованиям.

Поэтому руководителям министерств и ведомств, местных исполнительных органов государственной власти необходимо уделять первостепенное значение вопросу правильного подбора и расстановки кадров, воспитания их в духе честности и уважительного отношения к гражданам.

Изменяющаяся политическая ситуация на планете и в регионе требует постоянной военной и боевой готовности Вооруженных Сил.

Военнослужащим необходимо не терять политическую бдительность и постоянно повышать свои профессиональные знания и навыки, и быть готовыми к устранению чрезвычайных, неожиданных и других ситуаций.

Также руководителям правоохранительных органов и силовых структур поручается постоянно совершенствовать систему управления военными подразделениями, предупреждения и взаимоотношения по оперативной ситуации, и очень серьезно относиться к вопросу защиты безопасности инфраструктуры системы.

Уважаемые присутствующие!

Сегодня Республика Таджикистан на международной арене завоевала авторитет и признана как страна, проводящая миролюбивую и созидательную внешнюю политику.

Благодаря политике «открытых дверей», являющейся сутью международных отношений Таджикистана, мы сумели наладить и укрепить добрые связи и полезное сотрудничество со многими государствами мира.

Мы и в дальнейшем будем проводить эту политику с учетом новых международных реалий, будем прилагать усилия для того, чтобы поднять на качественно новый уровень наше сотрудничество с региональными и международными партнерами.

Развитие и расширение регионального сотрудничества, обеспечение и укрепление безопасности и стабильности в Центральной Азии является одним из фундаментальных столпов внешней политики нашего государства.

Ясно, что безопасность и стабильность нашего региона, прежде всего, связаны с ситуацией в Афганистане, и дальнейшее продолжение конфликтов и раздора в Афганистане может обернуться для этой страны и для всего региона долгосрочными отрицательными последствиями.

Неспокойная обстановка в этой дружественной и соседней стране в течение последних 40 лет доказывает, что проблема Афганистана не имеет пути военного решения, и только политические, дипломатические, социальные и экономические средства и рычаги могут стать ключом решения его запутанных проблем.

Таджикистан всесторонне поддерживает усилия Правительства Афганистана по нахождению мирных путей нормализации военно-политической ситуации и обеспечению устойчивого социально-экономического развития.

Мы считаем, что судьбу Афганистана и его будущий путь должен определить и решить сам народ этой страны.

Поэтому мы приветствуем все созидательные начинания по налаживанию процесса мирных переговоров в Афганистане и надеемся, что усилия заинтересованных сторон в этом направлении принесут положительные результаты.

Мы вновь обращаемся к мировому сообществу и призываем с большой ответственностью занять позицию в отношении вопроса установления мира и спокойствия на многострадальной земле Афганистана.

Таджикская сторона и в дальнейшем будет вносить свой практический вклад в этом направлении.

Мы и далее будем продолжать эффективные, плодотворные и созидательные отношения с международными и региональными организациями,

партнерами по развитию и влиятельными финансовыми структурами, с которыми за годы независимости наладили взаимовыгодное сотрудничество.

Следует отметить, что в ходе реализации наших глобальных инициатив город Душанбе превратился в центр рассмотрения вопросов, связанных с глобальными и региональными проблемами.

Только в этом году в столице страны был проведен ряд важных международных мероприятий, в том числе Совещание по взаимодействию и мерам доверия в Азии и Международная конференция высокого уровня по борьбе с терроризмом и источниками его финансирования.

В 2019 году Таджикистан председательствовал в ряде региональных организаций и их структур, в том числе Совещании по взаимодействию и мерам доверия в Азии, Организации экономического сотрудничества и Форуме сотрудничества по безопасности Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе.

В следующем году начнется председательство Таджикистана в Международном фонде спасения Арала, Шанхайской Организации Сотрудничества, Организации договора о коллективной безопасности, и в Стамбульском процессе по Афганистану.

Более того, с удовлетворением можно сказать, что наши международные мероприятия по водным ресурсам получили признание в мировом сообществе под названием «Душанбинский процесс в сфере воды».

Мы решили в следующем году провести в столице нашей страны Международную конференцию высокого уровня по реализации 4-й глобальной инициативы Таджикистана – Международного десятилетия действия «Вода для устойчивого развития, 2018-2028 годы».

В этом процессе Министерству иностранных дел вместе с другими министерствами и ведомствами страны необходимо неуклонно продолжать практическую реализацию Концепции внешней политики Таджикистана и постоянно принимать необходимые меры для достижения желаемых результатов.

Мы и в дальнейшем будем прилагать усилия для большего развития связей и сотрудничества со всеми странами - партнерами по решению актуальных вопросов и достижению взаимовыгодных целей, а также обеспечению интересов Таджикистана и его народа на международном уровне.

Дорогие соотечественники!

Уважаемые народные депутаты!

Цель принятых стратегий и программ, ход реализации которых отражен в сегодняшнем Послании, конечной целью принимаемых парламентом законов, указов и распоряжений Президента и Постановлений Правительства страны состоит в том, чтобы обеспечивать развитие государства, бла-

гоустроить Родину и, важнее всего, повышать уровень и улучшать качество жизни славного народа Таджикистана.

Я изложил свои мысли по усилению работ в этом направлении и призываю всех вас - уважаемые присутствующие, то есть депутатов парламента, руководителей министерств и ведомств, государственных структур и органов, государственных служащих и всех граждан страны сплотиться еще больше во имя развития нашей дорогой Родины, для того, чтобы мы превратили нашу страну в цветущий край и шагающую в ногу с мировым сообществом.

За сравнительно не очень длительную историю периода независимости наш народ сумел совершить много серьезных и судьбоносных дел, и я уверен, что и в дальнейшем будет самоотверженно и добросовестно прилагать усилия для укрепления основ национального государства.

Уверен, что до наступления великого праздника - 30-летия Государственной независимости мы осуществим еще много созидательных работ, мобилизуем все ресурсы и возможности для создания крупных и малых предприятий, создадим новые рабочие места для наших соотечественников и поднимем уровень благосостояния народа.

Я верю в созидательные и творческие силы гордого таджикского народа и с уверенностью хочу заявить: мы имеем все возможности и потенциал для большего расширения процесса созидания и благоустройства, приложения усилий для достижения национальных целей, устранения имеющихся недостатков, устойчивого развития нашей дорогой страны и улучшения жизни каждого семейства в Таджикистане.

В этом процессе священным долгом каждого из нас является почитание независимости таджикского государства как великого блага и быть постоянно готовым к её защите.

Абсолютно уверен, что наш патриотически настроенный народ пронизывает суть этих высказываний.

Во имя развития нашего независимого государства и любимой Родины – Таджикистана мы должны и в дальнейшем сплоченно и самоотверженно трудиться и оставить в наследство детям и внукам благоустроенную страну, чтобы они гордились результатами наших патриотических усилий.

На этом славном пути я желаю успехов и новых свершений всем жителям страны, вам – народные депутаты и уважаемые присутствующие.

Будьте всегда здоровы и преуспевайте во всех ваших созидательных начинаниях, дорогие соотечественники!

Бондарь Н.С.

Судья Конституционного Суда Российской Федерации, заслуженный юрист Российской Федерации, заслуженный деятель науки Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор

КОНСТИТУЦИЯ РОССИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ПЕРЕМЕН ПРАВОВОЙ ЖИЗНИ: ОТ ПОЛИТИЧЕСКИХ ИЛЛЮЗИЙ К ЮРИДИЧЕСКОМУ РЕАЛИЗМУ

2018 год по праву считается годом российского конституционализма, имея в виду не только 25-летний юбилей действующей Конституции 1993 г., но и 100-летие Конституции РСФСР, принятой V Всероссийским съездом Советов 10 июля 1918 г., а также (что сегодня еще реже вспоминается) 40-летие последней Конституции советской России - Конституции РСФСР от 12 апреля 1978 г. При всех глубинных, сущностных различиях этих документов они воплощают и некие общие закономерности, даже если нам не всегда хочется - по тем или иным причинам - в этом сознаваться. Это проявляется в «закономерно-непредсказуемой» непрерывности исторического процесса политико-правового развития нашей национальной государственности, впервые получившей 100 лет назад высшее юридическое оформление в виде целостного конституционного акта Российского государства¹ и прошедшей в последующем сложный, противоречивый путь конституционно-правового развития.

В этом плане сегодняшнее обращение к истории, в том числе к Конституции 1918 г., имеет принципиальное значение. С одной стороны, это позволяет более глубоко, с учетом сложных процессов исторического развития России, оценить венчавшую - в политико-правовом плане - суровый XX век Конституцию 1993 года. С другой стороны, Конституция РСФСР 1918 г. - недооцененный отечественной доктриной конституционализма документ; не касаясь его качественных, в том числе вызывающих очевидные сомнения, характеристик, представляется уместным отметить, что без проникновения в природу этого документа как оригинального, творческого, а не заимствованного, не производного от ранее существовавших зарубежных конституций акта новой (на тот момент) политической эпохи невозможно объективно оценить достоинства и не-

¹ При этом, естественно, нельзя не учитывать, что истоки российского конституционализма (и не только доктринального) имеют более глубокие корни, чем принятие Конституции РСФСР 1918 г.

достатки не только ушедшего в прошлое советского, но и современного отечественного конституционализма.¹

На этой основе легче уяснить как национальные особенности, степень оригинальности, так и характер зарубежных заимствований, присутствующих в Конституции России 1993 г., смысл и глубину порожденных ею политических иллюзий и правового романтизма, равно как и степень реализма действующей Конституции. Это поможет, в свою очередь, дать ответ на вопросы, обращенные в будущее: насколько Конституция 1993 г. принадлежит новому, XXI веку, а не ушедшему в историю веку прошлому? В какой мере она способна отвечать на глобальные вызовы современной политико-правовой жизни? Поиски ответов на эти вопросы чрезвычайно актуальны, имея в виду, что новому, XXI веку, возможно, уготованы испытания, в том числе в конституционно-правовой сфере, не менее сложные и судьбоносные, чем они были в прошлом веке.

Конституция в современном социокультурном и правовом миропорядке: вместо введения. Очевидно, что современную правовую жизнь, кризис конституционализма необходимо рассматривать не в узкоюридическом плане, а как системные вызовы в отношении всей современной правовой цивилизации, которая одновременно может быть представлена и как цивилизация права.²

В этом отношении на первый план выходит вопрос о самой природе, глубинных характеристиках перемен в законодательстве и в современной правовой жизни в целом.³ В качестве ответа на него может быть пред-

¹ Чтобы представить сложную философско-правовую основу текста Конституции РСФСР 1918 г. хотя бы в приближенном виде, уместно вспомнить конституционное кредо одного из ее авторов, профессора М. А. Рейснера: «В России нет права, оно смешивается с моралью, которая со своей стороны имеет полицейский характер» (URL: <http://www.informaxinc.ru/lib/zhzl/reisner/#CO15>). В этой формуле просматривается мировоззренческий образ будущей крайне противоречивой, но глубоко национальной, абсолютно оригинальной на тот период (и по содержанию, и по форме) Конституции РСФСР 1918 г.

²Комплексный анализ этих процессов в их глубинном проявлении содержится в работах Председателя Конституционного Суда РФ В. Д. Зорькина. См., например: Зорькин В. Д. Цивилизация права и развитие России. М., 2015; Зорькин В. Д. Право против хаоса. 2-е изд. М., 2018.

³Эти вопросы системно исследуются, особенно в связи с развитием законодательства, учеными Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ. См., например: Научные концепции развития российского законодательства: монография. 7-е изд. / отв. ред. Т. Я. Хабриева, Ю. А. Тихомиров. М., 2013; Хабриева Т. Я. Гармонизация правовой системы РФ в условиях международной интеграции: вызовы современности // Журнал нал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2014. № 1; Хабриева Т. Я. Современное правотворчество и задачи юридической науки // Журнал российского права. 2015. № 8.

ложен - по крайней мере в порядке дискуссии - тезис о том, что в основе сегодняшних глобальных перемен, включая правовую жизнь с ее конкуренцией, столкновением, появлением неких новых конституционных ценностей (как то «конституционно-сексуальное» равенство, равенство однополых браков, которое уже сегодня признано законами 46 государств мира, 27 из которых являются членами Совета Европы¹), лежит не столько политико-идеологическая или «классовая» борьба, сколько социокультурное противостояние. Отказавшись от признания какой-либо идеологии в качестве «государственной или обязательной» (ч. 2 ст. 13 Конституции РФ), мы, тем не менее, не смогли уйти от борьбы идей, противостояния политико-правовых, конституционных в своей основе ценностей; более того, эта борьба имеет тенденцию к обострению, приобретает качественно новые проявления: речь идет теперь о новой идеологии социокультурного противостояния, балансирующего сегодня между миром и войной (имея в виду в том числе новые формы войн - информационные, санкционно-экономические, гибридные и т. п.). «The West and the Rest» (Запад против всех остальных) - создается впечатление, что во многом таков лейтмотив социокультурной линии развития современной цивилизации, в том числе в правовой сфере.

Недавний настрой на партнерство цивилизаций, сближение, конвергенцию правовых систем (импульс которому был задан так называемым перестроечным периодом) сегодня трансформируется в противостояние социокультурных цивилизаций, их конституционно-правовых систем. Важно при этом учитывать, что сохраняющиеся, но получающие все более противоречивые формы своего проявления процессы правовой глобализации ведут не к усилению взаимопонимания, преодолению различий, усилению правового и тем более социального равенства, а к углублению пропасти неравенства как на национальном, так и международном уровнях, включая удаление от конституционно значимых ориентиров наднациональных юрисдикционных механизмов с их политизированными двойными международно-правовыми стандартами.

В связи с этим возникают естественные, принципиально важные в методологическом плане, вопросы: действительно ли глобализация способна оказать столь серьезное влияние на современную правовую жизнь, что возможны (и необходимы) пересмотр значения национальных конституций и признаваемых ими конституционных ценностей, провозглашение приоритета международно-правовых норм над нормами национальных конституций?

¹См.: State-Sponsored Homophobia. A World Survey of Sexual Orientation Laws: Criminalization, Protection and Recognition. 2016. URL: https://www.ilga.org/sites/default/files/02_ILGA_State_Sponsored_Homophobia_2016_ENG_V.1EB_15051_64xii

При поиске ответов на эти вопросы важно понимать, какой смысл вкладывается в понятие правовой глобализации. Каково сегодня реальное, а не декларативно-демагогическое отношение к ней на Западе? Примечательными в этом плане являются прозвучавшие совсем недавно, на Генеральной Ассамблее ООН 25 сентября 2018 г., следующие слова: «Мы отвергаем теорию глобализма и верим в доктрину патриотизма... По всему миру ответственные страны должны противостоять угрозам суверенитету не только со стороны глобальных правительств, но также и иным новым формам соправительства и доминирования». Еще недавно трудно было даже предположить, что эти слова могут принадлежать не какому-то протестующему на митинге, например, одной из западных столиц антиглобалисту, а Президенту США. Но в данном случае это именно так: Дональд Трамп в своем выступлении в ООН жестко противопоставил глобализм суверенитету и понимаемой им доктрине патриотизма.¹

В конституционно-правовом измерении это предполагает, что в условиях глобализации ценность конституции и получающих закрепление в ней национальных ценностей и интересов не только не ослабевает, а, напротив, возрастает; более того, глобализационные процессы могут и должны рассматриваться, как нам на этот раз не без оснований напоминают из-за океана, сквозь призму не приоритета норм международного права над национальным законодательством и тем более над конституцией, а в соответствии с идеей патриотизма, в том числе конституционно признаваемого. В этих подходах, провозглашающих антиглобализм, национальный патриотизм в качестве государственной политики, — проявление нового взгляда не только на расстановку приоритетов в соотношении универсальных (всеобщих) и национально-специфических начал в конституционном регулировании, но и на степень императивности норм международного права в их соотношении с национальными конституциями в современном миропорядке.²

Для России с ее самобытной конституционно-правовой историей и с учетом современных международно-правовых условий это особенно актуально. В связи с этим уместно напомнить, что принятие Конституции РФ 1993 г. стало, по оценке Председателя Конституционного Суда РФ В.

¹URL <https://ria.ru/world/20180925/1529327692.htm> (дата обращения: 06.11.2018).

² В связи с этим остается хотя бы попутно вспомнить, с какой ожесточенной критикой было воспринято на Западе постановление КС РФ от 14 июля 2015 г. № 21-П, в котором указано, что никакие решения наднациональных юрисдикционных органов не отменяют для российской правовой системы приоритет Конституции РФ и потому подлежат реализации в рамках этой системы только при условии признания высшей юридической силы именно Конституции РФ.

Д. Зорькина, результатом колоссальных перемен, осуществлявшихся в нашей стране и связанных с крушением социалистической системы, что, в свою очередь, обусловило существенные изменения в правовых основах миропорядка.¹ Дальнейшие конституционные преобразования происходившие в течение 25 лет в России, явились в этом плане не только отражением, но и фактором дальнейших изменений, преобразований в глобальных процессах современной цивилизации. При этом идея признания безусловной ценности суверенитета как основы современного миропорядка, т. е., говоря конституционно - доктринальным языком, идея конституционного патриотизма (родиной которой является, кстати, Германия), именно в этот период впервые была провозглашена от имени России на международно-правовом уровне (в Германии) в известной речи Президента РФ В.В.Путина на Мюнхенской конференции по вопросам политики и безопасности 10 февраля 2007г.² Впоследствии именно решительное отстаивание Россией своих национальных интересов, конституционный патриотизм во многом стали причиной принятия санкционных мер, нарастания русофобских настроений среди политических элит западного мира.

В этом плане один из главных вопросов, с которым уместно обратиться к Конституции России 1993г. - это вопрос о ее исторической роли и особенностях реализации в условиях современных вызовов праву, глобального кризиса современного конституционализма.

Конституция России и современные угрозы праву. Для понимания того, какие основные угрозы стоят перед правом на современном этапе, и для определения возможностей воздействия на них со стороны Конституции необходимо напомнить, что состояние права рефлексивно отражает состояние общества, его экономические, социальные, политические противоречия, а Конституция как ядро национальной правовой системы является при этом по своим сущностным характеристикам: а) порождением; б) юридической формой отражения, признания; в) институционно-правовой матрицей разрешения социальных противоречий в обществе и государстве.

Наиболее острые противоречия и максимальная угроза для права сегодня связаны с проблемой, которую можно сформулировать как глобальный дефицит конституционного равенства. В связи с этим уместно

¹См.: Зорькин В.Д. Конституционный контроль в контексте современного правового развития // Журнал Конституционного правосудия. 2018. №4. С.1.

²См.: Ассиметричный ответ. Стенограмма речи Президента В.В. Путина в Мюнхене (10 февраля 2007г.). URL:<https://lenta.ru/articles/2007/02/10/asymmetry/> (дата обращения: 06.11.2018).

отметить: понятие конституционного равенства предполагает, что данный принцип требует не только признания формально юридических стандартов равенства (равенства всех перед законом и судом, равноправия и т. п.), но и наполнения этого принципа социальным содержанием на основе конституционных требований справедливости (преамбула Конституции 1993г.), достоинства личности (ст.21) и в соответствии с этим – недопустимости несправедливого, конституционно необоснованного неравенства в любой сфере социального бытия, будь то экономика или политика, образование или здравоохранение, правосудие или государственное муниципальное управление. Это позволяет охарактеризовать конституционное равенство не только как принцип, исходное основание всей системы правового регулирования, как особый правовой режим, основанный на требованиях справедливости, достоинства личности, но и как такую всеобъемлющую категорию, в которой воплощаются сущностные характеристики права как равной для всех меры свободы. Соответственно, дефицит конституционного равенства как глобальный вызов современному праву способен деформировать не только любую национальную систему законодательства и правоприменения, но и саму природу права, этого удивительного явления современной цивилизации, без которого было бы невозможно обеспечение равной для всех меры свободы.

Что касается кризиса конституционного равенства, то он, конечно, имеет в своей основе внеправовые, метаюридические корни. Речь идет прежде всего о приобретающем все более угрожающие масштабы социальном расслоении, нарастающем разрыве между богатыми и бедными странами, регионами, национально-этническими, социально-демографическими, профессиональными, иными группами населения. Когда 82% всех богатств принадлежит 1 % населения земли, при чем состояние самых состоятельных жителей росло за последние 7 лет в 6 раз быстрее, чем заработные платы рабочих, и служащих и в результате, по недавним подсчетам организации Oxfam, восьми богатейшим людям мира принадлежит столько капитала, сколько половине всего человечества¹, неизбежно возникают конституционно значимые вопросы о социальной справедливости, правах человека, достоинстве личности и возможностях решения соответствующих проблем с помощью права как «равной для всех меры свободы».

Острота проблем бедности, социального расслоения, усиливающегося социального неравенства, угрожающего основам социальной стабильности и демократического развития современных государств, - один

¹См.: Яковлева Е. Восемь с половиной// Российская газета. 2018. 14 февр. С.9.

из важнейших показателей системного кризиса современного конституционализма. Углубление социального расслоения и конституционного неравенства - прямой путь к социальным потрясениям и революциям. При этом очевидна эрозия традиционных, классических представлений о ценностях современного конституционализма, которая затронула все пласты содержательных характеристик всеобъемлющего института конституционного равенства: нормативно-правовые, нравственно-этические, социально-экономические, национально-этнические, демографические, пространственно-территориальные, религиозно-конфессиональные и т. д.

В этом плане проблема конституционного равенства сегодня одинаково актуальна в формально - юридическом, социальном, нравственно - этническом, социокультурном планах. Сухая статистика свидетельствует, что современная Россия - на одном из первых мест по глубине социальной, имущественной дифференциации, по неравенству распределения богатств: на долю 1% самых богатых россиян приходится более 70% всех личных активов в России (в мире в целом этот показатель равен 46%, в Африке - 44% в США - 37%, в Китае и Европе - 32%, в Японии - 17 %). Россия также лидирует в мире по доле самых состоятельных 5% населения (это более 80% всего личного богатства страны). Похожие процессы - на микроэкономическом уровне: заработная плата руководителя частной российской компаний превышает оклад рядового работника в 20-30 раз (по оценкам независимых экспертов, эта разница заметна выше); различия между минимальной и максимальной оплатой в рамках отрасли составляют в России 20-40 раз и еще больше - между регионами.

При этом, как свидетельствует исторический опыт, вопросы равенства и справедливости всегда актуализируются в переломные периоды развития общества и государства, что имеет место и в современной России: переход к рыночной экономике и плюралистической политической демократии сопровождается серьезными изменениями наших представлений об этих вечных ценностях современной цивилизации.

Процесс утверждения в нашей стране новых конституционных ценностей, основанных на признании приоритета человека, его прав и свобод, переход к развитию Российской Федерации как демократического правового государства настоятельно потребовал решительного отказа от господствовавших ранее на протяжении десятилетий нашей истории искаженных представлений о социальном и правовом равенстве. Это предопределило, в свою очередь, новый вектор развития научных идей, необходимость пересмотра концептуальных подходов к анализу соответствующих проблем с учетом качественно новых принципов взаимоотношений личности с обществом и государством. Нельзя вместе с тем не видеть, что

политические и экономические преобразования в стране, особенно проведенные в 1990-е гг., породили глубокие противоречия, в том числе в виде новых проявлений неравенства. В то же время потенциал Конституции 1993 г., достаточно определенно закрепившей социальную природу новой российской государственности (ст.7, 38-43 и др.), который мог бы быть использован для противодействия негативным тенденциям и эффективного решения соответствующих проблем, оказался далеко не в полной мере востребованным. Более того, приоритетное значение приобрели в этот период так называемые рыночно-экономические нормы Конституции (ст.8, 9, 35, 36 и др.) в их понимании на практике, далеко не в полной мере соответствующем глубинному содержанию самих принципов, духа Конституции 1993 г.

Это потребовало со стороны КС РФ внести существенные коррективы в истолкование соответствующих конституционных положений, сформулировать на основе вытекающих из основополагающих принципов, ценностей нашей Конституции правовой позиции о социальной ответственности частного предпринимательства, социально-ориентированной природе находившейся на начальных этапах формирования на тот момент рыночной экономики России¹. Собственность предполагает необходимость несения обременений, обязанность ответственного отношения к правам и свободам тех, кого затрагивает предпринимательская деятельность с использованием частной собственности². Из этих же подходов вытекают конституционно обоснованные начала взаимоотношений бизнеса и власти, необходимость поиска разумной меры приватизации объектов государственной и муниципальной собственности, «распыления» экономической власти на основе активно развивающихся отчужденных ее форм в виде частного капитала, в том числе, к сожалению, криминального, и т.п.³. Все это имело принципиальное значение для понимания предельно обобщенных (в части регулирования экономических отношений) положений текста Конституции 1993 г. и, соответственно, для повышения его эффективности как правового инструмента социально-экономических преобразований.

С проблемой преодоления дефицита конституционного равенства, в том числе в социально-экономическом плане, напрямую связана и другая глобальная угроза современному праву - деформация социокультурных

¹См. постановления КС РФ от 24 февраля 2004г. №3-П и от 10 июля 2007г. №9-П

²См. постановления КС РФ от 18 июля 2008г. №3-П, от 24 июня 2009г. №11-П, от 13 февраля 2018г. № 8-П.

³Подробнее см: Бондарь Н.С. Экономический конституционализм России: очерки теории и практики. М, 2017.

начал в праве, отрыв системы нормативно - правового регулирования от ее нравственно-этнических основ.

Сегодня очевидными становятся попытки придать праву значение одного из основных орудий не взаимодействия и сотрудничества, а санкционно - конфронтационного противоборства, социокультурного противостояния. В этих условиях, по сути, наблюдается новая волна политизации права, ее своего рода социокультурная (в отличие от классово-политической) идеологизация, когда в качестве неких общих, универсальных правовых стандартов и принципов выдвигаются представления о праве, о конституционализме, свойственные одной конкретной культурно-правовой традиции. Как определенная реакция на эти процессы - непропорциональное усиление (доминирование) в отдельных странах, регионах современного мира религиозных, этнонациональных, иных геополитических факторов правового регулирования. На этой основе противоречивые, нередко диаметрально противоположные процессы активной секуляризации законодательства в западных демократиях, с одной стороны, и столь же активная, порой воинственная клерикализация права и закона в других регионах мира, особенно в странах мусульманского фундаментализма, - с другой. Очевидно, одна из этих крайностей превращает право и закон в оторванную от реальных условий жизни, от важных для нее неправовых нормативов формальность, а другая - способна опровергнуть верховенство права, в том числе в соотношении с иными социальными регуляторами.

Отрыв права и закона от общей системы социокультурной нормативности сказывается и на представлениях о Конституции, которая может восприниматься в этих случаях как формально-технологичный, инструментальный акт, а не социально-правовая, социокультурная институция упорядочения современной жизни. В основе этого лежит иллюзорное представление о законе государства как некоем самостоятельном инструменте социальных преобразований, не обусловленном вытекающими из жизни общества его нравственными характеристиками, духовным содержанием.

Между тем верховенство права, предопределяющее верховенство и прямое действие Конституции, реализуется в условиях общей социальной нормативности и связано с действием социокультурных, нравственно-этических начал, поскольку правовая норма всегда существует в определенном социальном контексте. Конституция исходит из идеи правового закона, в которой содержательные характеристики равной меры справедливости увязываются с формально-юридической определенностью, всеобщностью и общеобязательностью. Соответственно, и сама Конституция

рассматривается не только как основной юридический закон, а как формализованная ценностно-нормативная система, обладающая духовной сакральностью¹.

Исследование духовных начал Конституции как явления социальной жизни предполагает использование весьма тонкого методологического инструментария как средства достижения не только научно аргументированных знаний о глубинных, сущностных характеристиках этого явления, но и особого психологического восприятия данного документа на основе веры в истинность, социальную и правовую ценность закрепленных в Конституции положений. Именно вера (и основанное на ней доверие) как относительно самостоятельная философско-мировоззренческая система взглядов и оценок представляет собой форму отражения скрытых от внешнего восприятия сакральных характеристик Конституции, которые воплощаются не в букве, а в духе этого уникального документа.

С известной долей условности можно сказать, что существуют ощутимые различия в представлениях об указанных идеалах и подходах, свойственные англосаксонской правовой системе, с одной стороны, и романо-германской (континентальной) - с другой. Не вдаваясь в детали исторического правогенеза, можно отметить, в частности, воспринятый романо-германской системой права от римского права высокий уровень доктринальности, системно - методологической проработанности, структурированности, а также высокий уровень развития в ней нравственно-этических начал. И это далеко не случайно. Нравственно-этические начала, определившие континентальное право, были в их исходно-генетическом плане переведены с языка греческой философии на язык точных юридических формулировок римского права, а в дальнейшем получили развитие и методологическое подкрепление через активное влияние на континентальное право классической немецкой философии. Примечательной в этом отношении является широко известная сентенция И. Канта о том, что «право - это самое святое, что есть у Бога на земле».

Обращаясь к осмыслению приведенной кантовской максимы, можно задаться вопросом: что же придает праву столь высокий уровень святости? Очевидно, таким источником едва ли могут служить формально-юридические характеристики права. При всей важности соответствующих свойств права нужно признать, что основным, решающим фактором, возвышающим право в системе социальной нормативности, являются вы-

¹См: Бондарь Н.С. Гармонизация юридических и нравственно - этнических начал Конституции: практика конституционного правосудия // Журнал конституционного правосудия. 2018. №1.С. 10

раженные в праве требования равенства и справедливости. В этом плане юридическое обоснование, в частности, категории справедливости составляет ключевую задачу как античной и средневековой, так и современной конституционной юриспруденции.

Объекты конституционного воздействия представляют собой такую систему общественных отношений и ценностных ориентиров, в рамках которых человеческие поступки и действия публичной власти (на любом уровне ее реализации) оцениваются прежде всего с точки зрения добра и зла, справедливости и несправедливости, чести и долга, человеческого достоинства, совести и греховности, других категорий нравственности, не обязательно получающих формально-юридическое, текстовое закрепление, но не утрачивающих от этого своей общеобязательности, нравственно-этической нормативности в сочетании с правовой императивностью. При этом глубинные основы духа Конституции РФ (как своего рода юридического зеркала, отражающего внутреннее состояние, корни духовных сил многонационального народа) сосредоточены в ее сущностных характеристиках. Выявление глубинных, сущностных начал Конституции связано с погружением в природу таких основополагающих явлений конституционной действительности, как свобода – власть – ответственность в их коллизионном триединстве. При этом речь идет не столько о формально-юридических, сколько о социокультурных характеристиках этих явлений, а стало быть, и соответствующего документа как показателя реально достигнутого в обществе и государстве баланса между свободной и властью, включая власть экономическую. Ответы на эти вопросы содержатся в Конституции, если презюмировать ее реальный, не фиктивный характер.

Никакая рациональная формально-юридическая аргументация не может быть свободной от национальной культуры и нравственности, ценностных характеристик правовых и социальных явлений. Категория «нравственность» признается как конституционно значимая - и не только в России, где в ч. 3 ст. 55 Конституции нравственность рассматривается как одна из целей, для достижения которой могут вводиться ограничения основных прав. Активно задействован этот термин и в российском отраслевом законодательстве (сейчас это 31 федеральный закон), но он не получил содержательного раскрытия в виде легальной дефиниции; как правило, речь идет о воспроизведении в отраслевых законах общей формулы названной статьи Конституции о возможности ограничения тех или иных основных прав в интересах нравственности.

На этой основе становится возможным уяснить глубинный смысл, природу Конституции 1993 г., не приукрашенное историческое значение,

имея в виду не только уникальные юридические свойства, но и те характеристики данного документа, которые могут стать (и при определенных условиях становились) источником политических иллюзий и правового романтизма, надежд и разочарований, равно как и конституционных прозрений и новых обретений.

Философско-мировоззренческий плюрализм Конституции 1993 г. как отражение вечных идеалов и юридических реалий: pro et contra. Исследование внутренней природы Конституции РФ, оценка ее реального значения в обустройстве демократической правовой государственности новой России вполне согласуются с пониманием, уяснением того обстоятельства, что историческое время, прошедшее с момента принятия и вступления в силу Конституции 1993 г., неоднородно, весьма противоречиво. Конституцию же, ее нормативное содержание во многом наполняют смыслами национальные и исторические традиции, социальные условия и политические установки, что дает повод и предпосылки для усиления одних и ослабления других начал конституционализма.

Конституции РФ 1993г. отражает в своих основополагающих характеристиках фундаментальные интересы, конституционные идеалы многонационального народа России, она не находится в плену космополитических иллюзий, которые столь активно навязывались нам после распада Союза ССР. Вместе с тем - нельзя это игнорировать – Конституция России, как и любая другая, не лишена содержательных, по крайней мере имплицитно присутствующих, предпосылок для проявления не только конституционных надежд, но и разочарований, политических иллюзий и правового романтизма наряду с юридическим реализмом.

Но является ли это свидетельством неких недостатков Конституции? На этот вопрос определенно следует дать отрицательный ответ. Это ее особенность, в основе которой – политико-правовая философия методологического плюрализма. Философский монизм, характерный, в частности, для советского периода отечественного конституционализма, не оставлял места даже для иллюзорных ожиданий и надежд на политическое, идеологическое разнообразие в обществе и государстве. Современное понимание явлений конституционной жизни может быть охарактеризовано с позиций мировоззренческого плюрализма. Предполагается, что различные концепции, подходы к праву в современных условиях приобретают не только доктринальное, но и нормативно-правовое значение в той мере, в какой они могут быть адекватно интегрированы в социокультурное пространство конституционно-правового регулирования. Это объективно предопределяет признание и утверждение философско-мировоззренческого плюрализма и как доктринального метода исследо-

вания, и как конституционно значимого принципа нормативно-правовой организации и функционирования демократической государственности.

На этой основе становится возможным всесторонне оценить как собственно правовые явления, так и неюридические (в том числе предъюридические, постъюридические), а также метаюридические феномены конституционализма социального, экономического, политического, культурного характера. Причем в той мере, в какой они выступают и социокультурной предпосылкой формирования конституционализма, и в качестве имманентных его характеристик, институциональной основы конституционализма, и одновременно - средой его существования и развития, что решающим образом влияет на основополагающие конкретно-исторические характеристики Конституции.

Несмотря на то что в координатах мировоззренческого плюрализма присутствуют различные концептуальные начала, его квинтэссенцией в нормативно-правовом проявлении является реализация на конституционном уровне двух типов правопонимания - позитивизма и естественного права. Сочетанием позитивистского и естественно-правового подходов обеспечивается переход к интегративному, конституционно значимому правопониманию и восприятию на правовом уровне всего многообразия конституционно значимых явлений государственно-политической, экономической, социально-культурной жизни.

В этом плане методологический плюрализм Конституции 1993 г. не есть свидетельство некой мировоззренческой эклектики, в рамках которой естественно-правовой тип правопонимания конкурирует с позитивистским как бы по аналогии с конкуренцией буквы и духа Конституции. Такой подход имеет в своей основе противопоставление естественно-правовых и позитивистских начал, исключает возможность их сосуществования (при признании за ними самостоятельной и соотносимой юридической ценности) без ущерба для права как воплощения свободы, равенства и справедливости.

Вместе с тем нельзя не признать, что во многом именно естественно-правовые начала Конституции 1993 г. стали философско-правовой основой правового романтизма, а в каких-то ситуациях - и политических иллюзий в нашем обществе, в частности, на начальных этапах реализации Конституции, в условиях не всегда выверенных преобразований. В концентрированном виде это получило нормативное закрепление в положениях, где Конституция РФ, реализуя идеи естественно-правового правопонимания, провозглашает, что основные права и свободы человека неотчуждаемы и принадлежат каждому от рождения (ч.2 ст.17), а человек, его права и свободы признаны высшей ценностью (ст. 2) безотносительно к

национальным традициям коллективизма и соборности. Вместе с тем справедливости ради следует отметить, что из самой Конституции РФ вытекает недопустимость противопоставления естественно-правовых начал позитивному законодательному регулированию прав и свобод человека и гражданина: полномочия по государственно-правовой регламентации прав человека закрепляются за федеральным законодателем (п. «в» ст.71), а в ст.18 Конституции РФ говорится, что права и свободы определяют смысл, содержание и применение законов, т.е. содержащиеся в правах и свободах естественно-правовые начала должны объективироваться в позитивных (принимаемых государством) законах, получать реализацию в правоприменительной практике.

В этом плане более внимательного отношения - с точки зрения возможных проявлений правового романтизма и политических иллюзий - потребовали положения Конституции, породившие определенные иллюзии, связанные с абсолютизацией примата международного права. Речь идет о положениях ч. 4 ст. 15 Конституции РФ, на основе которых осуществляется проникновение наднациональных, в том числе европейских, ценностей современного конституционализма в пространстве российской правовой системы, обеспечивается их определенное взаимодействие с национальными конституционными и вместе с тем открываются возможности для дополнительного обеспечения, гарантирования и защиты национальных конституционных ценностей наднациональными институтами (ч.3, ст.46, ст.79). Соответственно предполагается, что реализация ценностей, принципов, институтов национального конституционализма обеспечивается не только внутригосударственными правовыми механизмами и юрисдикционными процедурами, но и за счет применения международных, в том числе региональных, средств защиты права, в рамках функционирования наднациональных контрольно-юрисдикционных институтов. Возможность такого взаимодействия национальных и наднациональных элементов в реализации ценностей конституционализма отражает общую тенденцию развития цивилизации; в пределах Европы, например, оно выражается в формировании общеевропейского конституционного пространства.

Однако проникновение в национальную правовую систему универсальных ценностей, особенно если иметь в виду возможности их определенной интерпретации наднациональными органами, может быть связано с возникновением конфликтов и коллизий, политикой двойных стандартов, что в последнее время в особо острой форме проявилось применительно к взаимоотношениям национальной конституционной и европейской конвенционной юрисдикций в вопросах обеспечения основных

прав и свобод человека. Как свидетельствует наш опыт конституционного развития, нет никаких оснований для правового романтизма по поводу безупречной объективности наднациональных юрисдикционных институтов.

Конституционный Суд РФ, пожалуй, одним из первых среди национальных органов конституционного правосудия Европы, сделал принципиальный вывод на предмет юридической природы конвенционных прав и свобод как имеющих ту же природу, что и закрепленные в Конституции РФ права и свободы человека и гражданина: «... подтверждение их нарушения соответственно Европейским судом по правам человека и Конституционным Судом Российской Федерации - в силу общей природы правового статуса этих органов и их предназначения - предполагает возможность использования в целях полного восстановления нарушенных прав единого институционального механизма исполнения принимаемых ими решений»¹. В этом находит признание тот факт, что происходит не только прямое влияние международных (европейских) институтов защиты прав человека на национальные конституционные системы, но и конституционализация общепризнанных принципов и норм международного права, в том числе на основе Конституции России 1993 г., и, соответственно, проникновение внутригосударственных юридико-правовых (конституционных) начал в сферу международных отношений, определяющих, в частности, сферу европейского конституционного пространства.

Но это не означает, что Россия безусловно связана теми интерпретациями конвенционных положений, которые даже следуя доминирующим в Европе ценностным предпочтениям, дает ЕСПЧ, если подобные интерпретации предполагают принятие на национальном уровне мер, идущих вразрез с национальной системой конституционных ценностей. В постановлении от 14 июля 2015 г. № 21-П КС РФ сформулировал принципиальный подход, который должен исключить всякие предпосылки для правового романтизма и политических иллюзий на этот счет. Он сводится к тому, что, будучи правовым демократическим государством, Россия как член мирового сообщества, в котором действуют общепризнанные принципы и нормы международного права, заключает международные договоры и участвует в межгосударственных объединениях, передавая им часть своих полномочий, что, однако, не означает ее отказ от государственного суверенитета; исходя из этого в ситуации, когда содержанием

¹Постановление КС РФ от 26 февраля 2010 г. №4-П (абзац второй подп. 3.3 мотивировочной части).

постановления ЕСПЧ, в том числе в части обращенных к государству - ответчику предписаний, основанных на положениях Конвенции о защите прав человека и основных свобод, интерпретированных ЕСПЧ в рамках конкретного дела, неправомерно - с конституционно-правовой точки зрения – затрагиваются принципы и нормы Конституции, Россия может в порядке исключения отступить от выполнения возлагаемых на нее обязательств, когда такое отступление является единственно возможным способом избежать нарушения основополагающих принципов и норм Конституции РФ. Если КС РФ придет к выводу, что постановление ЕСПЧ основано на Конвенции о защите прав человека и основных свобод в истолковании, противоречащем Конституции РФ, в этой части оно не подлежит исполнению.

При этом практика показывает, что отстаивание посредством конституционного правосудия национальной конституционной идентичности связано с поиском гибких, сбалансированных подходов, позволяющих учесть, насколько возможно, международные обязательства, поскольку они совместимы с конституционным правопорядком. Так, в постановлениях от 19 апреля 2016 г. № 12-П и от 19 января 2017 г. № 1-П Конституционный Суд РФ предложил определенные варианты, которые позволяют в определенной мере учесть в регулятивной и правоприменительной практике России высказанные ЕСПЧ правовые подходы, в том числе по таким чувствительным для России вопросам, разрешению которых были посвящены указанные постановления КС РФ и соответствующие им решения ЕСПЧ.

Конституционные надежды России – в реальности и последовательной реализации Конституции 1993 г. При наличии различных методологических подходов – в условиях философско-мировоззренческого плюрализма Конституции 1993 г. - к обоснованию интерпретации правовых идеалов общества и государства следует признать, что исходным и важнейшим таким правовым идеалом является Конституция. Она служит концентрированным выражением эталона, меры демократического развития современного государства и общества и одновременно отражает желаемый, а стало быть, не только сущий, но и должный, перспективный образ государственно-правовой системы, развивающейся в том числе в координатах современного международного правопорядка.

В этом плане Конституция предстает как формально-юридический источник фиксации и генерирования национальных идеалов и принципов, гарантия их нормативно-смысловой, исторической идентичности и практической востребованности, действительности, реализуемости, т. е. Конституция выступает мировоззренческой, регулятивной и правопримени-

тельной основой последовательной реализации всей системы правовых идеалов и принципов в социально-правовой жизни общества.

При этом постановка проблемы о правовых идеалах и непреходящих ценностях конституционализма подразумевает необходимость их осмысления в свете не только содержательных, но и формально юридических характеристик Конституции. В этом плане исходную и одновременно непреходящую формально-юридическую ценность Конституции составляют такие ее внутренне противоречивые свойства, как стабильность и развитие. Конституция как акт высшей юридической силы сохраняет свою стабильность не только в силу особого, усложненного порядка изменения, внесения в нее поправок, но прежде всего благодаря заложенным в Конституции внутренним потенциальным возможностям к саморазвитию, к нормативно - интерпретационному самообогащению в условиях меняющегося социокультурного контекста. Особая роль в этом принадлежит Конституционному Суду РФ, осуществляющему официальное и казуальное толкование Конституции, конституционализацию всей системы законодательства и практику его применения.

В этом качестве Конституция России 1993 г. как постоянно развивающийся документ является Основным Законом не прошлого, а нынешнего, XXI века. Одновременно это позволяет действующей Конституции России служить важным фактором преодоления современных угроз праву, активно влиять на все стороны жизнедеятельности общества, государства, его граждан, равно как и на современный международный миропорядок. Залогом этого является последовательная реализация Конституции как акта прямого действия.

Эти качества Конституции 1993 г., получившие прямое нормативно – правовое самопризнание (ч.1 ст.15), принципиально отличают ее от прежней логики советского конституционализма, в котором роль Конституции сводилась скорее к программно-политической, идеологической функции. В прямом действии Конституции отражаются ее значение как первичного и универсального источника права, предпосылки всех правовых норм.

Прямым действием Конституции РФ связаны все правоприменители в лице всех ветвей власти. При этом не только основным субъектом, но одновременно и генератором прямого действия Конституции является судебная власть. Это определяется природой судебной власти, ее самостоятельностью в системе разделения властей (ст.10 и 11 Конституции РФ), универсальным характером права на судебную защиту (ст. 46 Конституции РФ). Непосредственное применение судами конституционных норм естественным образом связано с реализацией конституционного

контроля, который служит гарантом неразрывности фактической и юридической конституции, обеспечивает непрерывность демократических конституционно-правовых процессов и одновременного единства правового пространства России.

Последовательная реализация Конституции как акта прямого действия является в этом плане условием освобождения от политических иллюзий и правового романтизма и одновременно предпосылкой реализации тех надежд, которые 25 лет назад породила действующая Конституция России.

Диноршоев А.М.

Заведующий кафедрой конституционного права юридического факультета Таджикского национального университета, доктор юридических наук, профессор

КОНСТИТУЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

Сегодня, когда принимаются меры для претворения в жизнь основных конституционных положений и идей, возникает закономерный вопрос о том, что реализация конституционных норм не ограничивается их воплощением в актах текущего законодательства, но и непосредственным их применением в каждодневной деятельности всех государственных органов государственной власти и иных публично-правовых образований. Посредством реализации конституционных положений, в том числе, обеспечивается государственная, экономическая и личностная безопасность. Иными словами, в современном построении государственности вопросам обеспечения безопасности должно уделяться особое внимание, так как безопасность пронизывает практически все сферы общественно-политической деятельности государства, общества и людей.

В эпоху глобализации и интеграции различных политико-правовых систем актуальным становится комплексный подход к изучению различных аспектов безопасности, как отдельно взятой личности, так и всего государства в целом.

Понятие «безопасность» является конституционной категорией. Так, согласно Конституции РТ безопасность государства является основанием для запрета деятельности общественных объединений и политических партий, цели или действия которых ее подрывают (ч. 5 ст. 8). Обеспечение безопасности является одной из главных задач Президента РТ, который для её обеспечения формирует соответствующие органы и руководит ими. Помимо этого, Президент РТ как гарант Конституции и прав человека призван защищать Конституцию и законы республики, гарантировать обеспечение прав, свобод, чести и достоинства граждан, защищать территориальную целостность, политическую, экономическую и культурную независимость Таджикистана (ч. 2 ст. 67). Если использовать категорию «безопасность» через призму прав человека, то следует указать положения статьи 16 Конституции РТ, в которых указывается, что ни один гражд-

данин республики не может быть выдан иностранному государству и Таджикистан может предоставить политическое убежище иностранным гражданам, ставшим жертвами нарушения прав человека.

Таким образом, Конституция РТ является главным ориентиром, базой реализации государственно-властных полномочий по обеспечению конституционной безопасности в государстве и ее положения непосредственно направлены на разрешение всех возможных противоречий в правотворческой и правоприменительной деятельности.

В целях эффективного обеспечения государством национальной безопасности, необходима четкая система его функционирования, закрепленная в Конституции. От наличия конституционного строя в государстве зависит и безопасность последнего. Неслучайно глава 19 УК РТ называется «Преступления против конституционных прав и свобод человека и гражданина», а глава 29 УК РТ - «Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства». Как отмечают А.И. Сафарзода и Б.Ш. Курбонзода, «правовой фундамент, закрепляющий основные правовые определения и организационные основы противодействия экстремизму, в первую очередь составляют нормы Конституции РТ»¹. Далее они отмечают, что «Конституция РТ, являясь основополагающим высшим актом по противодействию экстремизму, в положениях ч. 3 ст. 5, ч. 4 и 5 ст. 6, ч. 3 ст. 7, ч. 2 ст. 8, ч. 4 - 6 ст. 8, ч. 2 ст. 11, ч. 2 ст. 14, ч. 2 ст. 17, ст. 25, ст. 26, ч. 1 ст. 28, ст. 29, ч. 1 и 2 ст. 30, ст. 42, ст. 43 закрепляет конституционные основы противодействия экстремизму»².

В свою очередь, в статье 2 УК РТ отмечается, что одной из основных задач УК РТ является защита конституционного строя и безопасности Республики Таджикистан от преступных посягательств.

Поэтому охрана Конституции, обеспечение всех защищенных ею ценностей и приоритетов, основ конституционного строя получила отражение в науке через категорию «конституционная безопасность». Такая необходимость продиктована, с одной стороны, растущим числом нормативных актов, направленных на изучение проблем правового регулирования безопасности, а с другой - повышенным интересом к этому вопросу со стороны представителей различных наук.

При этом следует отметить отсутствие в Республике Таджикистан законодательного определения термина «конституционная безопасность». В юридической литературе все больше принято говорить о необходимости

¹ Сафарзода А. И., Курбонзода Б. Ш. Конституционные основы противодействия экстремизму в Республике Таджикистан // Правовая жизнь. 2017. – № 1. – С.50-52.

² Там же.

сти рассмотрения и придания самостоятельного значения такой категории, как «конституционная безопасность»¹.

Такая необходимость продиктована тем, что Конституция отражает различные стороны правовой безопасности личности, безопасности государства и безопасности общества. Конечно, никто не отрицает, что наиболее широкая, в данном случае интегральная, основа юридической и, соответственно, конституционной безопасности личности воплощается в категории национальной безопасности².

Поэтому справедливо и утверждение о том, что «с учетом возросшей в настоящее время роли национальной безопасности для укрепления государственности, создания предпосылок для построения гражданского общества, защиты прав личности возможно было бы усилить конституционную базу данного института»³.

Не случайно Президент Республики Таджикистан в своих ежегодных посланиях Парламенту страны уделяет особое внимание проблемам здравоохранения, охраны здоровья граждан, их продовольственного обеспечения, поддержки и защиты отечественных производителей, усиления экспортных мощностей, созданию благоприятных условий для развития предпринимательства, обеспечению энергетической независимости, укреплению оборонной мощи страны.

При достаточно большом внимании ученых к вопросам безопасности, в том числе и конституционной, отечественная правовая наука не выработала научно-обоснованного определения категории «конституционная безопасность». Однако следует признать, что содержание, смысловой уровень структуры «конституционной безопасности» еще не получили достаточной конкретизации в нормативно-правовом выражении, а значит, и научное обоснование этой категории пока ограничивается сферой исключительно публичных отношений, в рамках которых обеспечивается безопасность народа как носителя суверенитета и единственного источника власти.⁴

¹ См.: Никитяева В.В. Конституционная безопасность как условие эффективной реализации основ конституционного строя // Вестник Воронежского института МВД России. 2007.

² Бондарь Р.С. Конституционная безопасность личности, общества, государства: постановка проблемы в свете конституционного правосудия, обеспечения социальной справедливости, равенства и прав человека // Законодательство и экономика. 2004. – № 4.

³ Никитяева В.В. Указ. соч.

⁴ Селиванов А. Конституционная безопасность в обеспечении суверенитета народа // Конституционно-правовые основы народовластия в России и Украине: сб. науч. тр. Харьков: Право, 2012. – С. 79-94.

Данную отличительную черту категории «конституционная безопасность» впервые отметил Н. С. Бондарь, который акцентировал внимание на выполнении государством своих обязанностей по защите основ государственного строя, прав и свобод человека и гражданина, гарантировании национальных интересов. По его мнению, «именно они являются основой конституционной модели национальной безопасности, которая позволяет шире и глубже подходить к пониманию данной категории, не ограничиваясь при этом безопасностью народа – суверена. Это вытекает из оценки конституционно-правовых средств, позволяющих рассматривать безопасность как определенный режим статусного состояния личности, общества и государства, у которых интересы закреплены на конституционном уровне, а, следовательно, по самой природе, аксиологическим характеристикам соответствующие интересы имеют конституционное значение».¹

Гражданам как гарантия со стороны государства необходима конституционная безопасность, когда присутствующий в обществе конституционный правопорядок позволяет на основе Конституции разрабатывать и использовать различные механизмы разрешения общественных противоречий, локальных конфликтов публичного характера, избегая при этом противостояния человека и власти, что может приводить к умалению конституционных ценностей, порождаемому всплесками насилия и произвола.²

Различные ученые по-разному определяют данную категорию. Так, по мнению А.А. Езерова, «конституционная безопасность – это состояние конституционных правоотношений, складывающихся в процессе целенаправленной деятельности, результатом которой является достижение состояния оптимального функционирования и развития гражданского общества, правового государства и их структурных компонентов, и характеризующееся способностью противостоять угрозам, представляющим опасность для конституционного строя».³

Т.Э. Шуберт под конституционной безопасностью понимает «состояние защищенности основ конституционного строя от внутренних и внешних угроз, которые включают в себя нормы Конституции, определяющие исходные начала системы права, важнейшие принципы статуса и деятельности субъектов конституционно-правовых отношений, позволяющие определять и развивать институты и направления конституционно-

¹ Бондарь Н. С. Конституционный Суд России – гарант конституционной безопасности личности, общества, государства // Проблемы права. М., 2004. – № 1. – С. 7-10.

² Селиванов А. Указ. соч.

³ Езеров А.А. Объект и содержание конституционной безопасности // Юридическая наука. 2011. – № 1 (1). – С. 50

го законодательства. Конституционная безопасность включает в себя качество законодательства, регулирующего вопросы безопасности, методы правоприменения в сфере безопасности и систему органов, ее обеспечивающих».¹

Отечественные ученые Кудратов Н.А. и Кудратов К.А. предлагают рассматривать конституционную безопасность, как «реальную системную и комплексную защищенность от внутренних и внешних угроз основ конституционного строя, призванных обеспечить суверенитет и государственную целостность РТ как правового государства, единство ее правовой системы и социально-экономического пространства, верховенство Конституции, незыблемость демократических основ организации публичной власти, правового статуса личности и правовых основ функционирования гражданского общества».²

Таким образом, под конституционной безопасностью можно понимать не что иное, как состояние защищенности жизненных интересов личности, общества и государства на основе последовательного обеспечения верховенства права, баланса конституционных ценностей, обеспечение защиты основ конституционного строя, которые включают в себя нормы Конституции, регламентирующие исходные начала системы права.

По мнению исследователей данной проблемы, конституционная безопасность должна рассматриваться как комплекс мер, принимаемых органами власти, чиновниками, юридическими лицами, общественными объединениями и гражданами в целях укрепления и защиты конституционного строя, упрочения политического режима, повышения авторитета различных государственных институтов, развития демократии, а также обеспечения прав и свобод граждан.³

В рамках такого подхода конституционная безопасность включает в себя различные элементы. В первую очередь, к ним следует отнести достаточность законодательства, регулирующего вопросы безопасности, специальные методы правоприменения в данной сфере и систему органов власти, ее обеспечивающих. Защищенность конституционного строя от внутренних и внешних угроз (что сегодня особенно актуально) выступает

¹ Шуберт Т.Э. Конституционная безопасность: понятие и угрозы // Право. 1997. – № 4. – С. 17.

² Кудратов Н.А., Кудратов К.А. Конституционная безопасность Республики Таджикистан: вопросы теории и практики // Законодательство. 2016. №1(21). – С. 24-28.

³ Баранов П.П. Конституционная безопасность Российской Федерации: вопросы теории и практики // Южно-Российский институт управления. Ростов-на-Дону, 2015. – С. 2.

специальной характеристикой, определяющей основное содержание и предназначение конституционной безопасности. Кроме того, система конституционной безопасности должна включать в себя нормы Конституции РТ ввиду их правоопределяющего характера, а также позволяющие определять и развивать институты и направления конституционного законодательства.¹

Всесторонний анализ данной категории позволяет утверждать, что большой интерес представляет изучение данной категории как самостоятельного правового явления. В Конституции закреплены различные формы безопасности, которые могут быть объединены в следующие группы:

– правовая безопасность. Конституция РТ закрепляет равенство всех перед законом и судом (ст. 17), гарантирует судебную защиту (ст. ч. 1 ст. 19), гарантии судебной защиты для потерпевшего и возмещение нанесенного ему ущерба, а в ст. 16 закреплены гарантии защиты для граждан РТ, находящихся за пределами страны, запрет выдачи граждан иностранному государству;

– экономическая безопасность – прямо закреплена в ст. 12 и 3 Конституции РТ, гарантирующих свободу экономической и предпринимательской деятельности, равноправие всех форм собственности, в том числе частной, права каждого на собственность и право наследования. Экономическая безопасность определяется Конституцией как запрет противоправного лишения и ограничения права собственности. Ни при каких условиях не допускается принудительное отчуждение объектов права собственности, а ограничения для собственников могут наступать только в условиях чрезвычайного положения. Конституцией также устанавливается запрет полной конфискации имущества (ч. 4 ст. 20);

– информационная безопасность – согласно ст. 23 Конституции РТ определяется правовым режимом запрета сбора, хранения, использования и распространения сведений о личной жизни человека без его на то согласия.

Таким образом, конституционная безопасность выступает в качестве конституционного режима функционирования всех институтов власти, основной принцип в обеспечении охраны и верховенства Конституции. Он распространяется на всю правовую систему и сопровождается обеспечением конституционными гарантиями, обязанностями государства перед обществом, гражданами и личностью.

В целях правильного фокусирования внимания на конституционную безопасность, необходимо выделить направленность влияния на ее объекты, которыми являются национальные интересы как интегральная основа

¹ Кудратов Н.А., Кудратов К.А. Указ. соч. – С. 24-28.

баланса между высшими интересами личности, государства и общества. Это означает в своем содержании такие конституционные признаки:

- интересы личности – способность реализовать конституционные права и свободы;
- интересы общества – способность формулировать и контролировать демократическое устройство государства, использовать возможности социального правового государства;
- интересы государства – способность устанавливать и сохранять конституционный правопорядок, конституционный строй, обеспечивать целостность территориального народонаселения, законность во всех сферах деятельности.

В обеспечении конституционной безопасности особая роль принадлежит Конституционному суду РТ, как органу конституционного контроля и высшего арбитра в вопросах соответствия конституционному тексту всего внутреннего законодательства. Конституционный суд оказывает охранительно-гарантирующее воздействие на систему обеспечения национальной безопасности посредством охраны конституционно-правовых положений и обеспечения безопасности конституционных ценностей. Важнейшим вкладом Конституционного суда в обеспечение конституционной безопасности является рассмотрение вопросов соответствия законодательных норм положениям Конституции РТ, выработка правовых позиций по соответствующему вопросу и признание правового акта либо его части неконституционными, в случае противоречия последних тексту Конституции РТ. Так, в своем решении по делу о ходатайстве генерального директора Общества с ограниченной ответственностью «Наджот» города Исфары Исомадиновой Н. «Об определении соответствия четвертого, четырнадцатого и семнадцатого абзацев пункта 2.4, пункта 4.1, первого, второго и седьмого абзацев пункта 4.4 Устава Государственного унитарного предприятия «Автомобильный транспорт и логистическое обслуживание», утвержденного распоряжением Министерства транспорта Республики Таджикистан от 13 февраля 2013 года, № 32 статье 12 Конституции Республики Таджикистан» Конституционный суд отметил, что в отношении функций Министерства транспорта, исходящих из пункта 6 Положения Министерства транспорта Республики Таджикистан от 6 мая 2011 года, № 250, относительно возложения некоторых из своих функций на свои подведомственные транспортные организации, оно должно осуществляться полностью на основании требований действующего законодательства. То есть возложение на ГУП определенных функций должно осуществляться в соответствии с требованиями Гражданского кодекса Республики Таджикистан, Законов Республики Таджи-

кистан «О государственных предприятиях», «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках» и других нормативных правовых актов.

Таким образом, посредством Устава возложение на ГУП управленческих функций, не соответствующих действующему законодательству, а также осуществления этих функций стало основанием ограничения свободы предпринимательской деятельности, предоставления преимущества отдельным хозяйствующим субъектам и возникновения недобросовестной конкуренции, нарушением гарантий предпринимательской деятельности, предусмотренных статьёй 12 Конституции Республики Таджикистан, в отношении Общества с ограниченной ответственностью «Наджот»¹.

В целом Конституционный суд РТ стоит на страже Конституции и является основным гарантом ее безопасности. Однако деятельность Конституционного суда РТ не исключает наличие других государственных органов, обеспечивающих безопасность конституционных положений.

Идея конституционной безопасности как условия достойного функционирования конституции в узком смысле предполагает, что во главу угла ставится формальное следование конституционным нормам и недопущение случаев противоречия им. В таком аспекте конституционная безопасность будет рассматриваться как характеристика состояния общества, определяемая степенью соблюдения и исполнения всеми субъектами конституционно-правовых отношений нормативных положений, закрепленных Основным законом. Форма посягательства на конституционный текст в этом случае может включать в себя: принятие законов, подзаконных нормативных актов, не соответствующих положениям Конституции РТ; принятие органами исполнительной власти индивидуальных решений, противоречащих конституционным принципам РТ; несоблюдение физическими лицами и образованными ими негосударственными структурами конституционных норм.²

Рассмотрение проблемы в данном аспекте также породило особую специфику ее исследования в контексте анализа вопросов, затрагивающих конституционную безопасность. Составной частью данной проблемы выступила проблема сепаратизма, нарушения принципа равноправия регионов и нарушения режима взаимоотношений центральной и региональной власти. Анализ проблемы конституционной безопасности в таком ключе также позволяет сделать возможным выделение следующих угроз:

¹ Вестник Конституционного суда Республики Таджикистан (№3) 2016. – С.77-91.

² Кудратов Н.А., Кудратов К.А. Указ. соч. – С. 24-28

угрозы государственной целостности, угрозы единству правовой системы РТ, угрозы конституционным основам правового статуса личности, угрозы единству государственной власти в РТ, угрозы единству экономического пространства РТ.¹

Отечественные ученые указывают на необходимость сужения проблемного поля, охватываемого категорией «конституционная безопасность», так как «излишне широкий подход к определению конституционной безопасности грозит полной синонимизацией данного понятия с категорией «национальная безопасность» или, например, «безопасность личности», что приведет к отсутствию теоретических предпосылок для ее самостоятельного исследования»².

Таким образом, с учетом все возрастающей роли безопасности в жизни современного общества можно говорить о необходимости тщательного изучения и научного обоснования категории «конституционная безопасность», поскольку конституция — прочная нормативно-правовая основа обеспечения правовой безопасности личности, общества и государства. Конституционная безопасность должна занимать особое место среди других разновидностей безопасности, поскольку в ней закреплены нормы Конституции, регламентирующие исходные начала системы права, важнейшие принципы статуса и деятельности субъектов конституционно-правовых отношений, позволяющие определять и развивать институты и направления конституционного законодательства. Рассматриваемые понятия выступают по отношению друг к другу как часть и целое.

¹ Кудратов Н.А., Кудратов К.А. Указ. соч. – С. 24-28

² Там же.

Рахмон Д.С.

Судья-стажер Верховного суда
Республики Таджикистан

ПРАВОВЫЕ ПОЗИЦИИ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ

Одной из основных форм конституционной герменевтики является выработка правовых позиций Конституционного суда. В отечественном законодательстве данное понятие отсутствует. Поэтому определить правовую характеристику и природу правовых позиций Конституционного суда мы сможем на основе изучения различных научных точек зрения, высказанных в юридической литературе и правоприменительной практике зарубежных стран, в частности РФ.

В юридической литературе авторами особо подчеркивается значимость правовых позиций Конституционного суда в деле интерпретации норм Конституции и тем самым в регулировании конституционно-правовых отношений. Так, В.А. Сивицкий подчеркивает, что «правовые позиции Конституционного суда имеют чрезвычайно важное значение для должного правового регулирования конституционно-правовых отношений и для правильной реализации норм конституционного права. Если любой акт органов государственной власти противоречит правовой позиции Конституционного суда, велика вероятность того, что суд, следуя своей правовой позиции, признает его неконституционным»¹.

Г.А. Гаджиев в свою очередь указывает, что «особая юридическая сила правовой позиции позволяет рассматривать ее в качестве принципа права»². В свою очередь, Л.В. Лазарев указывает, что «характеристика юридической природы решений Конституционного суда как нормативно-интерпретационных актов в значительной степени связана с формулируемыми в них правовыми позициями»³.

В то же время необходимо подчеркнуть, что если о роли и важности правовых позиций Конституционного суда среди ученых присутствует единая точка зрения, то относительно его понятия и содержания развернулась научная полемика.

¹ Сивицкий В.А. Юридическая сила решений Конституционного суда Российской Федерации // Юридический мир. – 2000. - № 9. – С.44–51.

² Гаджиев Г.А. Правовые позиции Конституционного суда Российской Федерации как источник конституционного права // Конституционное право: Восточноевропейское обозрение. – 1999. - № 3. – С. 83.

³ Лазарев Л.В. Правовые позиции Конституционного суда России. – С. 59.

Так, авторы учебника «Конституционный судебный процесс» под правовыми позициями Конституционного суда понимают систему аргументов и выводов, которые выявлены при рассмотрении судом определенных дел по конкретным проблемам и имеют как общий (приемлемый и необходимый при решении аналогичных проблем в ходе рассмотрения последующих дел), так и обязательный характер (обладающий той же юридической силой, что и решения Конституционного суда РФ)¹.

В.А. Кряжков и Л.В. Лазарев указывают, что «правовые позиции Конституционного суда представляют собой отношение суда к значимым правовым явлениям, отраженное в его решениях, которыми он руководствуется при рассмотрении конкретных дел»². В свою очередь, правовая позиция Т.Я. Хабриевой и Н.С. Волковой рассматривается в качестве итогового вывода суда по рассматриваемому делу, выраженного в его решении, и системы аргументов, приводимой в мотивировочной части такого решения³. Так же В.О. Лучиным и О.Н. Дорониной высказано мнение, что «под правовой позицией Конституционного суда следует понимать не только его итоговый вывод о соответствии или несоответствии норм рассматриваемого закона Конституции, но и систему аргументов, приведенных им в обоснование такого решения»⁴.

Не вдаваясь в дискуссию по поводу понятия «правовая позиция Конституционного суда», хотим указать на те характерные особенности, которые ученые выделяют относительно данного понятия. Во-первых, исследователи сходятся во мнении, что правовые позиции Конституционного суда – это в первую очередь выводы суда, носящие общий характер в качестве итога интерпретации конституционных положений и норм. Во-вторых – это система выводов и аргументов Конституционного суда, посредством которых принимается окончательное решение по делу на основе интерпретации конституционно-правовых норм и принципов. В-третьих – это логико-правовое обоснование конечного вывода Конституционного суда, находящее свое отражение в его решениях.

Подытоживая развернувшиеся дискуссии относительно понятия правовой позиции, Н.В. Витрук указывает, что наиболее верным мнением по данному вопросу является точка зрения о том, что «правовые позиции

¹ См.: Конституционный судебный процесс / отв. ред. М. С. Саликов. – М.: Норма, 2003.

² Кряжков В.А., Лазарев Л.В. Конституционная юстиция в Российской Федерации. - СПб., 1998. – С. 246.

³ Хабриева Т.Я., Волкова Н.С. Особенности казуального толкования Конституции Российской Федерации // Теоретические проблемы Российского конституционализма. – М.: Институт государства и права РАН, 2000. – С. 42–43.

⁴ Лучин В.О., Доронина О.Н. Жалобы граждан в Конституционный Суд РФ. – М.: ЮНИТИ, 1998. – С. 140.

Конституционного суда есть правовые представления (выводы) общего характера Конституционного суда как результат толкования Конституционным судом Конституции и выявления им конституционного смысла положений законов и других нормативных актов в пределах компетенции Конституционного суда, которые снимают конституционно-правовую неопределенность и служат правовым основанием итоговых решений (постановлений) Конституционного суда»¹.

Исходя из представленных точек зрения, мы под правовыми позициями Конституционного суда понимаем содержательное наполнение решений Конституционного суда, посредством которых определяется его суть. Посредством принятия правовых позиций Конституционным судом возможно оказание заметного влияния на правоприменительный и правотворческий процессы, так как при осуществлении судом казуального толкования происходит формирование правовой позиции.

В этом контексте мы солидарны с отечественными исследователями, которые призывают на законодательном уровне закрепить за Конституционным судом РТ возможность установления своих правовых позиций. Так, А.М. Диноршоев указывает, что «Конституционный суд РТ, не обладая правом толкования Конституции, все же при рассмотрении различных категорий дел дает разъяснения тем или иным правовым категориям, тем самым разъясняя их для дальнейшей правоприменительной практики»². Исходя из этого, он предлагает закрепить в законе «О Конституционном суде РТ» правовые позиции Конституционного суда РТ как альтернативную форму толкования Конституции и определить их как «основные выводы, сделанные Конституционным судом при рассмотрении конкретных дел в результате толкования конституционных норм, которые в дальнейшем будут основой для решения подобных вопросов»³.

В этой связи необходимо определиться с правовой природой и процедурой формирования правовых позиций Конституционного суда и, в частности, определиться с тем, что она должна оформляться в виде самостоятельного акта Конституционного суда или же быть составной частью уже существующих актов (как правило, постановлений Конституционного суда).

Как показывает зарубежный опыт, правовые позиции Конституционного суда формируются в рамках существующих актов. Так, Д.Н. Шустова указывает, что «механизм формирования правовой позиции – процесс стадийный, то есть происходит в виде последовательно сменяющихся друг дру-

¹ Витрук Н.В. Конституционное правосудие в России (1991-2001 гг.): Очерки теории и практики. – М., 2001. – С. 111.

² Диноршоев А.М. Понятие правовой позиции Конституционного суда // Государствоведение и права человека. – 2017. - № 2. – С. 7–10.

³ Диноршоев А.М. Там же.

га этапов интеллектуальной деятельности. Выработывая правовую позицию, Суд осуществляет определенные действия, заключающиеся в последовательном изучении и оценке (в том числе, посредством сопоставления) смысла толкуемого конституционного положения; смысла рассматриваемого акта; сложившейся правоприменительной практики по рассматриваемому вопросу; места рассматриваемого акта в системе правовых актов»¹.

Из приведенной точки зрения можно заключить, что сложившаяся определенная практика деятельности Конституционного суда лежит в основе формирования правовых позиций, связанного с процедурой выработки и аргументирования позиции при принятии решения по конкретному делу. В этот процесс могут быть вовлечены не только судьи Конституционного суда, но и различные авторитетные ученые и специалисты. При этом данные процедуры всецело зависят от самого Конституционного суда, но которые должны привести к выработке четкой, профессиональной и справедливой позиции Суда. Как по данному вопросу отмечает Д.Н. Шустова, «формирование правовой позиции Конституционного суда – это определенная наработанная Судом традиция, не только способствующая формированию адекватной и справедливой позиции Суда по тому или иному делу, но и позволяющая наполнять, обогащать содержание правовых позиций авторитетным научным и профессиональным мировоззрением»².

Не менее важным вопросом является определение действия правовых позиций Конституционного суда во времени, пространстве и по кругу лиц. В свете того, что правовые позиции выступают как составная часть существующих актов Конституционного суда, то на них в данном случае распространяются правила, предусмотренные в отношении этих актов, а именно закрепленные в ст. 60 Конституционного закона РТ «О Конституционном суде РТ» положения о том, что они вступают в законную силу с момента их принятия, обязательны к исполнению, являются окончательными и не подлежат обжалованию. Следовательно, обязательность правовых позиций Конституционного суда не ограничена ни по кругу адресатов, ни по сфере распространения.

Из всего изложенного можно заключить следующее:

- 1) правовые позиции не отождествляются с решениями Конституционного суда, но и не являются самостоятельным актом указанного суда;
- 2) правовая позиция является аргументацией, приводимой в обоснование итогового вывода Конституционного суда по конкретному делу;
- 3) правовая позиция обладает презумпцией истинности.

¹ Шустова Д.Н. Юридическая природа правовых позиций Конституционного суда Российской Федерации // Марийский юридический вестник. – 2009. Выпуск 7. – С. 195–199.

² Шустова Д.Н. Там же.

Шоисматуллоева Ф.Ш.

Старший преподаватель
кафедры государственно - право-
вых дисциплин юридического фа-
культета Российско – Таджикского
(Славянского) университета

РОЛЬ КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ ТАДЖИКСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

«Конституция Таджикистана, признавая права человека высшей ценностью, основывается на принципе свободы и демократии. С учетом этой реальности определены содержание, суть и способ применения законов, а также деятельность органов государственной власти, связанные с правами и свободами человека. Основной Закон, определив рамки деятельности всех политических сил – партий, объединений и общественных организаций, создал для этого законодательную базу»¹.

ЭМОМАЛИ РАХМОН

6 ноября 2019 г. Таджикистан отметить юбилейную дату - 25 лет со дня принятия всенародным голосованием Конституции Республики Таджикистан.

Двадцать пять лет действия Конституции можно считать достаточным периодом, чтобы попытаться оценить Основной закон государства. Смогла ли Конституция РТ 1994 г. изменить Таджикистан, насколько эффективны конституционные механизмы, существуют ли внутренние противоречия Основного закона государства? Эти и другие вопросы являются предметом научных исследований и публикаций таджикских учёных в последние годы. Таджикская Конституция принималась в сложной социально-политической ситуации в стране, и XVI сессия Верховного Совета Республики Таджикистан имеет для нас историческое значение: на ней были разработаны главные аспекты Конституции РТ и всех законов РТ.

¹ Кавлу касами миллат. - Худчанд, 2004.- С. 30.

Новое время, новые исторические условия требовали новых, соответствующих этим условиям и этому времени законов, установления законного порядка, устранения противоречий в законодательстве. Поэтому была организована специальная комиссия по разработке и подготовке проекта новой Конституции РТ.

При создании этого судьбоносного документа учитывались социально-экономические, политические, культурные, правовые и государственные, исторические, религиозные и национальные особенности. Впервые в истории таджикской государственности текст Конституции был написан на государственном языке.

По прошествии двадцати пяти лет действия Конституции РТ можно констатировать, что она стала основополагающим документом современной таджикской государственности. Конституция стала основой единства и государственной целостности нашего государства.

Конституция РТ 1994 г. - это пятая в истории Таджикистана конституция. Она отличается от предыдущих таджикских конституций многими новеллами, в частности, тем, что впервые называет «Человека высшей ценностью и обязывает государство признавать, соблюдать и защищать права и свободы человека и гражданина»¹. Поэтому весь государственный механизм направлен на создание конкретному человеку условий достойной жизни и свободного развития, а также на защиту его прав и свобод.

Конституция определила переход к принципиально новому этапу развития Таджикистана, содержательной сутью которого стал человек с его правами и свободами, а условиями реализации этих прав и свобод человека и гражданина стали политическая демократия и рыночная экономика. Конституция Республики Таджикистан стала системообразующим юридическим актом, где человек, его права и свободы являются высшей ценностью, их признание, соблюдение и защита - обязанностью Республики Таджикистан, демократического унитарного, правового государства с республиканской формой правления.

К числу основных достоинств действующей Конституции относится то, что уже в пятой ее статье устанавливается признание человека, его прав и свобод высшей ценностью, а их защита - обязанностью государства, всех органов власти.

В Конституции упор делается на права и свободы человека и гражданина, однако аксиомой правового государства является положение о том, что не бывает прав и свобод без обязанностей. Еще древнеримский

¹ Конституция Республики Таджикистан. - Душанбе.: Ирфон, 2016. - С.65.

оратор и государственный деятель Цицерон написал трактат «Об обязанностях», в котором отметил, что любой области жизни и деятельности соответствуют свои обязанности, в исполнении которых и состоит нравственный смысл жизни. Особое развитие получил этот вопрос в последние три-четыре столетия. Сегодня об обязанностях говорится в конституциях всех государств. В ст. 10 Конституции РТ закрепляется, что государство и все его органы, должностные лица, граждане и их объединения обязаны соблюдать Конституцию Республики Таджикистан и законы. В этой связи хотелось бы напомнить о колоссальном значении знания Основного закона в преодолении правовой неграмотности. Именно незнание Конституции является одной из причин расхождения между конституционно установленными нормами и социальной реальностью.

Следует помнить о том, что Конституция - это основа правового государства и гражданского общества. Система взаимоотношений Человек - Общество - Государство закреплена именно в Конституции, поэтому так важна ее роль в обеспечении устойчивости таджикской государственности.

Одним из распространенных представлений о сущности конституции является её определение как общественного договора между различным социальными и политическими силами на момент принятия Основного закона. Конституция содержит в себе модель политического и социально-экономического устройства государства. В период глубоких общественно-политических изменений принятие новой конституции является актом своеобразного предвидения, юридическим закреплением ещё не существующей, но желаемой модели будущего устройства страны. Поэтому в трансформирующихся обществах конституция выполняет не только регулятивные, но и конструктивные функции. Как указывает С. А. Авакьян, «вместе со стабильностью перед Конституцией стоит вечная проблема динамизма»¹.

В настоящее время в Таджикистане происходит дальнейшая демократизация таджикского общества, развитие народовластия, властные институты приближаются к людям. С другой стороны, продолжается формирование социально-правовых механизмов обеспечения прав и свобод человека и гражданина, которые провозглашены Конституцией Республики Таджикистан высшей ценностью. Государство, общество создают необходимые гарантии этих прав и свобод.

¹Авакьян С.А. Конституция России: природа, эволюция, современность. – 2 -е изд. - М.: РЮИД «Сашко», 2000. – С. 231.

С учётом этого постоянно возрастает важность развития научных основ конституционного права. Нормы конституционного права регулируют главные сферы общественной жизни - экономики, социальных отношений, политики, положения личности в обществе. Поскольку конституционное право закрепляет основы регулирования главных сфер общественной жизни, оно имеет ведущий характер по отношению к иным отраслям права. Положения этих отраслей права опираются на нормы конституционного права, исходят из них.

Вот почему так важно изучение конституционного права в университетах Республики Таджикистан. Студенты и слушатели должны твёрдо усвоить конституционные принципы, такие как народовластие, личность и ее права как высшая ценность, политический и идеологический плюрализм, свобода и взаимная ответственность личности, государства, общества, принцип разделения властей и др. Конституционное право регулирует реализацию прав и свобод человека и гражданина, способы защиты их конституционных прав, обеспечение выполнения конституционных обязанностей. Каждый из выпускников вуза обязан руководствоваться ими, ощущать потребность в утверждении и защите конституционных принципов, общечеловеческих ценностей в повседневной служебной деятельности.

Подводя итог можно сказать, что наша Конституция является необходимой и достаточной основой для развития законодательства и всей правовой системы Таджикистана. Лучшей конституции в ближайшей перспективе не предвидится. Надо дорожить существующей Конституцией, укреплять правовые основы и развивать правовой вектор этого документа.

Кибизова Л.Ю.

Преподаватель кафедры государственно-правовых дисциплин юридического факультета Российско–Таджикского (Славянского) университета

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН: ВОПРОСЫ РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ В КОНТЕКСТЕ ДЕЙСТВУЮЩЕЙ КОНСТИТУЦИИ

Для осуществления своей власти народ образует выборный представительный орган – парламент, который призван принимать законы, охраняющие права и свободы человека, обеспечивающие решения общественных проблем в интересах всего народа. Таким образом, парламент выполняет миссию соединения верховенства власти народа с государственной властью¹.

Что дает основание называть орган парламентом? Прежде всего, речь идет о представительном учреждении, т.е. о коллегиальном органе, в который входят лица избираемые, причем непосредственно народом². Главнейшей функцией парламента является – представление интересов народа. Через парламент народ осуществляет свое народное представительство. Г.В. Барбашев и К.Ф. Шеремет определили народное представительство как «осуществление народом государственной власти через избираемых самим народом представителей, уполномоченных им выражать его интересы и государственную волю»³.

Для органов народного представительства характерен комплексный набор таких существенных признаков: 1. Избрание этих органов на периодически проводимых демократических выборах; 2. Коллегиальность деятельности и принятия решений; 3. Механизм влияния на их деятельность со стороны избирателей⁴.

Помимо представительной функции парламент выполняет и другую важную функцию – законодательную, которая означает, что парламент обладает исключительным правом принимать законы – т.е. нормативные

¹ Безуглов А.А. Конституционное право России. - М., 2003. – С. 546.

² Авакьян С.А. Федеральное собрание – Парламент России. – М., 1999. – С. 24.

³ Барбашев Г.В. Советское строительство. – М., 1981. – С. 46.

⁴ Гранкин И.В. Парламент России. - М., 2001. – С. 16.

акты высшей юридической силы. Также парламент обладает контрольной функцией, которая проявляется в том, что в условиях демократически организованной системы разделения властей народу принадлежит право контролировать деятельность всех структур, которым он передал властные полномочия. Вне контроля не должны находиться никакие государственные образования¹.

Таким образом, последовательное проведение современными демократическими государствами принципа разделения властей на законодательную, исполнительную и судебную выразилось прежде всего в создании специального представительного органа, занимающегося правотворческой и контрольной деятельностью на основе представительства народа.

Парламент как высший представительный и законодательный орган имеет ряд отличительных свойств: он возможен лишь в системе разделения властей; является постоянно действующим и профессиональным; ему присущи особые парламентские процедуры².

В Республике Таджикистан таким органом является Маджлиси Оли. Место Маджлиси Оли в системе органов государственной власти определяется Конституцией РТ, конституционным Законом «О Маджлиси Оли» и рядом других нормативных актов. В основу деятельности Маджлиси намояндагон заложен принцип многопартийности. Многопартийная система – это один из институтов современного общества, без которого невозможна представительная демократия. Парламент, как главный элемент представительной демократии, не может считаться демократически избранным без соперничества партий в политической борьбе за депутатские мандаты³. Верхняя палата – Маджлиси милли выступает как представительство регионов Таджикистана в высших органах государственной власти.

Конституция устанавливает пятилетний срок полномочий для обеих палат Маджлиси Оли. При этом следует отметить, что при формировании Маджлиси милли не применяется принцип ротации членов, который существует в ряде государств мира (США, Россия).

В мировой практике парламентаризма существуют различные сроки полномочий парламентов, которые колеблются от двух до девяти лет.

¹ Парламентское право России / под ред. И.М. Степанова. – М., 2000. – С. 38.

² Конституционное право Республики Казахстан / под ред. А.Т. Ащеулова. – Алматы, 2001. – С. 428.

³ Парламентское право России / под ред. И.М. Степанова. – М., 2000. – С. 33.

Так, в США Палата представителей избирается на два года¹. В Аргентине срок полномочий парламента достигал девяти лет². Но все же в большинстве государств палаты парламента избираются в среднем на четыре – пять лет. В условиях Таджикистана пятилетний срок полномочий парламента является наиболее приемлемым. Во-первых, он позволяет стабильно функционировать парламенту в течение достаточного времени. Установление более длительного или меньшего срока отрицательно сказывалось бы на работе парламента. Установление более длительного срока может привести к стагнации в работе парламента. Установление же меньшего срока привело бы к тому, что вместо законотворческой деятельности в парламенте, политические партии занимались бы политической пропагандой. Во-вторых, пятилетний срок дает депутатам возможность накопить необходимый опыт работы и использовать его в течение значительного времени. В-третьих, пятилетние перевыборы Маджлиси Оли приспособливают его состав к изменяющимся социально-политическим отношениям в обществе, позволяют отразить в депутатском корпусе умонастроения, политические симпатии и антипатии избирателей.

Срок полномочий Маджлиси Оли может быть прекращен его досрочным самороспуском на основании статьи 63 Конституции РТ, на совместном заседании палат, с согласия не менее двух третей его состава. Следует отметить, что ни в Конституции, ни в конституционном Законе «О Маджлиси Оли Республики Таджикистан» не дается перечень оснований для самороспуска Маджлиси Оли. Более того, из содержания указанной статьи можно сделать вывод, что палаты Маджлиси Оли не могут самораспуститься в отдельности друг от друга.

Членом Маджлиси милли может быть избрано и назначено лицо, достигшее 35 лет, имеющее высшее образование и не менее 7 последних лет являющееся гражданином Республики Таджикистан. При этом член Маджлиси милли, избранный местным представительным органом, должен постоянно проживать на территории соответствующего округа. Член Маджлиси милли не может быть одновременно депутатом Маджлиси намояндагон и быть депутатом более двух представительных органов.

Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон осуществляют свою деятельность в форме сессий, но с той разницей, что первый их низ собирается на сессии не менее четырех раз в год, а второй – раз в год с первого рабочего дня октября и по последний рабочий день июня.

¹ Пронкин С.В. Государственное управление зарубежных стран. – М., 2001. – С. 132.

² Сравнительное конституционное право / под. ред В.Е. Чиркина. – М., 2002. – С. 301.

При этом следует отметить, что Конституция и конституционный Закон «О Маджлиси Оли» не определяет конкретные сроки проведения сессий Маджлиси милли. Из анализа законодательства можно прийти к выводу, что сессии Маджлиси милли должны проходить каждый третий месяц. Также в законе не установлено, сколько должна длиться каждая сессия Маджлиси милли. Продолжительность сессий Маджлиси милли зависит от вопросов, вынесенных на его рассмотрение.

На наш взгляд, для улучшения деятельности Маджлиси милли необходимо установить конкретные сроки проведения сессий и определить их продолжительность. Необходимо закрепить следующий порядок проведения сессий Маджлиси милли – каждые последние две недели февраля, мая, августа и ноября. Установление точных сроков проведения сессий Маджлиси милли даст возможность Маджлиси намояндагон оперативно осуществлять работу над разработкой и принятием проектов законов и их своевременную передачу на рассмотрение в Маджлиси милли. Это позволит также улучшить и законодательный процесс в целом. Так, в случае отклонения законопроекта со стороны Маджлиси милли и возвращения его на рассмотрение Маджлиси намояндагон, последний будет точно знать, в течение какого времени ему следует доработать законопроект, и приставить его в срок.

Что касается двухнедельного срока проведения сессий, то, на наш взгляд, он является наиболее оптимальным, так как даст возможность без лишней спешки рассмотреть все вопросы, вынесенные на рассмотрение очередной сессии.

Конституция РТ подробно определяет круг полномочий Маджлиси Оли, а именно полномочия каждой из палат парламента и их совместные полномочия. Таким образом, имеются тройкого рода полномочия Маджлиси Оли:

1. Полномочия Маджлиси Оли, которые реализуются на совместных заседаниях Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон;
2. Полномочия Маджлиси милли;
3. Полномочия Маджлиси намояндагон.

Каждый из Маджлисов парламента РТ наделен собственными полномочиями и решает относящиеся к его ведению вопросы самостоятельно. Полномочия Маджлиси намояндагон и Маджлиси милли условно можно подразделить на четыре группы: законодательные, организационные, контрольные и полномочия по формированию органов государственной власти.

Наиболее широкие полномочия Маджлиси намояндагон и Маджлиси милли имеют при формировании органов государственной власти. При

этом следует обратить внимание на тот факт, что к компетенции Маджлиси милли отнесены вопросы формирования судебной власти и прокуратуры, в то время как к компетенции Маджлиси намояндагон – формирование Национального банка и Центральной комиссии по выборам и проведению референдума.

Таким образом, основные полномочия Маджлиси Оли, имея свои специфические особенности, в общем, существенно не отличаются от аналогичных полномочий парламентов многих других стран.

В заключение хотелось бы отметить, что создание двухпалатного парламента в Республике Таджикистан положительно сказалось на воплощении принципа разделения властей. Однако хотелось бы высказать ряд предложений по поводу деятельности Маджлиси Оли, в частности:

1. Производить утверждение Премьер – министра не на совместном заседании палат, а в отдельности друг от друга;

2. Для повышения эффективности осуществления контрольных функций парламента создать специализированный орган контроля – Счетную палату, которая будет подотчетна парламенту;

3. Повысить роль фракций и депутатских групп в деятельности Маджлиси намояндагон путем предоставления им возможности участвовать в выдвижении кандидатов на посты Председателя палаты, его заместителей и председателей комитетов и комиссий;

4. Законодательно закрепить сроки проведения сессий Маджлиси милли и их продолжительность.

Закрепление данных положений позволит Маджлиси Оли более эффективно осуществлять возложенные на него функции. Законотворческая, представительская, контрольная функции в совокупности позволяют парламенту, с одной стороны, успешно справляться со своей ролью в политической системе, с другой – претендовать на то, чтобы быть универсальным инструментом политической организации общества.

Тохирова Н.А.

Аспирант кафедры прав человека
и сравнительного правоведения
юридического факультета Таджикско-
го национального университета

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ЦЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В Конституции Республики Таджикистан закладываются определенные ценностные ориентиры для деятельности государства. Об этом наглядно провозглашается в преамбуле Конституции Республики Таджикистан: «Мы, народ Таджикистана, являясь неотъемлемой частью мирового сообщества, сознавая свой долг и свою ответственность перед прошлым, настоящим и будущими поколениями, понимая необходимость обеспечения суверенитета и развития своего государства, признавая незыблемыми свободу и права человека, уважая равноправие и дружбу всех наций и народностей, ставя задачей создание справедливого общества, принимаем и провозглашаем настоящую конституцию»¹. Как отмечает по этому поводу В.В. Мамонов «чтобы иметь ясное представление об обществе, определить перспективы его развития, необходимо выяснить ценности, имеющие приоритетное значение. В ценностях народа концентрированно выражается историческое, культурное наследие, доставшееся от предков. Ценности - это тот признак, который позволяет идентифицировать принадлежность субъекта к какой-либо группе»². Следовательно, правовые ценности особую значимость приобретают лишь после их закрепления в Конституции государства, принимаемой непосредственно населением или от его имени и обладающей высшей юридической силой и учредительным характером³.

Рудольф Сменд, знаменитый немецкий конституционалист, в своем научном труде «Конституция и конституционное право» рассматривал Конституцию как «живую реальность, объединенную на основе обще-

¹ Конституция РТ от 6.11.1994 г., с посл. измен. и доп. // Адлия: Централиз. банк правовой информации РТ. Версия 6.0. / М-во юстиции РТ. - Душанбе, 2017. - 1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

² Мамонов В.В. Конституционные ценности современной России // Вестник Саратовской государственной юридической академии. - № 4 (93) 2013. - С. 125-132.

³ Мамонов В.В. Там же.

ственных ценностей, являющихся воплощением немецкой нации»¹. Конституция при этом, по мнению Р. Сменда, «не только представляет собой единство ценностей, но также в дальнейшем объединяет нацию на основе этих ценностей»². Соглашаясь с ним, А. Гензель, в свою очередь, отмечал: «Содержание любой правовой системы является реализацией конституционно установленной системы ценностей»³.

Таким образом, в современной юридической науке (особенно в конституционном праве) ценности, которые закрепляются в Конституции, именуют «конституционные ценности». Данной категории отводится особое место, так как, по мнению большинства авторов, «они являются базой общественного и государственного развития, феноменом, способным объединить вокруг себя все общество и наполнить содержанием национальную правовую систему»⁴. При этом в науке не даётся однозначного понятия и структуры конституционных ценностей. Так, по мнению Н.С. Бондаря, «конституционные ценности представляют собой «метаюридическую категорию», обладающую двойственной сущностью. С одной стороны, категория конституционных ценностей является категорией морали, и в этом смысле может быть представлена как «квинтэссенция духа Конституции», а с другой стороны — как нормативно определенная категория, «имеющая формой своего политико-правового бытия общие принципы права, конституционные принципы, декларации, конституционные презумпции»⁵.

Большинство же авторов сходятся во мнении, что конституционные ценности – это ценностные ориентиры народа, закрепленные в Конституции и определяющие направления государственного строительства. Так, А.Ю. Мамычев определяет конституционные ценности как «ценности, закрепленные в Конституции либо выводимые в процессе толкования ее норм и закрепляющие основополагающие общественно значимые идеалы, блага, идеи и приоритеты, определяющие содержание правовой политики

¹ Kommers D.P. Constitutional jurisprudence of the Federal Republic of Germany. 2-nd ed., rev. and expanded. — Durham; London: Duke Univ. press, 1997. — P. 47.

² Kommers D.P. Ibid.

³ Шустров Д.Г. Иерархия конституционных ценностей // Конституционное и муниципальное право. — 2013. № 6. — С. 6.

⁴ Ключко Е.И. Подходы к определению понятия «конституционные ценности» в теории конституционного права России и зарубежных стран // Вестник РУДН, серия Юридические науки. — 2015. — № 2. — С. 116.

⁵ Бондарь Н.С. Аксиология судебного конституционализма: конституционные ценности в теории и практике конституционного правосудия. — М., 2013. — С. 18–19.

государства и юридической практики»¹. О. Снежко отмечает, что «... под конституционными ценностями следует понимать основополагающие, предельно обобщенные принципы (цели, установки), лежащие в основе российской государственности»². Е.И. Клочко отмечает: «Конституционные ценности можно определить, как некие идеи, ориентиры, идеалы, имеющие положительную значимость для всего народа и являющиеся основой, базисом общественного и государственного развития. При этом статус конституционных ценностей они приобретают тогда, когда находят свое правовое выражение либо в нормативных величинах наиболее высокого абстрактного уровня – общих принципах права, конституционных принципах, декларациях, конституционных презумпциях, либо закрепляются непосредственно в Конституции при помощи конституционных норм»³. В.И. Крусс в свою очередь указывает, что «с учетом положений о высшей юридической силе и прямом действии Конституции, а равно и о непосредственно действующих в стране правах и свободах человека категория «конституционной ценности» должна занять свое место в системе средств и механизме конституционно-правового упорядочения социальной жизни. Характеристика конституционной ценности вполне применима и к высшим идеалам (первопринципам), и к благам практического порядка, и к возможностям их обретения»⁴. Г.Б. Ройзман раскрывает конституционные ценности как «... совокупность универсальных и приоритетных социальных принципов (целей, установок), формализованных в Основном Законе и (или) исходящих из результата конституционно-оценочной деятельности судебных органов конституционного контроля, обеспечивающих наиболее оптимальное развитие личности, общества и государства на основе баланса частных и публичных интересов»⁵.

При этом в правовой литературе отмечается, что конституционные ценности обладают следующими характерными чертами:

1. Даже если конституционные ценности прямо не отражены в контексте нормы, то они могут быть выведены из ее содержания путем тол-

¹ См.: Баранов П.П. Конституционное право: учебник / Баранов П.П., Мамычев А.Ю. и др. – Москва: Юстиция, 2017. – 409 с.

² Снежко О. Правовая природа конституционных ценностей современной России // Сравнительное конституционное обозрение. – 2005. – № 2 (51). – С. 13.

³ Клочко Е.И. Подходы к определению понятия «конституционные ценности» в теории конституционного права России и зарубежных стран // Вестник РУДН, серия Юридические науки. – 2015. – № 2. – С. 116.

⁴ Крусс В.И. Теория конституционного правопользования. – М., 2007. – С. 183.

⁵ Ройзман Г.Б. Ценности в конституционном праве Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Челябинск, 2012. – С. 8.

кования, так как не все конституционные ценности получили непосредственное формальное закрепление в Конституции;

2. Подлинное или действительное содержание ценностей и их иерархия выявляется только в процессе применения конституционных норм и их интерпретации в конкретных ситуациях;

3. Смысловое наполнение конституционных ценностей формируется в контексте ратифицированных международных договоров, общепризнанных норм и принципов международного права¹.

Из приведенных точек зрения можно сделать ряд выводов относительно понятия, содержания и применения конституционных ценностей.

Во-первых, конституционные ценности представляют собой совокупность идей, взглядов, традиций, представлений и обычаев, которые сложились в определенном обществе и на основе которых формируется государство и его политика. При этом данные ценности охватывают широкий круг взаимоотношений, складывающихся в данном обществе – политические, экономические, социальные, семейные, религиозные и т. д., и при этом являются фундаментальными основами, на которых строится вся система государства.

Во-вторых, конституционные ценности требуют нормативно-позитивного закрепления в Основном законе государства – Конституции. Это позволяет морально-этическим представлениям, которые лежат в основе ценностей, трансформироваться в общеобязательные правила поведения для всех, и в первую очередь – для государства. В соответствии с теорией юридического позитивизма они действуют только в той мере и в таком объеме, в каком гарантируются конституцией и законами. Такая позиция однозначно характерна для большинства стран мира.

В-третьих, категория «конституционные ценности» в правоприменительной практике выступает как интерпретационная категория, т. е. они могут быть выведены из содержания норм Конституции, даже если напрямую и не закреплены. Тем самым, конституционные ценности определяют такой вид правоприменительной деятельности государственных органов, в частности конституционных судов, как конституционный контроль и надзор. В качестве примера такой деятельности можно привести решение Конституционного Суда Германии по делу Люта, в котором Конституционный Суд Германии впервые «обосновал и ввел в свою практику аксиологический подход»². В частности, в данном решении

¹ Ройзман Г.Б. Ценности в конституционном праве Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Челябинск, 2012. – С.8.

² Kommers D.P. Constitutional jurisprudence of the Federal Republic of Germany. 2-nd ed., rev. and expanded. – Durham; London: Duke univ. press, 1997. – P. 6.

утверждалось, что «... Основной Закон [ФРГ, 1949 г.], который не представляет собой нейтральную в ценностном отношении систему, в своем разделе об основных правах установил объективную иерархию ценностей, и также правильно то, что как раз в этом выражается принципиально более весомое значение основных прав. Эта система ценностей, ставящая в центр внимания свободно развивающуюся личность и ее достоинство в условиях социальной общности, должна распространяться в качестве основного конституционно-правового решения на все области права; она дает импульсы и указывает перспективы развития законодательству, администрации и судопроизводству ...»¹.

Аксиологический подход при рассмотрении дел используется и Конституционным судом Республики Таджикистан. Так, по делу «Об определении соответствия статьи 17 Семейного кодекса Республики Таджикистан части 2 статьи 17 и части 2 статьи 33 Конституции Республики Таджикистан» в связи с представлением судьи Суда района Шохмансур города Душанбе Шодиева Ш.Р. Конституционный суд Республики Таджикистан отмечал, что «государственная политика Республики Таджикистан по вопросам семьи основывается на Конституции Республики Таджикистан, международно-правовых актах, признанных Республикой Таджикистан, национальных ценностях, месте и роли женщины в таджикском обществе, принципе добровольности брачного союза мужчины и женщины и направлена на построение семейных отношений на чувствах взаимной любви и уважения, приоритета воспитания детей и обеспечения прав и интересов несовершеннолетних членов семьи. Республика Таджикистан, признавая международно-правовые акты, опираясь на свои культурные ценности, считает семью важнейшей основой общества, отразила их основные идеи в своей Конституции и в законодательстве»².

Исходя из всего изложенного, мы можем определить конституционные ценности как совокупность идей, взглядов, традиций, представлений и обычаев, которые сложились в конкретном обществе и государстве и которые получили свое закрепление в Конституции или исходящие из результатов интерпретационной деятельности судебных органов конституционного контроля, на основе которых формируется политика государства, направленная на развитие личности, общества и государства.

При этом следует подчеркнуть, что не все нормы-принципы и институты, закрепленные в Конституции, могут трактоваться как конститу-

¹ Kommers D.P. Constitutional jurisprudence of the Federal Republic of Germany. 2-nd ed., rev. and expanded. – Durham; London: Duke univ. press, 1997. – P. 6.

² См.: Сборник постановлений Конституционного суда Республики Таджикистан. Душанбе, 2015. – 516 с.

ционная ценность. Как отмечает С.А. Авакьян, «не все конституционные институты, достаточно широко распространенные, можно считать общечеловеческими конституционными ценностями»¹. Далее он отмечает, что на данный момент «в качестве конституционных ценностей не выступают такие институты, как президентство, двухпалатная структура парламента, федеративная форма государственного устройства, местное самоуправление»². По его мнению, «превращение общих конституционных ценностей в реальность конкретного государства не всегда быстрый процесс. В итоге либо создаются условия для существования конституционного института (например, социальное государство в Российской Федерации), либо государство задумывается над вопросом о том, действительно ли соответствующий конституционный институт может перейти из общей ценности в национальную»³. Схожую позицию высказывает и В.В. Мамонов, который отмечает, что «ценности не одинаковы по своему значению. Для более ясного понимания и повышения эффективности защиты необходимо определить их иерархию. Не все институты и процессы, закрепленные в Конституции РФ, следует рассматривать в качестве конституционных ценностей. Статус конституционных необходимо признать лишь за жизненно важными ценностями, без которых немислима жизнь человека, сохранение государственности, развитие общества по пути прогресса»⁴.

В свою очередь Г.Б. Ройзман указывает, что «категория конституционных ценностей должна рассматриваться как минимум в двух аспектах: первый - определение места конституционных ценностей в ряду основ конституционного строя, конституционных принципов, норм-целей, закрепленных в Конституции; второй - сущностное содержание конституционных ценностей, позволяющее государству адекватно реагировать на изменяющиеся условия современного развития мира, сохраняя при этом собственную идентичность»⁵.

Исходя из изложенных позиций, можно заключить, что, во-первых, не все правовые явления, существующие в государстве и закрепленные в Конституции, выступают в качестве ценностей. Во-вторых, конституционные ценности не статичны, они всегда находятся в эволюционном со-

¹ Авакьян С.А. Глобализация, общие конституционные ценности и национальное регулирование // Социальные интересы. – 2001. – № 4. – С. 44-47.

² Там же.

³ Там же.

⁴ Мамонов В.В. Конституционные ценности современной России // Вестник Саратовской государственной юридической академии. – № 4 (93) 2013. – С. 125–132.

⁵ Ройзман Г.Б. Ценности в конституционном праве Российской Федерации: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. – Челябинск, 2012. – С. 8.

стоянии. В-третьих, конституционные ценности носят для государства идентифицирующее значение, позволяя ему функционировать на таких началах, которые обеспечивают сохранение национального единства, самобытности, суверенности и независимости государства.

Данные выводы мы можем обосновать на примере Основателя мира и национального единства - Лидера нации. В декабре 2015 года был принят конституционный закон «Об Основателе мира и национального единства», который установил, что Основатель мира и национального единства – Лидер нации является символом долговечности таджикской суверенной государственности, мира и национального единства, гарантом стабильного и устойчивого развития общества Таджикистана. В качестве Основателя мира и национального единства – Лидера нации признается Президент Республики Таджикистан – Эмомали Рахмон за великие и выдающиеся заслуги перед народом Таджикистана. 22 мая 2016 года в ходе проведенной конституционной реформы (внесения изменений и дополнений в Конституцию РТ 1994 года) положения об Основателе мира и национального единства были включены в Конституцию РТ, и они трансформировались в конституционную ценность для таджикского народа. Идентифицирующее значение Основателя мира и национального единства четко определено в преамбуле конституционного Закона РТ «Об Основателе мира и национального единства - Лидере нации», в котором указывается, что данный конституционный Закон устанавливает «политическое и правовое положение Основателя мира и национального единства – Лидера нации, как основателя суверенного государства Таджикистан, мира и национального единства, с целью укрепления основ конституционного строя Республики Таджикистан, государственной независимости, территориальной целостности и единства Родины, стабильности и долговечности государства Таджикистан, укрепления демократии, обеспечения экономического, социального и культурного прогресса, защиты исторических ценностей национальной государственности, создания достойных условий жизни и свободного развития для каждого человека».

В контексте приведенного нами примера хотелось бы привести точку зрения Г.Б. Ройзмана, который указывает, что «принятие той или иной конституционной доктрины для конкретной страны само по себе является признанием системы некоторых конституционно-правовых ценностей, что выражает воспринятые и осмысленные на государственном уровне, а также в общественном сознании представления об организации и разви-

тии государства и общества»¹. Иными словами, каждое государство самостоятельно должно определять те идеалы, к которым оно стремится. Эти идеалы сейчас строятся на двух началах – общепризнанных мировых ценностях, таких как правовое, светское, демократическое государство, права человека и т. д., и национальных ценностях, которые позволяют сохранить самобытность народа и конкретного государства. К ним относятся язык, религия, обычаи и традиции и т. д. При этом обе указанные категории ценностей не должны вступать в противоречия между собой, а должны взаимодополнять и обогащать друг друга.

Определившись с понятием и характерными чертами конституционных ценностей, перейдем к перечню тех ценностей, которые могут быть признаны в качестве конституционных ценностей. Так, С.А. Авакьян к конституционным ценностям относит: само государство; конституцию государства; права и свободы человека; плюрализм всех форм собственности; народовластие; систему разделения власти; прозрачность и гласность осуществления государственной власти; выборы; верховенство закона².

В.В. Мамонов по данному вопросу отмечает, что «основные конституционные ценности должны быть устойчивыми, понимаемыми и разделяемыми большинством населения. Их можно условно разделить на виды: духовно-нравственные (любовь и уважение к Отечеству, историческое и культурное наследие, справедливость, добро, просвещение, труд, семья, дружба), политические (суверенитет, гражданство, национальное развитие, мир, гражданское согласие, безопасность), юридические (Конституция, законность), имущественные (территория, земля), экологические (благоприятная окружающая среда). Отдельное место занимают выступающие в качестве самостоятельных ценностей многонациональный народ, государственность, личность и его права»³.

В свою очередь Г.Б. Ройзман отмечает, что «система конституционных ценностей может быть представлена как единство следующего набора принципов: во-первых, это права и свободы человека и гражданина как высшая ценность и иные ценности, определяющие правовое положение индивида в обществе и государстве, правовая государственность, социальная государственность, единство экономического пространства и сво-

¹ Ройзман Г.Б. Ценности в конституционном праве Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Челябинск, 2012. – С. 8.

² См.: Авакьян С.А. Глобализация, общие конституционные ценности и национальное регулирование // Социальные интересы. – 2001. – № 4. – С. 44-47.

³ Мамонов В.В. Конституционные ценности современной России // Вестник Саратовской государственной юридической академии. – № 4 (93) 2013. – С. 125–132.

бода экономической деятельности, равная защита форм собственности, идеологический и политический плюрализм, гражданство, во-вторых, это ценности, предопределяющие организацию государственной власти: демократия и народный суверенитет, государственный суверенитет, республиканская форма правления, разделение властей на законодательную, исполнительную, судебную, светский характер государства, разграничение государственной власти и местного самоуправления»¹.

Большинство авторов, рассматривая конституционные ценности, увязывают их с основами конституционного строя. Так, В.Д. Зорькин указывает на то, что «права и свободы человека и гражданина, справедливость и равенство, верховенство права и конституционная законность, правовое, демократическое, федеративное и социальное государство — это важнейшие составляющие основ конституционного строя и в то же время непреходящие конституционные ценности»².

По данному вопросу мы солидарны с теми авторами, которые указывают, что «система конституционных ценностей не может быть ограничена рамками главы 1 Конституции (посвященной, как правило, основам конституционного строя), поскольку ценностно-идентифицирующее значение имеют не только положения первой главы, но и второй, а также некоторые положения последующих глав»³. Действительно, в основах конституционного строя закрепляются основополагающие начала функционирования государства и общества. Как отмечают А.М. Диноршоев и С.М. Салохидинова, «основы конституционного строя представляют собой систему общих принципов, которые определяют содержание правового воздействия на отношения в основных подсистемах общества в условиях конституционного строя, совокупность объективных ценностей, правил организации общества, основных начал и институтов государственного строя, находящихся под защитой государства и определяющих его конституционную природу»⁴. Дальнейшее содержание основ конституционного строя раскрывается в последующих главах Конституции. Так, статья 7 Конституции устанавливает, что территория Таджикистана неде-

¹ Ройзман Г.Б. Ценности в конституционном праве Российской Федерации: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. – Челябинск, 2012. – С. 8.

² Зорькин В.Д. Аксиологические аспекты Конституции России // Сравнительное конституционное обозрение. – 2008. – № 4. – С. 7-20..

³ Ерофеев А.А. Ценности в современном конституционном праве Российской Федерации: теоретико-методологические подходы к определению понятия // Вестник Челябинского государственного университета. – № 22 (123) 2008. – С. 41-45.

⁴ Диноршоев А.М., Салохидинова С.М. Конституционное право Республики Таджикистан. - Душанбе, 2017. – С. 61-64.

лима и неприкосновенна. В свою очередь, в статье 100 Конституции указывается, что территориальная целостность является неизменной. Указанные нормы тесно взаимосвязаны – неделимость и неприкосновенность территории приводят к её неизменности. Именно в своей совокупности они образуют единую конституционную ценность – территорию государства.

На основе представленных точек зрения и анализа Конституции РТ мы пришли к выводу, что систему конституционных ценностей образует совокупность конституционных положений, закрепляющих основополагающие начала функционирования государства и общества и определяющих роль личности в государстве. При этом считаем, что конституционные ценности, закрепленные в Конституции Таджикистана, могут быть классифицированы по двум основаниям: по степени самоидентификации и по конституционной ориентации.

По степени самоидентификации конституционные ценности могут быть разделены на универсальные и национальные. Универсальные конституционные ценности могут быть охарактеризованы как ценности, которые присущи всему современному человеческому сообществу, выработанные в течение длительного исторического развития человечества и которые трансформировались в общепризнанные мировые стандарты. В данную категорию ценностей можно отнести демократическое, правовое, светское построение государства, принцип разделения властей, свободные и альтернативные выборы и, естественно, права и свободы человека и гражданина. Данные положения четко закреплены в Конституции Таджикистана и выступают в качестве системообразующих ценностей построения государства.

В свою очередь, национальные конституционные ценности представляют собой набор ценностей, которые вытекают из национальных традиций и обычаев таджикского народа, его культуры и религиозных воззрений и отражают специфику и самобытность таджикского народа и таджикской государственности. К числу таких ценностей относятся таджикский язык (статья 2 Конституции РТ), символы таджикского государства (герб, флаг, гимн), ответственность родителей за воспитание и обучение детей и ответственность детей за уход и социальное обеспечение своих родителей (статья 34 Конституции РТ), Основатель мира и национального единства – Лидер нации.

По конституционной ориентации ценности могут быть разделены на государствообразующие и гуманистические. Государствообразующие конституционные ценности – это те ценности, на основе которых формируется таджикская государственность – светскость государства, верхо-

венство закона и права (правовое государство), демократичность формы правления, разделение властей, неделимость и целостность территории, суверенитет государства, народовластие. К гуманистическим конституционным ценностям относятся те ценности, которые вытекают из естественно-правовой ориентации Конституции, а именно права и свободы человека, социальная направленность политики государства (социальное государство), свобода экономической и предпринимательской деятельности, защита всех форм собственности, идеологический и политический плюрализм.

**О П Р Е Д Е Л Е Н И Я
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

об отказе в возбуждении конституционного судопроизводства по ходатайству социал-демократической партии Таджикистана «О несоответствии статьи 32¹ конституционного Закона Республики Таджикистан «О выборах Маджлиси Оли Республики Таджикистан» части третьей статьи 1, части третьей статьи 5, частям второй и третьей статьи 14, части первой статьи 17, частям первой и пятой статьи 49 Конституции Республики Таджикистан»

г. Душанбе

10 января 2020 года

Конституционный Суд Республики Таджикистан в составе председательствующего – Председателя Конституционного суда Ашурзода А.А., заместителя Председателя Каримзода К.М., судьи-секретаря Хошимзода Д.Д., судей Абдуллозода Л.И. и Джамшедзода Д.Н.,

с участием секретаря судебного заседания – Исломзода П., заслушав в судебном заседании доклад судей Конституционного суда Абдуллозода Л.И. и Джамшедзода Д.Н. по ходатайству социал-демократической партии Таджикистана «О несоответствии статьи 32¹ конституционного Закона Республики Таджикистан «О выборах Маджлиси Оли Республики Таджикистан» части третьей статьи 1, части третьей статьи 5, частям второй и третьей статьи 14, части первой статьи 17, частям первой и пятой статьи 49 Конституции Республики Таджикистан»,

у с т а н о в и л:

Социал-демократическая партия Таджикистана в лице её председателя Зойирова Р.Х., обратившись с ходатайством в Конституционный суд Республики Таджикистан, отмечает в нем, что статья 32¹ конституционного Закона Республики Таджикистан «О выборах Маджлиси Оли Республики Таджикистан» является неконституционной и в связи с этим не имеет юридической силы со дня её принятия.

Исходя из этого, ходатайствующий, указывая на часть третью статьи 1, часть третью статьи 5, части первую и вторую статьи 10, части вторую и третью статьи 14, часть первую статьи 17 и часть первую статьи

49 Конституции Республики Таджикистан, заявляет, что Конституция определяет шесть видов избирательных цензов, в частности возрастной, гражданство, образовательный, оседлости, служебный и языковой, и в ней не предусматривается никакой финансовый ценз или избирательный залог. Также, в примере указывая на практику других стран, отмечает существование в них избирательных цензов, таких как возрастной, гражданство, имущественный (финансовый), образовательный, оседлости, половой, расовый, религиозный, служебный и языковой.

По мнению обратившегося, финансовый, расовый, половой и религиозный цензы всегда являются дискриминационными и не соответствуют демократическим принципам избирательного права. При принятии конституционного Закона «О выборах Маджлиси Оли Республики Таджикистан» не был предусмотрен залог или финансовый ценз. Затем в этот закон была внесена статья 32¹, и начиная с этого периода в течение более десяти лет социал-демократическая партия поднимает данный вопрос, однако Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан не принимает во внимание её обращения.

В связи с вышеизложенным, ходатайствующий считает статью 32¹ конституционного Закона Республики Таджикистан «О выборах Маджлиси Оли Республики Таджикистан» противоречащей части третьей статьи 1, части третьей статьи 5, частям второй и третьей статьи 14, части первой статьи 17 и частям первой и пятой статьи 49 Конституции Республики Таджикистан, и опираясь на статью 10 Конституции отмечает, что статья 32¹ указанного конституционного Закона не имеет силы со дня её принятия.

Исходя из этого, социал-демократическая партия Таджикистана просит Конституционный суд Республики Таджикистан отменить избирательный залог, предусмотренный в статье 32¹ конституционного Закона Республики Таджикистан «О выборах Маджлиси Оли Республики Таджикистан» и признать указанную статью утратившей силу со дня её принятия.

Конституционный суд Республики Таджикистан, всесторонне рассмотрев данное ходатайство и прилагаемые к нему материалы, не обнаружил неопределенности в вопросе соответствия статьи 32¹ конституционного Закона Республики Таджикистан «О выборах Маджлиси Оли Республики Таджикистан» части третьей статьи 1, части третьей статьи 5, частям второй и третьей статьи 14, части первой статьи 17 и частям первой и пятой статьи 49 Конституции Республики Таджикистан, которая могла бы стать основанием для рассмотрения дела в Конституционном суде.

Так, в соответствии с требованием части 2 статьи 44 конституционного Закона Республики Таджикистан «О Конституционном суде Республики Таджикистан» основанием для рассмотрения дела в Конституционном суде является обнаружившаяся неопределенность в вопросе соответствия Конституции Республики Таджикистан законов и других нормативных правовых актов.

Отсутствие неопределенности в оспариваемом вопросе выражается в том, что положения части третьей статьи 1, части третьей статьи 5, частей второй и третьей статьи 14, части первой статьи 17 Конституции, на которые обратившийся указывает в ходатайстве, не имеют непосредственного предметно-содержательного отношения к статье 32¹ конституционного Закона Республики Таджикистан «О выборах Маджлиси Оли Республики Таджикистан», и данное обстоятельство логически не может быть основанием для сравнительного конституционно-правового анализа оспариваемой нормы конституционного Закона и указанных норм Конституции.

Указанные статьи Конституции имеют собственное содержание и предмет правового регулирования, и их непосредственное применение на общих основаниях и предположениях в отношении всех частных вопросов, предусмотренных законодательством, не имеет логики.

Поэтому позиция обратившегося основана на его предположении о неконституционности положения нормативного правового акта и не обоснована конкретными предметными фактами и доказательствами. Позиция должна охватывать рассматриваемую проблему и выражать обоснованность правовых аспектов оспариваемого вопроса.

Отсутствие неопределенности в вопросе соответствия статьи 32¹ конституционного Закона Республики Таджикистан «О выборах Маджлиси Оли Республики Таджикистан» частям первой и пятой статьи 49 Конституции Республики Таджикистан, в свою очередь выражается в том, что конкретно непредусмотрение указанными частями статьи 49 Конституции спорного вопроса (избирательный залог) и регулирование его конституционным Законом считается обычной конституционной практикой.

Также, частью восьмой статьи 49 Конституции, ссылка на конституционный Закон касательно регулирования вопросов относительно выборов не означает, что данный вопрос остаётся за рамками конституционного регулирования и является неконституционным. Данное положение исходит от правоустанавливающих и определяющих особенностей Конституции, как нормативного правового акта, обладающего высшей юриди-

ческой силой, и является логическим продолжением реализации норм Конституции в законодательстве.

К тому же, положение статьи 32¹ конституционного Закона Республики Таджикистан «О выборах Маджлиси Оли Республики Таджикистан» по содержанию не является ограничивающей или запрещающей нормой избирательного права, и одинаково применяется в отношении всех политических партий и других кандидатов в депутаты в Маджлиси намоёндагон.

В этой связи конституционный Закон Республики Таджикистан «О выборах Маджлиси Оли Республики Таджикистан», в рамках требований Конституции, регулирует и решает вопросы относительно выборов в высший представительный и законодательный орган страны.

Кроме этого, социал-демократическая партия обосновывает своё обращение в Конституционный суд Республики Таджикистан пунктом а) части второй статьи 14, пунктом 7) статьи 37, частями первой, второй, третьей и пятой статьи 40, частью четвертой статьи 41 конституционного Закона от 3 ноября 1995 года, № 85 «О Конституционном суде Республики Таджикистан», который признан утратившим силу в связи с принятием в новой редакции конституционного Закона Республики Таджикистан от 26 июля 2014 года, № 1083 «О Конституционном суде Республики Таджикистан». Право и порядок обращения в Конституционный суд регулируется другими соответствующими статьями действующего конституционного Закона от 26 июля 2014 года.

С такой постановкой вопроса, ходатайство обратившегося по форме и содержанию также не соответствует требованиям статьи 41 конституционного Закона Республики Таджикистан «О Конституционном суде Республики Таджикистан».

В связи с этим Конституционный суд отказывает в возбуждении конституционного судопроизводства по ходатайству социал-демократической партии Таджикистана «О несоответствии статьи 32¹ конституционного Закона Республики Таджикистан «О выборах Маджлиси Оли Республики Таджикистан» части третьей статьи 1, части третьей статьи 5, частям второй и третьей статьи 14, части первой статьи 17, частям первой и пятой статьи 49 Конституции Республики Таджикистан» в связи с отсутствием основания для рассмотрения дела в Конституционном суде и несоответствием ходатайства требованиям статьи 41 конституционного Закона Республики Таджикистан «О Конституционном суде Республики Таджикистан».

С учетом указанных обстоятельств, в соответствии с требованиями статьи 89 Конституции Республики Таджикистан и статей 34, 40, 41, 44,

45, 55, 56 и 60 конституционного Закона Республики Таджикистан «О Конституционном суде Республики Таджикистан»,

о п р е д е л и л:

1. Отказать в возбуждении конституционного судопроизводства по ходатайству социал-демократической партии Таджикистана «О несоответствии статьи 32¹ конституционного Закона Республики Таджикистан «О выборах Маджлиси Оли Республики Таджикистан» части третьей статьи 1, части третьей статьи 5, частям второй и третьей статьи 14, части первой статьи 17, частям первой и пятой статьи 49 Конституции Республики Таджикистан» в связи с отсутствием основания для рассмотрения дела в Конституционном суде и несоответствием ходатайства требованиям статьи 41 конституционного Закона Республики Таджикистан «О Конституционном суде Республики Таджикистан».

2. Определение окончательное, обжалованию не подлежит.

3. Определение опубликовать в Вестнике Конституционного суда Республики Таджикистан.

Председатель
Конституционного суда
Республики Таджикистан

Ашурзода А.А.

Судья-секретарь
Конституционного суда
Республики Таджикистан

Хошимзода Д.Д.

**НОВОСТИ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

НОВОСТИ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

С 5 по 9 июня 2019 года с целью участия в работе Международной конференции на тему: «Разделение властей и Конституционный суд» состоялась рабочая поездка судьи Конституционного суда Республики Таджикистан Хошимзода Д.Д. в город Улан-Батор, Монголия.

В работе международной конференции, которая состоялась по инициативе Конституционного суда Монголии и Венецианской Комиссии Совета Европы, приняли участие представители разных стран мира и международных организаций, в частности Болгарии, Латвии, Российской Федерации, Союза Мьянмы, Узбекистана, Таиланда, Хорватии, Венецианской Комиссии Совета Европы, представители судебной власти Монголии, учёные области права и другие.

В ходе конференции были обсуждены различные вопросы, касающиеся конституционализма, роли Конституционного суда в обеспечении верховенства Конституции, защиты конституционных прав человека и гражданина, роль конституционного правосудия в реализации конституционных ценностей, принципа разделения властей, укрепления демократии, опыт судебного конституционного контроля в разных странах и другие актуальные вопросы области права.

Судья Конституционного суда Хошимзода Д.Д. в ходе работы конференции выступил с докладом на тему: «Судебный конституционный контроль и принцип разделения властей в Таджикистане», и отметил о важности и значимости созидательных инициатив Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона, направленных на развитие и укрепление судебной власти, а также реализации Программы судебно-правовой реформы в Республике Таджикистан на 2019-2021 годы, в которой наряду с другими вопросами предусмотрено совершенствование конституционного Закона Республики Таджикистан «О Конституционном суде Республики Таджикистан».

В ходе выступления также было отмечено о роли Конституционного суда в обеспечении верховенства Конституции Республики Таджикистан, защиты конституционных прав и свобод человека и гражданина, укреплении демократических институтов, значение исполнения решений органов конституционного контроля в развитии конституционализма и реализации положений Конституции страны.

4 октября 2019 года в Конституционном суде Республики Таджикистан состоялось торжественное заседание, посвященное Дню государственного языка, которое ежегодно отмечается 5 октября с особой торжественностью.

Открывая заседание вступительной речью, Ашурзода А.А., председатель Конституционного Суда Республики Таджикистан, поздравил присутствующих с этим священным праздником и отметил важность языка в государстве таджиков.

Затем с докладами выступили Заместитель председателя Конституционного суда Каримзода К.М. и помощник судьи Темиров В.Т. Они рассказали об истории государственного языка и особенностях его развития в период независимости.

Было отмечено, что таджикский язык является крупнейшим символом государственности таджикского народа, благодаря которому таджикский народ обрел государственную независимость.

Наши предки не теряли своего языка даже в самые трудные периоды своей истории. Сохраняя его как зеницу ока, они обрели независимость нашего государства и внесли существенный вклад в его развитие.

Наша известная во всём мире литература свидетельствует о силе и красоте таджикского языка.

Было подчеркнуто, что развитие государственного языка неразрывно связано с конструктивной ролью Основателя мира и национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, Его Превосходительства Эмомали Рахмона. Под руководством Лидера нации роль государственного языка значительно возросла в политических, экономических и социальных вопросах, в том числе в области законодательства и принятия законов.

Принятый непосредственно по инициативе Президента 5 октября 2009 года новый Закон Республики Таджикистан «О государственном языке Республики Таджикистан», состоящий из 7 глав и 28 статей, повлиял на дальнейшее развитие государственного языка.

Таким образом, период независимости - это время развития и совершенствования подлинных духовных ценностей и благородных традиций и обычаев таджикского народа, в том числе родного языка – отметили докладчики.

Затем государственные служащие аппарата Конституционного суда Хусейнзода Х., Раджаббекова М., Сангова Г. и Саидова Н. прочитали стихи известных таджикских поэтов о государственном языке.

По окончании встречи Ашурзода А.А. еще раз поздравил присутствующих с Днем государственного языка Республики Таджикистан, от-

метив, что уважение к языку проявляется в изучении и развитие языка, и призвал и изучать и осваивать государственный язык.

С 17 по 23 октября 2019 года состоялся рабочий визит Председателя Конституционного суда Республики Таджикистан Ашурзода А.А. и судьи Конституционного суда Джамшедзода Д.Н. в город Каир Арабской Республики Египет для участия в «золотом юбилее» Высшего конституционного суда Арабской Республики Египет.

В работе этого международного мероприятия приняли участие председатели и представители органов конституционного контроля более 40 стран, в том числе Российской Федерации, Казахстана, Беларуси, Кыргызстана, Албании, Анголы, Бахрейна, Китая, Бурунди, Эквадора, Индии, Индонезии, Иордании, Республики Корея, Кувейта, Ливана, Мадагаскара, Марокко, Монголии, Нигерии, Палестины, Румынии, Испании, Судана, ОАЭ, Украины, Вьетнама, Йемена, представители органов государственной власти Египта, ученые и другие.

Международная конференция была разделена на три секции. Первая секция была посвящена теме «Защита конституционных прав и свобод в современную эпоху».

В этой секции участники обсудили роль органов конституционного контроля в разработке международных стандартов в области прав человека, также была обсуждена проблема координации деятельности этих органов с другими ветвями власти, а также Председатель Конституционного Суда Республики Таджикистан выступил с докладом «Конституционный Суд Республики Таджикистан – гарант защиты конституционных прав и свобод».

Вторая секция конференции была посвящена теме «Взаимодействие конституционных судов и верховных судов, обеспечение прозрачности деятельности судов в борьбе с коррупцией», в которой были рассмотрены вопросы взаимоотношений и взаимодействия всех структур судебных систем государств и подчёркивалась важность роли конституционного и верховного судов в обеспечении судебного контроля.

Третья секция конференции была посвящена теме «Повышение профессионализма и компетентности судей и использование современных информационных технологий в процессе принятия судебных решений», в которой были обсуждены достижения и опыт конституционных судов некоторых стран, в том числе Российской Федерации, Китайской Народной Республики, Испании и других стран.

В ходе рабочего визита Председатель Конституционного суда Республики Таджикистан также встретился с Председателем Высшего Кон-

ституционного Суда Египта и обсудил с ним вопросы, связанные с дальнейшим укреплением двустороннего взаимовыгодного сотрудничества.

Также в ходе этого визита Председатель Конституционного Суда Республики Таджикистан встретился с руководителями органов конституционного надзора Беларуси, Кыргызстана и Казахстана и провел полезные переговоры о дальнейшем развитии сотрудничества.

**АХБОРИ
СУДИ КОНСТИТУТСИОНИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**
Маҷаллаи илмию иттилоотӣ

(№ 3-4) 2019

**ВЕСТНИК
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**
Научно-информационный журнал

(№ 3-4) 2019

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры
Республики Таджикистан 19.10.2009 года за номером 0106/Ж.
Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон
19.10.2009 тахти рақами 0106/МҶ сабти ном шудааст.

Адрес: город Душанбе, улица Бохтар, 48
Тел: 221-61-96, 221-55-50
Факс: 221-29-28

Сдано в типографию 11.06.2020. Подписано в печать 18.06.2020.
Формат 70x100¹/₈. Бумага офсетная. Печ. л. 15. Заказ №.....
Тираж 100 экз.

734018, г. Душанбе, пр. Саъдии Шерози, 16.
ГУП ИПК «Шарки озод» Исполнительного аппарата
Президента Республики Таджикистан